KULCSÁR ISTVÁN

TUDÓSÍTÁS ÁTLAGAMERIKÁBÓL

GONDOLAT

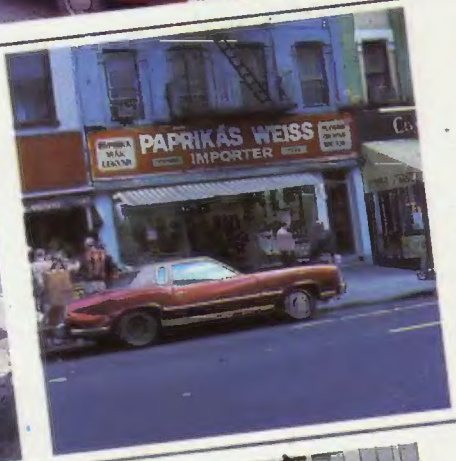

KULCSÁR ISTVÁN

Tudósítás Átlagamerikából

KULCSÁR ISTVÁN

Tudósítás Átlagamerikából

GONDOLAT · BUDAPEST, 1987

Lektorálta

KIS CSABA

A fényképeket készítette

KULCSÁR ISTVÁN

ISBN 963 281 770 2

© Kulcsár István, 1987

Zsuzsának, Valinak, Jutkának, Zsuzsinak,
András-Benjáminnak,
akik a családi háttér voltak a tudósítói munkához,
de Julikának is,
aki néhány hét híján New Yorkban született...

Tartalom

Egy tudósító hétköznapjai 11
JFK, 100 fok 11
Csekkszámlát nyitok 13
Bemutatkozom az ENSZ-ben 17
A Külföldi Sajtóközpont 25
Tudósítói iroda a földszinten 30
A tudósító egy napja 33
Egy nap a készülékek előtt 37
Források és zsoldosok 40

New York-i séták 46
A bevándorlók szigete 46
A felhőkarcolók nem nőnek az égig 50
A Magyar Falu 55
Bartók Béla New Yorkja 61
A Chinatown 65
East Side Story 71
A leghosszabb és a legbüdösebb a világon 81
A szomszédok összeállnak 86
Éjjeli menedékhelyen 91

A Ködfátyol leánya 100
New Yorknak is van fővárosa 100
Hajóval a Patkó tövében 105
Vén erőd a Nagy-tavak között 107
Hogyan árulják a Niagarát? 109

Ford isten városa 114
A lefutott kongresszus 114
Böbe baba kontra Ronald Reagan 118
A T jel jegyében 122
Mars isten hajlékában 129

Narancsországban 135
Walt Disney világa 135
Látogatóként az űrközpontban 140
A Szürke hatalom 144
A 8. utca rejtelmei 148
Az aligátorok parkja 156
Egycentes a cementben 159

A magános csillag államában 163
Akik nem engednek a negyvenötből 163
Repülőtér a XXI. században 164
A dallasi tankönyvraktár 168
Tárlók a mellékhelyiségben 172
Száraz lábbal az esőben 175
A Rio Grandétól északra 179

Emlékezzünk régiekről 185
A 350 éves város 185
A Felebaráti Szeretet Városa 190
Williamsburgi anziksz 193
Antebellum 197

A mormonok földjén 200
Mai Szentek 200
Ital csak önkiszolgáló alapon 204
A püspöküzletben 207
Este a mormonoknál 209

Utazások Átlagamerikában 212
Város a Cédrus zúgóinál 212
Az összkomfortos tanya 216
Lakossága 4660 fő 222
Ugyanaz déli kiadásban 233

Ismét Délen 241
Karnevál New Orleansben 241
Parádé után. Ismét magyarok... 250
Az első találkozás a Klannal 253
Szemtől szemben a Birodalmi varázslóval 258

A puebló indiánok földjén 268
Indián élet '83 268
A Nagy Szellem szelleme 272
Főváros a lyukas sziklánál 275
Az indián, akit David Eisenbergnek hívnak 279

A gazdag kikötő nyomorúsága 285
Puerto Rico a Borbély évében 285
A sztrájkoló campusban 291
A Rettenthetetlen Falu 294
A szendvics-sziget 298

Apró pontok a Csendes-óceánban 303
Ahol Amerika napja felkel 303
Chamorro lakodalomban 310
Aloha! 314
Tora, tora, tora! 320
Az öböl neve Pago Pago 325
A nagyfőnök és a fia fia 331

Egy tudósító hétköznapjai

JFK, 100 fok

Amikor Budapesten ki kellett töltenem az amerikai vízumkérő lapot, két rovat okozott gondot nekem. Az első: *tagja-e valamilyen pártnak,* a második: *az érkezés helye.*

Az első pontnál az nem tetszett, hogy egyáltalán minek kérdezik. Mi sem faggatjuk a hozzánk látogató amerikaiakat, hogy demokraták, republikánusok-e, netán tagjai a Ku Klux Klannak. Nekik viszont van olyan törvényük, hogy anarchistáktól, kommunistáktól és egyéb felforgatóktól megtagadható (sőt majdnem kötelezően: *megtagadandó*) a beutazási engedély. Ha beírom, hogy párttag vagyok, az a baj, ha nem írom be, akkor meg az. Egy Amerikát már megjárt kollégám, akihez tanácsért fordultam, így igazított el: „Az Egyesült Államok hatóságai pontosan tudják, hogy párttag vagy, de amíg nem közlöd velük hivatalosan, nem vesznek róla tudomást. Létezik egy olyan hallgatólagos megállapodás, hogy te kitöltetlenül hagyod ezt a rovatot, ők pedig nem szólnak miatta. A megérkezésed helye pedig a JFK."

Hét óra ötvenöt percig tartó óceánrepülés után, 1978. június 24-én, szombaton, helyi idő szerint 16 óra 10 perckor érkeztem meg erre a JFK-ra, azaz a John Fitzgerald Kennedy nevét viselő New York-i nemzetközi repülőtérre.

Hogy ez a repülőtér a tucatnyi utasforgalmi épülettel, több száz teherforgalmi raktárral, javítóműhellyel, saját utakkal, autópályával, ki tudja, hány parkolóval, rendőrséggel, tűzoltósággal, bankokkal, templomokkal stb. stb. egész város, azt csak évekkel később tanultam meg, amikor – térképpel a kezemben – ezek egyikét vagy másikát próbáltam megtalálni, természetesen gépkocsin. Amikor azonban ama forró júniusi napon a KLM óriásgépe majd' negyedórán át gurult velünk a földön a megfelelő épület felé, útközben még legalább húsz mozgó – felszállásra váró vagy éppen leszállt – gépet láttam, nem is szólva azokról, amelyek a fejünk fölött húztak el.

Az érkező utasok útlevélvizsgálatát egyidejűleg legalább húsz nagy teremben, egyenként nyolc-tíz bevándorlási tisztviselő végzi,

mégis borzasztó sokáig tart. Mert egyrészt rengeteg az utas (csúcsidőben alig tiz perc alatt ezerötszáz ember is érkezhet a JFK-ra), másrészt – legalábbis külföldiek esetében – roppant alapos a vizsgálat. És akkor jön még csak a vámellenőrzés. A zöld folyosót akkoriban még nem „találták fel" az Egyesült Államokban, és a vámtisztviselők jóformán mindenkinek kinyittatták a bőröndjét. Elsősorban az érdekelte őket, hogy nincs-e az embernél kábítószer vagy bármilyen növény, gyümölcs, húsáru (például szalámi). Mert ha van, könyörtelenül elkobozzák. Természetesen nem holmi kereskedelmi vagy vámpolitikai okokból, hanem az esetleges paraziták vagy más kórokozók behozásának megakadályozására.

Azután az ember végre kijut a légkondicionált érkezési csarnokból, és úgy érzi magát, mintha a trópusokra került volna. New Yorkban nyáron nem ritkaság a 98-100 fok is (természetesen Fahrenheit szerint; ez Celsius-fokban 37-38°-nak felel meg), méghozzá 90-100 százalék relatív páratartalom mellett.

Ilyenkor nem érdemes a városban fényképezni (mert már annak a felhőkarcolónak a csúcsa is eltűnik a párában, amelynek a tövében áll az ember), és még kevésbé ajánlatos begombolt ingben, zakóban közlekedni. De ha egyszer muszáj! Hiszen a hivatalokban sem árt, az ENSZ-ben pedig szinte kötelező a nyakkendő.

A következő napokban valószínűleg többet szaladgáltam, intéztem ügyeket, mint életemben bármikor korábban. Két hét alatt csupán a következőket kellett elintéznem (nem fontossági sorrendben): a szolgálati lakás, a telefon, a villany, a gáz, a kábeltelevízió, a szolgálati gépkocsi, az autó- és a lakásbiztosítás átírása, a szolgálati lakás leltárának átvétele, bútorának kiegészítése (bevásárlás), amerikai vezetői jogosítvány megszerzése, beiratkozás a helyi autóklubba, bankbetét (csekkszámla) nyitása, újságok előfizetése, bemutatkozás az ENSZ sajtóirodájában, az ENSZ-tudósítók szövetségében, a Külföldi Sajtóközpontban, a Külföldi Sajtószövetségben, a magyar ENSZ-képviseleten, főkonzulátuson, kereskedelmi kirendeltségen, az *Amerikai Magyar Szó* szerkesztőségében, a Kommunista Párt székházában, a washingtoni külügyminisztériumban és a magyar nagykövetségen, a hajóval érkező ládák elvámoltatása és hazaszállítása stb. stb. Csak bejelentkeznem nem kellett, mert az Egyesült Államokban egyáltalán nincs bejelentési kötelezettség; illetve a külföldieknek van ugyan, de ráérnek vele az

országba érkezés évének végéig, és akkor is csak egy erre szolgáló levelezőlapot kell kitölteniük és bedobniuk a postaládába.

Csaknem mindebben aktívan és segítőleg vett részt elődöm, Vértes Éva is, aki a legtöbb helyre elkísért. Eközben ő még csomagolt, főzött a családjának, és naponta *adott* is (vagyis a tudósításait adta le Budapestre), míg jómagam a légkondicionált helyiségekből az utcára és vissza szaladgálás közben szerzett és nagyon makacsnak bizonyult nyálkahártya-gyulladással küszködtem (hol a szájpadlásom fájt, hol a torkom, hol az orrom dagadt be). És ugyancsak ragaszkodtam ahhoz, hogy kolléganőm elutazása után egyetlen nap kiesés nélkül menjenek haza a riportok. A hallgatónak semmi köze ahhoz, hogy New Yorkban tudósítóváltás van.

Csekkszámlát nyitok

A legeslegelső dolgom azonban mégiscsak az volt, hogy csekkszámlát nyissak egy bankban.

Amerikában ugyanis – biztonsági okokból – senki sem hord magánál szívesen nagyobb összegű készpénzt. A vállalatok, hivatalok sem borítékban, *zöldhasúakkal* (bankókkal), hanem csekkel fizetnek dolgozóiknak. Nagyobb összegű készpénzzel tehát többnyire csak az intézi a vásárlásait, aki – valamilyen okból – nem akar nyomot hagyni maga után. Ennélfogva, aki például bútorüzletben vagy szállodában bankóval fizet, az egyszerűen gyanús. Tagdíjat leróni, lakbért vagy villanyszámlát kiegyenlíteni pedig jószerivel nem is lehet másként, mint csekkel. Ugyanakkor a csekk összegének nincs alsó vagy felső határa, mint Magyarországon. Kiállíthatom egy centre és – ha van rá fedezetem – akár egymillió dollárra is.

A postai átutalás módja: borítékban, „sima" levélben csekket küldeni. Ez a legegyszerűbb; és nem kell attól tartani, hogy a levél elvész vagy illetéktelen kézbe kerül, mert hiszen a csekk névre szól, és csak a címzett válthatja be.

Így tehát lesétáltam a Chase Manhattan Banknak a házunkkal átellenben lévő fiókjába. (Természetesen nem azért, hogy Rockefellert gazdagítsam, hanem mert ez volt a legközelebb; egyébként New Yorkban minden második sarkon van valamilyen bankfiók.) Közöltem az illetékes kisasszonnyal, hogy meg akarom tisztelni

őket bizalmammal. A hölgy őszintén üdvözölt, egész mintakollekciót rakott elém, hogy abból válasszak: milyen színű és kiállítású csekkfüzetet óhajtok nyomatni a nevemmel és a számlaszámommal (természetesen a saját költségemre), de azért – biztos, ami biztos – kért egy ajánlót is, és feljegyezte előző bankom (*Otipi*, azaz OTP, Budapest) címét is, hogy onnan kérhessenek rólam referenciát.

Az ideiglenes csekk-könyvvel zsebemben már vásárlóképes „amerikai polgárként" sétáltam ki a bankból. (Ezt megelőzőleg azonban – hogy el ne felejtsem – Budapestről magammal hozott első havi fizetésemet szépen leszámoltam a bankpénztáros kezébe.) Mindjárt be is mentem a szemben lévő Schrager-féle bútorüzletbe, hogy gyermekágyat vásároljak. Ezt a céget valamelyik magyar képviseleten ajánlották figyelmembe azzal, hogy a magyar kolónia tagjai gyakran vásárolnak itt.

Hamarjában két meglepetés ért. Az első, hogy – s ez általában jellemző New Yorkban – a bolt tulajdonképpen csak bemutatóterem; a kiállított minták alapján a vevő kiválasztja magának a neki tetsző darabot, amelyet azután a kereskedő megrendel a gyárból, ahonnan bizonyos idő elteltével házhoz szállítják. A második meglepetés – mit tagadjam – az volt, hogy Schrager úr, a tulajdonos, habozás nélkül elfogadta a csekkemet, holott életében először látott, és igazán nem tudhatta: nem csalóval áll-e szemben.

Vajon miért bízik meg bennem? – tűnődtem magamban. – Vagy lehetséges, hogy Amerikában senki sem bocsát ki fedezetlen csekket?

A dolog azonban ennél sokkal egyszerűbb. Tudniillik én odaadtam a csekket, de a cég csak tíz nap múlva szállított. Ha csekkemre a Chase Manhattan nem fizet három napon belül, Schrager úr nemcsak a szállítást stornírozhatta, hanem még a rendőrséget is rám küldhette volna csalásért. Így tehát mit sem kockáztatott.

Ugyanez a helyzet valamennyi olyan – csekkel fizetett – szolgáltatással is (közüzemi díjak, folyóirat-előfizetés stb.), amelyet az ember lakhelyén, lakásában teljesítenek, hiszen a biztos címét is ismerik. A szomszéd kereskedő, orvos, rádiószerelő, akinek régi ügyfele, páciense vagyok, ugyancsak elfogadja tőlem a csekket. Ha viszont ismeretlen üzletben, áruházban akarok fizetni csekkel úgy, hogy az árut mindjárt magammal is viszem, két fényképes igazolvánnyal kell igazolnom, hogy én vagyok én. Ami nem is olyan könnyű,

tekintettel arra, hogy az Egyesült Államokban hivatalos személyazonossági igazolvány nem létezik, az embereknek többnyire csak gépkocsivezetői jogosítványuk van, az azonban annak idején számos államban – köztük New Yorkban – nem volt fényképes.

Kényelmesebb ennél a nagybankok által kibocsátott hitelkártya, azt Amerikában jóformán bármely üzlet, cég, szálloda, benzinkút elfogadja (még a nem masszázzsal foglalkozó jobb „masszázsszalonok" is), a *newcomer* (a jövevény) azonban egyhamar nemigen kap ilyet; előbb be kell bizonyítania, hogy hosszabb ideje nagyobb összeget tart a bankban és mindig mindent időben ki- vagy befizet. A Chase Manhattannél eleinte csak egy olyan mágneses műanyagkártyát kaptam, amelyre a bank bármely fiókjának előcsarnokában elhelyezett és éjjel-nappal hozzáférhető „automata pénztáros" (egy megfelelő páncélzattal védett gép) a megfelelő számkód beütése mellett kétszáz dollárig tetszés szerinti készpénzösszeget ad ki, ha... – s ez itt a lényeg – a komputer talál rá fedezetet a számlán. Viszont ez is hallatlanul kényelmes dolog. Nem kell minden alkalommal csekket kiállítanom magamnak, ha pénzt akarok felvenni a számlámról; nem vagyok kötve a nyitvatartási időhöz: ha éjjel 2 órakor akarok bevásárolni, éjjel 2 órakor jutok hozzá a pénzemhez.

S ez nem újságírói túlzás. Éjjel 2 órakor valóban módomban áll bevásárolni. Nem mindenütt, az szentigaz, de a 86. utcában, ahol a Magyar Rádió szolgálati lakása van, legalább éjfélig tart nyitva a patika (ahol a gyógyszereken kívül illatszert, karórát, háztartási cikkeket és gyümölcsjoghurtot is árulnak), továbbá egy tucat étterem, kisvendéglő, fagylaltos, pék. Éjjel-nappal, tehát 24 órán át működik néhány kifőzde és egy ABC-áruház, a közelben pedig a koreai zöldséges. (New Yorknak ebben a kerületében jóformán minden zöldséges koreai, mint ahogyan a pizzás többnyire olasz, netán görög, a mosodás pedig kínai.)

Amikor harmadik-negyedik éve éltem Amerikában, és kellően el voltam már kényeztetve, nemegyszer panaszkodtam, hogy a szemben lévő Grand Union szupermarketben nem kaptam azt, amit akartam. Például hiába kerestem a megszokott salátánkba való konzervarticsókát, csak egy másik fajtát találtam. Vagy: a tizenvalahány márkájú és -féle zabpehely között ma nem volt banánízű, pedig a gyerekeim most azt kértek. Az említett koreai zöldséges sem nagyon ismeri a szezon fogalmát: egész évben van nála csaknem

mindenféle gyümölcs a sárgadinnyétől a narancsig. (Magyar diplomata barátunk hatéves kisfia döbbentette meg hazaérkezésük után környezetét, amikor – májusban! – ezzel bocsátotta útjára bevásárolni induló nagymamáját: „Nagyi, ne felejts el szőlőt hozni, de olyan legyen, amelyikben nincs mag!")

Ez a hozzászokás azonban csak jóval később következik be. Eleinte az árubőség és a választék láttán egyszerűen elképed az ember. (Igaz viszont, hogy nem győz szörnyülködni az árakon. Egyrészt, mivel az élelmiszerárak gyakran még az amerikai bérekhez képest is nagyon magasak, másrészt, mivel az első hónapokban mindent átszámoltunk forintra. S akkor olyan árak jöttek ki, hogy például egy kiló kenyér 110, egy kiló jobb minőségű marhahús 800-900 forintba kerül.)

Első nagyobb bevásárlásom mégsem bizonyult olyan simának, mint ahogyan korábban elképzeltem. Igaz, sikerélménnyel végződött. Schrager úr (az a bizonyos, aki habozás nélkül elvette életem első, Amerikában kiállított csekkjét) a megvásárolt bútor nagy részét a megígért időben leszállította, a kisfiam rácsos ágyával azonban adós maradt. Háromszor reklamáltam telefonon, de mindhiába. „Ágy lenne – hangzott a válasz –, viszont ma nincs hozzá való matrac. De holnap okvetlenül küldöm, uram."

Ám még ez után sem szállította. A családom New Yorkba érkezése előtti napon haditervet dolgoztam ki, és úgy állítottam be az üzletbe.

– Tudja, Schrager úr, én azt hittem, hogy az önök üzlete egy szolid, pontos német cég – tártam szét a karomat a tulajdonosnak, aki a 30-as években jött az Egyesült Államokba, és feltehetőleg valóban arra volt büszke, hogy egy szolid, pontos német cég feje.

Szemmel láthatólag rendkívül kínosan érezte magát, de mivel fiam nem alhatott az ő érzésein, tovább forgattam szívében a kést:

– Legutóbb nagyon megdicsérte az angoltudásomat. Ezt nem érdemeltem ki egészen, viszont hadd mondjam el, hogy valamennyit németül is tudok. Például emlékszem az iskolából arra a versikére, hogy

Morgen, morgen, nur nicht heute –
Sagen alle faule Leute.*

---

* Nyers fordításban: Holnap, holnap, csak nem ma – mondja minden lusta ember.

Most már kvittek voltunk. Én nem írhattam be a késedelmes szállítást a panaszkönyvbe (kinek írtam volna? Schrager úr nem üzletvezető, hanem tulajdonos volt), ő viszont – a vevő szent! – nem küldhetett el a fenébe. Őszintén kétségbeesett:

– De uram, mondja meg, mit tegyek, ha annak a nyavalyás gyárnak nincs most matraca raktáron?

– Megmondom, mit tennék az ön helyében. Elküldeném a segédet, hogy akár drágábban is, de most rögtön vegyen bármelyik áruházban vagy konkurens szaküzletben egy ilyen matracot, és még ma délután leszállítanám az egészet. Ezen ugyan nem lesz nyeresége, de nem is sokat veszít rajta. Ha viszont ma estig nem kapom meg a gyerekágyat, holnap már az egész magyar kolónia tudni fogja, hogy ön nem szállítja le időben a megrendelt árut. Aztán tudja, hogy van...

Tudta. Délután hozták a rácsos ágyat a matraccal együtt.

Bemutatkozom az ENSZ-ben

A *Magyar Távirati Iroda*, a *Népszabadság* és a *Magyar Nemzet* egyesült államokbeli tudósítói Washingtonban, a fővárosban tanyáznak. A Magyar Rádió tudósítója New Yorkban. Ennek megvan a maga oka és hagyománya.

Amikor a 60-as évek elején az úgynevezett „magyar kérdés" lezárása után U Thant, az ENSZ akkori főtitkára Budapesten járt, a kapcsolatok elmélyítése végett javasolta, hogy Magyarország küldjön munkatársat a világszervezet rádiójához. Így került New Yorkba Ipper Pál, aki egyben a Magyar Rádió ENSZ-tudósítója is lett, majd idővel – az amerikai hatóságok hozzájárulásával – már nemcsak a világszervezet munkájáról, hanem az Egyesült Államok eseményeiről is tudósíthatta a magyar hallgatókat.

Utódai (egyben az én elődeim) később már teljesen függetlenné váltak az ENSZ rádiójától – mind kevesebbszer tudósítottak a világszervezetről, és mind többet az Egyesült Államok, sőt Kanada életéről is – ám íróasztaluk a hagyomány továbbéléseként változatlanul a székház VIII. emeletén, az afrikai adások fordítóinak szobájában állt.

Ez a székház (hivatalos angol nevén: a *Headquarters*, azaz a *főhadiszállás*) az a bizonyos East River-parti „csupaüveg-felhőkar-

coló" avagy „gyufaskatulya", amelyről minden ősszel megemlítik az újságok, hogy ott kezdődött meg az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének soron következő ülésszaka. Mellékesen szólva: a negyvenemeletes irodaházban csak az ENSZ apparátusának, a titkárságnak az irodái vannak, maga a Közgyűlés a hozzá csatlakozó négyszintes, kupolás épületben ülésezik.

Még felsorolni is nehéz, hogy hányféle osztály működik a negyven emeleten. A Parkinson-törvény az ENSZ-ben is érvényes: íróasztal íróasztalt szül. Kivált ha a 159 tagállam szüntelen verseng egymással a titkárságban való jobb vagy legalábbis arányos képviseltségért. Így aztán a szobákban, de még a beépített folyosókon is heringként összezsúfolódva ülnek a világ minden részéből érkezett (de aránytalanul nagy részben mégiscsak amerikai) tisztviselők, mind többen és többen. Ha a világbéke és a leszerelés ügye az ő számuk gyarapodásával párhuzamosan erősödne, az Egyesült Nemzetek Szervezete már aések és az ólmos botok kölcsönös megsemmisítésénél tartana.

Az ENSZ Sajtóközpontja a „gyufaskatulya" III. emeletének néhány folyosóján és egy termében működik. A teremben írógépek találhatók; itt írják ki egy fekete táblára, hogy milyen hivatalos dokumentumok (jegyzékek, felszólalások, jegyzőkönyvek) készültek el és kaphatók ugyanott, egy pult mögött; három távközlési társaság többtucatnyi telexe kattog; monitoron figyelhető a Biztonsági Tanács és a Közgyűlés plenáris ülése; s innen nyílik számos hírügynökség, újság tudósítójának a szobája (a többieké az oldalfolyosókról vagy egy emelettel feljebb található), valamint a világszervezet szóvivőinek irodái.

Elsőül az ENSZ-főtitkár akkori szóvivőjének, Rudolf Stajduharnak kellett bemutatkoznom. Nem tudtam, hogy *úr*nak szólítsam-e (hiszen a világszervezetben voltunk) avagy *elvtárs*nak (Stajduhar ugyanis jugoszláv, volt partizán), ám hamarosan kiderült: egyszerűen Rudinak kell szólítani. Nemcsak azért, mert másfél évtizeddel korábban még maga is tudósító volt, és mint ilyen: brancsbeli, hanem mert Amerikában (a Fehér Házban is) a szóvivők és a velük dolgozó újságírók kölcsönösen utónéven szólítják egymást, ami nagyjából a tegeződésnek felel meg. Rudi helyettesét és későbbi utódját, a korábbi brit hírügynökségi tudósítót, a francia állampolgárságú korzikait François-nak hívtuk. Rudi édesatyja egyébként

– mint ezt nemegyszer hallottam tőle – az első világháborúban egy magyar ezredben szolgált, és tökéletesen bírta nyelvünket!

A szóvivők minden délben pontosan 12 órakor sajtóértekezletet tartanak. Ez formáját, lefolyását tekintve szintén kevéssé különbözik az amerikai közhivatalok hasonló *briefing*jeitől (eligazításaitól). A szóvivő az elején ismerteti az ENSZ-főtitkár aznapi programját, esetleges nyilatkozatait, üzeneteit, azután úgy tesz, mintha válaszolna a tudósítók kérdéseire. Mivel ugyanis azt, amit maga el akart mondani, már bevezetőben elmondta, s mivel az újságírók nyilvánvalóan olyasmit tudakolnak, amire vagy nem tud, vagy nem akar felelni, jóformán minden válasza kitérő. De azért szókőévben egyszer megtörténik, hogy elszólja magát (vagy azt is csak megjátssza), és olyankor a kérdezőnek sikerélménye lehet. Erre megy ki az egész játék. Érdemi választ a szóvivő többnyire csak technikai jellegű kérdésekre ad (hány ország válasza érkezett be, mikorra várható a szóban forgó tanácskozás, milyen fogások szerepeltek a bankett étlapján stb.), de gyakran még akkor is hozzáfűzi: *off the record*. Ez annyit tesz, hogy csupán a kollégák tájékoztatására mondta, de nem közölhető. Vagy lehet „háttérválasz" is: az közölhető, de csak a forrás pontos megnevezése nélkül.

A tudósítók természetesen szigorúan betartják ezt a szabályt: nemcsak a szakmai etika kötelezi őket erre, hanem az is, hogy kollektívában dolgoznak, és ha megsértik szabályait, nagyon hamar kívül találhatják magukat.

Akárcsak az egész ENSZ-apparátusra, a tudósítói testületre is illik az a mondás, hogy *nagy az isten állatkertje.*

Jurij nagyon tapasztalt és tekintélyes jugoszláv tudósító, akihez rengeteg külföldi kollégája jár tanácsért. Moszkvában született és járt iskolába; szinte tökéletesen beszél oroszul, de csak kivételesen hajlandó erre. Niko, a nyugatnémet hírügynökség embere viszont balti német-orosz származék; boldog, ha oroszul beszélhet. Női „druszája", Nicole, a *Le Monde* munkatársa ugyancsak régi motoros a szakmában; Európa-szerte megszokta, hogy tekintélyes lapjának már neve hallatán kalapot emelnek a politikusok, és boldogok, ha nyilatkozhatnak neki. New Yorkban viszont – az ENSZ-en kívül – ugyanúgy nem esnek hasra előtte, mintha, mondjuk, egy burundi újságot vagy egy vanuatui hírügynökséget képviselne. A nyugatnémet Gitta, aki Hitler alatt volt kommunista, most szociáldemok-

rata, de a jobboldali Springer-konszern lapjainak dolgozik (és többszörös nagymama). Az amerikai Ruth Fidel Castro lelkes híve, és az Egyesült Államok nagytőkés körei egyik legmárkásabb lapjának munkatársa. Louist negyven esztendővel ezelőtt még Lajosnak hívták, és Debrecenben volt újdondász. Debreceni kiejtését az angol beszédben is megtartotta, igaz, kiválóan ír angolul. A *Time* magazinnak az ENSZ-re specializálódott és azt minden ízében ismerő munkatársa. Nagyon jóban vagyunk, őszintén kedvelem az öregurat, azt hiszem, ő is engem, de szigorúan kolléga úrnak szólítjuk egymást. Barátomat és utcaszomszédomat, Encsót, a bolgár hírügynökség tudósítóját azzal ugrattam, hogy cége ott felejtette az ENSZ-ben. Kiküldetése több ízben lejárt, néhányszor közölték vele Szófiából, hogy egy hónapon belül utazzék haza; ilyenkor összecsomagolt, egyszer már a holmiját is elküldte, de New Yorkból való elutazásomkor még javában ott volt. Levon palesztin örmény, aki Marokkótól Bagdadig néhány tucat arab újságot, hírügynökséget, rádiót és televíziót tudósít. Amelyet mégsem, azt ellenlábasa, az amerikai újságíró-egyetemet végzett iraki Adnan látja el anyaggal. De alighanem nagy kihagyásokkal teszi, mert túl sok idejét veszik el saját New York-i ingatlanügyei. (Ezt onnan tudom, hogy miután háromévi szívós küzdelemben sikerült leköltöznöm az ENSZ-rádió VIII. emeleti szobájából a tudósítók IV. emeleti folyosójára, a Szabad Európa Rádió tudósítójának tőszomszédságában Adnan osztotta meg velem szobáját és én továbbítottam telefonüzeneteit.) Mind velük, mind a többi arab kollégával jóban van viszont a svédországi születésű, később Palesztinában élt amerikai állampolgár David, aki az Egyesült Államokban megjelenő Izrael-barát zsidó hetilapokat látja el az ENSZ közel-keleti vonatkozású híreivel.

David egyébként azok közül a kollégák közül való, akik a világszervezet megalakulása óta, immár négy évtizede, főállású ENSZ-tudósítók. Ezek az öreg bútordarabok, ha álmukból ébresztik fel őket, akkor is azonnal megmondják, hogy melyik volt Gromiko akkori szovjet ENSZ-nagykövet ötvenedik vétója a 40-es évek végén, vagy hogy milyen színű nyakkendőt viselt Hammarskjöld ENSZ-főtitkár, amikor 1960-ban elindult végzetes afrikai útjára. Ami viszont a nagyobbik baj: a sajtóértekezleteken, sajnos, senki sem ébreszti fel őket, s ott bizony nemegyszer szundikálnak. Igaz,

mivel jó néhányan közülük gyakorlatilag nem létező havi folyóiratok munkatársai, sőt ugyancsak nem létező hírügynökségek igazgatói, az így elpasszolt híreket szerencsére senki sem kéri tőlük számon.

Mindezek a tudósítók – feladatuktól, lapzártájuktól függően – órákat, fél vagy egész napokat töltenek el a sajtóközpontban. (Jómagam csaknem mindennap benéztem legalább a déli szóvivői eligazításokra, de ha a Biztonsági Tanács ülésezett – mivel a diplomaták valamilyen oknál fogva imádnak késő este tanácskozni –, néha éjjel 11-ig is bent kuksoltam.) Az újságírók szobájukból követik a zártláncú televízió képernyőjén az üléseket, saját telexükön vagy termináljukon kopogva közben Moszkvába, Pekingbe vagy Rio de Janeiróba a világszervezet híreit. Aztán, amikor a szobákban működő és kikapcsolhatatlan hangszórókon a szóvivői hivatal kisasszonya beszól, hogy három perc múlva előre be nem jelentett sajtóértekezletet tart az iráni miniszterelnök vagy az amerikai ENSZ-küldöttség szóvivője, pillanatok alatt megélénkülnek a folyosók. A tudósítók kiugrálnak a szobájukból, és rohannak a II. emeleti sajtóértekezleti helyiségbe, hogy (jó) helyet kapjanak.

Elkésni egyébként lehet sajtóértekezletről, csak a vége előtt távozni nem. Ez nem csupán újságíró-etikai, hanem szigorú írott szabály is, amely miatt – a sajtókonferencia elhúzódása eredményeképpen – már nem kevés tudósító késte le a lapzártát vagy a randevút kedvesével. Aki ugyanis előbb távozna, az a hírközlő eszközök ádáz versenyében megelőzhetné társait valamely hír továbbításával, s ezzel jogtalan előnyhöz jutna. A felugrálást és az ajtó felé rohanást abban a pillanatban lehet megkezdeni, amikor az ENSZ-tudósítók szövetségének elnöke vagy őt követő rangidős tisztségviselője (aki a bal első széksor első székén foglal helyet), a *Köszönjük, Rudi!* vagy *Köszönjük, miniszterelnök úr!* szavakkal véget vet a sajtóértekezletnek.

A tudósítók természetesen nemcsak szobájukban vagy a sajtókonferencia-teremben töltik idejüket. Gyakorta járkálnak át egymáshoz tanácsért, információért (persze a hírbörzén a kölcsönértesülés visszajár), szaladnak össze a folyosókon, a büfékben, a tudósítószövetség klubhelyiségében, vagy álldogálnak néha órákat, kijövő diplomatákra várva valamelyik olyan ülésterem előtt, ahol zárt tanácskozás folyik.

Az újságíróknak a kenyerük függ attól, hogy jóban legyenek saját országuk diplomatáival, de a többi ország küldöttségének tagjaival is, hiszen ezek alapvető információs források. És fordítva: a diplomatáknak is fontos, hogy országuknak jó sajtója legyen világszerte; tehát tudniok kell, hogy kik azok a tekintélyes újságírók, akiken keresztül érdemes információkat (vagy dezinformációkat) kiszivárogtatniuk. Ezért nemcsak a főhadiszállás folyosóin gyakori látvány a tudósítóval halkan beszélgető diplomata, de sokszor tanúja az ember annak is, amint a Küldöttek társalgójában ülnek együtt egy csésze kávé, vagy valamelyik környékbeli étteremben ebéd mellett.

A Küldöttek társalgója egyébként az ENSZ-székház egyik legnagyobb terme, ahol a kisasztaloknál békésen, sőt barátságosan csevegnek egymással azok a diplomaták, akik alig öt perccel korábban valamelyik ülésteremben a válasz, az ellenválasz és az ellenválaszra adott válasz jogán még kígyót-békát kiáltottak egymásra, illetve egymás országára. Azt mondják, hogy itt naponta annyi információ cserél gazdát, amennyinek tárolására egy korszerű komputer memóriája is kevés lenne. Talán nem véletlen, hogy az épületben ez az egyetlen helyiség, ahova nemcsak fényképezőgépet, hanem még magnetofont is tilos behozni.

A beszélgetések jelentős része angolul folyik. Az üléseken ugyan oroszul, franciául, spanyolul, arabul és kínaiul is fel lehet szólalni (ezek az ENSZ hivatalos nyelvei, illetve ezekről és ezekre fordítanak a szinkrontolmácsok), de a *lingua franca* – a közös nyelv – az angol. Az üléseken oroszul vagy franciául szónokló diplomaták is mintegy magától értetődően angolul adják elő mondanivalójukat a sajtóértekezleteken, mint ahogyan a spanyol anyanyelvű, franciául kitűnően, angolul csak közepesen beszélő főtitkár, Javier Pérez de Cuéllar is az angolt használja a titkárság különféle munkamegbeszélésein.

A kétoldalú kapcsolatokhoz azért természetesen nagyon hasznos, ha az ENSZ-diplomata vagy -tudósító más nyelven is tud. A magyar küldötteknek általában nincs szégyellnivalójuk. Ott-tartózkodásomkor túlnyomó többségük az angolon kívül legalább még egy, de esetleg több idegen nyelven is beszélt, és hirtelenében két olyan diplomatánkra is emlékszem, aki az üléseken felváltva szólalt fel angolul és franciául.

A csúcstartó azonban természetesen nem diplomata volt, hanem

egy profi nyelvtudor, és magyar is csak félig. Az ENSZ székházában nagyon sokan ismerték a szép szőke asszonyt, aki angol állampolgárságú orosz apától és magyar anyától született, Nyugat-Németországban és Argentinában nőtt fel, Franciaországban járt egyetemre, és akkoriban amerikai illetősége volt. Natalie asszony (férje után: Teleki) a francia–spanyol szinkrontolmácscsoportot vezette, és úgy beszélt spanyolul, hogy amikor II. János Pál pápa ENSZ-beli felszólalását fordította (ezt több latin-amerikai rádió élő adásban közvetítette), Buenos Aires-i újságok megbízták New York-i tudósítóikat: keressék meg azt az ENSZ-tolmácsnőt, aki kiejtéséből ítélve nem is egyszerűen argentin, hanem kifejezetten Buenos Aires-i születésű. Magyar beszéde sem úgy hangzik, mint távolba szakadt honfitársainké, hanem olyan, mintha csak tegnap jött volna el Budapestről. (Igaz, ez majdnem így is van; gyermekeivel együtt ugyanis rendszeresen látogat haza. Egy Teleki gróf, úgy látszik – politikai nézeteitől függetlenül –, ad rá, hogy utódai ismerjék apáik hazáját és beszéljék nyelvét.)

Mindamellett a magyar („egyelőre még" – állítják egyesek) nem hivatalos nyelv az ENSZ-ben. Ha azonban Budapestről érkezett turistacsoport keresi fel a világszervezet New York-i székházát, tudnak hozzá magyarul beszélő idegenvezetőt adni.

A „főhadiszállás" ugyanis egyike az amerikai nagyváros turistalátványosságainak, amelyet az Empire State Building és a Metropolitan Museum mellett naponta több száz – a nyári szezonban több ezer – látogató keres fel.

A turisták a közgyűlési épület északi oldalán léphetnek a székházba. A többi bejáratnál az ENSZ saját, fegyveres őrsége csak igazoltatás után engedi be a diplomatákat, a tudósítókat, a titkárság dolgozóit. Igaz, nem mindig kellő szigorral. Így fordulhatott elő például, hogy izgága maoisták egy ízben festékkel öntöttek le két nagykövetet a Biztonsági Tanács üléstermében, egy másik alkalommal pedig a Közgyűlés plenáris ülésén kapta ki és tépte össze egy illetéktelen behatoló a beszédet tartalmazó papírokat egy küldött kezéből, aki éppen a szónoki emelvényre indult.

A Közgyűlés, a Biztonsági Tanács ülésein egyébként – külön karzaton, külön belépővel – látogatók is jelen lehetnek. A „kívülállók" számára azonban mégsem az ülések, hanem az épületben található sok műkincs a fő attrakció.

A látogató először rendszerint az ENSZ tulajdonában lévő ajándékboltot járja végig, ahol kongói faszobortól orosz matrjoska babán át amerikai indián ezüst karperecig mindenféle játék, ékszer, népművészeti tárgy kapható. (A tagállamok ezekben fizetik be tagdíjuk egy – rendszerint csekély – részét.) Ugyanitt, a látogatóközpont alagsorában működik az ENSZ kiadásában megjelent könyveket árusító üzlet és a világszervezet postahivatala. Alighanem az ENSZ az egyetlen *nem állam* a világon, amely érvényes postabélyegeket ad ki. New York-i székháza területen kívüli, ezért az itteni postahivatalban feladott küldeményekre (hivatalos levelekre és képeslapokra egyaránt) természetesen nem lehet amerikai bélyeget ragasztani. Csak ENSZ-bélyegeket, amelyekből – a filatelisták örömére – évente tucatnyi, többnyire nagyon ízléses, szép sorozatot adnak ki. Küldemény értékesítésére azonban ezek kizárólag ebben az épületben használhatók fel.

Miután a turista már mindezt önállóan megtekintette, és kifizette a nem csekély belépti díjat, némi várakozás után bekerülhet egy látogatócsoportba, amelyet kék egyenruhás, ENSZ-jelvényes idegenvezető(nő) kísér végig a székház néhány szintjén. Az ENSZ-rádió és -televízió alagsori stúdiói mellett csupán elsétálnak. Nem viszik be a csoportokat a titkársági dolgozószobákba, a sajtóközpontba, és a Küldöttek társalgójába sem. Az üléstermeket azonban – ha ott nincs éppen ülés – bejárhatják, és a közgyűlési épületben meg a hozzá csatlakozó folyosókon gyönyörködhetnek a kiállított műtárgyakban. Ezek többnyire a tagállamok ajándékai, amelyekből valóságos múzeum kerekedik ki.

Tunézia egy i. sz. II. századból származó színes római padlómozaikot küldött az ENSZ-nek. Marokkó egy mecsetből kölcsönzött fali mozaikkal, Ciprus egy i. e. VI. századi görög vázával, Japán egy békeharanggal, Bulgária egy XIII. századi ikon másolatával „lepte meg" a világszervezetet. Azt a termet, ahol két kecses indonéz faszobor van kiállítva, hivatalosan is Indonéz csarnoknak nevezik a székházban. A kertben áll a Szovjetunió ajándéka: Vucsetyics szobrászművész *Kovácsoljunk ekevasat a kardokból* című alkotása. Egyiptom egy ősi sír feltárásakor előkerült filigrán istenszoborral „képviselteti" magát ebben a „múzeumban", a Kínai Népköztársaság egy óriási gobelinnel, amely számtalan színnel és árnyalattal a Nagy Falat „festi". Egy színes üvegablak Marc Chagall munkája.

Ezek közül bazári jellegével rí ki a mi ajándékunk: egy nagyméretű herendi váza, amelynek egyik oldalán – akárcsak holmi tízcentes színes képes levelezőlapon – a budapesti Országház, a másikon maga a New York-i ENSZ-székház látható. (Több ízben éreztem kísértést, hogy mintegy véletlenül lebillentsem az állványról.)

Ez után már csak egy ennél is primitívebb alkotás következik: egy színes rajz, amelyet maga Muhammad Ali ajándékozott néhány – helyesírási hibáktól sem mentes – sor kíséretében az ENSZ főtitkárának, amikor a világbéke ügyéről cserélt vele eszmét. Ali nyilván örökre bevonult az ökölvívás történetébe, de – valljuk meg – sem a politika, sem a művészet nem tartozik erős oldalai közé, noha mind a kettőben voltak szerencsés és balszerencsés próbálkozásai.

A Külföldi Sajtóközpont

A néhány hétre vagy néhány évre az Egyesült Államokba érkező külföldi újságírók munkájának elősegítésére az amerikai kormány tájékoztatási hivatala (a USIA) Washingtonban és New Yorkban sajtóközpontot tart fenn.

A New York-i központ odaérkezésem idején az ENSZ tőszomszédságában, a Második sugárút egy sokemeletes irodaházában működött. Oda vitt el bemutatni, illetve akkreditálásomat elintézni elődöm. Noha a bürokratizmus az amerikai államgépezetben sem ismeretlen fogalom, itt nem panaszkodhattam erre. Valamiféle megbízólevelem ugyan volt, de Stricker úr, a központ akkori igazgatója bele sem nézett. Anélkül is készségesen elhitte Vértes Évának, hogy ezentúl én képviselem a Magyar Rádiót az Egyesült Államokban. Ő maga bemutatkozásképpen elmesélte, hogy ausztriai születésű, a nácik elől menekült az Egyesült Államokba, és hogy még a 30-as években, sportújságíróként számos alkalommal kísért el osztrák labdarúgó-együtteseket Magyarországra.

Én már Ipper Páltól sokat hallottam a központ vezetőjéről, méghozzá jót. Hogy természetesen mindig és minden kérdésben az amerikai kormány hivatalos álláspontját képviseli (érthető: ez a foglalkozása), de hogy azon túl messzemenően segítőkész, akár egy információ megszerzéséről, akár egy riportút megszervezéséről van szó. Magam is ezt tapasztaltam mind az ő, mind munkatársai részéről.

A központ kitűnő kézikönyvtárral rendelkezik, ahol – ha az ember kiismeri magát a lexikonok, kézikönyvek, statisztikai évkönyvek, dossziék, bibliográfiák tengerében – percek alatt választ kaphat olyan kérdésekre, mint mondjuk arra, hogy ki volt az Egyesült Államok pénzügyminisztere 1842-ben, hogy hány tonna műtrágyát használtak fel Kansas államban tavaly, hogy mely filmekben játszott Gregory Peck, vagy hogy mikor járt utoljára bolgár külügyminiszter Washingtonban. És ha a tudósító járatlan a kézikönyvek világában, a munkatársak szívesen segítenek neki, mint ahogyan arra is megtanítják, hogyan fénymásoljon ki magának cikkeket a központba járó napi- és hetilapokból, folyóiratokból, amelyek ott fekszenek az asztalokon, a polcokon. Néhány telexgépen az amerikai hírügynökségek jelentései érkeznek egész nap.

A Sajtóközpontba ezenkívül érdemes volt belátogatni delenként, amikor Washingtonból kábelen közvetítették a külügyminisztérium napi *briefing*jét. Néha vetítéseket, sajtóértekezleteket rendeztek.

A központ évente több vidéki utat is szervezett a külföldi tudósítóknak úgy, hogy a költségek tetemes részét – a repülőjegyek árát – maga fedezte. Egy ízben *a következő évtizedek tudománya* volt a téma: először Washingtonban kaptunk tájékoztatást egy hivatalban és a tudományos akadémián, azután egy floridai erdőgazdaságba és egy alabamai űrközpontba, majd coloradói, kaliforniai és más kutatóintézetekbe látogattunk el alig tíz nap alatt. Programunk nem óráról órára, hanem percről percre volt megszervezve, méghozzá irigylésre méltó pontossággal. Előfordult, hogy egy nap három különböző államban is jártunk; a repülőtérről egy intézetbe vitte csoportunkat a busz, s csak onnan a szállodába. Egy másik alkalommal az időszerű urbanisztikai problémáknak szentelték az utat. 1980 februárjában a New Hampshire állambeli sorsdöntő előválasztás előtt három nap alatt tíz választási gyűlésen vettünk részt, legalább négy kampányirodában jártunk, és fél tucat elnökjelölt-önjelölttel reggeliztünk, ebédeltünk vagy vacsoráztunk együtt.

Vendéglátóink (végső soron az Egyesült Államok Tájékoztatási Hivatala, vagy ha úgy tetszik: kormánya), noha anyagi áldozatot is hoztak ezekért a programokért, egyszer sem kérték közvetlenül számon, hogy mit írunk a látottakról, hallottakról. Természetesen úgy igyekeztek befolyásolni bennünket, hogy jót írjunk, de ezt sem tették „rámenősen".

Ennek – az egyébként kifizetődő – nagyvonalúságnak jellemző példájaként említhetem azt is, hogy amikor 1982-ben Iowa államba készültem egyéni riportútra, a Sajtóközpont azt megszervező munkatársa maga hívta fel a figyelmemet arra, hogy olyan városokban fogok járni, amelyeket különösen súlyt a munkanélküliség, tehát jól teszem, ha erről a témáról sem feledkezem meg, és nemcsak a helyi üzletembereket, hanem a helyi szakszervezetek képviselőit is felkeresem.

A Külföldi Sajtóközpont később sajnos elköltözött a Második sugárútról az 50. utcába, egy arisztokratikusan drága magánuszodát és sportklubot magába foglaló belvárosi épület VIII. emeletére. Itt ugyan nagyobb volt az olvasóterem és még rádióstúdiónak is jutott hely, viszont nem lehetett egy délelőtt mind a központba, mind az ENSZ-be beugrani, kivált, hogy az előbbi környékén sem közel, sem távol nem volt parkolási lehetőség. (Illetve volt, csak méregdrágán: kétsaroknyira a központtól több olyan garázs is akadt, ahol az első félórányi parkolás 6 dollárba – akkoriban két darab egyszerű kvarcóra árába – vagy egyórányi tilosban parkolás 40 dollár büntetésbe került.)

Magának az elköltözésnek két oka is volt. Az első, hogy a nagy külföldi újságok, hírügynökségek egyenként fél tucat vagy még több munkatársat foglalkoztató általános tudósítóirodákat tartanak fenn New Yorkban, s külön irodákat az ENSZ-ben. Márpedig a központ elsősorban az előbbieket hivatott kiszolgálni (az ENSZ egészen más lapra tartozik), s ezek nagyrészt az 50. utca, a Rockefeller-központ környékén tanyáznak. A második ok eredendően fölöttébb humánus, az adott esetben azonban puszta formalitás. Arról van szó, hogy a hatályos rendelkezések értelmében *szövetségi* (tehát nem a helyi hatóságok, hanem közvetlenül a washingtoni kormány alá rendelt) hivatal csak tolókocsival is megközelíthető helyiségben működhet. A Második sugárúti épület kapujának, illetve felvonójának eléréséhez viszont három lépcsőfokon kellett felmenni. Nem hinném, hogy a Külföldi Sajtóközpontot fennállásának évtizedei alatt akár egyetlenegyszer is felkereste volna tolókocsiban közlekedő tudósító, de hát a szabály az szabály...

A költözés idején egyébként a nyugdíjba vonult William Stricker helyett már egy Nicholas King nevű úr igazgatta a központot. Ő is újságíró volt valaha, azután George Bushnak, az akkori amerikai

ENSZ-nagykövetnek (a későbbi alelnöknek) lett a szóvivője. King úr ősei legalább háromszáz éve élnek New Yorkban (ha jól emlékszem, már a város holland gyarmati uralma idején is ott éltek), maga pedig olyan amerikaiasan forgatja szájában a szavakat, hogy gyakran komoly erőfeszítésembe került, hogy megértsem.

Pedig ebben az időben már az angol nyelvben is, a társalgásban is, a helyi szokásokban is alapos előrehaladást tettem. Ha az első napokban még tiszteletteljes *good morning*gal (jó reggelt) állítottam be a Sajtóközpontba, akkoriban már tudtam, hogy jóformán mindenkinek, King úrnak is (talán csak az Egyesült Államok elnökének nem) nyugodtan köszönhetek úgy, hogy *hi*, ami aligha fordítható másként, mint *szia*.

A költözésnek viszont volt számunkra egy tagadhatatlan előnye is: a nagyobb helyiségben külön szobát kapott a Külföldi Sajtószövetség, amely a New Yorkban dolgozó külföldi tudósítók sok évtizedes szakmai és érdekvédelmi tömörülése, s amelynek szervezetileg semmi köze az amerikai állami szervhez, a hasonló nevű Külföldi Sajtóközponthoz (azon kívül, hogy az ad neki hajlékot). De nincs köze ennek a szövetségnek az ENSZ-tudósítók szövetségéhez sem, legfeljebb annyi, hogy sok újságíró mindkettőnek a tagja.

Tagfelvételi kérelmem eredményes elbírálása után boldogan süllyesztettem zsebembe mindkét sajtószövetség fényképes igazolványát. Akkor még nem sejtettem, hogy három és fél évvel később, főtitkári minőségemben magam írom majd alá a Külföldi Sajtószövetség tagsági igazolványait.

Ez a szövetség tekintélyben, súlyban erősen elmarad, mondjuk, a washingtoni Nemzeti Sajtóklubtól, amelyet az amerikai fővárosban járó külföldi államférfiak többsége boldogan keres fel (ha meghívják!), mert így – az egybegyűltek közvetítésével – szinte az egész világ közvéleményéhez módja nyílik szólni. A New York-i szövetség egyik fő vonzereje viszont – valljuk meg őszintén – az, hogy mint kollektív szerv, mint tömörülés olyan élet- és egészségügyi biztosításra nyújt lehetőséget tagjainak, amelyre azok, különkülön, maszek újságírókként nem lennének jogosultak. Bennünket, európai szocialista országokból érkező tudósítókat ugyan ez nem érintett, viszont – mint hajdani kiscserkészek, úttörők, KISZ-esek, népfrontaktivisták stb. – megszoktuk, hogyha belépünk egy szervezetbe, oda járjunk is el, szólaljunk fel, és egyáltalán: fejtsünk ki

aktív tevékenységet. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy a főtitkárságot – amikor megválasztottak erre a tisztségre – egy lengyel kolléganőtől vettem át, és elutazásomkor egy csehszlovák kollégának adtam át, és hogy voltak korábban is a vezetőségben magyar és szovjet tagok is.

Szövetségünknek voltak érdekes szakmai vitái, kirándulásai, ebédjei (mármint nem az étlap volt érdekes, mivel azon – amerikai szokás szerint – legfeljebb szendvics vagy hamburger szerepelt, hanem az ebédvendég, a szónok). Mindamellett a vezetőségi ülések néha már-már a Pál utcai gittegyletre emlékeztettek. Szigorúan hivatalos arccal ültük körül az asztalt, és ha megszólaltunk, *elnök úr* megszólítással előbb ünnepélyesen meghajoltunk ausztrál kollégánk felé, akit az ülés előtt és után természetesen mindnyájan a keresztnevén szólítottunk. Ezeken az üléseken először is jóváhagytuk az előző összejövetel jegyzőkönyvét, azután kijelöltük a következő ülés idejét és napirendjét (az utolsó pont természetesen mindig az *egyéb* volt), később megtárgyaltuk a tagfelvétel, majd a tagdíjfizetés állását, a szövetség levelezését és így tovább. Hogy kivel váltottunk levelet? Egy időben például élénk, dühös és hosszadalmas levelezésben álltunk Oriana Fallacival, a félig New Yorkban élő és botrányokat olyannyira kedvelő olasz újságírónővel, aki – szerintünk egy ártatlan félreértés miatt – rettentően megorrolt ránk, szóban-írásban zúdította fejünkre vádjait, és fenyegetődzött. Mi annál inkább igyekeztünk udvarias, kimért, ám határozott hangú válaszokban bizonyítani, hogy világhírű kolléganőnknek nincs igaza és egyszerűen rosszhiszemű. Utólag visszapillantva: az egész ügy nem ért meg – ahogyan oroszul mondják – *egy kikanalazott tojást sem,* mi azonban (és meglepő módon Fallaci is) élveztük azt, hogy van mivel foglalkoznunk.

Visszatérve a sajtóigazolványra: jóformán soha senki sem kérte. Egyetlen olyan dokumentumunk volt csupán, amelyre valóban szükségünk volt. Azt azonban nem holmi külügyi vagy sajtószerv adta ki, hanem maga a New York-i rendőrség. Ennek megszerzéséhez már jó néhány okmány, aláírás, megbízólevél szükségeltetett. Ez a nyakban (láncon) viselendő biléta több olyan dologra hatalmazott fel, amire idehaza a Magyar Újságírók Országos Szövetségének igazolványa nem érvényes. A New York-i kártyával tudniillik nemcsak a múzeumok többségébe engedik be ingyen (amerikai

vagy külföldi) tulajdonosát: ez a dokumentum egyben hatósági kordonátlépő is. Tűzesetnél, tüntetésnél stb. közvetlenül meg lehet közelíteni vele a színhelyet.

Az esőköpeny mellett mindig ott hordtam a válltáskámban egy kis magnetofont, és később egy ugyancsak mini fényképezőgépet, mert soha nem tudhattam, hogy mikor lesz rájuk szükségem. Nemegyszer fordult elő, hogy New Yorkban jártomban-keltemben váratlanul valamilyen happeningbe, tüntetésbe botlottam. Ilyenkor a nyakamba lógattam az igazolványt, előkaptam a magnót, és a rendőrsorfalon áthaladva meginterjúvoltam a tüntetőket követeléseikről, céljaikról. Jó hasznát vettem az átlépőnek akkor is, amikor a május 1-jei, a Kolumbusz- vagy a Szent Patricius-napi felvonulást, parádét fényképeztem közelről. Gondom csupán egyszer-kétszer akadt vele, amikor a tüntetők nem kértek előzetes hatósági engedélyt vagy provokálták a rendfenntartó erőket, és ezért a lovas rendőrök már rohamra készen sorakoztak fel. Átengedni ugyan ilyenkor is átengedtek, ám interjú közben kénytelen voltam fél szemmel őket lesni, tudván, hogy ha egyszer megindulnak, akkor nem sokat érek a nyakamban fityegő engedéllyel. Annál is kevésbé, minthogy a rendőrlovak nem tudnak olvasni.

Tudósítói iroda a földszinten

Az amerikai lakásokat és családi házakat nagyságuk szerint rendszerint úgy osztályozzák, hogy hány hálószoba található bennük. Értelemszerűen van ugyanis bennük egy nappali, egy azzal vagy a konyhával összefüggő étkezőhelyiség (esetleg csak fülke) és – „jobban szituált" helyeken – annyi fürdőszoba, ahány hálószoba van. A külön előszoba, hall ritkaság, a belépő többnyire közvetlenül a nappali helyiségbe vagy legfeljebb egy igen takarékosan megtervezett előtérbe jut.

Két hálószobás lakásunkban az első évben nemcsak amerikai, de még hazai fogalmak szerint is elég szűken voltunk. Az egyik (kisméretű) hálószoba lett a három gyereké; az átjáró jellegű és vendégek fogadására, tehát „protokoll" célokra szolgáló nappali szoba díványát birtokolta éjszakánként egy évre Amerikába látogató egyetemista lányunk; a nagyobbik hálószobát foglaltuk el mi a feleségemmel, s az volt egyben a stúdió is.

Egyik sarkát még elődöm ügyesen elkerítette vastag függönyökkel: itt állt egy íróasztal, egy írógép, dossziés polcok, a telefon, a tudósítások leadására szolgáló mikrofon az adóberendezéssel és magnetofonnal és a ruhásszekrényben a telexgép. (A függöny a „stúdiósarok" akusztikáját volt hivatva biztosítani.)

Nem merném azt állítani, hogy ez a lakásba szorított munkahely családom és jómagam különösebb megelégedésére szolgált volna. Az még csak a kisebbik baj volt, hogy amikor napközben dolgozni próbáltam, szüntelenül zaj szűrődött be a szomszédos szobákból: először a gyerekek kiabáltak egymással, utána a feleségem velük, hogy hagyják dolgozni az apjukat. Sokkal kellemetlenebb volt az, amikor a zajt nem is kockáztathattuk meg. Mert ha a gyermekvisongás behallatszott a mikrofonba (ami elég szokatlan zörejaláfestés, mondjuk, az Egyesült Államok távol-keleti politikájáról szóló kommentárhoz), Budapesten legfeljebb leállították a felvételt és megkérték, hogy ismételjük meg. Néhány alkalommal azonban élő közvetítésben vettem részt: egy izben például Ipper Pál beszélgetett velem a budapesti stúdióból úgy, hogy ez a társalgás egyidejűleg ment adásba, több alkalommal más külföldi tudósítókkal voltam „körbekapcsolva". Ilyenkor – biztos, ami biztos – feleségem kézen fogta a gyerekeket, és sétálni vitte őket. Ami természetesen nagyon hasznos, de nem akkor, amikor havas eső esik és süvít a szél. Igaz, csak egyszer fáztak össze, legközelebb vendégségbe mentek. A New York-i magyar kolónia tagjai lassan már megszokták, hogy ha a Kulcsár gyerekek együtt beállítanak, az azt jelenti, hogy az apjuk „ki van adva élőben".

A stúdió-a-hálószobában intézménye azonban egyéb hátrányokkal is járt. Feleségem például addig nem fekhetett le (vagy legalábbis nem tudott elaludni), amíg én éjfél körül (budapesti idő szerint reggel 6 órakor) be nem fejeztem a tudósításaim továbbítását. Sőt az is előfordult, hogy sikeresen befejeztem, „leadtam a vonalat" a New York-i központnak, ám onnan valamit ellenőrzendő egy óra múlva – amikor mi már javában aludtunk – visszacsengettek telefonon. Nem haragudhattam rájuk: ők maguk egész éjszaka dolgozó ügyeletesek voltak, nyilván nem is sejtették, hogy az én munkahelyem a hálószobában van. De sajnos nemegyszer megfeledkeztek erről, illetve az időzónák közti különbségről, egyes hazai kollégáim is, akiknek Budapesten, mondjuk, reggel 9 vagy 10 óra-

kor jutott eszükbe, hogy leadjanak nekem egy üzenetet. Mivel azonban New Yorkban ilyenkor hajnali 3 vagy 4 órát mutatott az óra, a szekrényből jövő telexkopogás legmélyebb álmunkból riasztott fel.

A második évben szerencsésen sikerült kivennem szolgálati célokra, tehát tudósítói irodának egy garzonlakást a házunk földszintjén. Odatelepítettem át a stúdiósarkot a berendezésekkel, a könyveket, a dossziéket, az archívumot, nem is szólva a telexről, amelyet – ne rúgjuk fel a hagyományokat alapon – ott is a beépített szekrényben helyeztem el. A különbség csupán annyi volt – de ez micsoda különbség! –, hogy tőlem immár egész éjszaka kopoghatott a masina! Reggel, amikor (nemegyszer papucsban és melegítőben) beállítottam az irodába, csak le kellett tépnem a papírt, és elolvasnom a távollétemben érkezett üzenetet. Számos tudósító kollégám, aki naponta fél órát is autózott az irodájába és onnan haza, nagyon irigyelt azért, hogy nekem csupán a felvonót kell igénybe vennem, ha meg akarom tenni a lakásunk és a munkahelyem közötti nyolcemeletes „távolságot".

Igaz, a földszinti helyiség még zajosabbnak bizonyult, mint a gyerekekkel teli lakás. Az ajtaja előtt bonyolódott le ugyanis a huszonkét emeletes lakóház teljes forgalma, amely nemcsak a folyosó kövén görkorcsolyázó csemetéket foglalta magában, hanem olyan négylábú lakókat is, „akik" gazdájuk kíséretében többnyire éjszakai adásidőmben indultak sétára, és ezt boldog csaholással nyugtázták. A másik oldalról a nagyon forgalmas 86. utca közlekedési zaja is átszivárgott néha a zárt ablakon és a „stúdió"-függönyökön, különösen a rendőrautók, a mentők és a tűzoltók szirénázása. Budapesti technikus kollégáim a megmondhatói, hogy hányszor kellett a tudósítást „aláfestő" ugatás vagy szirénavijjogás miatt leállnunk a felvétellel.

Jó néhány alkalommal arra lett figyelmes a vonal budapesti végén a magnótechnikus, hogy a mondat közepén csapkodni és szentségelni kezdek. Olyankor fordult elő effajta fegyelmezetlenség, amikor egy csótány szaladt át az íróasztalon vagy éppenséggel magán a kéziraton, amelyet akkor olvastam fel. Az iroda ugyanis a ház szemétledobója közelében található, és a honiaknál termetesebb, jóval gyorsabb és szemtelenebb rovarok ott egyszerűen kiirthatatlannak bizonyultak. Hiába szórtam fel naponta a döglesztőporral

a tapétalécek mentén a padlót, hiába helyeztem el a helyiségben csalétkes csapdákat (mert Amerikában ilyen is van; *csótány-motel* a hivatalos nevük), az „érdekeltek" rájuk sem hederítettek. Csupán az *exterminator* (az Országh-féle szótár szerint: *irtó egyén*) által kiszórt anyag volt képes néhány hónapra elijeszteni a fürge állatkákat, ám attól tartottam, hogy annak a szagától előbb fordulok fel magam, mint ők. Így tehát beletörődtem, hogy békésen vagy békétlenül, de együtt kell élnem velük...

A tudósító egy napja

Az alábbiakban egy egészen közönséges napról szóló beszámoló következik. Egy olyan napról, amelyen a New York-i tudósító nem kapott

- interjút Reagan elnöktől;
- dicséretet vagy letolást főszerkesztőjétől;
- hírt készülő nagy szenzációról;
- *ticket*et (büntető cédulát) gépkocsijára;
- infarktust.

Ezen a napon a tudósító 6.30-kor kel. Elfogyasztja fél grapefruittal kezdődő, de egyebekben magyaros reggelijét, közben fél szemmel az ABC televízió reggeli híradóját nézi. 7.35-kor elindul három neveletlen gyermekével a York sugárút és a 86. utca ötperc-nyire lévő sarkára, ott feladja a 2 db iskolás és 1 db óvodás gyermekét az iskolabuszra, és 7.55-kor belép az irodájába.

A telexgépen három üzenet várja. A Rádió másnapi déli krónikájába küldjön beszámolót az új szovjet fegyverzet-ellenőrzési javaslat amerikai visszhangjáról, a tv-híradónak két órán belül adjon hangtudósítást az amerikai külügyminiszter előző esti sajtóértekezletéről, és válaszoljon a *Világ Ifjúsága* körkérdésére: milyen az egyetemi ösztöndíjrendszer állomáshelyén.

A tudósító az NR nevű intézménynél (amely a kábelközpont neve, de hogy minek a rövidítése, azt az ötödik év végére sem sikerült megtudnia) telefonon megrendeli a budapesti kábelt 10 (közép-európai idő szerint 16) órára. Ennek során, illetve ezt megelőzőleg gondosan kikérdezi Carlos urat, a rendelés felvevőjét (naponta beszélnek, de még sohasem látták egymást), hogy hogy van *(how are you?)*, és maga is kielégíti annak ez irányú kíváncsiságát.

8.15-kor a tudósító nekiül a *The New York Times*nak, amely – hétköznap lévén – ma csak 64 oldal. (Vasárnap a négy-ötszöröse.) Átlapozza a *The Washington Post*ot, a *The Christian Science Monitor*t, a *Daily World*öt. A külügyminiszteri sajtóértekezletről szóló filmtudósításhoz (aminek a képanyagát a Magyar Televízió már műholdon megkapta) megírja 1 perc 10 másodperces hangtudósítását (16 sor). Ennek valamivel bővebb változatát éjszaka (hazai idő szerint hajnalban) már leadta volt a Rádió reggeli híreibe.

10 órakor a tudósító felveszi fejhallgatóját, bekapcsolja a mikrofont, de senki sem válaszol neki. Végül nyolcpercnyi késéssel jelentkezik a budapesti központ, és kapcsolja a Televíziót. Ezután öt percig vár, mert éppen rossz otthon a magnetofon. Amikor végül elkezdi olvasni tudósítását, az iroda ajtaja előtt előbb egy kutya kezd dühös csaholásba, majd az utcáról vijjog sziréna az anyagba. A harmadik ismétlés azonban tökéletes.

Ezután széles körű telefonálgatás kezdődik. (L. képviselő sajtótitkárának Washingtonba interjú ügyében; a MALÉV New York-i képviseletéhez: kitelepítették-e már hazulról a kaliforniai repülőjegyet; a tv-szerelőhöz: megkapta-e már a szükséges alkatrészt stb. stb.) 10.40-kor a tudósító lerohan a ház alatti kétszintes garázsba, bevágja magát a szolgálati autóba (a gépkocsivezető természetesen saját maga), és tízpercnyi keringés után talál üres helyet egy parkolóóránál (ezen a környéken néha sikerül), alig ötsaroknyira a magyar ENSZ-képviselettől.

Gyors és készséges konzultáció kezdődik magyar diplomatákkal űrjogi kérdésekről és Mikronézia gyarmati státusáról (mindkét téma a közeljövőben kerül az ENSZ megfelelő szervei elé), vissza a kocsihoz (amíg le nem jár a parkolóóra, mert az nagyon sokba kerülne), aztán irány az ENSZ-székház.

Pontosan 12 órai kezdettel a tudósító hetvennégy kollégájával együtt részt vesz a főtitkár szóvivőjének tizenegy perces rutineligazításán. Utána: folyosói csevegés, információcsere egy nyugatnémet és egy csehszlovák kollégával, egy indonéz diplomatával, egy francia kolléganővel, majd az iraki szobatárssal. (A szlovákkal magyarul, a némettel oroszul, a többiekkel angolul beszél.)

1 óra és fél 3 között a tudósító egy idős amerikai kollégájával ebédel az ENSZ székházával szembeni épületben található vendég-

lőben. Az ebéd (helyesebben: a *lunch*) egy hamburgerből és egy híg kávéból áll. A beszélgetés viszont érdekes.

3 órára a tudósító beér a Külföldi Sajtóközpontba, és meghallgat egy Washingtonból vonalon közvetített tájékoztatót. Egy közelkeleti államférfi közelgő amerikai látogatásáról informálja az újságírókat egy külügyminiszter-helyettes (akire azonban a játékszabályok értelmében csak úgy szabad hivatkozni, hogy *egy magas állású tisztviselő*).

A tájékoztatás után a tudósító átfut néhány hetilapot, amelyet maga nem járat (a Sajtóközpontban minden fontosabb lap megvan), és belelapoz az FBIS nevű CIA-melléküzem rádiófigyelői jelentésébe (referálják-e a Magyar Rádióban legutóbb elhangzott kommentárját Reagan tv-beszédéről?). Hazatelefonál, hogy nem keresték-e napközben. (Négyen keresték, három hívást mindjárt viszonoz.) Átnyújtja a központ munkatársnőjének, Kate Koobnak a *Rádió- és Televízióújság*nak azt a számát, amelyben az iowai útjáról szóló riport szerepel a műsorban. (Az utat ugyanis ez a hölgy készítette elő, méghozzá remekül. Nemcsak azért, mert megbízható, jó szervező, hanem azért is, mivel volt teheráni amerikai túsz lévén szülőföldjén, Iowában, mindenki ismeri és csaknem nemzeti hősként tiszteli. Ennek megfelelően akit ő ajánl ott be valahova, annak nyert ügye van.) Megkéri a tudósító a központ másik munkatársnőjét, az amerikai születésű kínai, fiatal korában Sanghajban tanult Shen asszonyt, hogy próbáljon valami anyagot találni részére az egyetemi ösztöndíjakról, vagy összehozni őt valakivel, aki tájékoztatni tudná erről. Az AP- és a UPI-hírügynökség telexgépein a tudósító átnézi a friss jelentéseket, végül, amikor már indulna, az ajtóban összeakad egy harmadik munkatársnővel, Corinne Heditsiannal (ő amerikai születésű második nemzedékbeli örmény, jó humora van és „veszi a lapot", ha ugratják); jó negyedórán át vitatkoznak a New Yorkban legutóbb bemutatott két magyar filmről. (Kate-et és Corinne-t egyébként a tudósító keresztnevükön szólítja, azok is őt; ez az angol nyelvben – mint emlékszünk – nagyjából a tegeződésnek felel meg.)

Délután 5-kor visszaérvén irodájába, befejezi az újságolvasást; a korábban összegyűjtött anyagok és a tavalyelőtti saját Salt Lake City-i interjúja alapján anyagot állít össze a Magyar Rádió egyik ismeretterjesztő műsorába a műszívbeültetésről.

Pontosan 19 órakor a tudósító megnézi az NBC televízió félórás esti híradóját. (Illetve a tulajdonképpeni híradó csak huszonhárom perc, hét percet közben a riportokat félbeszakító reklámok foglalnak el.) Utána beszáll a liftbe, és hazamegy a VIII. emeletre. Szerencsére még mindig nem következik be az, amitől oly régen tart, hogy tudniillik belépésekor gyermekei megkérdezik anyjukat: ki ez a bácsi? Vacsorára és gyermeknevelésre harmincöt perc jut. A tudósító ezután bűnös módon lazít: levonul az alagsorban lévő medencébe, és úszik negyven hosszt (1 hossz = 60 láb = 18 méter), és uzsgyi vissza az irodába. Gyors telefonkonzultáció a napi eseményekről washingtoni kollégáival és barátaival: Bokor Pállal, az MTI és Vajda Péterrel, a *Népszabadság* tudósítójával. Az ENSZ-ben, a Külföldi Sajtóközpontban tapasztaltak, a hírügynökségi jelentések és a tv-híradóban olvasottak, látottak alapján megírja napi tudósításait és a fegyverkorlátozási összefoglalót.

A biztonság kedvéért betelefonál az ENSZ-be: nem történt-e váratlan esemény? De bizony történt. Az ügyeletes dél-afrikai provokáció ügyében sürgősséggel éppen most ül össze a Biztonsági Tanács. (22 óra van.) Garázs, autó, parkoló, ENSZ-sajtókarzat. Szerencsére a panasz előterjesztése után az ülést azonnal elnapolják.

A tudósító 23 óra előtt két perccel esik be az irodába. Fél szemmel a késői tv-híradót lesi, hogy nem történt-e újabb esemény. (Néhány New York-i tűzön és bankrabláson kívül ma nem – ezek pedig otthon senkit sem érdekelnek.) Gyorsan befűzi a papírt a gépbe, és lekopogja a legújabb tudósítást, amely úgy kezdődik, hogy *késő este – magyar idő szerint a mára virradó éjszaka – az ENSZ Biztonsági Tanácsa...*

Fejhallgatójában megszólal a Magyar Rádió kapcsolótermének ügyeletese: *Halló New York! Itt a Maszlai. 05 óra 30-cal kezdünk.* (New Yorkban 23.30 van.) A tudósító beolvassa a reggeli tudósítást (fél óra múlva adásba megy), a Déli Krónikának küldött összefoglalót, egy színes anyagot, és magnetofonról „bejátssza" a szívműtétriportot.

23.55-kor a tudósító beoson saját lakásába, és rádión meghallgatja az éjféli híreket. Bármennyire fáradt is, az imént bevégzett

munkától annyira „fel van dobva", hogy kénytelen meginni egy whiskyt, hogy el tudjon aludni.

Beállítja az ébresztőt 6.15-re. Ez 0 óra 20-kor történik. Egy perc múlva alszik.

Egy nap a készülékek előtt

Mint az eddigiekből is kiderül, a tudósító nagyon sok időt tölt (nem annyira jókedvéből, mint inkább muszájból) a készülékek – a rádió és a televízió – előtt. Nemegyszer még jóval többet is, mint az imént leírt „tipikus" napon. Lássunk tehát egy ebből a szempontból még jellemzőbb napot.

A fürdőszobában fél 7-kor bekapcsolom a New York-i 88-as rádióadót (ez a neve), amely – a zenés hirdetéseket leszámítva – egész nap csak híreket mond, illetve rövid utazási, üzleti stb. tanácsokat ad, vasárnaponként pedig vég nélküli baseballközvetítéseket. Minden óra elején öt-hat percig a CBS-hálózat híradását veszi át, utána a New York-i polgármester ügyeletes tetteivel és a helyi tűzesetekkel traktálja a hallgatóságot. Most – reggel lévén – ötpercenként időjárás-jelentést olvasnak fel, és ugyancsak öt-tíz percenként a helikopteres riporter tájékoztatja (élő adásban a fedélzetről) a munkába menőket a városba bevezető autópályáknak, valamint a Hudson és az East River hídjainak forgalmi állapotáról.

7 óra. Megnézem az ABC országos reggeli híradójának legalább a bevezető hatperces hírösszefoglalóját. A fő témák ma: a költségvetés körül folyó vita (erről a műsorban később Baker, Reagan elnök egyik jobbkeze és Mondale volt alelnök is kifejti véleményét) és a pápa nyugat-afrikai útja.

Reggeli; leviszem a gyerekeket az iskolabuszhoz. A tömegkommunikáció a várakozás alatt (számomra) szünetel.

8 óra, a reggeli tv-híradók második órája. A CBS-t nézem, már az irodai íróasztalom sarkán álló kis képernyőjű fekete-fehér készüléken. A fő témák azonosak, plusz egy, helyesebben két salvadori riport. (Az egyik a junta csapatait mutatja, a másik a felkelők táborában készült. A harcosok arcát kendő takarja.)

9 órakor belepillantok a CBS *Az emberek világa* című műsorába. Vitorlásversenyt mutat a trópusi Virgin-szigetek térségében. Nap-

sütés, zene, romantika. A latyakos New York-i télben már a látvány maga felmelegíti az embert.

A helyi adókon eközben jobbnál jobb gyereksorozatok mennek: a *Tom és Jerry*, a *Villamos Társaság*, a *Szezám utca*. De legfeljebb csak a kicsik, meg a beteg gyerekek nézhetik most őket, a többiek ilyenkor iskolában vannak. És vajon ki nézi ma reggel 8 és 10 között a kábeltelevízió külön fizetős csatornáján a Nabokov-regényből készült *Lolitát*, amely – némileg leegyszerűsítve – egy serdülő lányokat megrontó intellektuális cukrosbácsi nagy szerelméről szól?

Elindulok napi körutamra (ENSZ, Külföldi Sajtóközpont stb.). A kocsiban szüntelenül szól a 88-as hírrádió. Ennek köszönhetem a többi között, hogy „nem maradtam le" a Reagan elleni merényletről. Éppen hazafelé kocsiztam, amikor – 14.32 volt az idő – váratlanul kapcsolták Washingtont, és a helyszínről elmondták, hogy valaki rálőtt az elnökre, de nem találta el. Őrült tempóban hajtottam haza. Addigra már kiderült, hogy mégis eltalálták... Tizegynéhány perccel az adás megszakítása után, néhány perccel a soron következő hazai híradás előtt már továbbíthattam is az első tudósítást Budapestre. Aznap délután és este még hatszor jelentkeztem be...

New Yorkban egyébként még egy hírrádió van; a többiek „szakosítottak". Az egyik egész nap rockzenét ad, a másik klasszikus, a harmadik örökzöld muzsikát. Ezt óránként hírek (főként helyiek) és öt-hat percenként reklámok szakítják félbe. Ezen kívül létezik egy-két kis helyi „intellektuális" adó az URH-sávban vitaműsorokkal, irodalmi programokkal. Mindezt azonban az embernek magának kell kitapasztalnia, mivel nyomtatott rádióműsor tulajdonképpen nem létezik, és az újságok csak néhány kiemelkedő koncertet vagy előadást jeleznek előre.

És ugyanígy mintegy húsz New York-i tv-csatornán (ezek közül három spanyol nyelvű) egész délelőtt, délután futnak a bárgyúbbnál bárgyúbb kvízműsorok (ahol a nyerteseknek őrült módjára illik ugrálniuk), és az úgynevezett *szappan-operák*, vagyis afféle televíziós Szabó családok.

15 órától az íróasztalomnál ülök. A rádióban óránként meghallgatom a híradás fő címeit. 16 órakor megnézném a vadnyugati rodeót élő adásban, de ezt egy olyan külön fizetős kábeltévé-csatornán

adják, amelyre nem fizetek elő. Fél órával később bekapcsolom az ABC *Népbíróság* című műsorát. Olyasmi, mint nálunk a *Jogi esetek*, csakhogy nem kitalált, hanem tényleges esetek szerepelnek benne. A tv-társaság a bíróságon szedi össze őket, maga kifizeti a peres feleknek, amit azok bírói ítélettel akartak behajtani, s a felek ennek fejében eljátsszák az ügyet a kamerák előtt. Most éppen egy nagyon bonyolult ügy fut áthárított adósságról.

17 órakor kezdődik az egyetlen, európaihoz hasonlítható rádió, a PBS másfél órás „esti magazinja". Hírek, tudósítások, kommentárok, meglepően színvonalasak. Közben belehallgatok egy másik rádió heti ENSZ-összefoglalójába. Nem túl érdekes, de lelkiismeretesen pontos.

Este 7 órakor sugározzák New Yorkban (más vidékeken rendszerint fél órával előbb) a három vezető tv-társaság esti híradóját. A leggyakrabban az NBC-t nézem, mivel ott érzem a legkevésbé hiányosnak a külpolitikai tájékoztatást.

A kölyköket ma csak 21 órakor sikerül ágyba dugni, mert addig nézik a *Jó utat, Charlie Brown* című gyerekműsort. Szerintük kitűnő. Villámgyors jóéjszakát-puszik, mert 21 órakor viszont a *Dallas* című folytatásos és végnélküli tv-játék mára rendelt egyórás adása kezdődik. (Ez a színvonalasabb „szappan-operák" közé tartozik, és egy texasi milliomos családról szól.) Nejem – néhány tízmillió amerikaival együtt – a világért sem hagyná ki.

Dolgozom, készülök a 23.30-as adásra. 23 órakor még belepillantok az egyik helyi híradóba. Véres családi dráma a nyitó riport. Ez ugyan a késő esti tv-híradóban bevett dolog („jó éjszakát, felnőttek!"), de azért ha fél órával ezelőtt lemondott volna egy miniszter, vagy rengett volna a föld Washingtonban, talán mégis azzal kezdenének. Tehát nem kell változtatnom vagy módosítanom a *Jó reggelt*be szánt tudósításom témáját...

Éjféltől hajnalig mennek a különféle csatornákon a régi jó, kipróbált, háború előtti hollywoodi filmek Shirley Temple-től Johnny Weissmüllerig, a Ziegfeld-girlöktől a *Casablancá*ig, amelyeket igazán szívesen néznék. De hát a tudósítónak is kell aludnia valamikor...

Források és zsoldosok

Legfőbb hírforrásaim – akárcsak más tudósítóknak is – többnyire a sajtóértekezletek, az üléseken való személyes jelenlét, a hírügynökségi jelentések, rádió- és tv-hírek, az amerikai napilapok voltak. Bizonyos esetekben azonban egyéb eszközökkel is kellett élnem.

1980 tavaszán már nyilvánvaló volt, hogy az Egyesült Államok, elsősorban Egyiptom és Pakisztán közreműködésével, az utóbbi területén keresztül, növekvő mértékű anyagi, sőt katonai segítséget is nyújt a törvényes afgán kormánnyal szemben álló fegyveres ellenforradalmároknak. Azt követőleg, hogy 1981. szeptember 22-én – az amerikai kormányzat legnagyobb megdöbbenésére – Szadat egyiptomi elnök az ABC televíziónak adott nyilatkozatában váratlanul eldicsekedett azzal, hogyan továbbítják az Egyesült Államok repülőgépei Pakisztánba afganisztáni rendeltetéssel az egyiptomi raktárakban tárolt fegyvereket, s hogy Washington még fizet is értük, már nem lehetett tovább tagadni a beavatkozás tényét. Még később a washingtoni szenátus már nyíltan is jóváhagyott nagyobb összegeket a kabuli kormány ellen küzdő gerillák támogatására. Akkoriban azonban még csak egyes, homályos utalásokat lehetett erre vonatkozólag találni. Elhatároztam, hogy megpróbálok felderíteni jó néhány ezt alátámasztó tényt: hátha az apró mozaikokból sikerül többé vagy kevésbé teljes képet kerekítenem.

A *The New York Times* hasábjain a rendszerint jól informált David Binder megírta, hogy az afgán lázadók gyalogsági fegyvereket kapnak az Egyesült Államokból. Ezeknek a Pakisztánba szállításáról külön határozat intézkedik; ez utóbbit a Nemzetbiztonsági Tanács különleges koordináló bizottsága hozta. A bizottság vezetője maga Zbigniew Brzezinski, Carter elnök nemzetbiztonsági tanácsadója. Az álcázott akció lebonyolításával a Központi Hírszerző Ügynökséget, a CIA-t bízták meg. A moszkvai *Pravda* ugyanakkor írt egy Habib Mejár Aszair nevezetű CIA-ügynökről, aki New York Queens kerületében, a Kennedy nemzetközi repülőtér közelében teherfuvarozási vállalatot tart fenn. Kikerestem a telefonkönyvből a cég címét, gépkocsival odamentem, átellenben leparkoltam és figyeltem. Arról teljes bizonyossággal meggyőződtem, hogy a vállalat valóban fuvarozással foglalkozik, méghozzá nem is akárhova! A cég raktáraiból egymás után gördültek ki a repülőtér

irányába teherautók a pakisztáni légitársaság, a PIA gondjaira bízott jókora ládákkal és konténerekkel. Később sikerült közelebbről is szemügyre vennem őket. Rendeltetési helyük Peshawar – az Afganisztánnal határos pakisztáni tartomány fővárosa, az afgán ellenforradalmárok első számú külföldi bázisa – volt. A küldemények feladójaként – hivatalosan – az Egyesült Államokban 1980 februárjában megalakult úgynevezett Afgán Segélybizottság szerepelt. A bizottság tágas lakosztályait New York egyik legdrágább irodaházában, a Park sugárút 345. számú épület 41. emeletén találtam meg. Később megtudtam, hogy ebben a felhőkarcolóban egy négyzetméter irodaterület évi bére 400-500 dollár, ami azért lényeges, mivel magában is elárul egyet s mást a társaság anyagi lehetőségeiről.

A szokástól eltérően nem jelentettem be magam előre, csak odaállítottam. De azért így is fogadtak. Az Egyesült Államokban mindenféle rendű és rangú intézménynek, hivatalnak, szervnek van szóvivője. Ennek a bizottságnak is volt, mégpedig egy korosodó hölgy személyében. Miután átnyújtottam névjegyemet, ő Rosanne Klass írónőként mutatkozott be, és készséggel vállalkozott arra, hogy beszámol tevékenységükről. Elmondta, hogy Egyesült Államok-szerte megkezdték a szervezkedést, a gyűjtést a Pakisztánba menekült afgánok javára. A gerilláknak küldött fegyver- és egyéb segélyről hallani sem akart, és kijelentette, hogy ők „teljesen és kizárólagosan a politikán kívül kívánnak maradni".

Meglepett volna, ha mást mond.

Nem zárkózott el viszont a szóvivő attól, hogy megajándékozzon a bizottság vezető tagjainak listájával. Miután a *Who is who in America?* (Ki kicsoda Amerikában?) című kézikönyvből kikerestem a nevüket, a következő eredményre jutottam. A bizottság tiszteletbeli társelnökei az Egyesült Államok kongresszusának tagjai: öt meglehetősen konzervatív szenátor és két képviselő. A hét honatyán kívül tagja az igazgatótanácsnak az Egyesült Államok nem kevesebb, mint öt volt kabuli nagykövete, továbbá az amerikai hírszerzéssel közismerten szoros kapcsolatokat ápoló Békehadtest hajdani afganisztáni vezetője. Ugyancsak közismert az ITT nevű amerikai szupermonopólium szerepe Chilében, Salvador Allende kormányának megdöntésében. Az Afgán Segélybizottság igazgatótanácsában helyet foglalt az ITT egyik alelnöke.

Bizonyítékom még mindig nem volt, de a „véletlenek" már erősen kezdtek sokasodni.

Ekkor lépett be a képbe még egy forrás, akiről ma sem mondhatok el többet, mint hogy történetesen őt is a Park sugárúton lehetett megtalálni (igaz, a 345. számú háztól meglehetősen messze), és hogy kicsi, de nagyon dühös kutyája minden alkalommal addig ugatta a belépőt, amíg az nem dugott egy szál nyers sárgarépát a szájába. (Aki első alkalommal még nem tudta ezt, azt a házigazda segítette ki.) Nos, ez a „forrás" hívta fel a figyelmemet Zija Naszrira, akinek feltehetőleg köze van az Afganisztánba küldött amerikai fegyverekhez, sőt zsoldosokhoz is. A forrás elmondta még, hogy Zija Naszri amerikai illetőségű afgán, aki a 60-as években a kansasi, majd a Harvard Egyetemen tanult, és az FBI fizetett besúgója volt az afgán diákok körében.

Zija Naszrit semmiféle lexikonban, kézikönyvben nem találtam, viszont a sajtóközleményeket számon tartó komputer egyből „kidobta": neve a *Soldier of Fortune* című folyóirat 1980. áprilisi számában szerepelt.

Ezt a lapot, amely a Colorado államban Boulderben jelenik meg, már volt szerencsém ismerni. A zsoldosok folyóirata. A címe is ez magyarul: *szerencselovag*. Annak idején ez a lap és szerkesztői toborozták például azokat az amerikai zsoldosokat, akiket azután Angolában a törvényes kormány erői foglyul ejtettek és elítéltek. (Birósági tárgyalásukról többek között a Magyar Televízió készített és sugárzott érdekes dokumentumfilmet.) A jelzett időben leginkább az afrikai hazafiak ellen küzdő rhodesiai fehértelepes rendszer részére kerestek „hadviselt férfiakat" a *Soldier of Fortune* apróhirdetései. Nos, ebben a lapban jelent meg interjú Naszrival, méghozzá magának a főszerkesztőnek, Robert Brownnak a tollából. (Brown korábban alezredesi rendfokozattal az amerikai hírszerzésnél szolgált, egyebek között kubai és dél-vietnami diverzánsakciókat irányított.) Naszri mint az afganisztáni szabadságharcosok képviselője nyilatkozott Brownnak.

Részlet az interjúból:

Brown: Akarnak önkénteseket hívni harcukhoz?

Naszri: Komolyan gondolkozunk rajta. Ideje, hogy a muzulmán államok és a szabad országok tegyenek valamit.

Brown: Elfogadnának önkénteseket nyugatról?
Naszri: A leghatározottabban.
Brown: Mit tegyek, ha valaki megkeres engem ez ügyben?
Naszri: Megadok önnek egy nevet Washingtonban.
Brown: Mehet egy önkéntes Pakisztánon át a saját fegyverével?
Naszri: Ez a pakisztáni hatóságoktól függ. De Afganisztánban könnyű fegyverhez jutni.

Még aznap megszereztem Naszri New York-i címét, és másnap reggel a szokottnál jóval szaporábban dobogó szívvel csöngettem be a Greenwich Street 310. számú házban bérelt lakása ajtaján.

Elkéstem. Az ajtót nyitó asszony szemét törölgetve kérdezte, nem hallottam-e esetleg én valamit Zijáról, akinek már hetekkel korábban vissza kellett volna térnie az Egyesült Államokba, de nyoma veszett. Csupán annyit tudtak róla, hogy utoljára a pakisztáni Peshawarban látták. Ott, az afgán határ közelében találkozott egy Robert Poudrier nevű kaliforniai üzletemberrel, az afgán menekülteket segítő nemzetközi alap egyik vezetőjével.

Jóval később bukkant csak fel ismét a nemzetközi sajtóban Zija Naszri neve. Az afgán ellenforradalmárok képviselője – ki tudja, milyen ügyben – Pakisztánból Iránba utazott, s az ottani hatóságok letartóztatták mint amerikai kémet. Tény, hogy az Egyesült Államok kormánya később nem kevés diplomáciai erőfeszítést tett kiszabadítása érdekében.

Nálam viszont megszakadt a lánc. Kerestem a következő szemét.

Egy újságban olvastam arról, hogy New Yorkban él egy Hasszán Duráni nevű úr, aki Afganisztán királyának mondja magát. Azt ugyan pontosan tudtam, hogy Afganisztán utolsó uralkodójának neve Mohammad Zahir sah (1970-ben Kabulban magam is láttam, ha távolról is), aki most valahol Itáliában eszi a száműzetés kenyerét, de gondoltam, hátha Duráni nyomra tud vezetni.

Őfelségét az Ötödik sugárúton az 57. és az 58. utca között található elegáns luxusáruház, a Bergdorff and Goodman divatosztályán pillantottam meg. A pult mögött álldogált, és nyakkendőket árult.

Bemutatkoztam neki. Duráni úr nem csapott a tenyerembe. Azt mondotta: szívesen ad interjút, azt azonban sohasem teszi az üzletben. És most el is kell utaznia, de két hét múlva visszatér, s akkor rendelkezésemre áll. Két hét?! Hát ha sürgős, keressem meg a szóvivőjét, interjút amúgy is csak annak közvetítésével ad. Azt azért

még gyorsan elárulta, hogy ő Aminullah kánnak, az 1929-ben elűzött afgán királynak és később elvált feleségének, egy európai asszonynak a fia.

– Hogyan szabad szólítanom önt? – kérdeztem rá.

A divatárusegéd bekapta a horgot:

– Amint kívánja. De híveim felségnek szólítanak.

Őfelsége szóvivője, Perry Morgen, akit az ura és parancsolója által megadott 879-6423-as New York-i telefonszámon leltem meg, jó háromnegyed órán át világosította meg elmémet annak hangsúlyozásával, hogy az egész beszélgetést magnetofonra rögzíthetem.

Morgen úr elmondta Hasszán Duráni életrajzát: hogyan menekült hároméves korában külföldre szüleivel, hogyan ígérte meg atyjának Mussolini, hogy visszahelyezi Afganisztán trónjára, mihelyt bevonul Kabulba, hogyan tanult a királyfi Oxfordban és szolgált ejtőernyősként a brit hadseregben.

Csak később hallottam olyasmit emlegetni, hogy Hasszán Duráni közönséges szélhámos, aki borbélyként kereste kenyerét odahaza Kabulban, de azon már akkor eltöprengtem, hogy miért *felség?* Hiszen ez a cím csak az uralkodónak és házastársának jár ki. Gyermeke – ha trónkövetelő is – csupán a *fenség* címre jogosult.

Szóvivője erre azt mondta, hogy személyesen volt jelen azon az 1977. évi szertartáson, amelyen az Amerikában élő afgánok, a törzsek képviselői királlyá nyilvánították Hasszán Duránit. Morgen úr ismertette főnökének az ENSZ-hez és a nagyhatalmakhoz, kiváltképp a Szovjetunióhoz intézett különféle felhívásait és kiáltványait is. (Úgy hangzottak, mint ama felszabadulás előtti, sokat emlegetett magyar kisvárosi újság, amely vezércikkében azt írta: *óva intjük Nagy-Britannia kormányát...*)

A fecsegésnél tovább azonban nem jutottunk. Őfelségének vagy valóban nem volt köze az afganisztáni fegyveres ellenforradalomhoz, vagy jól konspirált. Abban az időben tudniillik – legalábbis formailag – nem volt teljesen veszélytelen vállalkozás az Egyesült Államokban zsoldosokat toborozni vagy zsoldosnak állni Afganisztánba. Az amerikai törvények ugyanis büntetni rendelik azt a személyt, aki zsoldosokat toboroz egy, az Egyesült Államokkal diplomáciai viszonyban álló ország törvényes rendjének megdöntésére, aki pedig maga szegődik el zsoldosnak valahova, azt még amerikai állampolgárságától is megfoszthatják. Papíron így van.

Ismét Park sugárúti „forrásom" segített át a holtponton:

– Adok magának egy nevet és egy számot. Hívja fel a (714) 997-9594 telefonszámot, és keresse Bobot. Többet én sem nagyon tudok róla, de azt hiszem, hogy ott érdemes tapogatóznia.

Megpróbáltam megtudni, hogy kié a telefon, de nem sikerült. A körzetszámból pedig csak annyi derült ki, hogy gazdája valahol Dél-Kaliforniában lakik.

Fogtam hát magam és felhívtam. Maga Bob vette fel a kagylót. Steve néven mutatkoztam be (elvégre így hívnak angolul), és egyenesen megkérdeztem, hogy el tud-e juttatni Afganisztánba.

Beszélgetőpartnerem először kitért az egyenes válasz elől és arra kért: szolgáljak bővebb felvilágosítással magamról, a múltamról, arról, hogy mivel foglalkozom jelenleg.

Igyekeztem nem eltávolodni az igazságtól:

– Magyarországon születtem. Jó néhány éve élek New Yorkban. *Public relations*szel (tájékoztatással) foglalkozom. Egyébként talán érdekli önt: jó katonai kiképzésben részesültem, tartalékos tiszti rendfokozatot szereztem.

Bobnak ez határozottan tetszett. Erre a feltételekről kezdtem kérdezni, arról, hogyan juthatok el a pakisztáni–afgán határra, majd Afganisztánba, és mire számíthatok ott.

– Neked kell fedezned az utazásodat, Steve, és akár az afgán harcosoknak, magadnak kell gondoskodnod fegyverről, lőszerről és élelmezésről. Persze azért mi is segítünk mindebben – hangzott a válasz. – Bocsáss meg, de most ennél többet nem mondhatok. Elvégre személyesen még nem is találkoztunk. Hátha te nem is az vagy, akinek mondod magad, hanem egy kommunista ügynök, he-hè...

A képtelen ötleten maga Bob is jót nevetett, de aztán csak visszakanyarodott oda, hogy most többet nem mondhat, telefonon nem tanácsos. Előbb küldjek neki írásban részletes önéletrajzot.

– Oké, Bob – jegyeztem meg könnyedén – de milyen címre?

– 3124 East Jackson. Orange megye, Kalifornia. Postai irányítószám 92667.

– És a vezetéknév? Csak a keresztnevedet tudom.

– Poudrier.

Ő volt tehát Robert Poudrier, a kaliforniai üzletember, aki Peshawarban Zija Naszrival találkozott. Ezzel bezárult a kör.

New York-i séták

A bevándorlók szigete

Sirályok szállnak az öböl felett.
Az átkelőhajó a merülésvonalig süllyed a vízbe. Itt a nagy szezon, és New Yorkban több a turista, mint valaha. A fedélzeten, a szalonokban, a fagylaltot, kólát, hot dogot árusító büfékben moccanni sem lehet: amerikaiak, franciák, japánok, mexikóiak indulnak el az 1 dollár 25 centet leszurkolva Manhattan déli csücskéről a látványosságok felé. Az úticél: a *Hölgy a kikötőben* (a Szabadságszobor), és a múzeumként nemrégiben megnyitott Ellis Island, a reménységek szigete.

Kattognak a fényképezőgépek...

Amerikai útitársaim szüleinek, nagy-, déd- és ükszüleinek jelentős része valaha itt tette a lábát először az Egyesült Államok földjére. Csak ők az ellenkező irányból érkeztek, mint most mi. Európából az Atlanti-óceánon hajóztak át, és itt pillantották meg az ígéret földjét. Jobb kézről Long Islandet (a Hosszú-szigetet), bal kézről a Staten-szigetet, azután – ha ez a XIX. század végén vagy a XX. század első felében történt – a kőszirten álló, fáklyát tartó, mintegy őket fogadó, hívogató, régen csábító nőalakot. Az 1886-ban felavatott Szabadság-szobor talapzatával együtt csaknem 100 méterrel magasodik az öböl fölé. Végül a hajó, amelynek dohos, izzadságszagú fedélközében két héten át dobálta őket a tenger, az Ellis-szigetnél kötött ki, ahol az új hazára áhítozó bevándorlók hetekre vesztegzár alá kerültek. (A XX. század végén az európai és az afrikai bevándorlók többsége immár nem a New York-i öböl partján, hanem a Kennedy repülőtéren lép az Egyesült Államok földjére.)

A spanyol és portugál hajósok felfedezte Újvilágnak ezt a partvidékét a XVII. század elején kezdték benépesíteni a holland, a vallon telepesek. Azután jöttek az angolok, az írek, a franciák. A szabad élet, a háborítatlan vallásgyakorlás, a jobb munkalehetőségek reményében hagyták oda a hűbéri Európát, hogy verejtékes munkával új világot teremtsenek. Ugyanakkor – feledve az üldöztetéseket, az elnyomást – maguk is üldözőkké lettek. Tűzzel és vassal, ravaszsággal, ármányos módon rászedték, gyilkolták az őslakossá-

got, az indiánokat, fokozatosan szorították ki őket földjeikről, vadászterületeikről, hogy maguk vegyék azokat művelés alá.

Manhattan szigetét, a mai New York szívét, ahol most a világ legforgalmasabb pénzintézetei, legnagyobb felhőkarcolói, leggazdagabb üzletei találhatók, 1625-ben 60 holland forint értékű üveggyöngyért, csecsebecséért vásárolták meg az indiánok európai pálinkával, *tüzes vízzel* megszédített főnökeitől. Manapság, ha nem csalódom, egyetlen négyzetcentiméternyi föld is többe kerül ennél ezen a szigeten.

De térjünk vissza úticélunkhoz, az Ellis-szigetre, ahol a múlt század végén építették fel a bevándorlók fogadására szolgáló állomást. Főépülete – egyes útikönyvek szerint – velencei palotára emlékeztet. Én inkább azt mondanám, a reneszánsz építészet viktoriánus epigonja. Az idegenvezetők kézi hangszórókkal vezérlik a farmeregyenruhás turistatömeget. Barátságosan, humorral, pontos magyarázatokkal vezetik végig az iszonyatos nagyságú, már-már hangár benyomását keltő csarnokon, ahol hajdan a bevándorlókat faggatták a hivatalnokok, azt vizsgálandó: érdemesek-e arra, hogy az Újvilág polgárai legyenek.

Kattognak a fényképezőgépek...

Amerikának szüksége volt olcsó munkaerőre. A XIX. század végére az Egyesült Államok átvette Angliától a világ műhelye szerepét. A tőkés gazdasági rendszer soha nem látott műveket alkotott: földrészt átszelő vasutakat, futószalagos robotkombinátokat, kolosszális szén- és vasércbányákat nyitott. Noha a demagóg amerikai politikusok szószékről, újságok hasábjain uszítottak a bevándorlók ellen – a világ szemetjének, undorító és félelmes bűnök hordozóinak nevezték őket –, az Egyesült Államok jórészt nekik köszönhette gyors fejlődését.

1892 és 1954 között 12 millió ember érkezett Amerikába csupán ezen a kapun. Voltak olyan hónapok és évek, amikor naponta 5000 személyt hoztak a hajók Ellis szigetére. Akiknek ilyenkor nem jutott hely a hálótermekben, hétszámra üldögéltek a padokon, a kopár földön; a batyukra hajtva fejüket aludtak a kisgyermekek. Nem a képzelet segít ennek leírásában, hanem az itt kiállított fényképek.

A bevándorlási hivatal bürokráciájának malma lassan engedte át garatján a jövevényeket. Hivatalnokok, orvosok vizsgálták őket:

tudnak-e írni, olvasni, nem szenvednek-e gyógyíthatatlan betegségben, testi vagy szellemi fogyatékosságban. S ha a hatóságok mérlegén megméretvén könnyűnek találtattak, könyörtelenül visszatoloncolták őket Európába. Nem is keveseket. 1911-ben például 13 000 ember, az érkezettek két százaléka nem jutott túl az Ellis-szigeten. Azokat az embereket, akik odahaza már minden hidat felégettek maguk mögött, eladták házukat, esetleg földjüket, visszazsuppolták az Óvilágba.

Ezért is nevezték Ellis Islandet a Könnyek szigetének. S aki keresztüljutott a vizsgálatokon, azt ügynökök várták a kapuban. Előnyösebbnél előnyösebb munkaszerződéseket kínáltak nekik. Magyar földműveseknek, szlovák favágóknak, szicíliai nincsteleneknek olyan béreket ígértek az ohiói és pennsylvaniai bányákban, gyárakban, amilyenekről otthon nem is álmodhattak. Alá is írták a számukra ismeretlen nyelven fogalmazott szerződéseket. Aztán mire kiderült az okmányok minden csalafintasága, az ügynöknek, a közvetítőnek fizetendő százalékok nagysága, már késő volt. A törvény mindig a munkaadót védte a zöldfülűvel szemben.

Ebben az időszakban kétmillió magyarországi férfi és nő – magyar, ruszin, szlovák, német – érkezett Amerikába; főképpen az otthoni fojtogató munkanélküliség hajtotta őket. A Szabadságszobor tövében berendezett múzeumban ma afféle panoptikumi viaszfigurák mutatják, hogyan is festettek, miféle gúnyát viseltek a hajdani magyar bevándorlók. Ruhájukról csalhatatlanul felismerhetők az alföldi kubikusok, a dunántúli parasztemberek. Tagadhatatlan, sokan megtalálták közülük a számításukat, meggazdagodtak, hírnévre tettek szert. Többségük azonban élete végéig megmaradt béresnek a Közép-Nyugat farmjain, robotosnak Pittsburgh és Cleveland kohóinál. Keveseknek sikerült megvalósítaniuk álmukat: azt, hogy elegendő pénzt gyűjtsenek össze, s hazatérvén földet vásároljanak.

Nem tudom másként, csak szívbemarkolónak nevezni a múzeum egyik vitrinjében kiállított konyhai falvédőt (otthon mosolyognék rajta), amelyre itt, Amerikában hímezte nyolcvan vagy hatvan esztendővel ezelőtt egy magyar asszony:

Bármerre visz sorsom útja,
hazavágyom csendes kis falumba.

Kattognak a fényképezőgépek...

Az Ellis-szigeti és a Szabadság-szobor tövében berendezett múzeumok nem adnak teljes képet az amerikai bevándorlás történetéről. Nem mutatják a nem erre, hanem a nyugati kikötőkön át érkezett japánokat, kínaiakat, akiket még az olaszoknál, a keleteurópaiaknál is alacsonyabbra helyeztek azon a tabellán, amelyet a „nemzetek olvasztókemencéjének" arisztokratái – a fehér bőrű, angolszász protestánsok – állapítottak meg: nem hivatalosan, de kivédhetetlenül. És persze nem szerepelnek a bevándorlás történetében a négerek. Hogyan is szerepelhetnének! Valóban nem lehet *bevándorlónak* nevezni azokat, akiket hazájukban erőszakkal fogdostak össze, láncra verve hajóztak be, pénzért adtak el az Újvilágban, hogy állati sorban, rabszolgaként gyarapítsák a déli ültetvényesek vagyonát. Pedig hát ők teszik ki az amerikai lakosság csaknem egynyolcadát, és igazán nem kevéssel járultak hozzá az ország gazdagságához, háborús győzelmeihez, sporthírnevéhez.

És természetesen nem emlékezik meg a múzeum azokról, akik csak szerettek volna bevándorolni Amerikába. Századunk 20-as éveitől kezdve ugyanis szigorú nemzetiségi kvóta szabályozta, hogy melyik országból hány szerencsést fogad be az Újvilág. Korlátozták az „alacsonyabb rendűeket", hogy az angolokat és skandinávokat részesítsék előnyben. S ezen a hatóságok egy jottányit sem változtattak, még akkor sem, amikor Európa fasiszta államaiban életveszély fenyegette az ottani „alacsonyabb rendűeket".

A 30-as években, a második világháború előtt a nácik elől menekülni akaró zsidók, politikai üldözettek százezrei ostromolták Európa-szerte az amerikai konzulátusokat vízumért, ám hiába. De ezt ne kérjük számon a múzeumtól! Hogyan is szerepelhetnének ők a bevándorlás történetében, hiszen sohasem jártak itt, az Ellis-szigeten; csontjaik, hamvaik Auschwitz, Mauthausen földjében porladnak...

A Szabadság-szobor, a bevándorlási csarnok, a New York-i öböl fölött sirályok siklanak a sós levegőben, ugyanúgy, mint 40 000, 400 vagy 40 esztendővel ezelőtt. Ők már akkor is itt voltak, amikor Manhattanen még nyoma sem volt az Empire State Buildingnek, a néger Harlemnek, a kínai, a Puerto Ricó-i és az olasz negyednek, amikor a Szabadság-szoborral átellenben még nem állt a Castle Clinton erődítmény, sőt amikor még egyetlen kétlábú sem élt a

nyugati féltekén. Vijjognak, le-lecsapnak a halzsákmányra, mohón lesik a turistahajók utasaitól szálló zsömledarabkákat.

Kattognak a fényképezőgépek...

A sirályok nem jegyzik a történelmet.

A felhőkarcolók nem nőnek az égig

A sematikus európai elképzelés szerint az amerikai ember felhőkarcolóban lakik. Valójában a felhőkarcolók általában irodaházak, az amerikaiak többsége pedig saját földszintes, néha emeletes családi házában, de legalábbis alacsony lakóházban él. Nemcsak azért, mert ez a bizonyos többség leginkább a nagyvárosokat övező elő- és kertvárosokban, néhány száz vagy ezer lakosú városkákban lakik, hanem mert a családi ház még a nagyvárosokra is jellemző.

Houston, Phoenix, Minneapolis, Los Angeles – a leggyorsabban fejlődő amerikai nagyvárosok – közepén pontosan körülhatárolható szigetként különül el a *downtown**, a bankoknak, biztosítóintézeteknek, szállodáknak, vállalati irodáknak otthont nyújtó felhőkarcolóival; mindjárt azon túl kezdődnek a végtelennek tűnő földszintes negyedek. Ezeket – egymással és az üzleti negyeddel – többnyire autópályák kötik össze.

A keleti part nagyvárosaiban azonban még sincs egészen így. Noha New York öt kerületéből négyre ugyancsak a földszintes, egy-két emeletes házak a jellemzők, még az ötödikben, Manhattanen, az üzleti központ tőszomszédságában is jócskán találni alacsony, sőt düledező házakat. (Ebben a kerületben van a többi között a *West Side Story*ból ismert West Side és Harlem is.) Az üzleti negyed itt nem különül el olyan élesen a lakókörzetektől, mint másutt, sőt hellyel-közzel keveredik is.

Mindamellett a városba érkező elsőnek természetesen a felhőkarcolókat pillantja meg. Aki hajóval jön, mindenekelőtt Manhattan szigetének déli csücskét, a Wall Streetet és környékét övező század eleji felhőkarcolókat meg a Kereskedelmi Világközpont két ikertornyát fényképezi le tekintetével. Aki pedig repülőgéppel érkezik a

---

* Downtown – szó szerinti fordításban: az *alsóváros;* New Yorkban valóban Manhattan szigetének alsó vidéke; általában azonban *városközpont, üzleti negyed* a szó jelentése.

hétmilliós nagyvárosba, s a repülőtér felől közelíti meg Manhattant, az az East River hídjairól a 30. és a 60. utca közén elhelyezkedő tornyokat – az Empire State Buildinget, a Chrysler és a Pan Am (azóta már eladott, de továbbra is a légitársaság nevét viselő) székházát – látja meg elsőnek.

Ha Párizs klasszikus szépségét – mint egyesek állítják – elrontják a felhőkarcolók, New York harmóniáját éppen ezeknek az ötvenhatvan és még több emelet magas épületeknek az összhangja adja meg; ebből kerekedik ki a *skyline*, amelyet megközelítőleg *városszi-luett*nek fordíthatunk.

Két tényező – a rendkívül magas telekárak és a minden súlyt elbíró manhattani gránittalaj – tette szükségessé és lehetővé, hogy a századforduló után egymást követve épüljenek New Yorkban a felhőkarcolók. Jó ötven esztendeje avatták fel az Empire State Building irodaházat, amely százkét emelet és háromszáznyolcvan méter magas. Noha azóta mind ebben a városban, mind a vele folytonosan vetekedő Chicagóban épültek ennél magasabb épületek is, mégis az Empire State Building marad a felhőkarcolók és egyben New York jelképe.

A város lakói megszokták és sokáig kedvelték ezeket a szuperépületeket. Az utóbbi időben azonban fokozatosan kezd elegük lenni belőlük. Nem azért, mert egyszerűen megunták őket, nem szeszélyből vagy esztétikai okokból (hiszen némelyik ilyen magasépület tagadhatatlanul építészeti remekmű), hanem azért, mert a felhőkarcolók hovatovább elborítják, fojtogatni kezdik Manhattan szigetét.

Azelőtt, ha valaki kipillantott egy ilyen magasépület 30. vagy 40. emeletén lévő iroda kinyithatatlan (és ezért fölöttébb ritkán mosott) ablakán, nagyon messzire elláthatott. Hiszen New Yorknak még a belvárosában is a két-három emeletes házak voltak többségben. Ezért rendszerint csak távolabb, néhány utcányira fogta fel a tekintetet a következő égnek törő, csupaüveg irodaház.

Az elmúlt évtizedekben mindez megváltozott. 1979 és 1983 között, tehát alig négy esztendő alatt, összesen csaknem másfél millió négyzetméternyi irodateret magába foglaló harminc felhőkarcoló épült egy alig 8 × 26 utcányi területen. Ezt azonban ahhoz a száznegyvenkét hasonló óriáshoz kell hozzáadnunk, amely a megelőző tizenkilenc év alatt épült ugyanebben a szűk körzetben. Félő, hogy New Yorknak ez az úgynevezett *középvárosi* negyede, a *Midtown*

(mert van egy másik fő üzleti központja is: a *Downtown*, amely itt *alsóváros*t jelent) hamarosan pontosan olyan lesz, amilyennek nálunk az amerikai várost elképzelik: felhőkarcoló felhőkarcoló hátán, égnek érő üveg-beton tornyok sűrű erdeje.

De ha Atlanta, Dallas és más robbanásszerű gyorsasággal terjeszkedő déli nagyvárosok üzleti központjait már így is tervezték – a felhőkarcolókat összekötő föld alatti sétálóutcákkal, föld feletti sugárutakkal, gyorsforgalmi autópályákkal, amelyek állják ezt a forgalmat és nyüzsgést –, a New York-i középváros tervezői csak néhány emeletes házakkal számoltak.

Pedig Manhattan szigetének más fertályain még igazán lenne hely terjeszkedni, ám a vállalkozók ragaszkodnak ehhez a szinte tenyérnyi földdarabkához. Mint valaki találóan megjegyezte: olyanok, mint a Capitaly játék résztvevői, akik minden telken maximális számú házat akarnak felépíteni.

Néha szinte a szó szoros értelmében. Egy óriáscég például szemet vetett a Szent Bertalan-székesegyház Park sugárúti épületére, pontosabban a telekre, amelyen áll. Milliókat ajánlott fel, hogy építsék fel másutt a templomot. A régi helyén pedig – ez a bankok sugárútja – egy pénzintézetnek akartak ötvenkilenc emeletes palotát emelni. A hívek nem nagyon kívánták ezt, majd maga a város tiltotta meg az üzletet ilyen formában, mivel ez a bizánci stílust másoló székesegyház New Yorkban építészeti műemléknek van nyilvánítva. Az egyházközség ezek után eladta – a levegőt. A bank jogot kapott arra, hogy csaknem kétszáz méter magas, „űrkorszak stílusú" irodatornyát a templom kupolája *fölé* építse. Hasonlóképpen adta el a *levegőt* maga fölött egy milliomosok számára épülő társasház céljaira a világhírű Modern Művészet Múzeuma is.

A Madison sugárút és az 56. utca sarkán a 80-as évek első felében készült el az AT and T nevű távközlési monopólium százkilencvenhárom méter magas irodaháza (a szomszédságában pedig az IBM néhány méterrel még magasabb felhőkarcolója). Nos, az AT and T épület helyén korábban néhány kisebb ház állt. Az egyiknek a tulajdonosa, Allan Glaser, aki jól menő szőrmeüzletet tartott itt fent, csak fantasztikus összegért – egy és negyedmillió dollárért – volt hajlandó megválni kis házától. Az építtetőnek, aki azért vette meg, hogy lebontsa, ez meg sem kottyant, és simán kifizette, hiszen összesen 18 millió dollárt szurkolt le a telekért. Az AT and T épü-

let teljes költségei állítólag a 200 millió dollárt is elérték. A történet csattanója az, hogy mire büszke főhadiszállása elkészült, az AT and T – néhány évvel ezelőtt még a világ leghatalmasabb monopóliuma – egy bírói ítélet értelmében tizennyolc kisebb társaságra volt kénytelen felosztani magát. Nem is olyan tréfás az, amit az angol közgazdász, Parkinson mond, hogy tudniillik az új székház elkészültével indul meg egy szervezet hanyatlása...

Sajátos paradoxon, hogy miközben a 70-es és a 80-as évek fordulóján az amerikai gazdaság súlyos és tartós visszaeséssel küzdött, miközben vállalatok ezrei mentek csődbe, főként a nagy monopóliumoknak mind több irodaépületre volt szükségük. Eközben számos ipari óriás – például a Texaco olajmonopólium vagy a későbbi indiai tömeges gázmérgezésről hírhedtté vált Union Carbide – ugyanebben az időben helyezte át központját New Yorkból más városokba, ahol alacsonyabbak a bérek, az adók, a kommunális költségek...

A Park és a Madison sugárút új felhőkarcolóinak gazdái azonban elsősorban az amerikai közgazdászok által *posztindusztriális*nak nevezett társadalom tipikus termékei. Vagyis rendszerint olyan cégek építik, bérlik ezeket, amelyek semmit sem termelnek: bankok, biztosítóintézetek, közvetítő ügynökségek, hatalmas ügyvédi irodák, hirdető- és távközlési vállalatok stb.

New Yorkban ezért – bár közben más területeken meglehetős a munkanélküliség – mind több jogászt, közgazdászt, pénzügyi szakembert, komputer- és telefonkezelőt, gépírót alkalmaznak. Ezeknek elég nagy része (természetesen nem a gépírók!) elég jól fizetett munkaerő, ami növeli a keresletet a lakások iránt, és rettentő gyorsan emeli azok árát. Az eleve nagyon magas lakbérek rövid idő alatt megduplázódtak. Ami azelőtt elképzelhetetlen lett volna: New Yorkban ma szabályos lakáshiány mutatkozik.

A felhőkarcolók további következménye, hogy csődöt mondott a belváros közlekedése. A negyven-ötven emeletes irodaházakkal beépített negyedbe annyi ember jön járművön és gyalog, hogy a délutáni csúcsidőben nyolc, de délidőben is csak tíz kilométer itt a gépkocsik átlagos óránkénti haladási sebessége.

Majdnem érdemesebb tehát gyalog járni. Vagy inkább: érdemesebb *lenne*. A viszonylag szűk járdákon ugyanis – különösen munkakezdéskor, -végzéskor és ebédidőben – olyan sűrű a tömeg, hogy

minduntalan meg kell állni. Sietni, kilépni egyszerűen lehetetlen. A New York-i Városfejlesztési Hivatal szakértői szerint ebben a negyedben mind az úttest, mind a járdák zsúfoltsága a 80-as évek második felében még legalább tíz százalékkal fog növekedni.

A többet álló, mint járó autóbuszok, gépkocsik kipufogó gáza valósággal megmérgezi ennek az iroda- és bevásárlónegyednek a levegőjét, és a jövőben ez is csak rosszabbodni fog. Ami viszont figyelemre méltó: maguk az építkezések nem, vagy csak alig lassítják a forgalmat a New York-i utcákon. Itt ugyanis még a legmagasabb paloták építéséhez sem igen szoktak felvonulási épületeket felhúzni. (Igaz, a munkások otthon öltöznek, zuhanyoznak, és a munkahelyen vagy a közeli büfében kapnak be délben egy szendvicset vagy hamburgert löncs gyanánt.) És nem foglalják el a környező utcákat építőanyaggal sem. Ha nem magam láttam volna, nem hinném: futószalagszerűen, szinte másodpercnyi pontossággal érkeznek a paneleket és más építőanyagokat szállító teherautók, amelyekről azonnal emelik is le és be az épületbe a hozott elemet, hogy a gépkocsi máris indulhasson tovább. Az építkezések tehát rendszerint csak egyetlen sávot vesznek el a forgalomtól.

Az építkezések ütemére mi sem jellemzőbb, mint például az, hogy a Kereskedelmi Világközpont két, egyenként száztíz emeletes toronyépületét mindössze kilenc esztendő alatt húzták fel, s ebben a belső szerelés és a szakipari munkák is benne vannak. Igaz, a földalatti vasút 68. utcai keresztvonalát idestova másfél évtizede építik, és még egyetlen állomást sem adtak át a forgalomnak. A Kereskedelmi Világközpont magánvállalkozás volt, ezt a város építi. Erről a felhőkarcolóról egyébként még annyit, hogy a város más részeiből és környékéről, a New York-i *metropolitan area*-ból (*agglomerátum*ból, ahogyan „magyarul" mondanánk), naponta ötvenezren járnak ide dolgozni. Egyetlen épületpárba! Elképzelhetjük, hány férfi és nő foglalja el helyét naponta az íróasztaloknál a város több száz felhőkarcolójában.

Így azután az itt dolgozókat, megfordulókat, közlekedőket menthetetlenül hatalmába keríti a *túlzsúfoltság* érzése.

Bár Jonathan Freedman pszichológus, a kérdés jeles kutatója Zsúfoltság és magatartás című könyvében elveti azt az elméletet, amely szerint a zsúfoltság érzése eleve káros az egyénre, kritikusai arra figyelmeztetnek, hogy a kanadai tudós Toronto gyakorlatára

építi elveit. Márpedig Torontóban – bár az a metropolis is fölfelé terjeszkedik – a hatóságok nagyon odafigyelnek az építkezés, a fejlesztés emberi léptékének megtartására. New Yorkban viszont – noha ott is kezdenek ezen töprengeni – már régen elkéstek! A pszichológusok éppen a kő, a beton, az üveg, a motorok, a zaj és az emberek minden elképzelhető mértéket felülmúló tömegével magyarázzák a város lakosainak rossz közérzetét, az őket rekordarányban megtámadó neurózist, depressziót és egyéb lelki nyavalyákat, azt, hogy miért vált New York a lélekbúvárok valóságos paradicsomává.

A felhőkarcolók persze nem nőnek az égig. Valahol, egyszer bizonyára vége szakad annak, hogy csöppnyi területen egyre csak emelik a beton- és üveghegyeket (meg az iroda-, üzlet- és lakbéreket). De ami felépült, az belátható ideig, sőt nyilván azon túl is megmarad. Minden bizonnyal a mai New York-iak ükunokái is látni fogják a felhőkarcolókat, mi több, velük együtt és köztük fognak élni.

A Magyar Falu

New York térképén megtalálható a *Chinatown* (a kínai város), a *Little Italy* (a kis Olaszország), ám a *Magyar Falu*t hiába keresnénk rajta.

Pedig ilyen is van. Vagy csak volt?...

A *Paprikás Weiss* fogalom. A hazalátogatók és a magyar turisták jóvoltából immár Budapesten is. De mindenekelőtt természetesen New Yorkban, méghozzá nemcsak az ottani magyarság körében. Az Egyesült Államok legnagyobb példányszámú napilapja, a *Daily News* egész oldalas riportot közölt róla ezzel a címmel: *Akinek vérében van a paprika.*

Az ismert céget megtestesítő férfiút Ed Weissnek hívják. Üzletét még Izidor, a nagypapa alapította, aki a századforduló idején származott el az óhazából. Amerikában egy idő után azt tapasztalta, hogy ízetlen az étele. Persze, hiszen hiányzott belőle a megszokott paprika. Szegedről hozatott hát vagy húsz kilót, s mivel magyar szomszédai körében is nagy sikert aratott vele, ismét rendelt hazulról a nemes fűszerből, immár kifejezetten eladásra. Amikor aztán hátán a paprikás zsákkal megjelent a New York-i magyaroknál, az asszonyok egymást értesítették: *itt a paprikás Weiss.*

Az üzlet, amelyet azóta a harmadik nemzedék kezel, természetesen nemcsak paprikát árul, hanem szalámit, libamájat, magyar gyümölcs- és savanyúságkonzerveket, de még matyóblúzt, halasi csipkét, sőt nyújtófákat is, nem is szólva a cégtulajdonos saját művéről, a Paprikás Weiss szakácskönyvéről. A bolt – a *Daily News* szerint – évente 100 tonna (!) paprikát importál Magyarországról. Ez gyanúsan soknak tűnik, ám ha a mennyiség nem stimmel is, a minőséggel, legalábbis a vásárlókéval, minden rendben van. A Paprikás Weissnek olyan vevői voltak hajdanában, mint például Molnár Ferenc és Gábor Zsazsa.

Boltja a Második sugárúton áll; ez a „főutcája" a *Yorkville* nevű negyednek, a hagyományos New York-i magyar–osztrák–német fertálynak. Azt mondják, alig egy-két évtizeddel ezelőtt még nem kis részben magyarok laktak errefelé. Azóta azonban a régi bevándoroltak egymás után vándoroltak tovább az Újvilágból a másvilágra, New York más kerületeiben vagy környékén vettek ki lakást, megint mások – igazi amerikánusok módjára – a szó szoros értelmében melegebb tájakra költöztek, amint tehették; nyugdíjas korba lépve főként Floridában telepedtek le, ahol téli ruhára, tüzelőre szinte egyáltalán nem kell költeniük.

Ugyanígy szűntek meg, foszlottak szerte az elmúlt időszakban a clevelandi, detroiti magyar negyedek is, ahol immár angolul prédikálnak a hajdani magyar templomok többségében, s ahol a kocsmák, a vendéglők táblája fölül az eső és a hó már csaknem teljesen lemosta, lekoptatta az egykori magyar feliratokat.

New Yorkban az Első és a Második sugárúton, valamint az azokat összekötő utcákban (úgy nagyjából a 78. és a 86. utcák között) mégis gyakran hallani magyar szót. Először is, maradtak itt azért még régi magyarok. Másodszor – talán nem is egészen véletlenül – errefelé vettek ki maguknak lakást az utóbbi időben a „hivatalos magyarok": a Magyar Népköztársaság ENSZ-képviselete, főkonzulátusa, kereskedelmi kirendeltsége munkatársainak többsége. (No és persze a Magyar Rádió irodája is itt, a 86. utcában van.) És végül a szívük, a hagyományok meg gyakorlati teendőik ide húzzák az amerikai nagyváros más kerületeiben, környékén lakó honfitársakat. Vásárolni, szórakozni, társas életet élni mindmostanáig ide, a hajdani Magyar Faluba járnak, amelynek utcáin ezért szombaton-

ként, vasárnaponként ma sem kapja fel az ember a fejét, ha magyar szót hall.

Mert hiszen nem a paprika az egyetlen olyan árucikk, amelyhez a magyar ember (bármily állampolgárságú legyen is) holtáig ragaszkodik. Szalámit, paprikás szalonnát, gyulai kolbászt, töpörtyűt is igényel az atyánkfia; az anyánklánya pedig csak abból a húsból tud hamisítatlan magyar rántott húst (más néven: *bécsi* szeletet) sütni, amelyet magyar módra szeletelt fel a hentes. A Második sugárút alig néhány száz láb hosszú szakaszán ennek köszönhetően három magyar hentes is működik. Minden New York-i magyar asszonynak megvan a magáé, akire esküszik. Szerény tapasztalatom szerint egyformán jó árut tartanak, egyformán előre köszönnek a vásárlónak és... egyformán drágák. A szigorú egészségügyi szabályok miatt csak 1984 végétől importál az Egyesült Államok Pick-szalámit. A New York-i magyar hentesek helyi készítésű téliszalámija azonban addig sem igen maradt el minőségben a szegeditől, legalábbis attól, amelyet Magyarországon hoznak forgalomba...

A magyar gyomrokról gondoskodik még az Első sugárúti Róth cég is (hamisítatlan fűszer- és vegyeskereskedés), amelynek a mák és a szilvalekvár a fő specialitása, de árulnak itt még a többi között kabáthajtókára való nemzetiszínű jelvényeket is, effajta feliratokkal: *Kiss me, I am Hungarian* (csókolj meg, magyar vagyok), sőt *Hungarian Power* (hatalmat a magyaroknak), amit már csak egy ugrás választ el a magyar–amerikai közös határ követelésétől.

A magyar kultúrát a Magyar Faluban mindenekelőtt a Püski-féle Corvin könyvesbolt szolgálja. Dr. Püski Sándor a felszabadulás előtt könyvkereskedő és könyvkiadó volt Budapesten. A 70-es évek óta ugyanezt a tevékenységet folytatja New Yorkban – ha jól tudom – változatlanul magyar állampolgárként. Boltjában állítólag a Károlyi-biblia korabeli kiadásától Moldova György legújabb művéig minden magyar nyelvű könyv megkapható, megrendelhető, attól függetlenül, hogy mikor és hol adták ki. Püski Sándor elve, hogy szót kíván érteni mindenkivel, akivel csak magyar ügyben lehet. Ennek megfelelően üzlete polcain egymás mellett hever a budapesti *Élet és Irodalom* meg a párizsi–torontói *Irodalmi Újság*, az egyesült államokbeli magyar zsidó lap és az ugyanott megjelenő nyilaskeresztes újság. A Corvinban árusítanak jegyet régi és új magyar filmek bemutatóira. Egyik héten a *Halálos tavaszt*, a másikon az

*Októberi vasárnap*ot láthatják a New York-i magyarok valamelyik közeli iskola tornatermében vagy templom alagsorában. A *Halálos tavasz* előadásán egyébként nem láttam a nézőtéren a film főszereplőjét, a Püski üzletétől alig néhány utcányira kalapszalont fenntartó Karády Katalint, viszont az *Októberi vasárnap* vetítését hangosan kommentálták a szemtanúk, sőt résztvevők: az 1944. október 15-ét a barikád egyik vagy másik oldalán végigcsináló egykori magyar katonatisztek.

A könyvüzlettel szemben (pontosabban annak korábbi helyével szemben, mivel a lehetetlenül magas házbér miatt Püskiék kénytelenek voltak néhány utcával arrébb költözni) magyar utazási iroda található, a közeli utcákban pedig több magyar katolikus, baptista stb. egyházközség vasárnapi iskolával, cserkészcsapattal, évente megrendezendő Szent István-napi bazárral és utcabállal. (Magyar kórus és népi táncegyüttes azonban már nem itt, hanem New Jersey állam közeli magyarlakta helységeiben működik.)

A társasélet színhelye még a sugárutak és az utcák yorkville-i koordináta-rendszerében számos magyar vendéglő és eszpresszó is: a Bristol, az Emke, a Piros Tulipán, a Paprika, a Kulacs, a Mocca, a Tip-top stb. stb. (Mivel szinte évente megy tönkre egy-kettő s nyílik ugyanannyi új, nem tudom, hogy most éppen hol tartanak.) Az elnevezések és az étlapok egyaránt nosztalgiát árasztanak. Akárcsak például a havonta – egy „magyar" szálloda különtermében – gyülekező Fészek Klub, amelynek tagjai között egyaránt találhatók hajdani neves művészek (elnökük Carelli Gábor, a Metropolitan Opera ma már nyugdíjas sztárja) és olyanok, akik csak állítják magukról, hogy odahaza azok voltak.

Többségükben Magyarországon is munkások voltak és Amerikában is azok maradtak a Magyar Társaskör tagjai. Ők jobbára a „kitántorgottak", a hazai munkanélküliség, a fasizmus elől menekültek közül valók, a század első négy évtizedének emigránsai. És ahogyan szemben álltak a Horthy-rendszerrel, 1945 után ugyanúgy habozás nélkül vállalták a szolidaritást az immár demokratikus, szocialista óhazával.

Újságjuk, az *Amerikai Magyar Szó* hasábjait elsősorban az Egyesült Államok munkásait, nyugdíjasait foglalkoztató témák, mozgalmi hírek, a mai magyarországi életről beszámoló írások, levelek töltik meg. A lap főszerkesztője, a nyolcvanadik évén jócskán túl

járó, de lelkileg-szellemileg örökifjú Deák Zoltán már fél évszázaddal ezelőtt is az amerikai magyar munkásmozgalom nagy múltú lapjában, az *Előré*ben dolgozott. Több mai munkatársa, levelezője – Lustig Imre (James), Weinstock Lajos (Louis), Dömény Pál és mások – neve nemcsak az amerikai haladó magyar mozgalom résztvevőinek, hanem az Egyesült Államok szakszervezeti veteránjainak a fülében is ismerősen cseng. Még New Yorkban dolgoztam, amikor a *Magyar Szó* és barátai megünnepelték az amerikai magyar munkásmozgalom nagy öregének, az azóta elhunyt Gellért Hugó grafikus- és festőművésznek a kilencvenedik születése napját.

Hugó bácsi, vagy Gellért munkástárs (ahogyan a gyűléseken néha hivatalosan szólították) a Magyar Társaskör büszkesége volt. A pesti szabósegéd fia a század elején gyermekfővel került az Egyesült Államokba; ott vált művésszé, lett harcosa a munkásmozgalomnak még az első világháború előtt. Anyanyelvét, bár otthonában, amerikai feleségével angolul beszélt, nyolc évtizeden át tökéletesen megőrizte. Alapító tagja volt az Egyesült Államok Kommunista Pártjának, barátja és munkatársa John Reednek, a *Tíz nap, amely megrengette a világot* szerzőjének; közreműködött a 20-as, 30-as évek haladó folyóirataiban, ő fogadta (és rajzolta le) Majakovszkijt New Yorkban; Marx *A tőké*jéhez készített tematikus illusztrációi ma a moszkvai Marx Károly Múzeumban találhatók. Csaknem kilencvenéves korában tervezte a Szakszervezeti Világszövetség prágai kongresszusának plakátját és a Magyar Szó évkönyvének címlapját, írta meg visszaemlékezéseit az amerikai haladó magyar sajtó fennállásának 80. évfordulójára megjelent kiadvány számára.

Ez a kötet *This Noble Flame* (E nemes láng) címmel látott napvilágot Deák Zoltán szerkesztésében. Azért angolul, hogy a nem magyar amerikai közönséghez is eljusson, továbbá azért, hogy a magyar-amerikaiak második és harmadik generációs leszármazottai – fiai, leányai, unokái – is megértsék. Mert mi tagadás, hovatovább ők veszik át a Magyar Társaskör idős tagjaitól a stafétabotot, s ők már többnyire csak gyengén vagy egyáltalán nem beszélik őseik nyelvét, de büszkék származásukra. Éppen rájuk való tekintettel közöl egy ideje a *Magyar Szó* minden számában angol nyelvű oldalt is.

Ez természetes folyamat, hiszen a második világháború előtti

emigránsok első nemzedéke lassan-lassan távozik a színtérről, s azok, akik az utóbbi évtizedekben kerültek Magyarországról az Egyesült Államokba, nemigen csatlakoznak a Magyar Társaskörhöz, vajmi ritkán fizetnek elő a baloldali Magyar Szóra.

Ámbár ez sincs egészen így. A Társaskör egyik összejövetelén ismerkedtem meg az akkor negyvenesztendős B. doktorral. Éppen az ő orvosi tárgyú előadására gyűlt össze a közönség. Nem tudom, hogy mennyire tipikus ennek a – Magyarországról négyéves korában elkerült – férfinak az életútja. Dr. B. ugyanis az egyik (ha ugyan nem *a*) leggazdagabb magyar nagytőkésnek az unokaöccse, ám svájci tanulmányai, majd egyesült államokbeli munkája során (egy szakszervezeti biztosítóintézet orvosa) marxista lett. A *Magyar Szó* „környékén" találkoztam A.-val is, aki a 70-es években ismerkedett meg Budapesten egy amerikai turistával és ment hozzá feleségül. Odahaza nemigen foglalkozott politikával, az Egyesült Államokban azonban meggyőződéses marxista lett. E két példából egyébként semmiféle következtetést sem kívánok levonni, csupán megemlítettem őket, mert ezek is tények. Egyébként a *Magyar Szó* olvasószerkesztője úgynevezett ötvenhatos emigráns...

A New York-i magyar társasélet kedves és sajátos színfoltja volt még az Első sugárúton működő *Budapest Barber Shop* (Budapest Fodrászat). Tulajdonosa, Joe Tóth, aki egykor a Rákóczi úti Palace Szálló borbélyműhelyében borotvált, New York-i tartózkodásom idején állandóan a csőd szélén állt (jóval olcsóbban dolgozott, de legalább ugyanannyi helyiségbért fizetett, mint más). Azóta azonban – mint szomorúan hallottam – örökre lehúzta a redőnyt. Itt mindig meg lehetett tudni, hogy milyen időjárás lesz télen, milyen rétest sütöttek az asszonyok a református egyházközség szilveszteri mulatságára, mennyi a Bánfi hajszesz fekete árfolyama New Yorkban, miért veszítette el legutóbbi mérkőzését a Fradi otthon és a Hungária itthon. (A New York-i *Hungária* elvben a helyi magyarok labdarúgócsapata; játékosainak nagy része azonban még csak nem is második-harmadik nemzedékbeli, nyelvünket már nem beszélő magyar, hanem egészen közönséges amerikai. Ugyanúgy, ahogyan a New Jersey-i *Malacbanda* névre hallgató magyar népi zenekarban is tősgyökeres jenkik muzsikálnak – kitűnően, magyarosan.) Hajvágás közben Józsi bátyám szüntelenül csevegett (feltéve ha magyar volt a vendég, mivel az angol nyelvet évtizedek múltán is csak

törte), és szigorúan tartotta magát egykori mestere elvéhez: a borbély ne politizáljon...

A Magyar Faluban található még vagy egy tucat olyan orvos rendelője, ahol a doktor pácienseinek felével-kétharmadával magyarul ért szót, továbbá magyar cukrászda, női fodrászat, képkeretező, mosoda, rádiószerelő; több környékbeli bérházban magyar a portás (sőt a gondnok is), de még az idevetődött taxisofőrök között is feltűnően sok a távolba szakadt hazánkfia.

És aztán jönnek még az *osztrák-magyar* cégek: a 78. utcai osztrák pék (magyaros kenyeret is árul), aki egy ízben külön hirdetéssel keresett és talált magyarul beszélő eladót (ő ismeri a vevőkörét: tudta, miért van rá szüksége), meg a 86. utcai étterem és cukrászda, amelynek tulajdonosa magyar, étlapja főként osztrák, pincérei pedig bécsiek és pozsonyiak (ez már teljesen *K. u. K.*).

Máig sem tudom, német vagy osztrák származású-e a 86. utcai idős látszerész, az egyetlen nem magyar az Egyesült Államokban, aki helyesen tudta kiejteni a nevemet. (Kérdésemre széles mosolylyal felelte: „Uram, hatvan esztendeje van műhelyünk Yorkvilleban".)

Beszélik egyébként, hogy Yorkville-ban annak idején annyi német is lakott, hogy a második világháború alatt a 86. utcában külön irodát tartott fenn miattuk a kémelhárítással is foglalkozó Szövetségi Nyomozó Iroda. Mégis, a mi számunkra ez a Magyar Falu. Talán egyszer még akad egy történész vagy szociográfus – egy Magyar Falu-kutató –, aki megírja a történetét.

Bartók Béla New Yorkja

Ha Manhattan szigetének középső részén nem számokkal jelölnék a hosszirányú sugárutakat és a kelet-nyugati, haránt futó utcákat, javasolni kellene, hogy az 57. utcát nevezzék el Bartók Béláról. Itt élt, alkotott, muzsikált és halt meg.

De vajon támogatnák-e az illetékesek ezt az indítványt?

New York belvárosának egyik legfőbb útvonala és... Bartók? Aki csak centenáriuma után három esztendővel, 1984-ben kapott szobrot a magyar születésű zongoraművész, Sándor György kezdeményezésére a Juilliard konzervatórium épületében? Emlékét addig

mindössze egyetlen, alig észrevehető bronztábla őrizte a városban, és még a sírjára sem jutott egy kis szobor.

Az 57. utca azok közé a kisszámú széles útvonalak közé tartozik New Yorkban, amelyeken nem egy, hanem két irányban áramlik a forgalom. Keleti vége táján, az East River partján milliomosok lakta társasházakat őriznek a libériát s hónuk alatt pisztolyt viselő portások. Henry Kissinger egyik lakása is itt található, meg Gloria Vanderbilté, a divatkirálynőé, ha ugyan végül is beköltözhetett. A tulajdonostársak ugyanis igyekeztek ezt megvétózni, mivel – természetesen találtak rá más ürügyet – az elegáns farmernadrágok tervezőjének néger a barátja. Ezekben az öröklakásokban annyiba kerül egy négyzetméternyi lakóterület dollárban, mint a Rózsadombon – forintban.

Bartók Béla természetesen az 57. utcának nem ezen a fertályán lakott. De nem is a nyugati végén, a Tizenegyedik és a Tizenkettedik sugárút közén, egy ugrásnyira a Hudson-kikötő dokkjaitól, ahol „jobb ember" nem vehet ki lakást. New Yorkban a társadalmi ranglétra erősen összefügg az utcák sorszámával.

1940 végén, Amerikába érkezése után a Bartók házaspár az 57. utcában, a Hatodik sugárút közelében álló Buckingham Szállóban bérelt szobát. Tizennégy emeletes piros tégla épület ez (azaz valójában csak tizenkét szintes, mivel az amerikaiak a földszintet nevezik első emeletnek, a tizenharmadikat pedig babonából kihagyják). Azt hiszem, annak idején is a közepes bérű szállodák közé tartozhatott. Az üvegajtón tábla figyelmezteti a belépőt: „Az előcsarnokban lebzselni bármily ürüggyel tilos."

Engedélyt kell kérnem, hogy körülnézhessek.

– Kérem, egy magyar zeneszerző, Bartók Béla... – kezdem, de a portás félbeszakít:

– Betűzze a nevét!

– B-a-r-t-ó-k, de...

– Egy pillanat... Nem lakik itt.

– Én mondani kezdtem, de maga félbeszakított. 1940-ben lakott itt.

– Mikor? 1940-ben? Három hónapig őrizzük a leveleket.

Nincs jogcímem tovább lebzselni.

Néhány száz méterrel arrébb, a túlsó oldalon, az 57. utca és a Hetedik sugárút sarkán áll a Carnegie Hall hangversenyterem.

Hamisítatlan szecessziós koncertpalota. Ugyanilyen lehetne Budapesten, Madridban vagy Leningrádban is. Mostanában lesz százesztendős.

Bartók életének jelentős állomásai fűződnek a Carnegie-hez. 1940. április 21-én – egyesült államokbeli letelepedése előtti utolsó amerikai turnéján – koncertezett itt Szigeti Józseffel. Azután csaknem három esztendő telt el, amíg a testi és lelki bajokkal küszködő zeneszerző és felesége ismét „nagy" hangversenyteremben léphetett az amerikai közönség elé. 1943. január 21-én adták elő a Carnegie-ben a New York-i Filharmonikusok Reiner Frigyes vezényletével, Bartók Béla és Pásztory Ditta közreműködésével a kétzongorás szonátából átdolgozott versenyművet két zongorára és zenekarra.

„Koussevitzky nagyon el van ragadtatva a műtől, és azt mondja, hogy »az utolsó 25 év legjobb zenekari műve« (még bálványának, Sosztakovicsnak műveit is beleértve!)" – írta egy 1944. december 17-én kelt levelében Bartók. Ez „a mű" a *Concerto*, amelyet a zeneszerző Serge Koussevitzky biztatására és rendelésére komponált. A megrendelő vezényletével itt, a Carnegie Hallban adták elő a Bostoni Szimfonikusok, New Yorkban első ízben, 1945. január 10-én. A nagybeteg Bartókot orvosa csak a legnagyobb kérlelésre engedte el erre a koncertre. Ez volt utolsó nyilvános megjelenése.

Kevéssel azelőtt ugyancsak a Carnegie-ban hallotta a közönség első ízben a szólóhegedűre írt *Szonátát* is a megrendelő, Yehudi Menuhin előadásában. És a Bartók születésének 100. évfordulóját közvetlenül megelőző szólóhangversenyén Menuhin ismét a *Szonátát* adta itt elő, magának az évfordulónak a napján pedig a Doráti Antal vezényelte Detroiti Szimfonikusokkal a *Hegedűversenyt*.

Még két sarokkal tovább az 57. utcában, a Nyolcadik sugárúton valamivel túl, a 309. számú házban volt Bartók Béla utolsó New York-i lakása. A tizenöt emeletes barátságtalan, sötét bérház a századforduló táján épült. Erkélyek, udvar, levegő nélkül.

Innen sétálhatott át Bartók a négy-ötszáz méternyire lévő Carnegie Hallba műveinek utolsó hangversenyeire. A kapu mellett az utcai külső falon talán újságlapnyi bronztábla: *A nagy magyar zeneszerzőnek, Bartók Bélának (1881–1945) e ház volt az otthona élete utolsó évében.*

A külső kapu tárva-nyitva, de a belsőt, az előcsarnokba és lépcsőházba nyílót csak a lakók nyithatják ki. Saját kulcsukkal vagy

odafentről, távirányítással. A lakók névjegyzékében felfedezek egy C. Paldyt. Honfitárs? De legalábbis van kapaszkodó. Felcsengetek a házitelefonon, ám senki sem válaszol.

Egy negyven körüli asszony jön végre. Barna papírzacskót fog a melléhez, élelmiszerért szaladhatott ki. Megkérem, hogy engedjen be: szeretném belülről megnézni a házat, ahol Bartók lakott.

– Kicsoda?

Nem barátságtalan, nem szívélyes. Csak tudakolja.

– Zeneszerző volt. Itt az emléktáblája a ház falán.

– Ja? Igen, láttam, de nem jegyeztem meg a nevét... És John Lennonnak mikor lesz emléktáblája?... Bocsásson meg, nem ismerem magát, nem bocsáthatom be.

Rendőrautó szirénázik a Nyolcadik sugárúton, azután tűzoltóautók száguldanak végig huhogva-vijjogva az 57. utcán, nyomukban mentőautó. Aztán megint sziréna. A különleges rendeltetésű járművek rendszerint a legszélesebb utcákat veszik igénybe. Az 57. utcában áll néhány vadonatúj, tükrös falú felhőkarcoló, de a zaj Bartók idejében is pontosan ilyen lehetett.

A bennszülött Gershwin belekomponálta ezt a vijjogást a *Kék Rapszódiá*ba. Vajon a gyönge idegzetű Bartók hogyan viselte el?

Megdöbbenve fedezem fel, hogy a Bronx kerületi Cambridge sugárút 3242. számú ház, ahol a Bartók család 1941–43-ban lakott, még zajosabb helyen áll. Pontosan fölötte húzódik a La Guardia repülőtérről nyugatra vezető légifolyosó, amelyen két-három percenként húz el viszonylag alacsonyan egy-egy sugárhajtású gép.

De negyven esztendővel ezelőtt még bizonyára nem így volt. A visszaemlékezések szerint Bartók szerette az olasz háziúrtól bérelt, külön lépcsőfeljárós lakást ebben a kis kétemeletes épületben. Innen járt be földalattival a Columbia Egyetemre, amely állandó munkával látta el.

A Cambridge sugárút valójában girbegörbe utcácska egy domboldalon, főként családi faházakkal (a nagyobb bérházakon látszik, hogy azóta épültek). Hangulatával a budai Városmajor környékét idézi. A kilátás megnyugtató a szemnek. A fehérre meszelt ház feljárójának karfáját, az ajtókat és az ablakfélfákat élénkpiros színűre festették. Emléktábla nincs.

Vissza az 57. utcába, első New York-i lakhelye, a Buckingham

A New York-i
földalatti állomása
a föld fölött

Ez a metrókocsi
nem piszkosabb
a sokévi átlagnál

A megfáradt ember New Yorkban, avagy mi van a papírzsákban?

Háza egy papírdoboz... ▶ (New York, Chinatown)

A járókelők ügyet ▶ sem vetnek rá: kábult narkós a 42. utcán

Narkós csőlakó ▶ a New York-i Boweryn

Amerikai is, kínai is a New York-i Chinatown

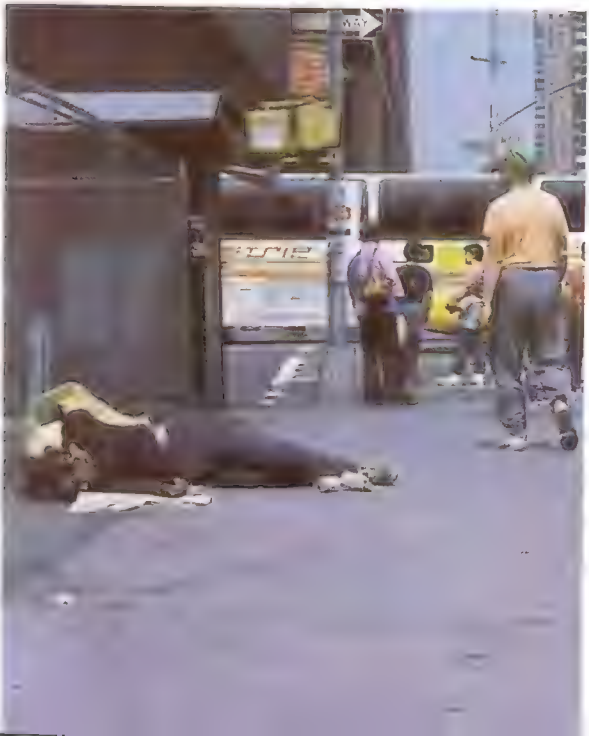

Magyar lekvár és mák New Yorkban

Kolumbusz-napi felvonulás New Yorkban ▶
Ilyen zenekar minden parádén százával akad ▶
Pihenő a New York-i németek parádéján ▶

A Broadway a hálaadás napján

FILM WORKS
Shoes

Interjúalanyok a Barrióban

Szabványkép a Harlemből ▶

Családi fénykép az utcán (New York, El Barrio)

Motoros rendőrök ugrásra készen a washingtoni ellentüntetők ellen

Klan-ellenes nagygyűlés a washingtoni Capitolium közelében

Szálló tőszomszédságába. Az itteni West Side kórházban halt meg Bartók Béla 1945. szeptember 26-án.

„Szeretnék hazamenni, de végleg" – írta nem sokkal előbb, egyik utolsó levelében.

A *végleg* még várat magára.

Bartók Béla hamvai a Ferncliff temetőben (Hartsdale község, Westchester megye) nyugszanak, New Yorktól mintegy harminc kilométernyire. Sírja pontosan olyan, mint bármelyik más ugyanabban a parcellában. A fejrész fölött – amerikai szokás szerint – a földből alig néhány centiméternyire kiemelkedő, vízszintesen elhelyezett bronztábla fekszik:

BÉLA BARTÓK
1881–1945

Nagyszentmiklós, Hungary, New York, N. Y.

A síron fenyőgallyak.

A New York-i magyarok évente egyszer, halála évfordulóján elzarándokolnak ide, és virágokkal borítják a csaknem jeltelen sírt.

Tízméternyire a sírtól műút húzódik. Se kerítés, se fal. Csak zaj, por és benzingőz.

A magántulajdonban lévő temető barátságtalan tisztviselői kérésemre kelletlenül előkeresik a 470. számú sírhely kartotékját. A kartonlapon a temetés időpontja alatt egy 1965-ben kelt gépírásos feljegyzés áll. Eszerint az elhunyt fia, Péter levélben figyelmeztette az igazgatóságot, hogy a síron változtatni vagy azt elmozdítani az ő engedélye nélkül nem szabad. Vagy kivált kihantolni és hazájában örök nyugalomra helyezni, amint azt özvegye, idősebbik fia és a magyar állam már évtizedek óta próbálja.

Se utca, se síremlék, se mauzóleum.

A Chinatown

Ha húsz-huszonöt percet utazik az ember a 86. utcától a Lexington sugárút alatt vezető metróvonalon, és valahol a Canal Street környékén jön fel ismét a felszínre, az első pillanatban azt hiheti, hogy csoda történt: a Csendes-óceán alatt vitte át a szerelvény.

Az utcatáblák, az üzletek, a bankok feliratai kínaiak (és csak részben angol nyelvűek is), keleti arcvonású férfiak és nők sietnek dolgukra és sétálnak gyermekeikkel a járdákon; a sanghaji, a pekingi, a szecsuani és a kantoni konyha jól ismert csábító illatait fújják arcunkba a vendéglők ablakaiból a ventillátorok.

Kínai írásjelek tudatják, hogy milyen film megy az itteni mozikban, amelyek fölött a színes, rajzos, behívogató óriás plakátok ugyancsak kínai arcokat, házakat ábrázolnak. És az itteni házak? Többségük két-három emeletes, az utcai frontján vaslétrákat viselő ütött-kopott épület, vagy éppenséggel húszemeletes, gyorsliftes luxuspalota, amely ugyanolyan típusterv szerint épült, akárcsak New York más kerületeiben; akadnak azonban hangsúlyozottan pagodatetős épületek, sőt még a telefonfülkék is kínai stílusjegyeket viselnek. Egy utcakereszteződésnél két fiatal kereskedő tarka játékmadarakat ereszt fel a levegőbe, azok hangos csiviteléssel írnak le néhány kört, majd leszállnak a járókelők fejére.

A zöldségesek kirakataiban Amerikában ismeretlen, vagy legalábbis alig ismert termékek között válogatnak a háziasszonyok. Az újságos standján csak hátul húzódik meg néhány példány a *Daily News*ból, a járókelők többsége kínai írásjelekkel nyomtatott hírlapokat vásárol, mint ahogyan ilyen szóképek egészítik ki a gyerekek számára kiadott sokszínű comicsokat is. Az utca két oldalán, egyikmásik ház homlokzatán, meg köztük, kihúzott sodronyokon bádogból, papírból készült sárkányokat himbál a szél.

Egyszóval bátran hihetnénk, hogy csoda történt velünk, hogy valamilyen furfangos sárkány Amerikából a Távol-Keletre repített bennünket, ha az utcák végén – attól függően, hogy merre fordulunk – nem ötlenének szemünkbe a nevezetes Manhattan és Brooklyni híd, valamint a Kereskedelmi Világközpont épületének jellegzetes körvonalai.

Ám ha nem érkeztünk is Kínába, mindenesetre egy kínai városban, pontosabban *a* Kínai városban vagyunk. Ez a fordítása az angol *Chinatown* szónak, amely San Franciscóban, New Yorkban, Vancouverban, Torontóban, legújabban Montrealban is és még néhány észak-amerikai metropolisban a kínai negyed neve.

Az első kínaiak állítólag még 1847-ben egy Ki Jing nevű selyemkereskedő hajójáról „maradtak le" New Yorkban, és telepedtek meg ezen a környéken, Manhattan szigetének délkeleti végében,

ahol akkoriban még farmok is voltak. Arról mindenesetre megbízható adatok állnak rendelkezésünkre, hogy a múlt század utolsó évtizedében már mintegy tízezer kínai élt itt. Az 1849-es kaliforniai aranyláz idején, majd az amerikai kontinenst átszelő vasútvonalak építéséhez hoztak az Egyesült Államokba kulikat, szuperolcsó munkaerőt – közülük szivárogtak át néhány ezren ide, a keleti partra.

Nyelvüket (főként a kantoni nyelvjárást), szokásaikat, nagyrészt vallásukat is szigorúan őrizve éltek itt. A keletieket a bevándorlásból kizáró szigorú kvóták következtében számuk egészen 1965-ig csak a természetes szaporodásnak köszönhetően gyarapodott. Az 1960. évi népszámlálás szerint összesen csak 235 000 kínai élt az Egyesült Államokban, közülük 20 000-en New Yorkban, döntő részben ebben a néhány tucat háztömbben. 1979-ben viszont már mintegy kétmillió amerikai-kínait mutatott ki a statisztika; a New York-i Chinatown lakóinak számát akkor már nyolcvan-, sőt százezerre becsülték.

A faji megkülönböztetést alkalmazó bevándorlási keret megszüntetése után ugyanis áramlani kezdtek a kínaiak az Egyesült Államokba és Kanadába, amit az itteni „korlátlan" lehetőségeken kívül még számos körülmény motivált. Malaysiában, Indonéziában és más délkelet-ázsiai országokban üldözni kezdték a nemzedékek óta ott élő „tengerentúli" kínaiakat, a *huá*kat, akik tőkéjüket vagy egyszerűen csak életüket kívánták átmenteni Amerikába. A 70-es években, az indokínai országok felszabadulása után 400 000 ottani hua vélte úgy – állítólag részben pekingi sugallatra –, hogy jobb lesz továbbállniok, méghozzá az óceánon túlra. A Hongkong jövője miatt aggódó brit gyarmati alattvalók közül is sokan látták biztosítottabbnak a saját jövőjüket az Újvilágban. A 60-as, 70-es években ezeken kívül még sok ezer ember érkezett Amerikába Tajvanból, sőt – nem tudom, milyen módon – a Kínai Népköztársaságból is.

A hatalmas arányú beáramlás következtében az amerikai chinatownok gyors terjeszkedésnek indultak. A New York-i például túllépett egykori határain, a Keleti és a Nyugati Broadwayn, a Boweryn, a Canal Streeten: a környező utcákban az olasz és a jiddis nyelvű feliratok helyére szinte máról holnapra kínaiak kerültek. Emellett függőlegesen is nőtt a Chinatown: a Hongkongból, Saigonból áttelepült jómódú kínaiak az ebben az időben itt is gyorsan

szaporodó magasépületekben vásároltak maguknak öröklakást. Az ingatlanépítésen, -közvetitésen itt sokan „csinálnak pénzt", azaz keresik kenyerüket.

A New York-i metrón a reggeli csúcsforgalomban bizonyos fajta „népvándorlás" figyelhető meg. Például északról délre, a Harlemből az üzleti negyedbe tíz- meg tízezrével utaznak négerek, főként nők: gépírók, titkárnők, vendéglátóipari dolgozók, takarítónők. Keleti arcot azonban viszonylag keveset látni ilyenkor a szerelvényeken. A Chinatown lakóinak aránytalanul nagy hányada ugyanazon a környéken dolgozik, ahol lakik.

Természetesen azért olyanok is vannak, akik a város más részeiben tartanak fenn mosodát (ez a hagyományos kínai szakma az Egyesült Államokban, amely legfeljebb annyiban fejlődött, hogy immár nem kézzel mosnak, hanem pénzbedobós automata gépek végzik el a munkát), gépelnek magán- vagy közhivatalban, árusítanak a pult mögött, főznek, tanulnak vagy tanítanak. Mindamellett a Chinatown meglepően zárt közösség.

A legfőbb iparág itt a ruhaipar. Ötszáz üzemben, kisebb vagy nagyobb varrodában húszezren dolgoznak, csaknem kizárólag lányok, asszonyok. Ezeknek a varrodáknak számottevő része pincehelyiségekben vagy emeleti lakásokban működik, és a *sweat-shop* (izzadságműhely) kategóriába tartozik. 1981 márciusában Donovan munkaügyi miniszter meglepetésszerűen felkeresett néhány itteni varrodát. Iszonyatos dolgokat tapasztalt. Egyebek között – s ezt a találkozását a tv-riporterek képmagnóra rögzítették – a Walons nevű sportruhaüzemben beleütközött egy Kim Szong Jeng nevű 90 (!) esztendős asszonyba, aki kérdésére bevallotta, hogy a törvényesen megállapított minimális órabér egyharmadáért vagdossa itt a készruhákról a cérnát. (A legjellemzőbb egyébként e történet folytatása. Másnap az öregasszony kénytelen volt kilépni munkahelyéről. „Megalázottnak érezte magát, mert szégyent hozott a munkaadójára" – magyarázta meg a női ruházati ipari dolgozók helyi szakszervezetének alelnöke.)

A Chinatown gazdasági vérkeringésének második legfontosabb tényezője az idegenforgalom. New York más kerületeiből, vidéki és külföldi vendégei közül nap nap után ezrek jönnek ide egyénileg és csoportosan bámészkodni, és csak természetes, hogy betérnek egy helyi kínai vendéglőbe (egyébként New York valamennyi kerü-

lete tele van nagyon drága vagy nagyon olcsó, de egyaránt kitűnő konyhájú kínai éttermekkel), s vásárolnak porcelánt, gyerekjátékot, lampiont, valódi vagy hamis kínai műtárgyakat. Az itteni vendéglátóipar, az ajándék- és műtárgykészítés és -kereskedelem ugyancsak tízezreket foglalkoztat.

Ezzel magyarázható, hogy az itteni lakosok nagyon „idegenforgalom-tudatosak". Ezt a többi között a fényképezési lehetőségeken mértem le. Ha a Harlemben vagy a bronxi négernegyedben jó esetben hátat fordítanak a fényképezőgépnek, rossz esetben pedig gazdájával együtt összetörik, egyes indián rezervátumok lakói pedig a tenyerüket nyújtják oda a fotografálni kívánó látogató felé, a New York-i Chinatownban többnyire egyszerűen nem vesznek róla tudomást. Lehet, hogy nem örülnek neki, de mindenesetre nem mutatják ezt.

Két napon át jártam a negyed utcáit, hogy felvételeket készítsek, ám mindössze egyetlenegyszer lengette meg felém egy halárus a kését, hogy rossz vége lesz, úgymond, ha azonnal el nem tűnök. Nyilvánvalóan nem volt engedélye az árusításhoz, s ezért nem kívánta, hogy megörökítsék illegális tevékenységét. Ezzel szemben zavartalanul készítettem felvételt egy sok szempontból szimbolikusnak is mondható jelenetről: a Konfucius téren pontosan Kung Fu-ce szobrának tövében egy európai (pontosabban: *fehér bőrű*) cipőpucoló fényesítette nagy igyekezettel egy kínai kliens lábbelijét.

Mint említettem, nem kevés embernek ad itt munkát az ingatlanbiznisz. (Ezen a környéken különösen égető a lakáshiány, a közvetítés ezért jó üzlet.) Elterjedt foglalkozás a különféle engedélyezett és tiltott szerencsejátékok űzése, illegális sorsjegyek kibocsátása, kártyabarlangok fenntartása. (Hogy mennyire szeretnek itt fogadni, azt jól jellemzi, hogy míg az OTB lóverseny-totalizatőr vállalat második legnagyobb kirendeltségén, a Pennsylvania pályaudvarin 3892 dollár az esti átlagbevétel, itt 5152 dollár.)

Közismert dolog, hogy ahol tiltott mesterséget űznek, ott – fenntartóként, „őrzőangyalként" – hamarosan megjelenik az amerikai-olasz maffia is. De nem a Chinatownban! Az itteni zárt közösségbe nemigen lehet kívülről behatolni: a kártyabarlangok őrei, kidobóemberei, *kölcsöncápái* (azaz uzsorásai) maguk is kínaiak.

A 70-es évek vége óta azonban – s erről mind többet írnak az

újságok (nem csak a Chinatownban megjelenő tizenegy kínai nyelvű orgánum, hanem a *The New York Times* is) – az itteni bandák „önállósultak", és kiterjesztették tevékenységüket az egész negyedre, sőt New York más környékeire is. Ezt a magukat kínáló lehetőségeken kívül az itteni lakosság gyors szaporodásával, a beáramlók talajtalanságával, a hagyományosan összetartó kínai közösség megosztottságával magyarázzák. (A megosztottsághoz csak annyit: magam láttam, amint két szemben álló házra a lakók a tajvani zászlót, illetve a Kínai Népköztársaság lobogóját tűzték ki.) Ugyanakkor az is igaz, hogy az amerikai-kínai gengek felbukkanása nem új jelenség. A Hip Ji nevű banda már 1882-ben csempészett nőket a San Franciscó-i kínai negyed bordélyaiba, míg a Hip Szing a nyugati parti nagyváros Chinatownjának játékkaszinóit ellenőrzi a század eleje óta.

A New York-i Chinatownban közismert, hogy a Mott Street a *Kísérteteké*, a Pell és a Doyers Street a *Repülő Sárkányoké*, a Division Streeten a *Fehér Sasok* tevékenykednek, és így tovább. Ezek a kisebb-nagyobb létszámú, jórészt fiatalokból álló *tong*ok (bandák) főként zsarolással foglalkoznak. Felkeresik a „körzetükben" található kereskedőket, vendéglősöket, és udvariasan megkérik őket, hogy támogassák „kisöccsük tanulását" vagy „kórházba került barátjukat". Ha a felszólított megtagadja ezt (nem egyszeri, hanem havonta rendszeresen fizetendő váltságdíjról van szó), esetleg hasba szúrják, esetleg lelövik, esetleg csak akkora verekedést, lövöldözést rendeznek éttermükben, hogy a közönség azontúl gondosan elkerüli azt.

„A Mott Streeten egyetlen olyan kereskedő sincs, aki ne fizetne efféle »biztosítási díjat«" – állapította meg a Chinatown egyik napilapja, a *Peimei Ribao*. A hivatalos szervek persze próbálnak küzdeni ez ellen. Alig két év alatt hetvenöt itteni bandatagot küldött rács mögé a manhattani kerületi ügyész.

Ami azonban a hatóságokat igazán izgatja, az a bandák tevékenységének terjedése. (Nem érdektelen egyébként, hogy maga a New York-i rendőr-főkapitányság alig néhány saroknyira van Chinatown szélétől.) Ha azelőtt a kínai bandák tagjai csak az „engedetlen" kereskedőkkel és egymással számoltak le (évente 8-10 embert öltek meg), az utóbbi időben már kimerészkednek a negyedből. A jó nevű, csaknem elegáns New York-i Egyetem Keleti Kulturális

Klubjának egyik összejövetelét használta fel például két rivális kínai banda – a Kísértetek és a Sárkányok –, hogy leszámoljanak egymással. Éktelen lövöldözést csaptak, amelynek végén egy 14 éves bandatag holtan maradt a padlón, több társát és ellenfelét életveszélyes lőtt sebekkel vitték el a mentők. Amikor az újságírók megkérdezték az ügyben nyomozó detektívfelügyelőt, hogy mit szól a történtekhez, az még csak nem is csodálkozott. „Tapasztalataink szerint a tizenhárom-tizennégy éves fiúk azok a bandatagok, akik pisztollyal a zsebükben vagy a hónuk alatt látogatnak ki a Chinatownból. Két okból is teszik ezt. Először is, senkinek sem jut eszébe, hogy egy 40 kilós, 1 méter 50 centi magas, aranyos kisfiúnál fegyver van. Másodszor, ha elkapják is őket, megússzák a fiatalkorúak bíróságával" – mondotta a detektívfelügyelő.

Mindamellett a Chinatown New York viszonylag biztonságos negyedei közé tartozik. Bűnöző lakói főként egymással vannak „elfoglalva", és többé vagy kevésbé kímélik az idegeneket.

East Side Story

Alig tízutcányira járok New York-i házunktól, ám a környék képe tökéletesen megváltozott. A Harmadik sugárút két oldalán, de különösen a mellékutcákban kopott földszintes és egyemeletes házak váltogatják egymást. Feltűnik néhány négy-öt emeletes is. Ezeknek azonban csak a tűzfalai állnak, belül minden kiégett. Azután egy tisztes külsejű, téglából épült (vagy téglaborítással díszített?) nagy tömb következik – olyasféle, mint nálunk egy lakótelepi ház. Megint kiégett házak, egyik a másik után, majd egy rendes üzletsor, a feliratok mind spanyol nyelvűek, azután egy esztétikailag is tetszetős, harminckét emeletes toronyház, mögötte ismét egy-két emeletes, részben lakott, részben kiégett épületek. Mintha csak bombák, légiaknák pusztítottak volna errefelé. Pedig New Yorkot megkímélték a háborúk. Több mint két évszázada, hogy földjét idegen csizmák taposták. 1941 és 1945 között még az elsötétítést sem ismerték errefelé...

Amióta a 96. utcát elhagytam, a híres-hírhedt Harlemben járok, annak is a keleti felén, amely New Yorkban közismerten egészen más, mint Harlem nyugati oldala. Az utóbbi a „klasszikus" (bár ma már korántsem a legnépesebb) néger nyomornegyed a városban,

míg az itteni *East* Side (keleti oldal) fokozatosan átveszi a világhírű bernsteini musicalből ismert *West* Side-nak (a nyugati oldalnak) a szerepét. New Yorkban ma állítólag minden ötödik embernek spanyol az anyanyelve. (Amit nemcsak azon lehet lemérni, hogy a földalatti vasúton és másutt a reklámok kétnyelvűek, hogy a telefontársaság ugyancsak angol és spanyol nyelven ad felvilágosítást, hanem azon is, hogy amikor New York-i tartózkodásom első heteiben a bankkal vagy a nyilvántartó hivatallal beszéltem telefonon, és nem értettem jól, amit mondtak, kérés nélkül egy spanyolul beszélő alkalmazott vette át a kagylót.) A spanyol ajkú lakosság jelentős része Puerto Ricó-i. A város különféle negyedeiben telepedtek le, és legnagyobb tömbjük immár nem a manhattani West Side-on, hanem Kelet-Harlemben található.

Harlemben fényes nappal sem tanácsos sétálgatni az oda nem tartozónak, kivált fényképezőgéppel a kezében. Először is azért, mert az itteni lakosok nem szeretik, ha a jövevények nyomorukat megörökítendő, fotografálgatnak. (Egy nem amerikai televíziós kollégám autóját úgy összedobálták sörösüvegekkel, hogy tenyérnyi ép helyet sem hagytak rajta; kész csoda, hogy senki sem sebesült meg.) Másodszor, a kíváncsiskodót akkor is megfoszthatják értéktárgyaitól, ha szigorúan a zsebében tartja azokat, hát még akkor, ha a fényképezőgépet, kamerát még mutogatja is!

Én pedig éppenséggel egy magnetofonnal és két fényképezőgéppel felszerelve jöttem ide, Kelet-Harlembe. (Egy következő alkalommal pedig a tv-operatőr és hangmérnök társaságában komplett filmes felszereléssel.) Új ismeretségemnek köszönhetem, hogy vállalkozhattam erre. King úr, a Külföldi Sajtóközpont igazgatója részt vesz az itteni egyházközség jótékonysági tevékenységében, és egy alkalommal meginvitálta Schirmer atyát, a 109. utcai Szent Eduárd Vértanú egyházközség lelkészét egy beszélgetésre a külföldi tudósítókhoz. Nekem a pap is, mondanivalója is nagyon megtetszett. Amikor a beszélgetés után megkérdeztem, hogy meglátogathatom-e, habozás nélkül igennel felelt és hozzátette: vele nyugodtan végigjárhatom, s ha akarom, végig is fotografálhatom a környéket. Őt jól ismerik, és azt, akit ő kísér – ha nem lép át bizonyos határokat – aligha bántják.

Thomas Schirmer német bevándorlók fia, aki – mint elmondotta – több kérdésére nem kapott választ a római katolikus vallástól,

ezért áttért az episzkopális hitre (az amerikai anglikán egyházat nevezik így), elvégezte a teológiát, és immár jó néhány esztendeje itt, a New York-i Kelet-Harlemben tevékenykedik. Nem éppen könnyű feladat, akár *missziónak* is nevezhetem. Még a szó hittérítő értelmében is, hiszen a Puerto Ricó-iak – legalábbis eredetileg, hazájukban – római katolikusok.

Schirmer atya a parókia lépcsőjén üldögélve vár. Negyven év körüli szakállas férfi, papi civilt és hozzá Levis márkájú kordfarmer nadrágot visel.

Készségesen áll a fényképezőgép elé, és arra is vállalkozik, hogy interjút adjon. Előbb azonban körbevezet a templomon és a hozzá csatlakozó épületen. Az egyik emeleten az éhezés és a véres diktatúra elől menekült haitiaknak rendeztek be átmeneti szállást, és természetesen élelmezik is őket. Ezek a menekültek tartózkodási engedély nélkül élnek az Egyesült Államokban. A hatóságok ugyan gyakorlatilag nemigen üldözik őket (bár természetesen bármely percben kizsuppolhatók az Egyesült Államok területéről), de azért menedéket berendezni nekik: bátor tett és politikai kiállás. Magát a templomot még valamikor a századforduló idején építették, a kegytárgyak, a képek is akkoriak. Mindenütt feltüntetik az adományozók nevét. Majd' egy szálig angol eredetűek. Az episzkopális felekezet eredetileg az angolszász bevándoroltak csaknem arisztokratikusan előkelő egyháza volt. Schirmer atya büszkén mutatja: a melléképület alagsorában tornatermet rendeztek be, amelyet a környékbeli fiatalok ingyenesen használhatnak. Ugyanott tartanak különféle társadalmi összejöveteleket, mulatságokat is.

A lelkész lakása bútorok, könyvek tömegétől csaknem járhatatlan két szobácska közvetlenül a tető alatt. Noha protestáns papnak szabad nősülnie, Schirmer atya magában él; egy idős asszony gondoskodik a háztartásáról. Most is ott vasalgat a háttérben, amikor az interjúhoz bekapcsolom a magnót.

– Schirmer atya, tulajdonképpen mit neveznek Kelet-Harlemnek?

– Kelet-Harlem Manhattan szigetének az a körzete, amely a 96. és a 125. utca között terül el, az Ötödik sugárúttól keletre, egészen az East Riverig. Ez a környék, akárcsak a legtöbb New York-i negyed, sokat változott az utóbbi időben. Nevezik nemcsak Kelet-Harlemnek, hanem *El Barrió*nak is. Ez a szó spanyolul annyit tesz,

mint *A negyed*. (Az Egyesült Államokban egyébként másutt is így nevezik a spanyol ajkúak nyomornegyedeit.)

– Hányan élnek itt?

– A legutóbbi népszámlálás szerint 106 000 lélek. És mindössze néhány utcányi területen! Nagyon sűrűn lakott környék ez. Viszont csökkenőben van a lakosság száma. A lakásállományt ugyanis hagyják annyira leromlani, hogy a házak fokozatosan alkalmatlanná válnak az emberi tartózkodásra. Ezért, meg az általános rossz közállapotok miatt, aki csak teheti, elköltözik innen a város más kerületeibe.

– Milyen a lakosság összetétele?

– Kelet-Harlem lakosságának mintegy 60 százaléka spanyol ajkú, 35 százaléka fekete és csak 5 százaléka fehér. Tíz esztendővel ezelőtt még jóval kisebb volt a spanyol ajkúak aránya. De alapvetően nem ők lettek többen, hanem a fehérek és a feketék mentek el. A spanyol ajkúak döntő többsége itt nem dominikai vagy más latin-amerikai bevándorolt, hanem Puerto Ricó-i. Nyelvüket, kultúrájukat tekintve persze ők is latin-amerikaiak, de amerikai állampolgárnak számítanak. Ezért korlátozás nélkül jöhetnek ide, és nincs bajuk a bevándorlási hatóságokkal. Az Egyesült Államokban több millió Puerto Ricó-i él. Zömük még később került New Yorkba, mint a feketék (csak a legutóbbi egy-két évtizedben), és nyelvi hátrányban is van velük szemben, ami ugyancsak akadályozza a boldogulásukat. Hazájukban azonban, amely az Egyesült Államok gyarmata, még súlyosabbak az életfeltételek; azokhoz képest New York álomnak tűnik. Azért települnek ide. Mindamellett annyira ragaszkodnak hazájukhoz, hogy gyakran még a második generációsok, az itt születettek is meghagyják végrendeletükben, hogy odahaza temessék el őket.

– Mi a különbség Kelet- és Nyugat-Harlem, illetve lakosságuk élete között, azonkívül, hogy itt a Puerto Ricó-iak, ott a négerek vannak többségben?

– Mindkét közösség tagjai laknak nagyon jó és nagyon nyomorúságos házakban is. A Puerto Ricó-iak valószínűleg még sűrűbben, zsúfoltabban élnek, mivel... hogy is mondjam csak... szaporák. Vagy inkább úgy fejezném ki magam: családszeretők. Nagyobbak a családok. És még egy különbség. Ha egy nyugat-harlemi bérház leég, a lakói kényszerszállásra kerülnek. Ha Puerto Ricó-i család az

áldozat, biztosan akad közeli vagy távoli rokon, aki – bármily zsúfoltan lakjanak is – befogadja őket. Ezzel szemben Nyugat-Harlem egységesebb. Ott jóformán mindenki fekete. Itt viszont a politikusok igyekeznek kijátszani egymás ellen a Puerto Ricó-iakat, a négereket, az olaszokat, a zsidókat. Vannak korszerű, új városi házak, amelyek négy esztendeje beköltözetlenül állnak, mert a Barrióban mindegyik etnikai csoport magának követeli őket.

– Schirmer atya, magyarázza meg nekem, hogy miért olyan sok itt a kiégett, elhagyott ház!

– Sokat még azelőtt hagynak el a lakók, hogy kiégne. Tudniillik a háziurak sajnálják a pénzt a karbantartásra. Évtizedek óta nem meszelték ki a házakat belülről. Elkorhadtak az ajtótokok, az ablakkeretek, beesik az eső a lakásokba, összetörnek a vécécsészék, elrohadnak a villanyvezetékek, és így tovább. A hatóságok ilyenkor lakhatatlanná nyilvánítják a házakat, és kiköltöztetik a lakókat. Kivéve, ha azok vállalják, hogy maguk rendbe hozzák és rendben is tartják az épületet. Ha ezt megteszik, fillérekért kapják a várostól szövetkezeti tulajdonba. De ez elég ritka. Többnyire kiköltöztetik a lakókat. Néhány nap múlva aztán megjelennek a csövesek, akik mindig narkósok. Tüzet raknak bent, és önkívületi állapotukban észre sem veszik, hogy tüzet fog az ócska tapéta és égni kezd a ház. Látja ezt az épületet itt szemben? Hiába deszkázták be a kapuját és a földszinti ablakokat, a narkósok csak bementek. Egy év alatt már négyszer égett. *Lövöldék*nek becézzük ezeket a narkós tanyákat.

– Azt olvastam az újságban, hogy szándékos gyújtogatás is előfordul.

– Erről nálunk nem szokás túl sokat beszélni. Történetesen pár hónapja temettem egy fickót, aki fel akart gyújtani egy házat a 116. utcában, de a gyúlékony anyaggal a ház helyett véletlenül magát öntötte le és maga gyulladt ki.

– Mi van a gyújtogatások mögött?

– A biztosítási térítés. Az épületek sokkal kevesebbet érnek, mint amennyire biztosítva vannak. A tulajdonos felbérel valakit – *fáklya* az ilyen gyújtogatók neve az itteni zsargonban –, hogy ültesse fel a vörös kakast a házára. Azután szépen zsebre teszi a biztosító által kifizetett pénzt, és később, ha új építkezés kezdődik a környéken

(mint például most a 116. utcában), még a telket is jó áron adhatja el.

– Visszatérve a lakosságra: milyen itt a társadalmi összetétel?

– Azt mondhatom, hogy a többség – ahogyan mi nevezzük – az alsóbb gazdasági osztályhoz tartozik. Vannak azonban kivételek is. Például az a szövetkezeti ház, amelyre éppen innen rálátunk: ott kereskedők, alkalmazottak laknak. De ismétlem, ez kivétel, aki anyagilag teheti, az elköltözik innen... De hadd idézzek néhány érdekes statisztikai adatot erről a környékről. A májbajosok aránya itt kétszer akkora, mint New York más kerületeiben. Az erőszakos halál következtében elpusztulók aránya a városi átlagnak csaknem a másfélszerese. A gyermekek több mint 56 százaléka születik házasságon kívül. A terhes nők 21 százaléka tinédzser, szemben a New York-i 13 százalékos aránnyal.

– Hadd kérdezzek én is százalékos adatot. A lakosság mekkora hányada részesül a nyomorszint alatt élőknek járó, vagy egyéb segélyben?

– Mintegy 62-65 százalékuk kap valamilyen anyagi támogatást. Ha nem szociális segélyt, akkor lakbér- vagy nyugdíjkiegészítést, iskolai ebéd-hozzájárulást. Esetleg 35 centért ebédelhet az öregek napközijében*. A hivatalos nyomorszint alatt élők aránya Kelet-Harlem lakosságának a 34 százaléka, ami az országos aránynak jóval több, mint a kétszerese. Itt rettentő sok a munkanélküli. Olyan is van, aki még soha életében nem dolgozott.

– Iskolai ebéd-hozzájárulást említett az imént, Schirmer atya. Milyen iskolák vannak a Puerto Ricó-iak lakta Harlemben?

– Vannak egyházi és vannak városi iskolák. Az előbbieket a római katolikus egyház tartja fent. A lakosság a városi iskolákat tartja rosszabbaknak. A szülők nem kis része lényegében írástudatlan. A nevüket persze alá tudják írni, de a gyermekeik bizonyítványát már nem képesek elolvasni, és nem értik meg, ha körlevelet kapnak az iskolától például járványmegelőzési ügyben.

– Az említett iskolák között vannak középiskolák is?

– Magában Kelet-Harlemben egyetlen középiskola sincsen.

---

* Mióta ez a riport készült, a Reagan-kormányzat több ízben is szűkítette a különféle szociális segélyekre, hozzájárulásokra jogosultak körét, illetve e segélyek, hozzájárulások összegét.

A gyerekek messzebbre kénytelenek eljárni. De hadd mondjam el büszkén, hogy a középiskolát végzők közül egyre többen mennek főiskolára. A városi főiskolákon a tandíj évi 1500 dollár alatt van, és sokféle ösztöndíj létezik a gazdaságilag hátrányos helyzetű hallgatók számára.

– Milyen nyelven folyik az oktatás a Spanyol-Harlemben?

– Alapvetően angolul. De van, ahol kísérletképpen eleinte kétnyelvű az oktatás. Ennek az a célja, hogy a tanulók annyira elsajátítsák az államnyelvet, az angolt, hogy azután már gond nélkül folytathassák tanulmányaikat. Az itteni lakosság második és harmadik nemzedéke is megőrzi még az anyanyelvét, csak éppen annak egy különös változatát beszéli, egy keveréknyelvet, amelyet tréfásan *spangol*nak hívnak. Például a piac neve az irodalmi spanyolban *mercado*, nálunk azt mondják: *marqueta* (az angol *market* szóból). Vagy a fűszerüzlet angolul *grocery*, itt: *groceria*.

– Van-e sportlehetőség, park a negyedben?

– A mi egyházközségünknek saját tornaterme van, azt már megmutattam. Uszoda nincs a környéken. Levegőzni az emberek a házuk előtt szoktak, ahogyan az már Puerto Ricóban szokásos. A gyerekek is nagyrészt ott játszanak...

– Még egy kérdés, Schirmer atya: milyen itt, Kelet-Harlemben a bűnözés?

– Sajnos egyáltalán nem szoktam csodálkozni, amikor felhívnak telefonon, hogy temessek el valakit, akit meggyilkoltak. Az elmúlt két és fél év alatt vagy egy tucat ilyen áldozatot parentáltam el. A bűncselekmények csaknem mindig a kábítószer-élvezéssel vagy -kereskedelemmel állnak kapcsolatban. De higgye el, egészében a lakosság becsületes. Vannak háztömbök, például ez is, amelyek úgy összetartanak, hogy a bűnözők a közelébe se mernek jönni. Az én autóm mindig itt áll az utcán, és még sohasem rongálták meg, ami pedig nagy szó New Yorkban...

A bűnözésről szóló kérdést azért is tettem fel Schirmer atyának, mert éppen a nála tett látogatásom előtti héten jelent meg egy riportsorozat a *The New York Times*ban a 23. számú rendőri körzetről, amelyhez a Barrio is tartozik. Hátborzongató tényeket és adatokat olvastam. Tíz dollárért elvágták egy járókelő nyakát. Vérfoltok az elhagyott házak belső falain. Nem gyilkosságtól származnak, hanem attól, hogy a narkósok injekcióstűvel összeszurkálják

a karjukat. Elítélt és szökésben lévő „nehézfiú" a rendőrségre menekül üldözői elől. A biztos halál helyett választja a sokévi börtönt... A cikk mellett fénykép a 100. utca sarkán az Első és Második sugárút közötti háztömbről, amelyben kizárólag kiégett, de legalábbis elhagyott négy-öt emeletes házak vannak. Narkóstanya és csempészközpont. „Itt csak egy olyan torpedó segítene, amelyik földig rombolná az egészet" – idézi az újság Robert Freiman közrendőrt.

Sétára indulunk Schirmer atyával. Az utcán, amerre elhaladunk, alig hallani mást, mint spanyol szót. S ami még az üzletek feliratainál is jellemzőbb: a tűzfalakra krétával firkált feliratok (köztük azok, amelyek a politikai foglyok – a Puerto Rico függetlenségéért küzdő, bebörtönzött fegyveresek – szabadon bocsátását követelik) is spanyol nyelvűek.

Az élet az utcán zajlik, akárcsak a karibi szigeten, ahonnan az El Barrio lakói vagy még a szüleik ideszármaztak *Nueva York*ba. A gyerekek az úttesten kergetőznek, gördeszkáznak, s a nagy hőséget enyhítendő sorra kicsavargatják a járdák szélén sorakozó tűzoltókutak csapjait (ez természetesen tilos), és azok erős sugara alatt lubickolnak. A felnőttek a házak lépcsőire vagy a járdára ülnek ki dominózni, tereferélni.

A lelkészt nagyon sokan ismerősen köszöntik. Bemutat. Ilyenkor szabad a fényképezés. Másutt – ha kétsége van felőle – Schirmer atya maga mutatkozik be, és megkérdezi a házak előtt tanyázókat, hogy fotografálhat-e a magyar újságíró. A válasz rendszerint *igen*. Igaz, azután sokan elfordulnak vagy odébb is állnak. Néhányszor azonban kísérőm gyorsan félretolja a gépet, és szemével azok felé int, akiket lencsevégre akarok kapni.

– Narkósok? – kérdezem.

– Azokat nyugodtan fényképezhetné, azt sem tudják, hogy mi történik körülöttük.

– Hát akkor?

– Hazárdjátékosok. Nagyban játszanak, kint az utcán. Nem szeretik, ha dokumentálják ezt a tevékenységüket. Jobb nem kezdeni velük.

Közben egy kis csoport vesz körül bennünket (nem a huszonegyezők közül), és miután kölcsönösen bemutatkozunk egymásnak, érdeklődöm, hogy adnának-e interjút. Erre igazolványt kérnek

tőlem. (New Yorkban ez első ízben esik most meg velem. Hasonlóképpen jártam később, érdekes módon éppen Puerto Ricóban, ahol ugyancsak azt kívánták ellenőrizni, hogy nem vagyok-e *hatósági* ember, azaz a nyakukra küldött *hekus*.)

Először egy Roberto García néven bemutatkozó férfi válaszol kérdéseimre. (Kitűnően beszél angolul.)

– Vajon sokan települnek-e még ide Puerto Ricóból?

– Igen, jönnek még – hangzik a válasz. – Mert itt jobbak a megélhetési lehetőségek, könnyebb munkát találni.

– Sokkal könnyebb? – kérdezem.

– Most nem. Sok a probléma. New Yorkban recesszió van, ugyanakkor infláció is. Már az sem igen talál munkát magának, akinek szakképzettsége vagy akár főiskolai végzettsége is van.

– Gondolja, hogy a maguk negyedében több a munkanélküli, mint másutt?

– Igen, határozottan így van. A Barrióban a lakosok többsége Puerto Ricó-i. És a mi elhelyezkedési lehetőségeink közismerten rosszabbak.

– Miért?

– Az egyik fő ok az iskolai végzettség hiánya. A legtöbb Puerto Ricó-inak nincs szakképzettsége, és anélkül még nehezebb elhelyezkedni.

– Sok szomszédja van munka nélkül?

– Igen, igen. A többségük az. Nem tudnak elhelyezkedni. A Reagan-kormányzat az oka, amely köp a szegény emberekre. Tudja, mit neveznek reaganómiának? Elvenni a szegény embertől, amije van, és odaadni a gazdagoknak – ez a lényege.

– Magának van munkája?

– Nincsen.

– Mióta?

– 1980 óta.* Építőmunkás vagyok. Az építőiparban pedig most nagyon súlyos a helyzet.

– Miből él meg? Kap valami segélyt?

---

* Ezt a beszélgetést 1982 júliusában a visszaesés mélypontján folytattam. Később szamottevően javult a gazdasági helyzet, csökkent a munkanélküliség az Egyesült Államokban, de a Barrióban azóta is sokkal rosszabbak a mutatók, mint az országos átlag.

– Az építőiparban annak jár munkanélküli-segély, aki az előző évben legalább száznyolcvan órát dolgozott. Ez nekem megvolt. Hat hónapig folyósították, azóta egyetlen centet sem kapok.

– Családja van?

– Feleségem és fiam.

– Valaki más dolgozik a családban?

– Nem.

– Akkor miből él meg?

– Az ember elvállal mindenféle alkalmi munkát, ami csak akad. És bízom abban, hogy megnyerem azt a pert, amelyet a volt cégem ellen indítottam, és akkor pénzhez jutok. Tudja, üzemi baleset ért, amiatt estem ki a munkából is, de a volt cégem nem akar fizetni, pedig köteles lenne.

A mellette álló fiatalasszonyhoz fordulok:

– Asszonyom, magának van munkája?

– Nincsen.

– Mióta?

– Amióta kimaradtam az iskolából. Vagyis még sohasem volt.

– Mivel foglalkozik?

– Nevelem a háromesztendős kislányomat.

– Dolgozik valaki a családban?

– Igen, a férjem, aki itt áll mellettem. Fernando Rodriguez a neve.

A férj felé fordítom a mikrofont:

– Mi a foglalkozása, Rodriguez úr?

– Autószerelő vagyok egy kis garázsban.

– Jól keres?

– Nem panaszkodhatom. Viszont hárman vagyunk itt, és havonta küldök haza pénzt a testvéreimnek és az édesanyámnak Puerto Ricóba.

– Ha olyan jól keres, miért nem költözik el ebből a negyedből?

– Ha tudnám, hogy nem veszítem el a munkámat, már elköltöztünk volna. De az az igazság, hogy bármelyik nap felmondhatnak, és ha drágább házban laknánk, akkor nagy bajba kerülnénk. Itt viszont gyakorlatilag nem tudnának mit csinálni velünk. És egy majdnem új autónk van, és minden más, ami a háztartásban kell...

A leghosszabb és a legbüdösebb a világon

A moszkvai és a phenjani metró szobrokkal, festményekkel, mozaikokkal, remekbe formált csillárokkal díszített művészi építmény. A párizsi és a londoni földalattinak is megvan a maga bája. A budapesti viszonylag puritán, de roppant célszerű. A New York-i mély- és magasvasút közismerten iszonyú piszkos, büdös, homályos, közbiztonságának hiánya hírhedt. Egyszóval nemigen lehet szeretni. De nélkülözni sem.

A New York-i *földalatti* vasút (bár egy része a felszínen, sőt magas állványokon, viaduktokon halad a házak 5-6. emeletének magasságában, de *subway* – *mélyvasút* – a neve) a maga nemében a legnagyobb a világon. Vonalainak hossza 370 kilométer, az állomások száma 458, amivel jócskán meghaladja a párizsi, a londoni, a moszkvai metró megfelelő mutatóit. Igaz, a szállított utasok számát tekintve csak a negyedik a moszkvai, a párizsi és a tokiói földalatti után.

Szerelvényei – s ezzel megint csaknem egyedülálló – éjjel-nappal, huszonnégy órán át dübörögnek a város alatt és felett.

Első 15 kilométeres vonalát, amely a városházát kötötte össze a Broadway és a 145. utca sarkával, 1904 októberében adták át a forgalomnak. Abban az időben Londonban, Glasgowban, Budapesten, Párizsban és Berlinben működött már földalatti vasút. New York roppant gyorsan pótolta lemaradását. A század eleji, lehetetlent nem ismerő Amerika mérhetetlen energiával és könyörtelen tempóval vetette rá magát erre a vállalkozásra is. Volt szabad tőke, volt olcsó munkaerő, nem hiányoztak a kiváló mérnökök sem. A 15 kilométeres vonalat alig négy és fél év alatt épitették meg Manhattan sziklatalajában. Tízezer ember dolgozott rajta, ötvenen veszítették közben az életüket, de a sziget hosszában, a Broadway alatt húzódó vonal időre elkészült, és 5 centért 26 perc alatt repítette végig az utasokat azon az útvonalon, ahol a tízcentes és sokkal lassúbb lóvasút ezután azonnal kimúlt. (Az ötcentes díjszabás egészen a második világháborúig megmaradt.) Hasonló ütemben épült tovább is. Három társaság versengett azért, hogy a föld alatt szállíthassa a New York-iakat – ennek egyébként azóta is isszák a levét.

Manhattan szigetén – a város „fő" kerületében – ugyanis ugrás-

nyira egymástól három párhuzamos sugárút alatt halad gyorsvasút, azután meglehetős távolságban még egy párhuzamos vonal fut... és kész. Több nincs. Ha a város előbb vette volna át ezeket az egymással vetélkedő társaságokat, ésszerűbben épültek volna ki a vonalak, s nem történhetne meg, hogy az egyik külső kerületből a másikba mindig csak nagy kerülővel, Manhattanen keresztül lehet utazni, közvetlenül nem. És akkor bizonyára az sem fordulhatna elő (ami Londonban, Moszkvában vagy Párizsban elképzelhetetlen lenne), hogy egyes vonalak kereszteződésénél egyszerűen nincsenek állomások, átjárók, nem lehet átszállni.

A New York-i közlekedési igazgatóság ugyan szeretné beépíteni vonalaival a fehér foltokat, de erre vajmi kevés lehetősége van. A Második sugárút alatti vonal építésére kétszer bocsátottak ki kölcsönkötvényeket. Az elsőből befolyt pénzt egyszerűen másra költötték. A következő kölcsön után, 1972-ben végre megtették az első kapavágást, egy alagútszakaszt meg is építettek, azután leálltak az egésszel. Még a kiásott alagutat is betemették, és a polgármester egy tévéműsorban, ahol a nézők kérdéseire válaszolt, kereken megmondta: ez a vonal sohanapján épül fel. A 68. utca alatti keresztvonal – mint említettem – úgy készül, akár a Luca széke. Több pedig egyelőre egyáltalán nem épül (s a szakemberek inkább azon spekulálnak, hogy a város legforgalmasabb utcáján, a 42.-en, vissza kellene állítani a villamost).

Az okok anyagiak. A földalatti vasútnak ugyanis nemcsak az építése, hanem még a fenntartása is ráfizetéses vállalkozás. Egy jegy ma 90 centbe kerül*, nyugdíjasok a felét fizetik, és van kedvezményes diákbérlet is. (Hogy sok ez vagy kevés, arról lehet vitatkozni. Három utazás árából egy olcsó kvarcórát lehet vásárolni: megint eldöntendő, hogy a közlekedés drága vagy az óra olcsó.) Az viszont tény, hogy a város minden utazásra még így is mintegy 25 centet fizet rá.

Ezért aztán a fenntartás, a korszerűsítés különösen nagy terheket ró New York városára. Már jó ideje megkezdték például a kocsik lecserélését olyan vagonokkal, amelyekben klímaberendezés működik. A New York-i éghajlat mellett ez nem luxus, hanem szükség-

* E könyv megjelenésekor alighanem már jóval többe kerül majd egy utazás.

szerűség. Viszont még évekkel később is a huszonhárom járat közül csak négyben közlekedtek ilyen vagonok.

Nem függ össze az útiköltséggel, de ugyancsak tény: a New York-i földalattin nagyon magas a bűncselekmények száma. 1981-ben például 13 gyilkosságot, 35 nemi erőszakot, 2300 rablást követtek el a gyorsvasút területén. (Ebben a számban nincsenek benne a kisebb lopások és a zsebtolvajlások, az öngyilkosságok – évente 50 – és a balesetek sem.) A városi hatóságok erre jelentősen növelték az állomásokon és a szerelvényeken járőröző rendőrök számát, amely legutóbb elérte a 3000-et; ehhez jött még 13 járőrkutya is.

A helyzet ezután valamelyest javult, mindamellett alapvetően nem változott. A statisztika ismeretében számos New York-i ismerősöm elvből nem utazik a földalattin, én mégis sokszor megtettem, és nem is csak muszájból. A statisztikát ugyanis fel lehet és kell is bontani! S ha az ember megnézi, hogy a gyilkosságokból, rablásokból mennyi jutott a késő éjszakai és a hajnali órákra és mennyi a külvárosi vonalakra, akkor rájön, hogy például a Lexington sugárúti vonalon vajmi csekély az esély arra, hogy a reggeli vagy a délutáni csúcsforgalomban, amikor heringként zsúfolódnak be az utasok a vagonokba, leszúrják vagy megerőszakolják a gyanútlan polgárt. Ezt szoktam elmondani akkor is, amikor azt kérdezik tőlem, hogyan mertem egyáltalán New York városában, a bűn fészkében az utcára lépni. Azt ugyan egy percig sem tagadom, hogy a közbiztonság itt sokkal rosszabb, mint bárhol Európában (erről a következő fejezetben majd szólok még), s hogy valóban nem tanácsos éjszaka egyedül csatangolni az utcákon; nem árt az előszoba- vagy a hotelszobaajtókon beakasztani a biztonsági láncot (és nem kinyitni ezt az ajtót arra a trükkre, hogy *táviratot hozok*); egyszóval magam is vallom azt az orosz közmondást, hogy *aki vigyáz magára, arra az isten is vigyáz,* de azért New Yorkban sem olik meg, rabolják ki minden pillanatban az embert.

Visszatérve viszont a háromezer külön erre a célra tartott rendőrre, nyilvánvaló, hogy egyebek között az ő fizetésük viszi el azt a pénzt, amelyet a vagonok takarítására, lemosására, a szellőzőberendezések működtetésére, egyáltalán a karbantartására fordíthatnának. A 70-es évek elején valóságos mánia tört ki a New York-i tinédzserek körében: színes festékkel leöntötték, összefirkálták az állomások falát és a vagonokat, kívülről-belülről egyaránt.

A hatóságok szögesdróttal vették körül a szabadtéri „kocsiszíneket", kutyákkal őriztették azokat, bírságolták, néha le is ültették a rongálókat, állítólag összefirkálhatatlan festékkel igyekeztek védeni a vagonok falát, de mindez nem segített. Ami eleinte ártatlan csíny, sőt „művészet" volt (mert egyes műkritikusok az „ellenkultúra" sajátos jegyeit, a századvég képzőművészetének új hajtásait fedezték fel a földalatti-szerelvényekre kent színorgiák láttán), később a legközönségesebb vandalizmussá fajult, és mindmostanáig nem tudtak vele teljességgel leszámolni. A festékes-krétás mázolás, firkálás nemcsak otromba, de egyrészt összekeni az utasok ruháját, másrészt gyakran olvashatatlanná teszi a kocsikban elhelyezett útmutatásokat, térképeket, egyszóval az utazóközönségnek a jó ízlésén kívül az érdekeit is sérti.

Egy 1981. évi kimutatás szerint a kocsik 78 százalékát éktelenítik ezek a *grafittik* („feliratok"), minden harmadik vagonnak van kitörve vagy összemázolva az ablaka, minden hatodikban hiányos a világítás, minden huszadikban az ajtók egy része nem nyílik ki. Igaz, a kocsik 94 százalékában kielégítő télen a fűtés. Azzal most nem untatom az olvasót, hogy – a karbantartás hiánya miatt – naponta hány szerelvény esik ki a forgalomból és hány olyan üzemzavar történik, amelynek következtében hosszabb vagy rövidebb ideig szünetel a közlekedés.

Az Egyesült Államok más városaiban azonban, úgy látszik, mégiscsak több pénz jut a tömegközlekedésre, és a lakosság is inkább megbecsüli gyorsvasútját. Példának okáért a San Franciscó-i vagy a philadelphiai földalatti jóval tisztább, kellemesebb a New York-inál. Nem is szólva az alig egy évtizedes washingtoni metróról, amely viharos ütemben épül tovább. Ez nemcsak gyors, praktikus, de patikatisztaságú is, és – bár nélkülöz minden díszítést – esztétikailag mégis nagyon tetszetős. Igaz, hogy ezt az államokon kívüli főváros költségvetéséből, végső soron a gazdag nagybácsi, a szövetségi kormány pénzéből építik.

Viszont Georgia állam fővárosában, Atlantában, ahol 1979-ben adták át rendeltetésének az első 11 kilométer hosszú vonalat, a helyi lakosság pénzéből épült és épül tovább az ugyancsak korszerű városi gyorsvasút. Itt persze két dolgot kell figyelembe vennünk. Az első, hogy a közismerten nagyon gyorsan fejlődő, úgynevezett Napfény-övezetben fekvő városnak aránytalanul magas az ingat-

lan- és jövedelmiadó-bevétele, másodszor, hogy az új közlekedési hálózat megépítéséhez még ez sem volt elég. Három ízben szavaztatták meg Atlanta lakóit, hogy hajlandók-e korlátlan ideig plusz adót fizetni (fél százalékkal több forgalmi adót minden árucikk után, amit megvásárolnak) a metró kedvéért. Kétszer elvetették a javaslatot, harmadszorra csekély többséggel megszavazták. De ma már bizonyára a kisebbség sem bánja. Annál is kevésbé, mivel közben a benzin ára a többszörösére nőtt, és az amerikai polgárnak az a – korábban képtelennek tűnő – ötlete támadt, hogy nem gépkocsin is lehet munkába járni. Már tudniillik ott, ahol lehet. Mert az elővárosaival együtt hét és fél millió lakosú Los Angelesben például semmiféle metró vagy gyorsvasút sincsen, az autóbusz-hálózat pedig olyan ritka és ki nem elégítő, hogy a lakosságnak mindössze 3 százaléka veheti igénybe munkába menet. Pedig a városon belül nem ritkák az 50-60 kilométeres távolságok!

És ha erre gondol, a New York-i ember sok mindent megbocsát a maga öreg földalattijának. Hiszen a város öt kerületéből négyben nagyjából mindenhova el lehet vele jutni, ha némi autóbusz-kiegészítéssel is. Méghozzá viszonylag hamar. Egyes vonalakon gyorsvonatsebességgel robogó expressz-szerelvények közlekednek. A kétszer két sínpár vagy egymás mellett, vagy egymás fölött, két szinten fut. Az egyik az úgynevezett *helyi* járaté, amely minden hetedik-nyolcadik utcánál megáll, a másik az *expresszé*, amely helyenként harminc-negyven utca alatt is elrobog, amíg végül is lefékez és kibocsátja utasait.

Ami még nagyon tetszik nekem: a nagyobb állomásokon tucatnyi üzlet, büfé, újságárus, fagylaltozó, cipőpucoló működik. Kivétel nélkül minden állomáson van vécé (más kérdés, hogy oda bemenni a New York-i álmoskönyv szerint nem biztonságos) és jó néhány (működő!) telefonautomata. Igaz, ezeken csak két szerelvény beérkezése között lehet beszélni; pontosabban: beszélni mindig lehet, csak hallani nem. Már tudniillik a dübörgéstől. Ami viszont nem tetszik: sok állomáson nincs mozgólépcső, és gyalog kell felmenni a földalatti peronról az utca szintjéig, vagy az utca szintjétől a magasvasút peronjáig. És ha messzire igyekszik az autó nélküli vagy takarékos ember, nincs választási lehetősége. Hacsak nem választja a taxit (amiből van elég, de nagyobb távolságra meglehetősen költséges), kizárólag a földalatti marad. Az autóbusz ugyanis

hihetetlenül lassú: minden második sarkon megállója van, minden sarkon forgalmi lámpa van, és hol vannak még akkor a forgalmi dugók!

Marad tehát a sokat szidott, rosszul szellőzött, gyengén megvilágított, agyonmázolt, nem is egészen veszélytelen gyorsvasút, amely nélkül abszolút csődbe jutna a New York-i közlekedés. Jó az öreg földalatti a háznál!

A szomszédok összeállnak

Lakásunktól másfél saroknyira, az Első sugárút és a 85. utca sarkán egy kézzel írt felhívást pillantottam meg egy lámpaoszlopon, néhány lépésnyire attól a drogériától, amelyet nem sokkal azelőtt megpróbáltak kirabolni. (Két suhanc pisztolyt fogott a tulajdonosra, ám az gyorsabbnak bizonyult, és a pénztárból a követelt napi jövedelem helyett a revolverét rántotta elő. Keresztüllőtte az egyik támadót, mire a másik elmenekült.) A „tacepao" azonban, amelynek szövegét a noteszembe másoltam, nem ebből az alkalomból született. Így hangzott:

„Felhívás a 85. utca minden lakójához. Szomszédaitokat kiraboljják! A lakásbetörések egyre növekvő hulláma hirtelen elárasztotta a 85. utcát is (az Első és a Második sugárút között). Ez a tömb mindig összefogott, amikor szükség volt rá, és most ismét így kell tennünk. Különösen a 308., a 310., a 312. és a 324. számú házakban lakó áldozatokhoz fordulunk. Csatlakozzatok hozzánk, és jöjjetek el arra a gyűlésre, amelyet kedden este 6 órakor tartunk a Ryan Lányához címzett kocsmában a 85. utca 350. szám alatt. Az időseket a gyűlés után hazakísérjük."

Bár a mi huszonkét emeletes, portások és rendészek (pontosabban: egyetlen fabunkóval felszerelt rendész) által őrzött házunkban akkoriban már régen nem fordult elő bűncselekmény, puszta kíváncsiságból elmentem a gyűlésre. A Ryan Lánya afféle családi vendéglő. A földszinten a bárpultnál söröznek a vendégek, az emeleten jobbára családok vacsoráznak. Most kihordták onnan az asztalokat, és néhány széksort raktak be.

Nyolcvanan lehetünk a félhomályos teremben. Többségünknek nem jutott ülőhely. A résztvevők java része nő, nyugdíjas, a többi-

ek, amint elnézem, kisemberek: alkalmazottak, tisztviselők, boltosok.

Az úgynevezett kezdeményező bizottság nevében egy dadogó férfi megnyitja a tömb lakógyűlését, majd átadja a szót egy pólóinges férfinak, akiről kiderül, hogy a kerületi rendőrkapitányság képviselője, afféle körzeti megbízott. Elmondja, hogy a környék kis házai (általában három-négy emeletesek, emeletenként egy vagy két lakással) nappal rendszerint kihaltak. Ilyenkor jönnek be a tolvajok: vagy a nyitva hagyott kapun (ez a hanyag lakók bűne), vagy kötélen ereszkednek le a tetőről, ahova a szomszédos házról másznak át, vagy erőszakkal hatolnak be a házakba, a bemenő lakókat késsel, pisztollyal kényszerítve, hogy őket is engedjék be. A körzeti megbízott szavaiból kikerekedik a teljes kép. A kapitányságukhoz tartozó területen kétszázezer ember lakik. Azelőtt négyszáz rendőr járőrözött itt három váltásban, amióta azonban a városnak nincs rá pénze, már csak százhetvennyolcan vannak. Ezért a bűnözés ellen csak úgy lehet harcolni, ha a lakók összefognak: egymással és a rendőrséggel. Javasolja, hogy hozzanak létre tömbőrséget vagy biztonsági bizottságot, amelynek tagjai figyelemmel kísérik az utcát (akár az ablakukból is), és minden gyanúsat azonnal jelentenek a rendőrségnek.

Erre valaki közbeszól és megjegyzi, hogy hasonló esetekben eddig négy alkalommal próbálta riasztani a rendőrséget telefonon, de egyszer sem jött ki URH-s kocsi.

– Igen – feleli a körzeti megbízott –, mert túl sok a hívás (köztük több beugratás is), és kevés az URH-s járőr. Ezért az ügyelet fontossági sorrendben rangsorolja a hívásokat.

– Jó, de akkor mit ér a telefonálás? – kérdez bele egy másik lakótárs.

A körzeti megbízott erre a kapitányság ingyenes tanfolyamait kezdi ajánlgatni. Ott megtanítják az állampolgárokat a bűnözés megelőzésére, a megfelelő zárak és riasztóberendezések felszerelésére, és így tovább.

– Írjuk meg a kongresszusi képviselőnknek, hogy az URH-s járőr nem jön ki a telefonhívásra – ajánlja valaki.

– Attól sem lesz több rendőr – riposztozik a megbízott.

Egy idős néni javasolja: a tömb lakói béreljenek egy magánügynökségtől fegyveres őröket, hogy azok vigyázzanak az utcára. Kide-

rül azonban, hogy ez annyi pénzbe kerül, amennyije semmiképpen sincs a lakóknak erre a célra.

Egy vak úr, aki valószínűleg tévedésből jött el erre a gyűlésre, időnként megkopogtatja botjával a deszkapadlót, feláll, és a görög sorstragédiák hangnemében előadja, hogy a környéken rosszak a járdák, és hogy ez előbb vagy utóbb balesethez vezet. Figyelmeztetik, hogy itt az élet- és vagyonbiztonságról van szó, mire az öreg leül, azután tíz perc elteltével ismét koppint botjával, és a gyűlést félbeszakítva folytatja, ahol abbahagyta. Ez viszont már inkább modern abszurd drámára emlékeztet.

Két óra elteltével, amikor otthagytam a gyűlést, a hangzavar már tökéletes volt. Máig sem tudom, hogy mire végezték a 85. utca lakói.

De az állampolgárok, a szomszédok összefogása a bűncselekmények megelőzésére ma Egyesült Államok-szerte terjedő jelenség, amit a hatóságok jobbára pártolnak, bár néha elleneznek is.

A lakosság aktivitása érthető. A bűnözés az Egyesült Államokban az egész társadalmat mélyen átható és nyugtalanító jelenséggé vált. Alig két évtized alatt az erőszakos bűncselekmények száma a négyszeresére nőtt. 1980-ban 23 000 embert gyilkoltak meg (huszonhárom percenként egyet), szemben a két évtizeddel azelőtti 9000-rel. 1960-ban 17 000 nőt erőszakoltak meg Amerikában (pontosabban: ennyiről érkezett feljelentés), 1980-ban már 82 000-et. A rablások és az útonállások száma ez alatt az idő alatt évi 108 000-ről 650 000-re nőtt, míg a tulajdon elleni bűncselekmények (betörés, autólopás stb.) mennyisége megháromszorozódott. A bűncselekmények földrajzi megoszlása fölöttébb egyenetlen: az elő- és kertvárosokban, a mezőgazdasági vidékeken számuk viszonylag nem nagy; aránytalanul nagy hányaduk jut a nagyvárosokra. Az egyik jellemző „kulcsszám": *gyilkosság/100 000 lakos*. Egyes években például Detroitban 48 gyilkosság jutott 100 000 lakosra, Miamiban sem sokkal kevesebb, New Yorkban 28 stb. Amerikából való hazatérésem óta általában nem növekedett tovább, sőt valamelyest még csökkent is az erőszakos bűncselekmények száma az Egyesült Államokban; lényegében azonban a helyzet nem változott.

A rendkívüli arányú bűnözés okai nagyon összetettek. Közéjük sorolják az erőszak hagyományos amerikai kultuszát, a nagyvárosok hirtelen felduzzadásával összefüggő problémákat, a növekvő számú

lumpenréteget, a fiatalok közötti aránytalanul magas munkanélküliséget, a gyorsan terjedő kábítószer-élvezést és -kereskedelmet, a bűnüldözés hiányosságait (egyebek között azt, hogy a nagyvárosokban nincs elegendő pénz a rendőrség fenntartására), a bírói gyakorlat és a büntetés-végrehajtási rendszer hiányosságait stb. stb. Az utóbbiakhoz csak annyit, hogy például New Yorkban (amely pedig távolról sem a „legbűnösebb" város az Egyesült Államokban) évente mintegy egymillió komoly bűncselekményt követnek el, ám ezek közül csupán ötezernek a tettese, tehát minden kétszázadik bűncselekmény elkövetője kerül rács mögé.

A bűnözés terjedésében nem kis szerepe van a lakosság passzivitásának, bár ezt talán helyénvalóbb lenne jogos rettegésnek nevezni. Arra gondolok, hogy a bűncselekmények szemtanúi a bosszútól való félelmükben még a rendőrséget sem értesítik vagy kibújnak a tanúzás kötelessége alól.

Harold Takooshian, a New York-i Fordham Egyetem tanára érdekes kísérleteket végzett ezen a téren. Tanítványaival együtt kétszázötven alkalommal tört fel gépkocsikat a város legforgalmasabb utcáin, fényes nappal és feltűnő módon. (Természetesen saját autóikkal „kísérleteztek".) Az arra járók túlnyomó többsége vagy nem vette észre, vagy úgy tett, mintha nem vette volna észre. Egy részük, köztük rendőrök, még önként segítettek is a gépkocsik ajtajának dróttal való kinyitásában, anélkül hogy számon kérték volna az autónyitogató idegentől, hogy valóban a saját kocsijába akar-e behatolni. Az eseteknek mindössze a négy százalékában hívtak vagy próbáltak a járókelők rendőrt hívni, vagy kérdezték meg legalább a gépkocsi ajtajának, illetve csomagtartójának feszegetőjétől, hogy övé-e a kocsi.

A New Orleans-i televízió egy napon a város több pontján *kidnappelést* – emberrablást – rendezett. Marcona férfiak ragadtak el, rángattak be kocsijukba a nyílt utcán sikoltozó nőket. Az ebből készült műsort magam is láttam. A rejtett kamerák minden alkalommal azt rögzítették, hogyan figyeli közvetlen közelről a járókelők népes serege tátott szájjal, teljes passzivitással, amint két-három férfi erőszakkal védtelen nőket hurcol el.

Mindamellett a lakosság összefogására, felrázására is vannak példák, egyre szaporodó számban. Az ezekről szóló beszámolók arról tanúskodnak, hogy ahol például a lakók összeállnak és fegy-

vertelen őrcsoportokat, figyelőszolgálatot szerveznek, a betörések száma jelentősen csökken. Már az is segít, ha csak kiírják az utca végén, hogy ott figyelőcsoport működik. Hát még ahol a lakók idomított kutyákkal vagy saját rádió adó-vevővel felszerelt gépkocsijukkal járőröznek...

New Yorkban egy még rokonszenvesebb kezdeményezés is született: az *Őrangyalok*é. Harlemi és bronxi fiatalok – kemény öklű, bunyós gyerekek, de természetesen nem bűnözők – álltak össze társadalmi munkában az éjszakai órákban oly veszélyes földalatti vasút állomásainak, szerelvényeinek járőrözésére. Ahol ezek a bordó színű svájcisapkát viselő fiúk hármasával, négyesével megjelentek, ott a késes, sőt a pisztolyos rablók is meghúzták magukat. Különösen azóta, hogy egy-két útonállót alaposan elintéztek. A mintegy nyolcvantagú önkéntes csoport tagjai – négerek, Puerto Ricó-iak, kis részben fehérek – joggal hívták magukat őrangyaloknak. Tevékenységük annál inkább is tiszteletet parancsolt, minthogy nem a sajátjukat vigyázták (mint a lakóházak környékén járőrözők), hanem teljesen önzetlenül, egyszerűen a közbiztonságot igyekeztek javítani. Kezdeményezésüknek számos más amerikai városban is akadtak követői.

Ez a mozgalom azonban – legalábbis New Yorkban – csaknem kimúlt. A polgármester és a rendőrfőnök kezdettől fogva nem rajongott az amatőr rendfenntartók létének gondolatáért. Azután kirobbant a botrány. A bordósapkások tüntető menetben vonultak fel Washingtonba, az igazságügyi minisztériumba. Egy akció során ugyanis egy rendőr lelőtte a vezérüket. A hivatalos vizsgálat eredménye szerint merő tévedésből. Az angyalok szerint fajgyűlöletből: a rendőr Puerto Ricó-i volt, az önkéntesek vezetője pedig néger. A ballisztikai szakértő állítólag erősen vitatható jelentésével tizenkét szemtanú vallomása állt szemben. A polgármester és a főkapitány azonban csak saját aggályait látta beigazolódni, és a New York-i rendőrök között is ennek megfelelő volt a hangulat. Lehet, hogy az állásukat féltették az önkéntes „vetélytársaktól"?

Az Őrangyalok neve azután egy eset kapcsán ismét megjelent az amerikai lapok hasábjain.

Egy Bernhard Hugo Goetz nevű New York-i elektronikus mérnök a földalattin utazott egy este, amikor négy suhanc körülfogta, megkérdezte, hogy hány óra, és gyufát kértek tőle. Hasonló hely-

zetben ez majdnem (de csak *majdnem*) egyenértékű azzal a felszólítással, hogy *add ide az órádat és a pénzedet!* „Öt dollárom van mindegyikőtök számára" – felelte a férfi, a zsebébe nyúlt, de egy pisztolyt húzott elő, és mind a négy fiúba belelőtt. (Az utolsóba, aki ekkor már menekült, hátulról.) A szerelvény azonnal megállt. Goetz még segített talpraállni egy, a lövöldözés elől a vagon padlóján menedéket kereső idős asszonynak, azután feltépte az ajtót és eltűnt az alagútban.

A rendőrség tíz napig körözte négyrendbeli emberölés kísérletéért. Goetz végül is önként feladta magát. Addigra azonban már az egész amerikai közvélemény felzúdult. Ezrével áradtak a telefonhívások a rádiók és televíziók kapcsolásos műsoraiba. Különösen amikor kiderült, hogy a mérnököt előzőleg két ízben rabolták ki hasonló helyzetben, de támadói, bár kézre kerültek, következmények nélkül megúszták. Az emberek túlnyomó többsége Goetzcel azonosította magát, hát még amikor megtudták, hogy a négy suhanc büntetett előéletű! Tüntetéseken követeltek amnesztiát a mérnöknek. New York polgármestere viszont azt mondta, hogy nem engedhetik eluralkodni a városban a vadnyugati erkölcsöket.

Erre sokan felajánlották: összeadják a pénzt Goetz óvadékára (hogy a tárgyalásig szabadlábra helyezzék), az Őrangyalok pedig a földalattin perselyeztek – nagyon eredményesen – a mérnök ügyvédi költségeit előteremtendő. Nem utolsósorban talán azért, hogy ezzel is borsot törjenek a polgármester orra alá...

Éjjeli menedékhelyen

1982/83 telén az amerikai újságok mind többet kezdtek a hajléktalanokról cikkezni. Már a korábbi években is gyakran láttam a Central Parkban, a belvárosi utcákon, sőt az ENSZ-szel szemben levő csöpp kertben is rongyos férfiakat és nőket aludni, kóborolni. Ebben az időben azonban – a csaknem tizenegy százalékos munkanélküliségnek, a válság elhúzódásának következtében – számuk hirtelen felduzzadt, a társadalom lelkiismerete felébredt irányukban, no meg a városi hatóságok is lépésekre kényszerültek; egyszóval gyakori témává váltak a sajtóban, a televízióban.

Bagman (zacskós férfi) és *baglady* (zacskós hölgy) a neve az amerikai zsargonban ezeknek a szerencsétleneknek, akik egy vagy

két papír- vagy műanyag zacskóval a kezükben (vagy azt gyerekkocsiban tolva) róják naphosszat az utcákat; ezekben van minden vagyonuk: egy párna, egy takaró, egy villa, egy kanál, egy fésű, egy váltás fehérnemű, egy pulóver. Ott fekszenek le aludni, ahol éppen rájuk esteledik: parkban, kapualjban, hideg télen a kanális rácsán, a közműaknák fémfedelén, ahol az alulról felszálló meleg levegő tartja bennük a lelket. Ezeknek az embereknek semmiféle lakásuk sincsen.

Operatőr barátommal, Eugene-nal elhatároztuk, hogy róluk, meg az egyéb ínséget szenvedőkről riportot készítünk a Magyar Televíziónak. Kollégámnak azonban mindössze csak egyetlen napja volt erre. Később rájöttünk, hogy sajnos ez a roppant korlátolt idő is bőségesen elegendő.

A riporterbölcsesség szerint a téma az aszfalton hever. Nos, a mi témánk a szó szoros értelmében ott hevert.

Egy február végi reggelen amint kivilágosodott, úgy nyolc óra körül indultunk neki a Bowerynek, a hajléktalanok utcájának. (Tévedések elkerülése végett ez az útvonal, amelyen üzletek, hivatalok, bankok sorakoznak, nem valahol a külvárosban, hanem az alsóvárosi üzleti negyed, a Wall Street közelében található.) A kapualjakból, az óriási kukásládákból egymás után kászálódtak elő ágrólszakadt, rongyos figurák, nagyobbrészt, de nem mind idősek, fehérek, feketék vegyesen. A Chinatown sarkán, a hótól letisztított járdán, szétszedett kartonládában vagy valamiféle derékaljon, de a szabad ég alatt akkor ébredezett néhány ember. Volt közöttük, aki szakadt paplannal, volt, aki zsákvászonnal, egyikük pedig egy kartonlappal takaródzott.

A Boweryn már kezdett megindulni a normális reggeli forgalom, de sem a járókelők nem vetettek különösebben ügyet a bagmanekre, sem azok őrájuk. Láttuk a kocsiból, amint itt-ott megpróbálnak koldulni, de nem túl sok sikerrel. Egy játszótér végében 8-10 bagman tüzet rakott újságpapírból, rongyokból, a fákról letört gallyakból, s amellett melegedtek. Némelyikük falatozott vagy ivott valamit.

Eugene néha megkért, hogy lassítsak. Le-lecsavarta az oldalablakot, néha a szélvédőn keresztül forgatott. Aztán fokozatosan rájöttünk, hogy riportunk alanyait egyáltalán nem izgatja, hogy filmezik őket. Meg-megálltunk, az operatőr egyszer-kétszer egészen közeli

felvételeket készített a járdákon üldögélő, toporgó szerencsétlenekről, de azok ugyanúgy nem vetettek rá ügyet, akárcsak az a néhány férfi, akit a padon fekve, álmában örökített meg a kamera. Csak néha-néha jöttek oda hozzánk kéregetve, egy ízben pedig, amikor piros jelzésre meg kellett állnunk egy kereszteződésnél, vagy hatan a kocsi elé álltak, és addig nem engedtek tovább, amíg nem kaptak fejenként egy *quarter*t (huszonötcentest). Többségük azonban nem is próbált koldulni.

Egyiküket-másikukat magam szólítottam meg és próbáltam a mikrofon előtt szóra bírni, de kevés sikerrel. Noha többnyire nem tűntek részegnek vagy drogtól kábultnak, vajmi ritkán adtak értelmes választ, s rendszerint csak motyogtak valamit. Egy nem is túl idős asszony kérdésemre azt felelte, hogy Elizabeth a neve, és két fia van Észak-Dakotában, vele azonban nem törődnek, mert ő beteg. Egy nagydarab, ugyancsak rozoga állapotban lévő néger férfi Kochot, a polgármestert szidta, mondván, hogy mindenért ő a felelős, míg egy legfeljebb harmincéves fehér férfi rettentő gorombán küldött el bennünket, de magatartásában nem volt semmi fenyegető.

A legmegdöbbentőbb mégiscsak az volt, hogy mennyien vannak. Egy óra leforgása alatt egy alig néhány utca határolta negyedben *több százan* kerültek a kameránk elé. Pedig ekkor már tudtam, hogy ha megfelelő világítással rendelkeznénk (de ehhez persze áramfejlesztős autóra, jupiterlámpákra, számos technikai munkatársra lett volna szükség), *ezrével* filmezhettünk volna hajléktalanokat a Grand Central pályaudvar és a földalatti vasút használaton kívüli alagútjaiban.

Délelőtt 10 órakor *appointment*ünk (találkozónk, megbeszélésünk) volt a Koalíció a hajléktalanokért 22. utcai irodájában. A szervezet létezéséről az újságokból értesültem. Amíg Eugene a főtitkár rosszul világított szobájában felállította a lámpáit, volt időm körülnézni. Talán tízen ülhettek az íróasztaloknál (mint később megtudtam: valamennyien önkéntesek, azaz társadalmi munkások); iratokat, leveleket fogalmaztak, menhelyek ügyében telefonáltak, röpiratokat sokszorosítottak. Ők maguk nem a hajléktalanok közül kerültek ki, diákoknak, fiatal értelmiségieknek látszottak.

Egy Marcia néven bemutatkozó huszonöt év körüli se nem szép, se nem csúnya hölgy (külseje alapján lehetett volna szüfrazsett a

századelő Glasgow-jában vagy MADISZ-titkár az 1946-os Debrecenben) vállalkozott rá, hogy elmondja kamera előtt, amit a hajléktalanokról tudni kell. Később ezzel az interjúval, és egy nagy csomó brosúrával, tájékoztatóval, *newsletter*rel (szó szerint: hírlevéllel) a hónunk alatt távoztunk. Ezenkívül jó tanácsokat kaptunk arra nézve is, hogyan, merre folytassuk utunkat, sőt egy helyre oda is telefonáltak bennünket ajánlva.

Nagyjából a következőket tudtuk meg:

„A Koalíció a hajléktalanokért azoknak az aggódó állampolgároknak és szervezeteknek a csoportja, akik azért tömörültek, hogy szembenézzenek a New York-i utcákon és menhelyeken élő hajléktalan férfiak és nők problémáival." Az Egyesült Államok nagyvárosaiban mindig is éltek csövesek, hobók, alkoholisták, hajléktalanok, a munkanélküliség következtében az utcára sodródottak. Az utóbbi időben azonban számuk ugrásszerűen megnőtt, és összetételük is megváltozott. Az Egyesült Államokban ma mintegy félmillió embernek nincs semmiféle lakása. New Yorkban a hatóságok szerint 36 000 a számuk, valójában sokkal többen vannak. A 60-as évek közepén a gyógyszeres kezelés bevezetésének a hatására a New York-i elmegyógyintézetek ápoltjaik háromnegyed részét (mintegy 60 000 férfit és nőt) elbocsátották. Ezeknek csak kis részét fogadta vissza a családjuk. A többiek a város anyagi segítségével fenntartott úgynevezett magányosok szállóiban kaptak kis szobát. A dotáció azonban fokozatosan megszűnt, a szállókat bezárták vagy hasznot hajtó hotelekké alakították át. Lakóik – magukról lényegében gondoskodni nem képes emberek – az utcára kerültek. Mivel ezzel lakcímüket is elveszítették, immár a nagyon szerény összegről szóló szociálissegély-csekkek sem találják meg őket. „Ötven esztendő óta első ízben akadnak nagy számban New York-iak, akik sem nem alkoholisták, sem nem elmebetegek, hanem egyszerűen a munkanélküliség okából, valamint hozzáférhető lakhatási lehetőség híján találták magukat a hajléktalanok között." New Yorkban a városi és a magántulajdonú (egyházak, az Üdvhadsereg és egyéb jótékonysági szervezetek birtokában lévő) éjjeli menhelyeken összesen 4000 ágy áll a rászorulók rendelkezésére. Akik nem tudnak oda bejutni (hivatalos adatok szerint is több mint 30 000-en), elhagyott épületekben, kapualjakban, nyilvános parkokban, a kikötő dokkjaiban, csatornanyílásokon, alagutakban alszanak vagy a metrón utazva

töltik az éjszakáikat. Csupán a legutóbbi télen húsz hajléktalan fagyott meg New Yorkban, de hogy hányan haltak meg tüdőgyulladás, tuberkulózis és más betegségek következtében, azt senki sem tudja.

Következő utunk a Nyolcadik sugárútra, egy körzeti munkaközvetítőbe vezetett. A hatalmas teremben nyolc sorban álltak az emberek a postaihoz hasonló ablakok előtt. Itt kell hetenként jelentkezniök a munkanélkülieknek, hogy segélyben részesülhessenek. Az iroda vezetője, akinek a Külföldi Sajtóközpontból telefonáltak érdekünkben, készséggel hozzájárult, hogy filmezhessünk, csak azt kötötte ki, hogy az ajtó felől, tehát hátulról fényképezzük az embereket, s ne mutassuk az arcukat.

Eugene előre-hátra mozgott a sorok között, én pedig bekapcsoltam a mikrofont, de csak azért, hogy teremzajt vegyek fel. Hirtelen az egyik sorból kilépett egy 40 év körüli férfi, odajött hozzám és megkérdezte:

– Melyik társaságtól vannak?

– Nem helyi tv-től, a Magyar Televíziónak forgatunk – feleltem.

– Annál jobb. Hadd tudják meg Európában is... Be van kapcsolva a gépe?... Hát akkor figyeljenek ide. Jim Ferguson a nevem, emelőgép-kezelő vagyok, vagyis voltam egy építkezésen. Négy hónapja nincs munkám, és nagyon sokáig nem is lesz, mert az építőiparban még senkit sem vettek vissza, ellenkezőleg, javában bocsátják el az embereket. Ahelyett, hogy dolgoznék, minden héten idejárok a köpködőbe.

– Mondja, Mr. Ferguson, mit tapasztal, amióta idejár? Növekszik a hivatalban... amint maga nevezi, a köpködőben sorbaállók száma?

– Szerintem csökken az utóbbi időben. Tudják, a munkanélkülisegélyt csak hat hónapig fizetik. Azután már nincs miért idejárni. És a többség most már túllépte a hat hónapot...*

Következő utunk egy egyházi *leveskonyhára* vezetett, amelyről a *Daily World*ben, a Kommunista Párt napilapjában olvastam dicsé-

---

* Erre a beszélgetésre 1983 februárjában került sor. Azóta a munkanélküliek aránya mintegy egyharmadával csökkent az Egyesült Államokban. Ennél is nagyobb arányban csökkent a tartós segélyre már nem jogosult munkanélküliek száma. A hajléktalanoké viszont – a hivatalos kimutatások szerint – paradox módon tovább nőtt.

rő riportot. A „Róbert bácsi" itt egy Kilencedik sugárúti protestáns egyházközség volt, amely néhány hónappal azelőtt, a gazdasági válság súlyosbodása közepette szervezte meg a jómódú hívek pénzén ezt a melegedő- és étkezőhelyet.

Két tál meleg, állítólag ízletes és kalóriadús ételt tálaltak itt fel mindennap 12 és 14 óra között a rászorulóknak. A konyha szervezői, a főzőasszonyok, a levesosztók többsége önkéntes volt.

Mivel az asztalokat körülülték, itt szó sem lehetett arról, hogy csak hátulról mutassuk az étkezőket. A konyha vezetője kihirdette, hogy filmezni fognak, a filmet csak külföldön fogják bemutatni, de aki mégsem akarja, hogy belekerüljön, az üljön át a hosszú terem végébe. Erre néhányan felkászálódtak, az ebédelők zöme azonban nyugodtan a helyén maradt, és a kérdéseimre is többnyire készséggel válaszolt. Sorba tudakoltam az itt ülőktől: kicsoda, és miért jár ide.

– Alkalmi munkás vagyok, másfél éve munka nélkül.

– Kórházi takarítónő vagyok. Munkám van, de a férjemnek és a nagy fiamnak nincs munkája. Még három kiskorú gyerekünk van.

– New Jerseyből jöttem fel munkát keresni.

– Nem kívánok válaszolni.

– Szociális segélyből élek.

– Nyugdíjas vagyok.

– Színésznő voltam és felszolgálónő. Most magamnak szolgálok fel az önkiszolgáló leveskonyhán.

A teremben ülők többsége, ha nem is jól, de tűrhetően volt öltözve, és arra a kérdésemre, hogy van-e közöttük hajléktalan, ketten tették fel a kezüket.

Már indulni készültünk, amikor egy piros anorákos néger fiatalember ugrott fel az egyik asztaltól, és lökdösni kezdte Eugene kameráját.

– Nem hagyom ezt ingyen csinálni. Ismerem a jogaimat! – kiabálta.

– Mi a baj? – fogtam meg a kabátja ujját, hogy leválasszam az operatőrről.

– Én kolléga vagyok, testvér. A tv-híradónál dolgoztam. Nekem ötven dollár jár azért, hogy lefilmeztetek. Amíg nem fizettek, nem mehettek ki innen, mert megsértettétek a személyi jogaimat.

– Adok egy dollárt.

– Negyvenet adjál!

– Kapsz egyötvenet.

Közben az egyik levesosztónő is ott termett, és fenyegetően meglengette a merőkanalát a „híradós" felé. Az némileg megjuhászodott. Végül is két dollárral váltottam meg „személyi jogainak" díját...

Télen korán alkonyodik. Már sötétedett, amikor visszaértünk az alsóvárosba, az úgynevezett Water Street-i McAuley Misszióhoz, amely a szó szoros értelmében néhány saroknyira a Wall Streettől, a Lafayette Street 90–92. alatt található. A Koalíció valószínűleg azért ajánlotta ezt az intézményt, mivel a maga nemében patinásnak számít. Mint szórólapján hirdeti: *Több mint száz esztendeje menedék a szükségben lévő férfiaknak.*

A szórólapot a kapu alatt nyomták a kezünkbe, hogy addig is olvasgassuk, amíg előkerül a szállásfelügyelő. A papírról megtudtuk még, hogy egy Jerry McAuley nevű, jó útra tért volt Sing-Sing-fogoly alapította 1872-ben ezt a menhelyet ugyanitt, egy faházban, amely az akkori Water Streeten állt. Fennállásának 110. évfordulóján nemcsak a polgármester és a kormányzó, hanem maga Reagan elnök is levélben köszöntötte a Missziót.

Közben előkerült a szállásfelügyelő, egy összenőtt szemöldökű, nagyon alacsony, barátságtalan öregember, és vele a Misszió púpos lelkésze. Mintha csak egy Dickens-regény lapjáról léptek volna elő. A Koalíció közbenjárása sokat nyomhatott a latban, mert beleegyeztek, hogy forgassunk náluk, noha szemmel láthatólag a pokolba kívántak mindkettőnket. A szállásfelügyelő elmondta, hogy a menhely éjszakánként ötvenkét férfinak képes fekvőhelyet biztosítani, majd hosszasan ecsetelte, hogy a legfontosabb tulajdonképpen a „látogatók" lelki üdvének megmentése.

Ez idő tájt már vagy ötven férfi állt sorba a kétemeletes épület kapuja előtt, többnyire kiskabátban vagy hosszú szvetterben. A hőmérő 30 fokot mutatott Fahrenheit szerint, azaz enyhén fagyott. De azután még jó másfél óra is eltelt, amíg a felügyelő kitárta a kaput, és váratlanul harsány hangon így kiáltott:

– Zörgessetek, és megnyittatik néktek!

Vagy százötvenen mindjárt be is tódultak, többségük jól ismerte a járást, mentek egyenesen az első emeletre a melegedőbe. Ott lajstromba vették, majd néhány perc múlva esti fohászra hívták

őket. Annak végeztével az ebédlőbe vonultak, ahol mindegyikük kapott egy tál meleg ételt, és – mint az igazgató külön felhívta rá a figyelmünket – „annyi kávét ihatott és annyi kenyeret vehetett, amennyit csak akart".

Ezután kiválasztották (máig sem tudom, milyen módszerrel) azt az ötvenkét szerencsést, aki az éjszakát a menhelyen tölthette, a többieket a szó szoros értelmében szélnek eresztették. Az ötvenkettők vagy legalábbis zömük, törzsvendég lehetett itt, mert a vacsorát követő istentiszteleten – a kiosztott könyvek lapjait szemmel követve bár, de – csaknem hibátlanul fújták a zsoltárokat. Magasan szárnyalt a lelkész hangja, amikor a bűnbocsánatról beszélt, viszont – amennyire követni tudtam – túlnyomórészt éppen az ellenkezőjét emlegette: a gyehennát, amelynek tüzén a bűnösök megégettetnek.

A „látogatók" – az egész napot a hideg utcán töltött, részben idős és beteg férfiak – elég nehezen viselték az újabb megpróbáltatást, le-lecsukódott a szemük, s némelyikük annyira elbóbiskolt, hogy csak akkor állt fel az énekléshez, amikor szomszédja ismételten megbökte. A prédikáció egyre folytatódott. Próbáltam leolvasni az emberek arcáról, hogy hol jár most a gondolatuk, de csak arról bizonyosodtam meg, hogy halálosan fáradtak, s hogy mind többüket nyomja el az álom. A lelkész azonban még nagyon sokáig beszélt, majd egy volt megtért „látogató" tartott kenetteljes beszédet. Az volt a benyomásom, hogy a kimondatlan analógia szerint az ide betérők a bűnösök, s a Misszió az a menedék számukra, ahol megszabadulhatnak bűneiktől...

Az istentisztelet véget ért, s mi, akik addig hátulról filmezhettük az ötvenkettőket, engedélyt kaptunk arra, hogy – ugyancsak hátulról fényképezve, arcukat nem mutatva – beszélgethessünk közülük azokkal, akik önként jelentkeznek. A lelkész háromszor ismételte el az önként szót, hozzátéve, hogy nem ő, nem a Misszió kéri a testvéreket az interjúra, hanem a két „televíziós úr". Meglepő módon ketten is felálltak, és hangsúlyozottan kijelentették: a kamerával szemben is szívesen beszélnek. Így aztán ezt a lelkész sem akadályozhatta meg.

Nem tudom, hogy e kettő mennyire volt jellemző a másik félszázra, de tény, hogy mindketten olyanok voltak, mintha egy brosúraízű brosúrából léptek volna elő. Az első, egy huszonöt év körüli fehér fiatalember, aki gyengén beszélt angolul, elmondta, hogy

1980 elején jött el Kubából (élve az ismert Mariel-kikötői lehetőséggel), de azóta mélységesen megbánta, mert odahaza nem is volt rossz dolga, csak a gazdag élet reménye csábította el, ám az itt töltött két év alatt mást, mint néhány órás alkalmi munkát még nem kapott, többnyire kapualjakban alszik, és előbb vagy utóbb bizonyosan megfagy. A második férfi, ugyancsak fehér bőrű, viszonylag jól öltözött, hatvan és hatvanöt közötti (az volt az érzésem, hogy alkoholista, de erre nem esküszöm), előadta, hogy postás volt, alig néhány évvel a nyugdíjkorhatár előtt elbocsátották, nem kap és már nem is fog kapni nyugdíjat, a felesége meghalt, a fia kitaszította, télidőben évek óta majdnem minden éjszaka itt alszik a Misszión, máskor csövez.

Még egy rövid közös imádkozás következett, majd a látogatókat zuhanyozni terelték. Miután ruhájukat egy polcon hagyták, mindnyájan hálóinget kaptak. Abban léphettek be a hálóterembe, ahol öt sorban sorakoztak az emeletes ágyak a luxus netovábbjával: tiszta lepedőkkel, huzatokkal, takarókkal. Eugene egy darabig filmezte a zuhanyozó ajtaján kilépő, az ágyakra felkapaszkodó alakokat, azután legyintett és odasúgta:

– Ennek a háromnegyedét úgyis el kell dobni.

Valóban, több férfinak a combközepéig sem ért a nem rá szabott hálóing, egy betegesen kövér ember pedig a köldökéig felhúzta az inget és – a kamerától a legkisebb mértékben sem zavartatva magát – erőteljesen vakaródzott, de olyan kitartóan, hogy úgy éreztem: az én bőröm is viszketni kezd már.

Pontosan 22 órakor a szállásfelügyelő a villanykapcsolóhoz lépett, és fennhangon így szólt:

– Békesség az ínségben szenvedők testének, szellemének és lelkének!

Azzal lekattintotta a kapcsolót, és a terem közepén egy szál zsinóron lógó hatvanas égő kialudt.

Búcsúzás előtt a lelkész megpróbált barátságos lenni hozzánk:

– Ha van kedvük, térjenek vissza még reggel, és örökítsék meg a kibocsátást. A határai ébresztő után testvéreink bibliaolvasáson vesznek részt, és reggelit kapnak.

Nem mentünk vissza.

A Ködfátyol leánya

New Yorknak is van fővárosa

Ez a fejezet főként a Niagara-vízesésről szól. Az amerikai-kanadai határon lezúduló világnevezetesség azonban (azelőtt sohasem hittem volna), noha jó hatszáz kilométernyire van New York Citytől (a várostól), még mindig New York államban, annak a túlsó végén található.

Aki címzett már levelet az Egyesült Államok legnagyobb városába, az tudja, hogy kétszer kell írnia egy földrajzi nevet, így: *New York, New York*. Ez nem holmi *hát-maga-megbolondult-hogy-mindent-kétszer-mond* ötlet, nem is indokolatlan postai szószaporítás. Az első tag a várost jelzi, a második az államot. Amerikában ugyanis nagyon sok az azonos nevű város, és ha nem tüntetnék fel utánuk az államot is, ugyancsak zavarban lenne a posta (vagy legalábbis: lett volna az irányítószámok bevezetése előtt), hogy hova vigye a küldeményt.

New York pedig nemcsak egy város, hanem egy állam neve is. És nem is akármilyené! Területe mintegy másfélszer akkora, mint Magyarország, lakossága meghaladja a tizennyolc milliót. És ennek jóval kevesebb mint a fele él csak New York városában.

Arról, hogy mi tartozik ehhez a városhoz, ugyancsak lehetne vitatkozni. Mert való igaz, hogy hivatalosan öt kerületből áll: a kontinensen fekvő Bronxból, két önálló szigetből – Manhattanből és Staten Islandből –, valamint a Long Islanden elterülő Brooklynból és Queensből. Amikor azonban a hétköznapi nyelvben New Yorkot emlegetik, csak Manhattant értik ezen. Ha a brooklyni embert vidéken vagy külföldön megkérdik, hogy hova valósi, nem azt feleli, hogy New Yorkba, hanem azt, hogy Brooklynba. Sőt még a posta is ezt vallja. A postacímet ugyanis így kell megadni: *Brooklyn, New York*. Amiben a második tag, mint említettem, nem a várost, hanem az államot jelöli. Mi több, Manhattan felől az East River hídjain áthaladva ez a felirat ötlik az ember szemébe: *Üdvözöljük Brooklynban, az Egyesült Államok negyedik legnagyobb városában!* (Ezek után talán az sem meglepő, hogy a brooklyni bennszü-

löttet ugyanúgy fel lehet ismerni a beszédéről, kiejtéséről, akár a délit vagy a texasit.)

No, de térjünk vissza az államhoz. Amerikában a ritka kivételektől eltekintve (ilyen például Atlanta Georgiában), az a szokás, hogy nem a legnagyobb, legnépesebb város a főváros, hanem mesterségesen hoznak létre adminisztratív központot. Így van ez szövetségi szinten (lásd Washington), de így van ez az egyes szövetségi államokban is. Kalifornia fővárosa nem Los Angeles vagy San Francisco (hanem Sacramento), New York államé sem New York City, hanem Albany. (Amelyet a világért se tévesszünk össze az ugyane névre hallgató, magyar származásúak lakta községgel, mert az Louisianában található!)

A Hudson-folyó völgyében fekvő, ma 120 000 lakosú várost a XVII. század elején alapította a holland Nyugat-indiai Társaság, a gyarmatosítás egyik akkori fő motorja, a gyarmatáruk talán legnagyobb korabeli kereskedőháza. A holland eredetre utalnak Albany építészeti nevezetességei is: a XVIII. század végéről fennmaradt és ma múzeumként szolgáló kastélyok, kúriák, amelyeknek gazdái a Schuylerek, a Van Rensselaerek, a Broeckök voltak. Főként mezőgazdasági termékekkel kereskedtek. Felvásárolták, ami a környékbeli grófságokban termett (New York állam ma is híres gyümölcs-, elsősorban almatermesztéséről és szarvasmarha-tenyésztéséről), és kihasználva a kedvező közlekedési adottságokat, viszonylag messzire eljuttatták ezeket az árukat.

A városnak ma sincs különösen nevezetes üzeme. Fő iparága – amerikai szóhasználattal élve – a bürokrácia. (A „bürokrácia-ipar" persze nem más, mint a tizennyolc millió lakosú szövetségi állam hivatalainak apparátusa.)

Albany központi terét az Állami Capitol, továbbá az ugyancsak a századunk elején emelt közhivatali épület, valamint az állam legfelső bíróságának palotája és a közkönyvtár övezi. Tudvalévő, hogy az Egyesült Államok Kongresszusának washingtoni épülete az *eredeti* Capitol (már tudniillik Amerikában eredeti, mert természetesen az ókori Róma Capitoliumáról nyerte nevét), és nagyon sok szövetségi állam fővárosában található meg egyszer szegényesebb, másszor csaknem pontos mása, amely ugyanerre a névre hallgat és amely szintén a helyi törvényhozás otthona. (Még az akkor félgyarmati sorban tartott Kuba fővárosában, Havannában

is felépítették a washingtoni Capitol mását; ma a tudományos akadémiának ad otthont.)

New York – nem hiába viseli az *Empire State* (birodalmi állam) nevet* – ebben nem követte az ország fővárosát, legalábbis nem szolgaian. Az albanyi Capitol ugyanis valóban nem emlékeztet a washingtonira; ezzel szemben akár ikertestvére is lehetne egy másik, a századforduló táján emelt fővárosi épületnek; annak, amelyben a Fehér Ház apparátusa működik. Ugyanolyan nyugat- vagy közép-európai várkastélyelemekkel, álbarokk ablakokkal díszített óriási tömb ez is. Széles központi erkélye van és parádés lépcsőfeljárója, körös-körül pedig – amint az egy *birodalom*hoz illik – különféle helyi nagyságok, hajdani kormányzók, tábornokok lovas és ló nélküli bronzszobrai sorakoznak.

Ez az épület a kétkamarás állami törvényhozás székhelye. Amint New York alkotmánya előírja, a Közgyűlés (azaz a képviselőház) minden évben a január első hétfője utáni szerdán ül össze. Munkáját – a napirendi pontok mennyiségétől függően – általában júniusig folytatja. Hetenként rendszerint egy-két napon át tanácskozik, míg az állami törvényhozás másik házának, a Szenátusnak a tagjai csak hétfőnként üléseznek.

Az Állami Capitol egyben New York kormányzójának hivatala is. Ez ma is nagyon fontos tisztség, de különösen azelőtt volt így, amikor még nem Kalifornia, hanem New York volt az Unió legnépesebb állama. Az itteni kormányzó általában országosan ismertté válik, ami elősegítheti további politikai pályafutását. Többek között innen indult a világpolitika színpadára Franklin D. Roosevelt, s ugyancsak itt volt kormányzó az 50–70-es években Nelson A. Rockefeller. Neki ugyan nem sikerült valóra váltania álmát, nem lett belőle az Egyesült Államok elnöke, de az alelnöki székig azért eljutott. A 80-as évek elején, ottjártamkor, éppen az akkori kormányzó, Hugh L. Carey vetett – igaz, még meglehetősen messziről – szemet a demokrata párt elnökjelölti tisztére, illetve az Egyesült Államok elnöki posztjára. Nem is mondhatnám, hogy teljesen

* Minden szövetségi államnak van ilyen nem hivatalos neve (ez áll még a gépkocsik rendszámtábláján is), mint ahogyan van saját himnusza, meghirdetett madara, virága és fája is.

esélytelen lett volna, de botrányokkal kezdődő házassága tönkretette politikai pályafutását.

A hatvanas éveit taposó Carey újranősült. Egy chicagói milliomos ingatlanügynökség nála jóval fiatalabb társtulajdonosnőjét vette feleségül. Egy fiatal és gazdag ara nem is rossz reklám Amerikában. Csakhogy a görög származású Evangeline asszony cégének rossz híre volt. Még a szolidabb üzleti körök is gátlástalannak, mohónak, nem tiszta eszközökkel dolgozónak mondták. Ettől ugyan még mindig oltár elé vezethette volna jegyesét a kormányzó. Mivel azonban a hölgy többszörösen elvált asszony volt, katolikus pap nem vállalkozott arra, hogy összeadja őket. (Carey ugyanis római katolikus, ami a jelentős ír és olasz lakosságú New York államban nem csekély politikai tőke volt számára.) Egy görög ortodox pap hajlandónak mutatkozott a szertartás elvégzésére. A bonyodalmak nem is ott, hanem a polgári anyakönyvvezetőnél keletkeztek. Amikor ugyanis be kellett diktálni a személyi adatokat, a menyasszony úgy nyilatkozott, hogy kétszeresen elvált, az újságíróknak pedig azt mondta, hogy első férje már nincs is az élők sorában. Alig néhány nappal később azonban fény derült az újsütetű kormányzóné „feledékenységére". Mint bebizonyosodott: Evangeline asszony korábban nem *kétszer*, hanem *háromszor* kötött házasságot, és első férje kiváló egészségnek örvend. Mindezt maga Carey kormányzó is az újságokból tudta meg.

A kormányzói széket a következő választáson olyan ismert politikus is megpályázta, mint Edward Koch, New York polgármestere, aki Albanyt a Fehér Házhoz vezető ugródeszkának szemelte ki. Igen ám, de alig néhány héttel azelőtt esküdött meg ünnepélyesen arra, hogy soha életében nem fog más választott tisztség elnyerésére törni, mint a New York-i polgármesterség. Túl friss volt az eskü emléke: a választók nem felejtették el neki, és a politikus már az előválasztáson megbukott. New York állam kormányzói posztját azóta Carey hajdani helyettese, Mario M. Cuomo tölti be. Most őt emlegetik az 1988. évi választás lehetséges demokrata elnökjelöltjei között...

Albanyról szólva azonban vissza kell kanyarodnunk a már említett korábbi (republikánus) kormányzóra, Nelson A. Rockefellerre. Ő volt az a ritka amerikai multimilliomos (vagy milliárdos?), aki nem másokon keresztül szólt bele a politikába, hanem személyesen

művelte azt. Méghozzá gondos családi munkamegosztással: öccse, David eközben az Egyesült Államok harmadik legnagyobb bankjának (az „én" bankomnak: a Chase Manhattannek) volt az elnöke, bátyja, John pedig jótékonysági akcióival és a művészet pártolásával hívta fel magára a figyelmet.

Nos, az Egyesült Államok megalapítása 200. évfordulójának tiszteletére Nelson Rockefeller kezdeményezésére épült fel Albanyban a maga nemében páratlan hivatali épületkomplexum. A helyi újságok ilyenkor mindig arról szoktak cikkezni, hogy a hivatali vagy üzleti központ hány új munkahelyet teremt. (Egyrészt az építkezés nagyon sok embernek ad munkát, másrészt a létrejövő kereskedelmi, szolgáltató- és irodaegységek nagyszámú munkaerőt foglalkoztatnak.) Kevesebb szó esik ez esetben a vállalkozók, a beruházók, az építővállalatok hasznáról. Nem tudom, hogy milyen érdekek fűződtek ennek a komplexumnak a megteremtéséhez, hogy ki mennyit keresett rajta, de azt tanúsíthatom, hogy gyönyörű, lenyűgöző, rendkívül korszerű és praktikus.

A 38 hektáron elterülő Nelson Rockefeller Empire State Plaza (ez ma a hivatalos neve) négy 16 emeletes iroda-toronyépületből, egy 42 emeletes, ugyancsak hivatalokat befogadó felhőkarcolóból, egy múzeumi tömbből és egy művelődési palotából áll. (Összesen 11 000 ember dolgozik ezekben.) Középen óriási betonozott tér, parkosítva, medencékkel, szökőkutakkal, absztrakt szobrokkal. A teret egyik oldalról a század elején épült Capitol zárja le. Az együttes épületeit széles folyosók kötik össze az alagsor szintjén. Valóságos föld alatti város ez, amelyben ajándéküzletek, turistairodák, kávéházak, bankfiókok, falatozók tucatjai állnak az alkalmazottak és a látogatók rendelkezésére. A folyosók falain festmények lógnak. A művelődési palota különösen eredeti. Óriási, megemelt, tojás alakú betonszerkezet ez, amelyben a többi között egy ovális, amfiteátrumszerűen kiképzett 1600 személyes színházterem, egy kamaraterem és – az alagsorban – egy 2000 személyes kongresszusi terem található.

Mindez a régi hivatali negyed tőszomszédságában, egy e célból földgyaluval lerombolt nyomornegyed helyén épült 2 milliárd dolláros költséggel. Hogy mennyire fizetődött ez ki az Államoknak és adófizetőinek – erre vonatkozó számításokat nem láttam. A turisták viszont boldogan fényképezik. Persze, nem ezért építették...

Hajóval a Patkó tövében

A Niagara-folyó alig 54 kilométer hosszú. Az Erie-tóból folyik ki, és az Ontario-tóba ömlik. Csakhogy az utóbbi szintje száz méterrel alacsonyabban van, mint az előzőé. A folyó esése tehát meglehetősen nagy. E száz méter mintegy felét egyetlen ponton zuhanja: ez a vízesés. Helyesebben: két vízesés, amelyeket a Kecske-sziget választ el egymástól. Az amerikai vízesés (a Menyasszony fátyla) 328 méter széles és 51 méter magasból zúdul alá. A kanadai (a Ködfátyol leánya) ugyan „csak" 48 méter magas, de patkó alakú íve kis híján egy kilométer.

A magas partról olyasfajta sikló jár a folyóhoz, amilyen a budai Várba viszi az utasokat. A ritka járműről egy elterjedtebbre – vízibuszra – szállunk át. A kis hajó kiköt, s mi szép sorban megindulunk: ki az orrára, ki a tatjára.

Két matróz szaporán vízhatlan fekete köpönyegeket osztogat az utasoknak. Amikor a csuklyát is felcsapjuk, úgy festhetünk, mint egy hajórakományra való barát. Az egyszínű feketeséget csak a vízibusz fara fölött lengő juharleveles piros-fehér-piros kanadai és az orrárbocon felhúzott csillagos-sávos amerikai lobogó oldja fel némileg.

A *Ködfátyol leánya IV.* nevű vízibuszunk ugyanis kanadai illetőségű, de néhány percen belül az Egyesült Államok felségvizeire hajózik – ezt jelzi a két zászló. Idestova másfél száz esztendeje jár a Niagara-folyó e mindössze néhány száz méter hosszú, vízesések alatti szakaszán az amerikai és a kanadai part között turistahajó.

A második, a kanadai Niagara-zuhatag fölött jó ötven-, de lehetséges, hogy százméteres magasságban (ami a széltől is függ) állandó párafátyol lebeg, amint a magasból alázúduló víztömeg elporlik, aztán felszáll. Ennek a fátyolnak a leánya a Niagara-folyó itt kialakult, csaknem kerekre formálódott medenceszerű képződménye. Az elmúlt száz évben – immár hagyományosan – erről kapták nevüket a szolgálatban egymást követő turistahajók.

De egyelőre még az első, az amerikai part és az ugyancsak amerikai Kecske-sziget közötti vízesés tövében járunk. Ez a Menyasszony fátyla névre hallgat. Legalábbis az útikönyvekben. Mi csak azt látjuk, hogy az örvénylő folyó egyszer csak eltűnik, pontosabban kilencvenfokos szögben lezúdulva folytatja útját. Szép nyu-

godtan elhajózunk mellette, egy kis permet hullik ránk, de oda se neki. Van, aki nyugodtan fényképez, legfeljebb letörli a lencsét. Ezért kár volt bokáig érő köpönyeget öltenünk!

Hanem aztán, amint közeledünk a másik, a patkó alakú kanadai vízeséshez – ennek neve Patkó vagy a Ködfátyol leánya –, kezdjük ám látni, hallani, hogy ennek a fele sem tréfa. Zúg, morajlik a zöldes víztömeg, csöpögni, esni kezd a nyakunkba, aztán már szakad, majd sűrű lesz, mint a monszuneső. Néhány perc múlva olyan vízréteg üli meg a szemüvegemet, hogy semmit sem látok rajta. Lekapom, de akkor a szememet önti el az áradat. Ilyen hát közelről az ártatlannak tűnő permet, a ködfátyol, amikor aláhajózik az ember.

A kormányos pedig egyre közelebb és közelebb visz bennünket a vízeséshez; remeg a kis hajó vasteste a motor maximális fordulatszámától, amely a viharosan sodró ár ellenére egy helyben tart bennünket. Sőt mintha még araszolna is tovább a zuhatag felé. Már egészen a tövében vagyunk, s szinte attól tartunk, hogy mindjárt a nyakunk közé kapjuk az egészet. Dübörög a lezúduló tenger, s úgy érzem: emelkedik a hajó orra, hogy fölhágjon a vízesésen. De nem, ez természetesen csak csalóka képzet.

Végre megfordulunk, és méltóságteljes kényelemmel távozunk a magasra emelkedő, kilométerekről látható és átláthatatlan óriási ködfátyol alól.

Óriási! És bár a nagy országokban közismerten minden nagy, a Niagara mégis csak a világ második legnagyobb vízesése: az afrikai Victoria megelőzi. A Niagarára épült erőműlépcsőről is csak azt hirdethetik az amerikai és a kanadai brosúrák (egyébként még így sem egészen igaz), hogy a *szabad világban* a legnagyobb. Akad ugyanis jó fél tucat szibériai, volgai és tadzsikisztáni vízi erőmű, amely sokkal több áramot termel, mint a Sir Adam Beckről elnevezett itteni.

Ez azonban természetesen mit sem változtat a Niagara fenséges szépségén, sem nyáron, sem télen. Decemberben ugyanis a vízesés rendszerint befagy, és jéghidat alkot a két nagy észak-amerikai ország között. A pillanatképszerűen megdermedt gigantikus jégcsapok vastagsága hideg és tartós télen a harminc métert is eléri. A környék lakói többnyire a biztonságos hidakról figyelik a valószínűtlen látványt. Régebben azonban, amikor még nem tiltották

szigorú szabályok, az emberek nyugodtan rásétáltak a vastag jégre, még pikniket is tartottak rajta, noha nemegyszer fordult elő, hogy a jég váratlanul megindult, beszakadt alattuk.

Ha most utólag összeszámolom, legalább tíz helyről figyeltem a két vízesést (a mindkét parton található kilátótornyokból, a ködfátyoltól szüntelenül nedves kanadai sétányról, a hajóról, a csaknem az áradat alatt lévő barlangkijárattól és így tovább), s mindig másnak és másnak láttam.

A legfurcsább azonban az, hogy nemcsak másként, hanem másutt is látom, mint ahol európai felfedezője, Robert La Salle látta. Az erózió ugyanis olyan gyors, s a vízáradat oly sebesen tördeli maga alatt a sziklákat, hogy a vízesés szüntelenül „hátrál". Az alsó folyás kanyonja (mély folyóvölgye, vízmosása) mentén nyomon követhető, hol volt még nemrégiben is a zuhatag. És ez a *nemrégiben* itt nem geológiai korszakra utal. Alig több mint háromszáz esztendeje, amikor a francia La Salle a Nagy-tavakon hajózott, a Niagara-vízesés még jó háromszáz méternyire volt mai helyétől. Akkor azonban még nyoma sem volt a két partján ma elterülő országoknak – az Egyesült Államoknak és Kanadának –, és csak végtelen indián vadászmezők húzódtak ezen a vidéken.

Vén erőd a Nagy-tavak között

Az Ontario az észak-amerikai Nagy-tavak legkisebbike, felülete azonban így is harminckétszerese a Balatonénak. Ahol a Niagara-folyó beleömlik (csöndesen, zúgók nélkül), ott áll egy három évszázados erőd, fényesre pucolt mozsárágyúkkal, korabeli skarlátszínű egyenruhát viselő muskétásokkal, locsolt gyeppel benőtt sáncokkal, és hideg-meleg vizes, hőkézszárítós mellékhelyiségekkel a mai látogatók számára. Ez az *Old Fort Niagara* (az Öreg Niagara-erőd).

De ne mosolyogjuk meg a régi harci dicsőség eme relikviáit! Elvégre valamikor tényleg puskaport őriztek a lőportárakban, és a kazamatákból kifelé pislogó ágyúk csak úgy ontották a golyóbisokat az ellenségre. Hogy melyikre, az attól függött, hogy kié volt éppen az erőd.

A franciák építették 1726-ban az 1687-ben emelt Conti-vár helyén. Aztán kézről kézre járt...

Fenimore Cooper *Nagy indiánkönyvét* olvasva, gyerekkoromban

sohasem tudtam teljesen kiismerni magam abban, hogy éppen kinek az oldalán harcol Bőrharisnya és ki ellen. A XVIII. században még csak az angolok és a franciák küzdöttek egymással azért, hogy melyikük kaparintsa meg magának az észak-amerikai Nagytavak vidékét. Később azonban az Egyesült Államok is megjelent a szinen, s kétszer is (a függetlenségi háborúban, majd 1812-ben) összecsapott Angliával. Végül – hogy még bonyolultabb legyen a dolog – mindhárom hadsereg szüntelenül és váltakozó sikerrel igyekezett megnyerni szövetségesének az őslakosságot: az irokéz indiánok törzsi szövetségét.

Mindez itt játszódott le ezen a vidéken. Aki ezt – a Niagara torkolatában épült – erődöt birtokolta, az a Szent Lőrinc-folyó, az Ontario-tó felől ellenőrizte az Erie-tó, s azon keresztül a másik három tengernyi tó – a Huron, a Michigan és a Felső – felé vezető utat.

Az angol gyarmati seregek 1759-ben tizenkilenc napos ostrom után elfoglalták a várat, és huszonöt esztendeig birtokolták azt. 1796-tól az Amerikai Egyesült Államok lobogóját lengette a szél a Niagara-erőd fölött, ám 1813-ban két esztendőre ismét a britek tették rá a kezüket. 1815-től kezdve megint az amerikai hadsereg katonái laktak az Old Fort Niagarában, egészen 1963-ig, amikor is a katonáktól a múzeum vette át a fennhatóságot.

Az öreg ágyúkat immár civilek fényesítik, mint ahogyan azok is polgári személyek, akik – munkaköri kötelességként – naponta felöltik itt a korabeli muskétások egyenruháját, és óránként parádéznak benne a turisták legnagyobb örömére.

A vízesésektől gépkocsival alig fél óra alatt megközelíthető vén erőd ugyanis nemcsak a régi dicsőséget őrzi, hanem a környék szálloda, motel, étterem, vidámpark és egyéb attrakció tulajdonosainak a jövedelmét is gyarapítja. Mert hiába a Niagara a világ második legnagyobb vízesése, hiába az íratlan szabály, hogy aki az Egyesült Államokban vagy Kanadában nászútra megy, annak ide kell jönnie, mindez magában még kevés lenne ahhoz, hogy évente negyvenmillió (!) turistát vonzzon ide.

Ezért épült hát a többi látványosság, ezért működik napkeltétől napnyugtáig a háromszáz esztendős fáradhatatlan erőd a fáradhatatlan katonákkal, akik háromszáz évvel ezelőtti egyenruhájukban fel-alá masíroznak, szuronyt szegeznek, őrséget váltanak, sortüzet

lőnek, és a szünetekben készségesen modellt állnak a szorgosan fényképező turistáknak. A Texasból, a kanadai Brit-Kolumbia tartományból, az NSZK-ból vagy Japánból érkezett látogatók különösen akkor boldogok, ha a marcona muskétás beáll a csoportjukba, vagy ha karon fogja nejüket, lányukat, és úgy pózol a lencse előtt. Lesz mit mutogatni odahaza!

És a „háromszáz éves katona" ezért még külön borravalót sem kér. A kosztümös fényképek készítését a borsos erődbelépő magában foglalja. Mert – talán mondanom sem kell – a hajóút, a kilátótoronyba szóló jegy, a barlangok felkeresése, a Kecske-szigetre közlekedő nyitott sétabusz, a városnéző emeletes busz, a túlsó partra vezető hídon való áthaladás – mindez (külön-külön) pénzbe kerül, és nem is kevésbe.

Hogyan árulják a Niagarát?

A Niagara tehát nemcsak látványosság, hanem biznisz is. És az igazán nagy pénzt nem is az amerikaiak, hanem a kanadaiak keresik meg rajta. A két vízesés közül ugyanis a nagyobbik csak az ő oldalukról figyelhető meg jól, de paradox módon még az amerikai zuhatagban is a kanadai oldalról lehet jobban gyönyörködni. Ezért van az – s ez az igazi paradoxon! –, hogy esténként az amerikai vízesést is a kanadai oldalról világítják meg hatalmas fényszórókkal, amelyek állítólag 4 200 000 000 (négymilliárd kétszázmillió) gyertya fényét szórják a Menyasszony fátylára és a Patkóra.

A folyó szemben lévő partjain álló két város – az amerikai és a kanadai – ugyanarra a névre hallgat. Mindkettő Niagara Falls (Niagara vízesések) címen található a kézikönyvekben és a térképeken. A kanadai város azonban sokkal nagyobb, mint a túlsó parton álló. Nyolcvan szálloda és motel fogadja itt a vendégeket, a kempingekről és a magánházakról nem is szólva. Az éttermek száma még ennél is több, és természetesen van közöttük olasz, kínai, japán és – ami csaknem ugyanilyen természetes – magyar is, amelyben háromtagú cigányzenekar játszik esténként.

A kanadai Niagara Falls fő-, de akár mellékútvonalain is autószerviz autószervizt, benzinkút benzinkutat, ajándéküzlet ajándéküzletet követ. Köztük fagylalt-, hot dog- és pizzaárusok kézikocsijai húzódnak a járda hosszában. Az ember úgy érzi, mintha Riminiben

vagy Siófokon lenne. Ezt a csalóka látszatot nemcsak a vendégek és az árusok nagy száma kelti, hanem az is, hogy akárcsak Budapestről a Balatonra, ide Torontóból lehet kocsival „leugrani". (New York Cityből már kevésbé; az reggeltől estig tartó „nagy ugrás".) A bökkenő csak az, hogy itt nincs Adria, nincs Balaton, csupán a tíz-tizenkét méter hosszú lubickolómedencék a motelek udvarán. No meg természetesen a Niagara, amely ugyan elég nagy víz, de két nap alatt még azzal is torkig lesz az ember.

Az első számú természetes vonzerő – a csodálatos vízesés – mellett tehát mesterséges látványokat kell teremteni (olyanokat például, mint az erőd). És ebben itt mesterek! És nem is csak a mesterséges látványok megadóztatásában. Mert ha a Niagara megtekintéséért nem szedhetnek is belépti díjat, a Menyasszony fátylával szemben, a parti sétányon csillagászati távcsövek sorakoznak. Ezeken át csak az veheti szemügyre a zuhatagot, aki negyeddolláros érmét dob be.

S noha egy effajta víztömeget szerintem érdekesebb egészében szemlélni, semmint cseppenként (márpedig a hosszú, csaknem csillagászati távcső néhány száz méterről ennyit ragad ki), a nézelődő közeli képet kaphat azokról a rajongókról, akik szorosra gombolt vízhatlan sárga köpenyben és csizmában bandukolnak a vízesés tövében, sőt a mögötte húzódó fajárdákon, barlangból ki, barlangba be, a zuhatag robajától félig kábultan.

Ezeken a lifttel is ellátott barlangokon kívül van itt 236 méter magas torony kilátóerkéllyel és forgó étteremmel, kisebb torony fogaskerekű gyerekvasúttal, állatkert, delfinárium, akvárium, panoptikum, cirkusz, tucatnyi vidámpark, a világ állítólag legnagyobb virágórája, golf- és go-kart-pálya, romantikus drótkötélpálya, indián művészeti kiállítás, helytörténeti múzeum, rekordok múzeuma, liliputi falu törpékkel, mesefalu, revüpalota, autóbusz-, helikopter- és hajókirándulás és így tovább, és így tovább, csak pénzzel kell győzni.

Az ötletgazdagság, a Niagara „járulékos" látnivalóinak ez a tömege, vagy ha úgy tetszik: a látogatók tisztességes, fair kizsebelésének ez a sokfélesége lenyűgöző és imponáló. A vízesés haszonélvezői mindezen túl még a múltból is képesek pénzt csinálni. Az ezernyi „niagarás" ajándéktárgy – hamutartó, esernyő, fülbevaló – mellett ugyanis a zuhatagok „meghódításainak" és áldozatainak

történetét leíró könyveket is forgalmaznak, sőt még a hajdani helyi szenzációkról beszámoló újságpéldányokat is újranyomják és árusítják a kisebb-nagyobb üzletekben, pavilonokban.

A Niagara első „meghódítója" asszony volt. Annie Edson Taylornak hívták, negyvenhárom éves özvegy tanító- és tánctanárnő volt, amikor 1901-ben a fejébe vette, hogy egy tölgyfahordóban leúszik, lecsúszik, lezuhan (vajon melyik a helyes kifejezés?) a Patkó-zuhatagon a negyvennyolc méteres mélységbe. Hihetetlen, de sikerült neki. Jóformán egyetlen karcolás nélkül úszta meg.

Legközelebb csak tíz esztendő múlva akadt egy vakmerő férfi, aki követni merte. Bobby Leach volt a neve, cirkuszi artistaként járta Amerikát. Ő vashordóban tette meg a halálos veszéllyel fenyegető utat.

Azután három férfi következett, akik életükkel fizettek merészségükért. Ketten halálra zúzták magukat a sziklákon, a harmadiknak – egy buffalói szakácsnak – pedig még a zuhatag előtt fennakadt a hordója egy zátonyon. Huszonkét órába telt, amíg meg tudták közelíteni, de addigra megfulladt.

1920. július 11-én egy harmincnyolc éves angol borbély próbálta leküzdeni a félelmetes akadályt. Tölgyfa hordója tojáshéjként töredezett apró szilánkokra a sziklákon. Ő maga is sok darabban érkezett a vízesés aljára, és csak tetovált karja alapján sikerült azonosítani.

Pontosan negyven évvel később egy Roger Woodward nevű hétesztendős helyi kisfiú vált a vízesés véletlen hősévé. Testvéreivel motorcsónakázott a Niagara-folyón. A motor leállt, a víz sodorta őket a zuhatag felé, majd a csónakot is felborította. Testvérei meg tudtak kapaszkodni a kövekben, őt magukkal ragadták a zúgó hullámok. A – szerencsére úszómellényt viselő – gyerek lezuhant a negyvennyolc méteres vízoszlopban. Kutya baja sem esett.

A legutóbbi „lecsúszó" a harminchét éves Karel Soucek motorkerékpáros cirkuszi artista poliuretánhabbal bélelt vashordóban tette meg az „utat" – saját számítása szerint – óránként 120 kilométeres sebességgel. „Járművén" két kukucskálólyukat vágott, és egy csövön át lélegzett. Szokott motoros sisakját azonban nem vette fel, mondván, hogy a hordóban amúgy is melege lesz. Vakmerő vállalkozása sikerült, ám a kanadai hatóságok prózai módon 50 dollárra bírságolták meg „tilos lecsúszásért".

HE FEELS GOOD – Nurse Elaine Weaver checks Rodger Woodward, 7 and finds him not too much worse for the wear after miraculous ride over Horseshoe Falls Saturday. Gazette Photos by Bud Williams

PARENTS ARE HAPPY – Frank Woodward left comforts young Rodger; Mrs. Woodward right pats her boy on the head after releasing pent up emotion over miraculous rescue at foot of falls.

STORY UNFOLDS – Mr. Woodward tells reporters of how he and Mrs. Woodward learned news that their children had escaped death at rapids.

Boy, 7, Survives 161-Foot Drop At Falls; Sister Saved At Brink

NIAGARA FALLS GAZETTE

Serving the Niagara Frontier for 106 Years

Vol 87–No 114 Niagara Falls, Sunday July 10 1960 7 Sections–86 Pages–15 Cents

SECTION A

Boat Capsizes; Owner Missing

A 7-year-old boy rested comfortably in Greater Niagara

A Niagara Fallsban megjelenő újság fő szenzációja: egy hétéves fiú lecsúszott a vízesésen

A Niagara „áldozatai" között egyébként nemcsak olyanokat találunk, akik a sziklákon veszítették életüket. Ilyen volt például Annie Edson Taylor, az özvegy tanítónő. Híres kalandja után felhagyott a tanítással, a hírnévből azonban nem tudott sokáig megélni. Húsz évvel bátor tette után a Niagara megyei szegényházban végezte életét. Niagara Falls városában van eltemetve.

Bobby Leachet, az artistát másfajta tragédia érte. A Niagara meghódítójaként világ körüli útra indult; visszatérve ejtőernyővel ugrott egy hídról a Niagara-folyóba, azután repülőgépről a vízesésbe. A haja szála sem görbült meg. Második, pénzcsináló világ körüli útján, egy új-zélandi kisvárosban elcsúszott egy narancshéjon, és sebe elfertőződött. Először a lábát amputálták, aztán vérmérgezést kapott és belehalt.

A babonás emberek azt mondják: nem lehet büntetlenül túlélni a Niagarán való lecsúszást, és aki megkísérli, azt utoléri a vízesés bosszúja...

Késő este kilopództam a motelből a partra. Éjfél után elhallgatott az éttermekből, halkult a diszkókból kiszűrődő zene. A két vízeséssel szemben a sétányon mind kevesebb lett a járókelő, megfogyatkoztak az árusok, s immár sorbaállás nélkül is oda lehetett férni a bértávcsövekhez.

A fényszórók, amelyek sötétedés óta festették fehérre, zöldre, kékre, kristályszínűre, majd görögtűzszerűre a magasból aláhulló víztömeget, pontosan fél egykor kialudtak. Néhány perc múlva a sétány teljesen elnéptelenedett. Megszűnt minden látványosság. Már-már azt vártam, hogy 1 óra után a turistavonzó óriásmágnest – a vízesést – is kikapcsolják és a reggeli nyitásig nem üzemeltetik.

A sötétben, a holdat és a csillagokat eltakarva, lebegett a ködfátyol, szemerkélt a magasból a víz, dübörgött tovább a Niagara.

Ford isten városa

A lefutott kongresszus

A két nagy amerikai pártban az elnökjelöltségre pályázók először az úgynevezett előválasztásokon mérik össze erejüket, s részben ennek alapján választja meg közülük a jelöltet pártjuk kongresszusa. Az 1980-as *konvenciók* – amint nevezik őket – ebből a szempontból nem hoztak sok szenzációt. A hatalmon lévő elnök rendszerint viszonylag simán kapja meg pártja jóváhagyását az újrajelöltetésre, így történt hát a demokratáknál is Jimmy Carterral, míg a volt hollywoodi színész és kaliforniai kormányzó, Ronald Reagan még ugyancsak a kongresszus megnyitása előtt bizonyos lehetett abban, hogy a republikánusok őt küldik az arénába.

A republikánus párt júliusi, detroiti kongresszusára tehát – a jelölt formális jóváhagyásán kívül – már csupán az a feladat várt, hogy kijelölje az alelnöki várományost és elfogadja a párt választási programját, amely egyébként nem is egészen kötelező a jövendő elnök számára.

Annak ellenére, hogy a konvenciónak ily módon igazi tétje sem volt, mégis egészen első osztályú, sőt osztályon felüli felhajtásként szervezték meg. A négynapos kongresszuson 1995 szavazati joggal bíró küldött és 14 000 tudósító vett részt, azaz minden delegátusra hét újságíró jutott! Igaz, ezek nagy része nem igazi újságíró, hanem televíziós technikai segédszemélyzet (világosító, kábeles, gépkocsivezető, fullajtár stb.) volt. A kongresszust ugyanis mind a három országos tv-hálózat csaknem teljes egészében élő adásban közvetítette.

Tulajdonképpen megtehettem volna, hogy az élő tv-közvetítéseket figyelve nem is a helyszínről, hanem New Yorkból, a képernyő elől tudósítom az amúgy is előre lefutott kongresszusról a magyar rádióhallgatókat. Egyrészt azonban egyszer közelről is akartam látni az eseményt, másrészt egy ilyen kongresszusnak mindig akadnak kulisszák mögötti történései is, s azokról valóban könnyebb a helyszínen értesülni.

A detroiti repülőtéren taxiba ültem, és annak a szállodának a nevét mondtam be, amelyet a kongresszus rendezőbizottsága már

hetekkel korábban visszaigazolt. Mentünk, mentünk, majd kijutottunk a városból, aztán áthaladtunk néhány elővároson, s végül, mikor már attól tartottam, hogy a térképről is lemegyünk, a kongresszusi csarnoktól jó 25 kilométernyire, a Chrysler harckocsigyár főbejáratával pontosan szemben, egy hosszú, földszintes motel előtt fékezett a taxi.

Húszezer vendég elhelyezése még egy olyan nagy amerikai városnak sem könnyű, amilyen Detroit. Mint utóbb rájöttem, én még viszonylag jól jártam. Volt, akit a kongresszusi csarnoktól 50 kilométernyire, az amerikai-kanadai határ túlsó oldalán (tehát Kanadában!) szállásoltak el, s onnan járt be naponta a happeningre. A küldötteket különbuszokkal szállították, a televíziós stábok a saját autóikkal érkeztek, a többiek pedig vagy béreltek a helyszínen, vagy – ha sok fölösleges pénzük volt – taxin jártak.

A detroitiaknak határozottan jól jött a kongresszus. A húszezer vendég, aki lakott, étkezett, vásárolt, szolgáltatásokat vett igénybe, a terembér stb. összesen állítólag 40 millió dollár bevételt hozott a városnak. Elsősorban természetesen az üzletembereknek, de áttételesen – például az adókon keresztül – másnak is volt haszna ebből. És mindez az autóipar válságának majdnem a mélypontján, amikor Detroitban minden ötödik dolgozónak nem volt munkája! Ezért is üdvözölte a republikánus kongresszust még a város demokrata párti polgármestere is, méghozzá magának a tanácskozásnak a szónoki emelvényéről. A legelső számú házigazda, Michigan állam kormányzója már a repülőtéren fogadta az illusztris vendégeket. Számára az országos esemény mégis veszteséggel járt. Amíg ugyanis a VIP-teremben (magyarul *kormányvár*ónak mondanánk) üdvözölte a kongresszusra érkező neves politikusokat, odakint ellopták a gépkocsiját.

A 4000 résztvevő (küldött és pótküldött), valamint a 14 000 főnyi hírközlő csapat a Cobo Hall nevű óriási kongresszusi és sportcsarnokban nyüzsgött, de még az sem volt képes valamennyiünket befogadni. Az épület hátsó udvarán tucatszámra álltak – valóságos utcákat alkotva – nagyobb és még nagyobb lakókocsik: ezekben kaptak helyet a különféle rádiós és televíziós stábok. Ismételten meggyőződtem arról, hogy még a legtökéletesebb szervezésben is akad szervezetlenség. Noha stúdió- és kábelrendeléseimet hetekkel előbb leadtam, sőt azokat vissza is igazolták, itt senki sem tudott

róluk. A kábeltársaság képviselői a „republikánusokhoz", vagyis a kongresszus szervezőihez küldtek, azok meg vissza a kábeltársasághoz. Végül is csak a rádiósok szolidaritása mentett meg: a (nyugat) Európai Rádiós Szövetség (amelynek Magyarország nem tagja) intézte el a kábelt, és a finn rádió tudósítója engedte át a stúdióját, hogy leadhassam jelentéseimet Budapestre.

A konvenció óriási csinnadratta közepette nyílt meg (ezen nemcsak a hivatásos zenekart, hanem a küldöttek vásári trombitái és kereplői által csapott zajt is értem), ám a megválasztandó jelölt, Ronald Reagan nem volt ott.

Három nappal később viszont, amikor a küldöttek egyhangúlag jóváhagyták Ronald Reagan elnökjelöltségét, a csarnokban harmincöt percen át dübörgött a taps, harsogott az éljen; ennyi időn át dobálták a jelenlévők a magasba fejfedőiket, táncoltak, énekeltek valóságos ekszt ázisban.

A küldöttek között rádió adó-vevővel járkáló pártfunkcionáriusok szervezték, biztatták-kérlelték az embereket a meg-megújuló helyeslés folytatására, hogy az mindaddig kitartson, amíg Reagan végképp eldönti, hogy kit indítványozzon maga mellé alelnökjelöltnek, és e javaslattal megjelenjen az óriási csarnok szónoki emelvényén.

Erre azonban csak később került sor. A jövendő elnök eleve már a tanácskozás megnyitása után érkezett meg Detroitba, s attól fogva szálláshelyén, az új városközpont egyik luxusszállójában lévő lakosztályában folytatott szüntelen megbeszéléseket az alelnökjelölt személyéről. Reagan nagyon szerette volna a hajdani republikánus elnököt, Gerald Fordot megnyerni erre a tisztségre. Hiszen nyilvánvalóan az ő fényét növelte volna, hogy – amire még az Egyesült Államok történetében nem volt példa – egy korábbi elnök szegődjön el mellé második embernek. Ford azonban ugyanezért – ha nem is minden ingadozás nélkül, de végül is – elutasította a csábító ajánlatot.

Erről percenként szivárogtak ki egymásnak gyakran ellentmondó, de újabb és újabb, valódi, rém- és álhírek. Miközben háttal a szónoknak a küldöttek izgatottan ezeket vitatták, Reagan korábbi vetélytársa, George Bush alelnöki jelöléséről tárgyalt tanácsadóival és a párt befolyásos vezetőivel. Bush mellett két körülmény is szólt: először is, számottevő politikai bázisa volt az Egyesült Államokban,

éppen azokon a vidékeken (az észak-keleti államokban és Texasban), ahol Reagan gyöngének érezte magát (tehát remélhető volt, hogy a választáson Bush „hozza" ezeket az államokat), másodszor, mint hajdani CIA-főnöknek és ENSZ-képviselőnek – ellentétben Reagannel – volt bizonyos külpolitikai tapasztalata.

A hosszú tárgyalások megegyezéshez vezettek, és Reagan Bush mellett tette le a garast. Ekkorra – hála a televízión kiszivárogtatott híreknek – már nemcsak a kongresszus küldöttei, hanem egész Amerika, az egész világ tudott erről. Ez azonban nem akadályozta meg George Busht abban, hogy kijelentse: Reagan felkérése, hogy vállalja el az alelnökjelöltséget, oly váratlanul érte, mint derült égből... (itt elakadt, és nem fejezte be a mondatot). Majd hozzátette, hogy ezt nagy-nagy megtiszteltetésnek veszi és boldogan vállalja. A rosszmájú televíziósok még aznap tizenegy (!) olyan hangos híradófelvételt találtak archívumukban és mutattak be, amelyen Bush, aki eredetileg maga is az elnökjelöltségre pályázott, alig néhány héttel a kongresszus előtt egyértelműen és kategorikusan kijelenti, hogy semmi szín alatt sem vállalja az alelnökséget...

Mialatt a szállodai lakosztályban Ronald Reagan e kulisszák mögötti tárgyalásokat folytatta, közben azért a kongresszusi csarnokban is képviseltette magát. Maga Nancy asszony, a jövendő First Lady foglalt helyet az előkelőségek részére fenntartott páholyban. S ennek néha nemcsak elvi jelentősége volt.

A republikánus program külpolitikai részéről folyó vitában Henry Kissinger volt az egyik fő szónok. A hajdani külügyminisztert sokan gyűlölik Amerikában, méghozzá nemcsak a liberálisok, a baloldaliak, hanem – más és más okokból, de – a jobboldali republikánusok köreiben is. Jó esélye volt tehát arra, hogy a kongresszuson kifütyüljék. Igen ám, de Kissinger mögött nagyon tekintélyes republikánus tőkés csoportok állnak, ezenkívül a politikus eszét, hozzáértését az őt nem kedvelők közül is sokan tisztelik. Éppen ezért Reagannek az ő támogatására is szüksége volt. S mivel – egy esetleges újabb politikai szerepnek, vagy legalábbis magának az adott szereplésnek a kedvéért – Kissinger támogatta Reagant, az utóbbi nem engedhette meg magának, hogy hagyja őt megszégyeníteni. Ezért felszólalása alatt Nancy Reagan demonstratív módon Kissinger történetesen ugyancsak Nancy nevű hitvese mellett ült a dísz-

páholy közepén. A küldöttek értettek is a szóból: nem tüntettek Kissinger ellen.

Mindez azonban kevés volt ahhoz, hogy tényleges izgalmat váltson ki a kongresszuson. Egyik-másik ülésen az össznépi show olyan unalomba csapott át, hogy ezzel ugyancsak felülmúlta a hasonló európai kongresszusokat, mi több, itt ország-világ tudomást szerzett erről.

Egyik nap, helyesebben: egyik éjszaka még az éjfél is a csarnokban találta a küldötteket. Sokuknak félrebillent a fejük, úgy szenderegtek; mások egyszerűen megágyaztak maguknak a padsorok között, és nyíltan, minden tettetés, álcázás nélkül aludtak. A kegyetlen kamera és a tv-operatőrök, rendezők könyörtelen indiszkréciója nemegyszer mutatott premier planban olvasó, kötögető, keresztrejtvényt fejtő, sőt egy ízben még kártyázó delegátusokat is.

Böbe baba kontra Ronald Reagan

Míg odabent a kellemesen légkondicionált Cobo Hallban – annyi neves hivatásos ökölvívó-mérkőzés színhelyén – a republikánusok árnyékbokszolása folyt, az oda vezető utcákon, tereken Reagannek és pártjának ellenfelei igyekeztek híveket toborozni maguknak a 32-34 fokos tikkasztó hőségben.

Elsősorban nem is a jelenlévőket vették célba, hiszen a kongresszus küldöttei értelemszerűen meggyőződéses republikánusok voltak. A városban élők többsége pedig amúgy is Reagan ellenfelei közül került ki. Detroitban ugyanis nagyon erősek a szakszervezetek; a lakosságnak a nagyobbik fele fekete, s a kisebbik felének is tetemes hányada első-második nemzedékbeli olasz, lengyel, skandináv stb. bevándorolt. Márpedig a szervezett munkások, a négerek, az etnikumok hagyományosan a demokratákra szavaznak. Igaz, a rosszabbodó gazdasági helyzet mindinkább szembefordította őket a Carter-kormányzattal, s a republikánusok úgy vélték (mint később kitűnt: nem alaptalanul), hogy most részben megnyerhetik őket maguknak. Éppen ezért hívták össze kongresszusukat Detroitban.

Az Egyesült Államok és a világ minden részéről összegyűlt tudósítók révén próbálta minden itt élő és mozgó erő megcélozni az országos és a nemzetközi közvéleményt.

A Cobo Hallhoz vezető út (tulajdonképpen tér) mentén álldogálva a kongresszus egész ideje alatt osztogatták röplapjaikat, brosúráikat különféle térítő szekták tagjai. Nap nap után dobszóval felvonultak a sárga köpenyes, kopaszra borotvált fejű Krisna-hívők. Sokezres tüntetést rendeztek a kongresszusi csarnok előtt azok az asszonyok, akik azért harcoltak, hogy az Egyesült Államok alkotmányába vegyék bele a nők egyenjogúságát kimondó passzust. (Ezt az alkotmánymódosítást akkorra a washingtoni törvényhozás mindkét háza elfogadta, s a ratifikáláshoz már csak az volt hátra, hogy a szövetségi államok háromnegyede is jóváhagyja. Reaganék azonban ellenezték, s mivel lejárt a jóváhagyás határideje – hét esztendő – nem is lett törvény belőle.)

Mivel természetesen nemcsak a republikánus párt híveinek, hanem ellenfeleinek a megnyilvánulásairól is be kívántam számolni, jó néhány alkalommal a kongresszusi csarnokon kívül, már az oda vezető úton bekapcsoltam a magnetofonomat.

A Cobo Halltól pár száz méterre a járdán „horgonyzott" egy lakókocsi, amelynek tetejéről egy csillagos-sávos (amerikai „nemzetiszínű") cilindert és ezüstös minisortot viselő görl hívogatta a járókelőket, és röpcédulákat osztogatott nekik. Az első két napon elsétáltam előtte, mert azt hittem, hogy valamilyen cirkuszi előadásra, mulatóba – vagy a leány felettébb hiányos derékon felüli viseletéből ítélve – topless-bárba invitálja a népet. A harmadik napon azonban jobban szemügyre vettem. Akkor láttam, hogy a kis aranyos *Betty Boop*nak van öltözve. Ez a magyarra, mondjuk, *Böbe babá*nak fordítható figura a gyerekeknek szóló comicsok és tv-rajzfilmek népszerű alakja.

Még mindig reklámnak hittem. Ám amint elkezdtem odafigyelni az ugyanarról a lakókocsiról bömbölő hangszóró szavára, rá kellett jönnöm, hogy ez nem reklám, hanem propaganda.

A röpcédulákon ugyanis – amelyeket a lenge ruhás szűzön kívül még három férfiú és egy középkorú, tipikus mozgalmi hölgy osztogatott – arra szólították fel az Egyesült Államok polgárait, hogy a küszöbön álló elnökválasztáson szavazzanak Böbe babára. Kiadványaik alján közölték, hogy ők a *Böbe babát az elnöki székbe bizottság* tagjai, címük: New York City, Ötödik sugárút 507.

Odaléptem a három közül leginkább kampányfőnöknek látszó férfiúhoz, bemutatkoztam, és kifejeztem abbeli szándékomat, hogy

a Magyar Rádió számára meginterjúvoljam a jelöltet. A főkortes átfogta (hogy hol és hogyan – ne részletezzük) Böbét, leemelte a kocsi tetejéről és elém állította.

A leányzó a tv-figura csipogó hangján (tehát afféle Futrinka utcai affektáló nyafkasággal) felelt a kérdéseimre. Nem kis meglepetésemre azonban talpraesetten és szellemesen. Bizonyára nem maga találta ki, amit mondott, de mivel kapáskérdésekre válaszolt kapásból, nyilvánvalóan mégsem teljesen betanult szöveget mondott, hanem a sajátját. Mivel budapesti kollégáim annak idején bizonyos megfontolásokból nem adták le ezt az interjút, első ízben itt teszem közzé Böbe baba elnöki önjelölt nyilatkozatát a Magyar Rádiónak.

„– Oké, kislány, tehát maga lesz az Egyesült Államok következő elnöke?

– Úgy tűnik, hogy igen. Vagy talán nem hiszi?

– Egy percig sem kételkedem benne. De azért elmagyarázná hallgatóinknak, hogy tulajdonképpen kicsoda maga?

– Betty Boop vagyok. Először a 20-as, 30-as évek fordulóján, a nagy gazdasági válság éveiben voltam népszerű, mint comicshősnő. Max Fleischer, a grafikus teremtett meg engem. Most elhatároztam, hogy ismét életre kelek, és eljövök, hogy örömet, vidámságot, boldogságot hozzak az embereknek. Ötven esztendő múltán megint itt vagyok. Nem véletlen, hogy éppen most. Mert megint válságos időket élünk. Ezért akarok az Egyesült Államok elnöke lenni.

– Nagyon dicséretes szándék, Böbe baba. Megtudhatnék valamit a programjáról? Mit tesz, ha megválasztják az Egyesült Államok elnökévé?

– Először is diszkóvá alakítom a Capitolium kupolacsarnokát. Aztán adómentes limonádéárusító pavilonokat nyittatok a gyerekeknek. Megszüntetem a képviselők havi fizetését, és órabért állapítok meg nekik, amit csak az ülésteremben töltött idő után kapnak meg.

– Ez nagyszerű, Böbécske. Aztán?

– Ötezer dollárra emelem a házasságkötés díját, hogy elriasszam az ingadozókat. Kötelezem az orvosokat, hogy a telefonkönyvben a nevük után az egykori egyetemi vizsgáikra kapott osztályzatokat is tüntessék fel. A jövedelmi adót mindenki a testsúlya után fogja fizetni. Megszüntetem a szerdát, s ezzel automatikusan négynapos-

sá válik a munkahét. A Fehér Házban bevezetem a hazugságvizsgáló gép kötelező használatát. A Szenátus ivókútjából igazságszérum fog bugyogni. A honatyák részére elrendelem a kötelező katonai szolgálatot; azonnali hatállyal bevonulnak a gyalogsághoz. A Fehér Ház falára kiakasztok egy javaslatok könyvét, ahova beírhatja az ötleteit, elgondolásait mindenki, aki az elnöknél jobban tudja, hogyan kell irányítani az országot.

– Egyik ötlet jobb, mint a másik. De azért elárulhatná, hogy milyen szervezet, párt áll maga mögött?

– *Párt?* Ha maga tudná, hogy milyen nagyszerű *parti* áll mögöttem! Mert ott szórakoztam múlt éjszaka. Egyébként sokan támogatják a jelöltségemet: olyanok, akik vidámságot, boldogságot kívánnak az embereknek. Ne gondolja, hogy mindenki korrupt!

– Isten őrizz! De azért annyit áruljon el: kap-e választási kampányához pénzt a kormány alapjából?

– Soha nem nyúlnék efféle szennyes pénzhez. Én a tiszta pénzt szeretem. Azt, amit a barátaim mosnak meg éjszakánként.

– Mégis, honnan veszi a pénzt a kiadásokra?

– Ezt csak azután teszem közzé, ha megválasztanak az Egyesült Államok elnökévé.

– Sok sikert, Böbe. Remélem, legközelebb a Fehér Házban találkozunk.

– Ne hall-gass más szavá-ra,
Szavazz Böbe babára."

A végét verses jelszószerűen skandálva mondta.

Ostrom alá vettem a kampányfőnököt is, hogy megtudjam: ki finanszírozza ezt a „jelöltet", de ő is mellébeszélt. Pedig ha összeszámoljuk, hogy mennyibe kerül a New York-i iroda bére, Böbe baba megszemélyesítőjének és négy kortesének a fizetése, benzin- és szállodaköltsége, a lakókocsi kölcsönzése, a röplapok, a brosúrák kinyomtatása, egész tisztességes összeg kerekedik ki belőle. Kinek éri meg ez a hecc? Vagy nem az?

A rejtélynek később sem tudtam a végére járni, de ekkor értettem meg, hogy Amerika nemcsak a korlátlan lehetőségeknek, hanem a korlátlan lehetetlenségeknek is az országa.

A T jel jegyében

A korlátlan lehetőségek egyik szimbóluma egyébként ebben a városban nőtt naggyá. Henry Ford az, aki szorgalmával, eszével, vállalkozókedvével egyszerű munkásból a világ egyik leggazdagabb emberévé küzdötte fel magát, s ez az út – ugyane legenda szerint – Amerikában ma is mindenki előtt nyitva áll. Ez itt történt, Detroitban.

Kerekekre tette a világot. Azután: *Az emberiség jótevője.* Így, minden gúnyos mellékíz nélkül. Henry Fordról közlik ezt a Detroit melletti Greenfield Village-ben, az általa alapított múzeum előcsarnokában a feliratok.

Régen olvasott regények jutnak az ember eszébe. Elsőnek az érdemtelenül elfeledett amerikai Upton Sinclair *Tragacskirály*a, amely róla szól, „az emberiség jótevőjéről". Megjegyzem, a szocialista író nem éppen annak festette le. Kétségtelen: Henry Ford tehetséges feltaláló és zseniális termelésszervező volt. De Sinclair, noha távol állt a marxizmustól, azt is világosan látta és leírta, hogy Ford nem azért tette kerekekre a világot, mert jót akart tenni az emberiséggel, hanem azért, hogy profithoz jusson.

Aldous Huxley, a nem szocialista angol író *Szép új világ* című ellenutópiájában Henry Fordtól származtatja a lombikbébik által benépesített jövő világot. Vele, vagyis az automobilizmussal és a tömegtermeléssel kezdődik a „jóléti társadalom", a szép új világ, amelyben az emberek gazdagon, de legalábbis elégedetten, az agyukba plántált gondolatokkal élnek, mesterségesen fogannak és jönnek a világra, Fordra esküsznek, Ford istenhez fohászkodnak, és ha valami felbosszantja őket, a Ford nyilát emlegetik. Istentiszteletükön ezt a zsoltárt éneklik:

Tucat vagyunk; tégy eggyé, Ford,
társadalmi óceánban cseppek;
együttfutásunk mindent megold,
mint gyors, ragyogó T modelled.*

---

* Szentmihályi Szabó Péter fordítása.

A T modellről – a Ford-kultusz tárgyától – kapta a nevét a *T jel* is, amelyet a szép új világ lakói bizonyos pillanatokban a levegőbe rajzolnak, magukra vagy embertársaikra vetnek.

A *T* annak a gépkocsinak a modelljelzése, amely valaha is elsőnek gördült le futószalagról, s amelyből 1908 és 1928 között tizenötmillió darab készült. Az Egyesült Államokban az autó már akkor megszűnt kifejezetten luxuscikk lenni. Véleményem szerint Ford zsenialitása nem a gépkocsi korszerűsítésében, és nem is a tömegtermelés megszervezésében állt, hanem abban, hogy megteremtette az igényt a gépkocsi tömeges birtoklására. Ezzel lényeges változás indult meg az egész amerikai (és később nemcsak amerikai) életformában, új üdülési, sőt településformák alakultak ki, és megszületett a marketing.

Detroit, az automobilizmus szülőföldje maga is jó példája annak az amerikai nagyvárosnak, ahol moccanni sem lehet autó nélkül. És ehhez megvannak a feltételek. Nemcsak a tömegközlekedés csaknem teljes hiánya, hanem a városközpontból kifelé vezető kétszer négysávos autópályák is, amelyeket mérföldenként metszenek és kötnek össze a nem kevésbé széles körgyűrűs autópályák. A nevük is ez: *6. mérföld, 7. mérföld* stb. És ez nem a város körüli gyűrű. Ezek „városi utcák". (Összehasonlításképpen: a New York-i Manhattanen csupán két gyorsforgalmi út épült, s közülük is csak az egyik működőképes.) Ám csúcsidőben még így is támadnak forgalmi dugók a detroiti útvonalakon.

Henry Ford alaposan rátette a kerekekre Amerikát.

És mindez itt kezdődött, Detroit Dearborn nevű elővárosában, alig egy ugrásnyira a mostani Ford Múzeumtól. A gyár- és gyűjteményalapító tőkés, aki festmények vásárlására és a sztrájkoló munkások megveretésére, a gazdag múzeum létrehozására és a kommunizmus elleni harcra egyaránt milliókat áldozott, gondosan szétszedette, áthozatta ide és ismét felépíttette azt a kócerájt, amelyből a múlt század utolsó éveiben a konflisra emlékeztető, de már benzinmotorral hajtott automobilok kikerültek.

Aztán idetelepült a városba a konkurencia: a Fordot is túlszárnyaló General Motors, valamint a Chrysler. Amerre csak Detroitban és elővárosaiban az ember megfordul, mindenütt részegységgyártó és összeszerelő üzemeket lát. Az utcák, a gyorsforgalmi utak,

a városi autópályák Ford családtagjainak, munkatársainak, no meg vetélytársainak a nevét viselik.

A gépkocsi *Motor City*t csinált Detroit Cityből. Másfél millió (az elővárosokkal együtt négy és fél millió) lakosú metropolisszá fejlesztette az Erie-tó csücskénél fekvő kisvárost; felhőkarcolókat, villanegyedeket, nyomortelepeket teremtett.

A század elején tíz- meg tízezrével jöttek ide az európai bevándorlók. Delrayben, Detroit egyik elővárosában még világosan fel lehet ismerni a hajdani magyar negyed nyomait.

Egy öreg amerikás magyar vett pártfogásába Detroitban. Ide is ő hozott el. Dömény (amerikai kiejtés szerint: *domeni*) Pál ottjártamkor, túl a hetvenedik évén még mindig függetlenített körzeti titkára volt a vendéglátóipari dolgozók egyik szakszervezetének. Édesapja a század elején a detroiti magyar negyedben volt református lelkész, azután hazatért. Dömény Pál otthon született, és tizennyolc éves korában kelt át a tengeren; azóta élt Kanadában, New Yorkban, Floridában, és 1936-tól Detroitban. Ma is tökéletesen beszéli anyanyelvét.

Ő vitt körül a városban és környékén. A delrayi Magyar Ház még működik. A nagy sarki hentesüzlet ajtaját, ablakát már bedeszkázták, de a ház falán még olvasható a felirat: *töpörtyű*. A *Hungarian Village* (magyar falu) vendéglő nem zárt be, tulajdonosa azonban nem beszéli nyelvünket. A református templom kapuja fölött magyar nyelvű tábla hirdeti, hogy milyen célokat szolgálna az épület, de angol nyelvű felirat tudatja, hogy a ház eladó.

A falusias jellegű utcákon szegényebb és gazdagabb házak váltakoznak. A levelesládákon már jóformán csak angol (részben talán elangolosított) neveket olvasok. Egy kétemeletes faházról Dömény Pál elmondja, hogy a 20-as években magyar *burdos ház* (a *boarding house* szóból; bevándorolt legények vagy családjukat otthon hagyott emberek afféle munkásszállója, ágyrajárók tanyája) volt. Jóformán valamennyien Fordnak dolgoztak. Hova lettek azóta? Amerikaivá lettek, más környékre, városba költöztek, egyesek hazatértek, a legtöbben pedig a delrayi temetőben találtak örök lakásra.

Detroit egyre nőtt s vele a híre is, hogy ott munkáskezekre van szükség. S paradox módon, szinte annak arányában, amint áradt oda a lakosság az Egyesült Államok minden részéből, úgy fogyatkozott a kereslet a munkaerőpiacon. Néhány évtizeddel ezelőtt Ford

dearborni gyára még nyolcvanezer dolgozót foglalkoztatott. Ottjártamkor már csak harmincezret. Pedig a termelés nem csökkent. Ez a gépesítés, az automatizálás következménye.

Eközben az Egyesült Államok egész észak-keleti vidékével együtt – amelyre a kohászat, a „klasszikus" gépgyártás, a textilipar volt a jellemző – Detroit is bizonyos fokú hanyatlásnak indult. A második világháború után tömegesen jöttek fel ide a négerek a déli falvakból. Sokan közülük egyáltalán nem tudtak munkához jutni az iparban. Hiszen szakképzetlenek, fél- vagy egészen analfabéták voltak. Azóta felnőtt egy második, felnövőben van egy harmadik nemzedék is, amely még soha életében nem dolgozott. Hasonlóképpen, mint New Yorkban, az úgynevezett középosztály tagjai – a jól kereső szakmunkások és attól felfelé – jelentős számban kiköltöztek az elő- és a kertvárosokba, és az ő volt kerületeikből néger gettó lett. Bent a városban ezek után már alig folyt be valamennyi jövedelmi adó. Ennélfogva a hatóságoknak egyre kevesebb pénzük maradt iskolázásra, az utak karbantartására, a rendőrség fenntartására. Ettől még tovább süllyedt a lakosság műveltségi szintje, a város, a közművek állapota, a közbiztonság. Mire még többen költöztek ki a városból, és így tovább. Ez a bűvös kör, amelyet a nagyvárosok válságának neveznek, nemcsak Detroitra jellemző. Sőt itt viszonylag sokat tettek azért, hogy áttörjék a kört.

A 70-es évek elejére rekonstruálták az egész városközpontot. Akkor épült a Cobo Hall, meg a luxusszállodák, az üzletsorok, s számos más közvetlenül és közvetve munkaalkalmat teremtő intézmény. Javult a közbiztonság. Azt hallottam, de magam is tapasztaltam, hogy az új városközpontban nappal s kora este ma már gyalog is nyugodtan lehet közlekedni. A nemrégiben még *Death City*nek (halálvárosnak) nevezett metropolisban, amely hosszú ideig az első helyen állt az amerikai gyilkossági statisztikában, ez nagy szó! 1974-ben még 714 embert gyilkoltak meg Detroitban. Alig öt esztendővel később már csak 416-ot.

Az elővárosok, úgy tűnik, viszonylag biztonságosak. Dearbornban, ahol alapvetően a Ford Művek munkásai élnek, nincs kerítés a családi házak és a parányi kertek körül. A házakhoz többnyire egy gépkocsit befogadó garázs tartozik. Ha két autó van a családban (ami az elmúlt évtizedben mind gyakoribb), a második már az utcán áll.

Angol-amerikai szokás szerint nincsen kerítés a Gross Point-i egy-, sőt kétemeletes családi házak körül sem. Ez a jómódúak és gazdagok kertvárosa a St. Clair-tó partján. Itt már jókora a gyep, téglából, terméskőből épültek a házak, és egy- vagy kétemeletesek. Ezekben az autógyárak vezető tisztviselői, mérnökei élnek. A felső tízezer kastélyainak, márványpalotáinak parkjait viszont már rendszerint magas vaskerítés védi a hívatlan látogatóktól, legfeljebb itt-ott lehet belesni a széles kapukon, autóbejárókon. Ugyanitt, a tóparton hosszú mérföldeken át sorakoznak a jachtklubok; a víz tükrén vitorlások, motorcsónakok, széllovasok, vízisízők siklanak.

Útikalauzom végigvitt a detroiti néger negyeden is. Egy árnyalattal talán kevésbé nyomorúságos, mint a New York-i Bronx vagy Harlem, de itt is sok a kiégett, düledező ház, sőt az elhagyott gyárépület is. S mivel különösen sok a földszintes ház, s emiatt viszonylag kicsi a népsűrűség, első látásra úgy tetszik, hogy ez a nagyed még kiterjedtebb is Harlemnél. Feltűnő, hogy milyen sok felnőtt férfi és fiú járkál, téblából, lézeng az utcákon, pedig délelőtt van. Persze, Detroitot különösen sújtja a munkanélküliség, és a fekete lakosságot az átlagosnál is jóval nagyobb mértékben.

Ottjártamkor különösen visszaesett a gépkocsivásárlás az Egyesült Államokban. Ezen a csökkent számon belül viszont megnőtt a külföldi, elsősorban a japán gépkocsik aránya. Ha a 60-as évek elején az Egyesült Államokban egy bogárhátú Volkswagen vagy kivált egy japán kocsi ritkaságnak számított, ma már minden negyedik forgalomba kerülő autó külföldi gyártmányú. Az autóipari dolgozók szakszervezete ebben látta és látja a munkanélküliség okát, és azt követeli a kormánytól, hogy akadályozza meg a japán importot.

1983–84-ben, az általános fellendülés közepette az autoeladás is felgyorsult az Egyesült Államokban. Ha 1980–81-ben akkora készletek gyűltek fel, hogy időről időre egy-két hétre le kellett állítani a még csökkentett kapacitással működő üzemeket is (sokat ugyanis bizonytalan időre zártak be), három-négy esztendővel később a vásárlóknak egy-két típusra már néha várakozniuk is kellett. Ennek ellenére a munkanélküliség itt alig csökkent. A nagy autógyárak ugyanis annyi robotot és a korábbinál termelékenyebb gépet, automatát állítottak be, hogy a jóval több gépkocsi előállításához is csak részben volt szükség az elbocsátottak visszavételére.

Az autóipari munkások élet- és munkakörülményeiről sokat tudtam meg Duane Frankie-től, a Ford River Rouge gyár műhelybizalmijától, aki – mint elmondta – ellenőrként dolgozik. Ezen megakadtam egy pillanatra, mivel az amerikai szabályok szerint bárki, akinek beleszólása lehet munkásfelvételbe vagy -elbocsátásba (tehát már a csoport- vagy brigádvezető is), nem lehet a szakszervezet tagja. (Viszont ha az ilyen beosztású személy dolgozik sztrájk idején, azt nem tekintik sztrájktörésnek.) Frankie azonban minőségi ellenőr a végszereldében, meós a futószalagnál.

Elmondta, hogy az autóiparban 30 százalékos a munkanélküliség. Az ő üzemük fennakadás nélkül, normális, heti 40 órás munkaidőben dolgozik, mivel náluk most kezdik kibocsátani az újdonságnak számító, kapós, a japániakkal versenyezni kívánó kisautókat. Ezért jó esélyük van rá, hogy náluk senkit sem bocsátanak el. Vannak aztán olyan üzemek, amelyeket időnként egy-két hétre bezárnak. Ott a dolgozók – legalábbis Detroitban, ahol a michigani törvények érvényesek – a bérük 80 százalékát is megkaphatják munkanélküli-segély formájában. Viszont aki olyan gyárban dolgozik, amelyet a válság miatt bizonytalan időre zárnak be, bajba kerülhet. A munkanélküli-segély ugyanis csak egy évig jár náluk, utána már csak szociális segélyre jogosultak az „ideiglenesen" elbocsátottak. A múlthoz képest ez is komoly vívmány, mivel éhen halni már senkinek sem kell, ám a szociális segélyből megélni nem lehet.

– Az igazán nagy baj akkor kezdődik, ha valaki olyan üzemben dolgozik, amelyet teljesen felszámolnak – magyarázta Duane Frankie. – Helyben elhelyezkedni csaknem lehetetlen. El lehet ugyan költözni az ország más vidékére és ott munka után nézni, de egyrészt, mit kezdjen valaki a családi házával Detroitban (ahol értéke feléért sem lehet eladni), másrészt az autóipari munkások magas órabérhez szoktak, másutt jó, ha annak a felét-kétharmadát meg tudják kapni. De még többnyire az is csak akkor sikerül, ha fiatalok vagy legfeljebb középkorúak.

Meós ismerősöm magyarázata rendkívül világos és szabatos volt, szófűzése, kiejtése pedig művelt emberre vallott. (Angol anyanyelvűeknél már magából a kiejtésből lehet következtetni az iskolázottsági fokra.) Amikor életéről kérdeztem, kiderült, hogy Duane – egy Finnországból bevándorolt favágó Amerikában született fia – egyetemen bölcsészkart végzett. Mivel azonban hosszú ideig nem tu-

dott a szakmájában munkát kapni, s a felesége nagyon rosszul fizetett állásban volt, kénytelen volt gyárban elhelyezkedni, s aztán ott is ragadt. Nem utolsósorban azért, mivel legalább annyit keres, mint egy városi iskolai tanár.

Néhány órával beszélgetésünk után alkalmam nyílt bepillantani annak a gyáregységnek az életébe, ahol Duane Frankie dolgozik. De nem ő vitt be.

A Ford és a többi autógyár ugyan rendszeresen szervez autóbuszos üzemlátogatásokat, a vállalat veszteségeire való hivatkozással azonban átmenetileg szüneteltették ezeket.

Amikor elpanaszoltam Dömény Pálnak, az öreg már állt is fel a székéből.

– Na gyere, majd én beviszlek – mondta. – Úgyis be kellene néznem, hogy ellenőrizzem a gyári étkezde dolgozóinak a munkakörülményeit. Majd te is bejössz velem mint szakszervezeti ellenőr.

Máig sem tudom, hogy milyen munkakörülmények között főznek, szolgálnak fel, mosogatnak a gyári ebédlőben, viszont láttam, hogyan dolgoztak az akkor egyetlen éjjel-nappal termelő üzemrészben: a négyhengeres – tehát amerikai fogalmak szerint apró – motorokat gyártó vadonatúj csarnokban.

A több száz méter hosszú csarnokban a mérnökök, a technikusok kerékpáron vagy akkumulátoros kiskocsin közlekednek. De elvétve ha látni egyet-egyet. Igaz, munkást sem túl sokat. A függesztett szállítószalagon érkező részegységeket jobbára automaták állítják össze, és csak itt-ott ellenőrzik, illetve egészítik ki őket emberek.

A munka ütemét nem tudtam megítélni. A munkásoknak szemmel láthatólag nem kell úgy kapkodniuk, mint a Chaplin-féle *Modern idők*ben, de a futószalag akkor is csak futószalag marad. A napi nyolcórás munkaidő alatt (a munkahét 40 órás) háromszor lehet lazítani. A munkások kétszer távozhatnak tizenöt-tizenöt percre (ilyenkor a mester a „beugrót" állítja a helyükre), és egyszer van félórás ebédszünetük, amikor is a szalagot leállítják. Ezenkívül sem vécére, sem dohányozni nem mehetnek ki. És a műhelyben tilos a dohányzás.

A motorgyári szalag végén egy különleges jármű áll, amely a végszereldébe viszi a kész motorokat. Ez ugyanis teljes vertikalitású üzem. Saját öntödéje is van. Egyébként egy hajózható csatorna jön be a városnyi gyártelep területére. Láttam, amint sok ezer tonnás

Egy a tucatnyi New York-i magyar vendéglő közül
A Budapest fodrászműhely a New York-i „Magyar Faluban"
A magyar negyedben a hentes is valódi magyar

Négergyalázó felirat az aluljáró falán Massachusetts államban

New Yorki embléma – a Verseny (Gutmann) Áruház után szabadon ▶

Az MX rakétáról szóló rádióműsor reklámja (Salt Lake City) ▶

A kézigránátot üzletben árulják

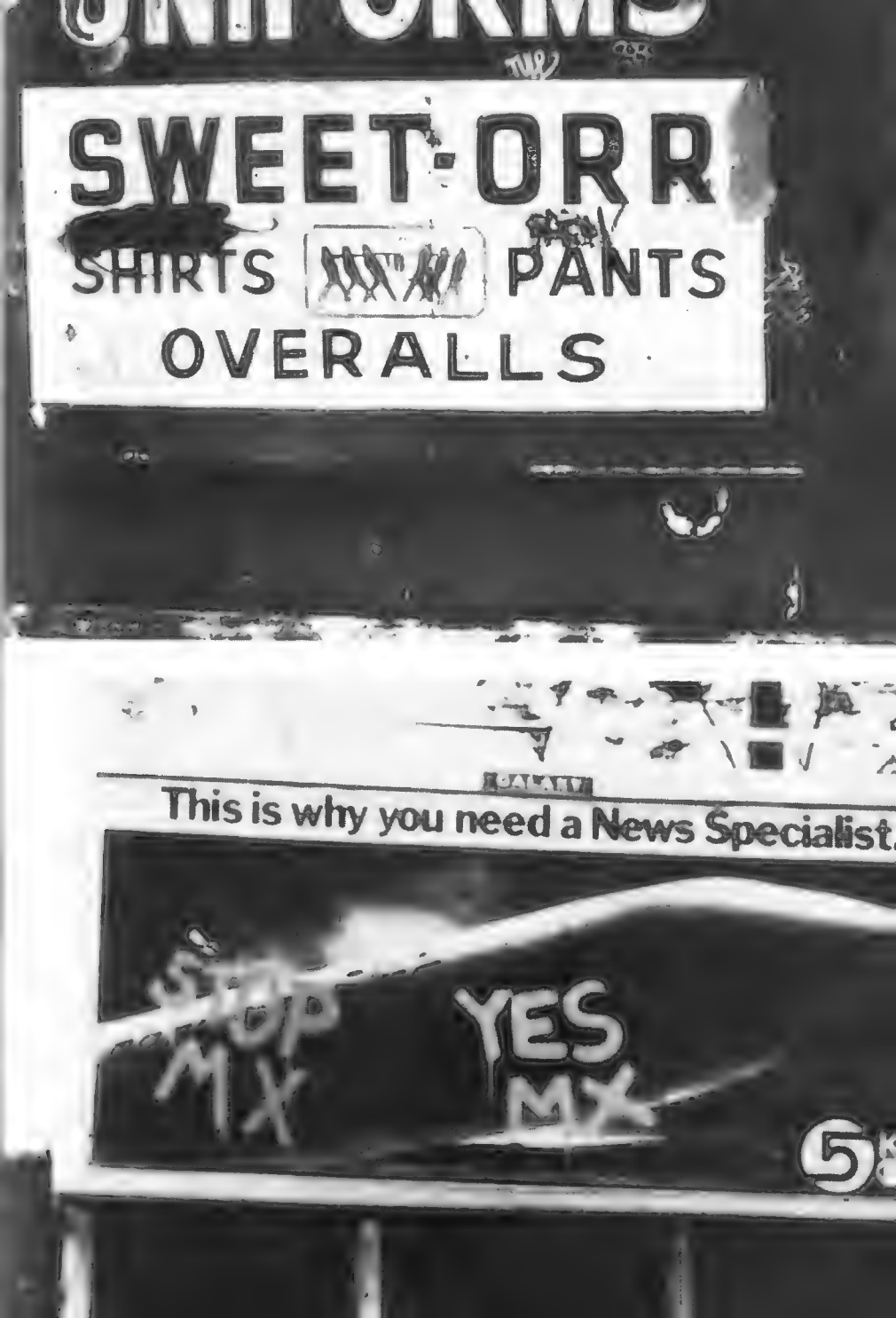
UNIFORMS
SWEET-ORR
SHIRTS
PANTS
OVERALLS
This is why you need a News Specialist.
STOP
MX
YES
MX

A Pentagon MacArthur tábornokról elnevezett folyosóján

Tisztek, turisták a Pentagon folyosóján

A hadseregügyi miniszter irodája előtt a Pentagonban

A Ku Klux Klan Birodalmi varázslója interjút ad a szerzőnek

Washingtoni tüntetés a Ku Klux Klan ellen

Thomas Schirmer atya, a „hispanic"-ok lelkésze

A delfin Floridában is a gyerekek és a felnőttek kedvence

A Nelson Rockefeller Plaza Albanyben, New York állam fővárosában

A névadó
Window Rock
(Ablakszikla)
a navaho
rezervátumban

„Háztáji" bölények ▶
Taos pueblóban

250 éves ▶
római katolikus
templom
a zunyi
pueblóban

Rita Lorenzo,
a zunyi törzs
tanácsának tagja

Az apacs indiánok szóvivője nyilatkozik a Magyar Rádiónak

A San Juan-i diákvezér mögött a felirat: Sztrájk ▶

A flottatámaszpont bejárata Vieques szigetén (Puerto Rico) ▶

NO FIRE ARMS ALLOWED ON BASE
NO PERMITEN ARMAS DE FUEGO EN LA BASE
ALL PERSONS AND VEHICLES
ENTERING THIS BASE ARE
SEARCH
VEHICULO
BASE ESTA
STOP
PARE

A Rettenthetetlen Falu (Puerto Rico)

Az idősebbik Booth ▶

Korszerű sertéstelep a Booth-farmon ▶

Stephen Cooley
határőrtiszt
az USA
és Mexikó határán

Fanga Tiai Főnök, ▶
a statisztikus
(Amerikai Szamoa)

Umatac község ▶
Guam szigetén.
Itt szállt partra
Magellán...

Az USA-t
Mexikótól elválasztó
Rio Grande-folyó
El Pasónál

A Vágy villamosa (New Orleans)

tengeri hajóból kokszot raktak ki a daruk. A hajó a Ford Műveké. A bánya is, ahonnan a szenet hozták. És természetesen a gyári konyha és étkezde is.

Ezen ugyan nyilván kevesebb haszon van, mint az autógyártáson, de valamennyi nyereséget ez is hoz. Akárcsak a Greenfield Village-i Ford Múzeum és szabadtéri bemutató, amelynek a kiállítás legfőbb tárgya maga az istenség: I. Henry Ford. (Unokája, a jelenlegi tulajdonos, II. Henry Ford néven szerepel.)

Tagadhatatlanul érdekes múzeum ez. A látogató megismerkedhet benne nyolc évtizedre visszamenően valamennyi Ford autótípussal, és láthat egy 8000 lóerős, 160 (egyenként hatvantonnás) tehervagon vontatására alkalmas gőzmozdonyt. A Greenfield Village-i skanzenben Henry Ford szülőházán és első műhelyén kívül hozzáértéssel, ízléssel felépítettek egy egész, XIX. századi amerikai falut is. Valódi a bútor a házakban, valódiak a tehenek az istállókban. Látható a szabadtéri múzeumban eredeti szélmalom és Edison hajdani laboratóriuma. Fel lehet ülni pöfögő vicinálisra, lapátkerekes hajóra, de még hintóra, sőt póniló hátára is. Van könyvüzlet, étterem, ajándékbolt – természetesen mindez hitelfizetéssel is, amerikai módra.

A látogató egész napos program keretében ismerkedhet meg annak a Henry Fordnak az életével és életművével, aki kerekekre tette a világot és aki az emberiség jótevője.

Más rendszerint fizet a reklámért. Fordék még ezen is keresnek. A T jel jegyében.

Mars isten hajlékában

Ford isten után Mars isten.

Egyesült államokbeli tartózkodásom során rengetegszer jártam Washingtonban, főként a Fehér Házban és a külügyminisztériumban. A legtöbb alkalommal, ha időm engedte, legalább egy órácskára beszaladtam a Nemzeti Galériába, a Repülési és Űrhajózási Múzeumba vagy a Capitol és a Washington-emlékmű közötti Mallon sorakozó csodálatos múzeumegyüttes valamely másik egységébe. Mindezeket azonban a Lincoln-emlékművel és a Kennedy Kulturális Központtal egyetemben már oly sokszor leírták, hogy

valósággal visszaköszönnek az Amerikáról szóló riportkönyvek oldalairól.

Éppen ezért washingtoni emlékeim közül hadd számoljak most be csupán egyről, az oly gyakran emlegetett Pentagonról. Hacsak nem gépkocsin érkeztem Washingtonba, utam mindig előtte vezetett el, ugyanis a hadügyminisztérium épülete a washingtoni Nemzeti repülőtérről a városközpontba vezető autóút közelében áll.

Columbia szövetségi körzet (egyenlő Washingtonnal) egy sarkára állított négyzet – így hasították ki Marylandből és Virginiából avégett, hogy az Egyesült Államok fővárosa különálló, közvetlenül a szövetségi kormány alá rendelt területen legyen, s ne tartozzék egyik szövetségi államhoz sem. A szabályos négyzet azonban a Potomac-folyónál megtörik, és ami annak a nyugati partján van, az valamilyen oknál fogva már nem a szövetségi körzethez, hanem Virginia államhoz tartozik. Az itt működő országos főhatóságok – köztük a Pentagon – tehát ily módon nem is a szorosan értelmezett fővárosban székelnek. Olyan ez, mintha a Bem rakparti külügyminisztérium nem Budapesten, hanem Pest megyében lenne.

A Pentagon metróval is megközelíthető: a szerelvények az épület alatt állnak meg, s onnan tucatnyi kijáraton, mozgólépcsőn lehet feljutni a hadügyminisztérium „fogadószintjére". Ha gépkocsival érkezik az ember (bár lehet, hogy ez a látogatókra nem, csak az ott dolgozókra vonatkozik), nincs parkolási gondja. A Pentagon négy óriási parkolójában (összterületük 27 hektár) néhány száz híján 10 000 gépkocsi számára van hely.

Ami nem is olyan borzasztó sok, ha arra gondolunk, hogy az épületben 23 000 katona és polgári alkalmazott dolgozik. Ez a világ egyik legnagyobb irodaépülete. Hasznos területe háromszor annyi, mint az Empire State Buildingé, és a Capitol irodái az öt síkkal határolt épület egyetlen „síkjában" elférnének. A görög *pentagon* szó ötszöget jelent. Az épület alakjáról kapta nevét, de ez tulajdonképpen nem is egy, hanem három párhuzamos, egymásban dobozszerűen elhelyezett tömb, ahol 150 lépcsőház, 19 mozgólépcső, 4200 falióra, 685 ivócsap és 280 vécé található. Az amerikaiak minden számot ismernek és ismertetnek. Lássunk még néhányat erről az épületről! A Pentagon falai között naponta 30 000 csésze kávét és 5000 pohár üdítőitalt fogyasztanak el (a sörfogyasztásról

nem láttam adatot), 130 000 levelet bontanak fel és ragasztanak le, 200 000 telefonbeszélgetést folytatnak...

Ha a Pentagonról hallunk, elsősorban nem is annyira magára az épületre gondolunk annak fizikai valójában, mint inkább arra, hogy innen irányítják a tőkés világ legnagyobb fegyveres erejét. A közhiedelemtől eltérően itt található a Kremlt a Fehér Házzal összekötő „forró drót" amerikai vége.

Jó évtizede a Pentagon – akárcsak a Fehér Ház vagy az FBI (a Szövetségi Nyomozó Iroda) – látogatókat is fogad. Már úgy értem: nemcsak ügyfeleket, hanem kíváncsi turistákat. Természetesen szigorúan meghatározott keretek között. A Fehér Házban a XIX. század elején beszerzett porcelánszerviz, az FBI-nál egy csípőből tüzelő mesterlövész a fő attrakció. A Pentagonban ugyancsak nem az amerikai fegyveres erők mozgósítási terveivel ismertetik meg a látogatókat...

A belépés ingyenes.

A mi csoportunkban húsz fő van. (Később hallom, hogy mindig ennyi a létszám: sem több, sem kevesebb.) Ebből most három amerikai tengerésztiszt, a többiek civilek. Hogy amerikaiak-e vagy külföldiek – nem tudom. Nekem is csak a nevemet kérdezték, igazolványt nem kellett felmutatni, és a kutya sem tudakolta, honnan jöttem.

Egy fiatal katona az idegenvezetőnk. A bal zubbonyzsebe fölött viselt felirat szerint (ennek viselése egyenruhások számára Amerikában tábornokig bezárólag általánosan kötelező) *Stoves* a neve. Először a vetítőbe vezet bennünket. Ott egy negyedórás film keretében bemutatják, elmondják mindazt, amit *nem* fogunk látni. Először a ház urát, Caspar Weinberger hadügyminisztert, aki a filmvászonról maga üdvözli a látogatókat, azután a többi között az Egyesült Államok fegyveres erőinek „idegközpontját", azaz a vezénylő- és távközlési központot, ahol az öt világrészben működő amerikai katonai támaszpontokkal tartják szüntelenül a kapcsolatot. (Minden más hadseregtől eltérően az amerikai katonák, tengerészek, repülősök döntő többsége külföldön állomásozik.) És néhány kockát látunk a Pentagon építésének történetéről is. Lenyűgöző teljesítmény! A 280 000 négyzetméter alapterületű irodakolosszust a második világháború elején mindössze tizenhat hónap alatt építették fel.

Ekkor jut eszembe, hogy van azért a Pentagonnak olyan részlege is, amelyet még ebben a moziban sem mutattak, sőt amely a minisztérium szervezeti sémájából is hiányzik. Ilyen például a hadsereg úgynevezett hírszerzés-utánpótlási tevékenységével foglalkozó részlege. Ez nem a katonai hírszerzés, amelynek a tevékenységéről ugyan vajmi keveset beszélnek, de amelynek maga a léte nem titok! Ennek az utóbbi, 1980-ban felállított részlegnek a működéséről a közelmúltig még a szenátus és a képviselőház illetékes bizottságai sem tudtak, noha ez ellentétben áll a törvényekkel, mi több, még a CIA-nek (a Központi Hírszerző Ügynökségnek) is csak homályos értesülései voltak a létezéséről.

Mint a *The New York Times* hasábjain később kiszivárgott, ez a részleg nem annyira a hírszerzéssel, mint inkább az aknamunkával, továbbá zsoldosok, diverzánsok kiképzésével és irányításával foglalkozik, a többi között Közép-Amerikában és a Karib-térségben, mostanában mindenekelőtt Nicaraguában. De ugyanez a részleg látta el hírszerzői adatokkal James Gritzet, a *zöldsapkások* nevű amerikai különleges egységek volt tisztjét is, amikor az 1981-ben – állítólag saját szakállára, és nem hivatalos megbízásból – átlépte a laoszi határt, és felderítői tevékenységet folytatott az indokínai országban...

De kezdődik már az egy és negyed órás gyalogtúra a minisztérium labirintusaiban. Stoves, a vezetőnk kihirdeti, hogy a csoportnak szigorúan együtt kell maradnia. A fényképezőgépeket azonban – eltérően attól, amit a *Bunte* című nyugatnémet képeslapban olvastam – nem adjuk le. Sőt – mint a kiskatona közli – egy-két folyosó kivételével, ahol ő majd szól, szabad is fényképezni. A továbbiakban Stoves lankadatlanul rajtunk tartja a szemét. Előírás szerint maga hátrafelé lépdelve vezet bennünket, hogy szüntelenül láthasson.

Hát bizony nem is szeretnék véletlenül elmaradni a csoporttól. Nemcsak azért, mert ki tudja, mit gondolnának rólam, hanem mert félő, hogy sohasem találnék ki innen. Bár állítólag az óriási ötszög bármely két legtávolabbi pontja csupán hétpercnyire van egymástól gyalogszerrel, mégis napokig lehetne bolyongani az összesen 28 kilométer hosszú fő- és keresztfolyosókon.

Igaz, nem unatkozna az ember. Látvány van itt elegendő. A folyosók falán képek, zászlók lógnak, másutt múzeumi üvegszekré-

nyekben, állványokon különféle lőfegyverekkel, repülőgép- és hajómodellekkel, egyenruhákkal ismerkedhet a látogató. („Hölgyeim és uraim, nyugodtan fényképezhetnek!") Külön folyosója vagy legalábbis sarka van itt egyik-másik háborús hősnek is, például Marshall és MacArthur tábornoknak. Az utóbbi csak jóval halála után, hajdani alárendeltje, Caspar Weinberger minisztersége idején részesült ebben a megtiszteltetésben, mivel amikor a 70-es években szóba került, Brown akkori hadügyminiszter nem engedélyezte a MacArthur folyosót. Arra hivatkozott, hogy a tábornok 1951-ben ellenszegült az elnöknek, aki az Egyesült Államokban egyben a fegyveres erők főparancsnoka is. Ezért MacArthurt le is kellett váltani beosztásából. Az engedetlen és még hazájában is túlságosan agresszívnek számító katonát, aki 1951-ben be akarta vetni az atomfegyvert Ázsiában, e folyosóval a Reagan-kormányzat tehát mintegy rehabilitálta.

Két fő folyosó találkozásánál kapott helyet a Hősök Csarnoka, amelyben mindazoknak a nevét felvették a márványtáblákra, akik az idők folyamán elnyerték az Egyesült Államok legmagasabb katonai kitüntetését, a Becsület Érdemrendet. A 3400 név között mindössze egy nő van: dr. Mary Walker katonaorvos, aki a polgárháborúban kötözte és gyógyította a fronton a sebesülteket élete kockáztatásával.

Az egyes háborúk hőseinek fényképeit, illetve a hősi halottak számát vizsgálva, nekem két dolog tűnt fel. Először az, hogy az amerikaiak szerencsés nemzet. A százhúsz esztendővel ezelőtti, rendkívül véres polgárháborút leszámítva (a polgárháborúk más országokban is rendszerint kegyetlenek voltak és nagyon sok áldozatot követeltek!) főként olyan háborúkat vívtak, amelyekben – a lakosság számához képest – elenyésző veszteségeik voltak. Ilyenek voltak például a Mexikó, az indiánok, a Spanyolország elleni háborúk. Még a hatalmas méretű két világháborúban is csak nagyon mérsékelt veszteséget szenvedett az Egyesült Államok, de legalábbis összehasonlíthatatlanul kisebbet, mint mondjuk a Szovjetunió, Németország, Magyarország vagy Anglia.

A másik szembetűnő dolog: a néger katonák száma és a legmagasabb érdemrenddel kitüntetett négerek száma közötti arány. Ez az egybe nem esés a közelmúltig a néger katonák és tisztek arányára is érvényes volt.

A polgárháború idején szolgáltak először feketék az amerikai (természetesen az északi) hadseregben. Ezek az önkéntesek – tegnapi rabszolgák – tették ki az Unió seregének a tíz százalékát. A háború után is négy néger ezred szolgált a hadseregben, tisztjeik azonban valamennyien fehérek voltak. Ez még az első világháborúban sem változott, amikor a 200 000 amerikai néger katona kilencven százaléka úgynevezett ültetvényesalakulatokban, vagyis munkásszázadokban szolgált. A második világháború idején ugyan már voltak fekete tisztek is (az első közülük, egy bizonyos Benjamin Davis, 1936-ban végezte el a West Point-i akadémiát), de csak olyan alegységekben, amelyeknek a közkatonái maguk is feketék voltak. Fekete tiszt fehér katonának nem lehetett az elöljárója. A légierőnél viszont már akkor elég sok néger pilóta volt, az arisztokratikus szellemű flottánál azonban a négerek még a második világháborúban is jobbára csak szakácsként, munkásmatrózként szolgálhattak.

Csupán az 1950-es években vezették be – legalábbis papíron – a fehérek és feketék teljes egyenjogúságát a fegyveres erőknél. Ez azonban nem mennyiségi egyenlőség. Ellenkezőleg. Mivel a néger fiatalok között mindig jóval magasabb a munkanélküliek aránya, mint a fehérek között, a vietnami háború után hivatásossá vált (zsoldos) hadseregbe aránytalanul sok néger jelentkezik, hogy legalább ilyen foglalkoztatottságot nyerjen, szakmát szerezzen. Számarányuk a hadsereg egyes fegyvernemeinél ma megközelíti a teljes létszám felét (legalábbis a legénységi és az altiszti állományban).

Vezetőnk, Stoves immár egy órája hátrál. Már megmutatta nekünk az egyes haderőnemek minisztereinek és vezérkari főnökeinek a szobáit is (természetesen csak kívülről). Azután áthaladunk két, Amerika vezette katonai szövetségnek – a NATO-nak és az ANZUS-nak – szentelt folyosókon, végül egy vendéglőkkel, üzletekkel, bankfiókokkal, jegyirodákkal teli csarnokba érünk, ahonnan mozgólépcsők vezetnek lefelé a Pentagon saját metróállomásához.

Turistatársaim elégedettek. Azzal a tudattal távoznak, hogy kormányuk jól sáfárkodik az adójukból befolyt dollárokkal: hatékony fegyveres erőt tart fenn az Egyesült Államok és az egész szabad világ védelmére. Stoves – amerikai szokás szerint – noha nincs sapka a fején, halántékához emeli kezét, búcsúzóul feszesen tiszteleg. Szét szabad szélednünk.

Narancsországban

Walt Disney világa

Gyerekkoromban nagyon szerettem volna látni és sehogy sem tudtam elképzelni, hogy milyen fán terem, hogyan fest az ágon a narancs. Harmincharmadik évemben, Athénban pillantottam meg először ilyen gyümölcsöt „természetes állapotában", s nem kis csalódást okozott. A fában nem volt semmi meseszerű, ugyanolyan volt, mint bármelyik közönséges gyümölcsfa az Alföldön. Mégis, mielőtt Floridába indultam, ismét elfogott a kíváncsiság: milyen lehet az a szövetségi állam, ahol óriási narancsligetek vannak, amely egymagában megtermeli a többi negyvenkilenc állam lénarancs-szükségletének nagy részét.

Nos, ebben a narancsországban már nem csalódtam. Látnivalói valósággal fejbe kólintottak, kivált hogy alig tíz nap alatt próbáltam annyi élményt befogadni, amennyi tíz hónapra is elegendő lenne. Pedig nem is olyan nagy ez az állam. Területe másfélszerese Magyarországénak, igaz viszont – elég keskeny félsziget lévén – oly hosszan lóg bele a tengerbe, hogy több mint félezer kilométeren át alkot természetes gátat az Atlanti-óceán és a Mexikói-öböl között. Valaha a franciák, az angolok, majd a spanyolok birtokolták, s a múlt század közepe óta tartozik az Egyesült Államokhoz. Eredeti fő kincse a szubtropikus éghajlat volt; jórészt ennek köszönhetően épült oda és épült fel Floridában mindaz, ami ma oly nagy számban vonzza oda az embereket az Egyesült Államok más vidékeiről és külföldről. Csupán ez az idegenforgalmi bevétel 1982-ben 40 milliárd (!) dollárt hozott Floridának, ami bő háromszorosa a magyar állam teljes költségvetési bevételének.

Egyszerűen hihetetlennek tűnő szám.

Ám mindjárt hihetőbbé válik, ha belegondol az ember, hogy Florida számtalan nevezetessége közül csupán a *Walt Disney világa* nevűbe (ez a világ legnagyobb üzleti forgalmát lebonyolító turistalátványosság) fennállásának első tíz évében 140 millió belépőjegyet adtak el. Szezonon kívül naponta átlagosan 30 000 látogatója van, karácsonykor pedig (amikor Floridában rendszerint még fürdeni lehet a tengerben) napi 80 000.

Walt Disney, miután megteremtette a fekete-fehér, majd a színes Miki egeret és Donald kacsát, filmvászonra álmodta a Hófehérkét és Pinocchiót, üzletembernek is felcsapott. Természetesen a rajzfilmek elkészítése sem pusztán művészi munka volt – egy filmvállalat megteremtésével párosult. Később azonban a Walt Disney-féle társaság Kaliforniában, Los Angeles közelében felépítette a *Walt Disney országát*, ahol a látogatók több száz hektáron találkozhattak a mesék, az amerikai történelem és a XXI. század fantáziavilágával. Ez már óriási üzleti vállalkozás volt.

Amikor azonban a művész üzletember bővíteni akarta „országát", olyan telekspekulációba ütközött, hogy kénytelen volt letenni tervéről. Elgondolását az Egyesült Államok túlsó végén, a Csendes-óceán helyett az Atlanti-óceán közelében váltotta valóra. A floridai Orlandótól nem messze megvásárolt egy 112 négyzetkilométeres erdős, tavas, mocsaras területet. Ennek egyik sarkában építette fel a kaliforniai „ország" korszerűsített mását. Ez immár a Walt Disney *világa* nevet viseli. Azaz hogy ez még csak a *Varázslatos birodalom,* amelynek elkészülte után tíz évvel (sajnos már az én látogatásomat követően) nyílt meg a teljességgel a jövő világát idéző úgynevezett Epcot-központ. Tartalék terület azonban még ezután is maradt.

A látogató, miután a hét törpe valamelyikéről elnevezett, távoli parkolóból az autóbusz a külső bejárathoz vitte, választhat, hogy egysínű magasvasúton vagy a múlt századi lapátkerekes Mississippi-gőzöst idéző kompon kívánja-e megközelíteni a belső bejáratot.

Ott pedig egyenesen egy század eleji amerikai városka főterére lép. Háta mögött az állomás, ahonnan gőzmozdony vontatta kisvasúton folytathatja útját a Varázslatos birodalom tartományaiba. Bal kézről a városháza, a tűzoltóság, szemben a főutca. Minden élethű és korhű; az épületek stílusa, a járda kövei, a század eleji tűzoltóautó, a lóvasút, a cukrászdában a fagylaltot mérő kisasszonyok csipkeruhája. Kőbe, fémbe, textíliába álmodott régi szép békeidők és mai nosztalgia.

Aki egyenesen megy, a sok-sok emelet magas (és természetesen nem papírmaséből épült) Hamupipőke-kastélynál találja magát. Aki balra fordul, Kalandtartományba jut. Kötélhágcsónak álcázott lépcsőkön végigjárhatja az óriási fát, amelyen a svájci Robinson család teremtett magának kényelmes otthont, hajózhat az őserdei

folyón, amelyből időnként a csónakok közeledtére krokodilok és vízilovak dugják ki a fejüket (de ezek már sajnos műanyag állatok). Felkeresheti a kalandvágyó látogató a hajdani karibi kalózok kastélyát, ahol sakkozó csontvázaktól a feje fölött tüzérségi párbajt vívó tengeri rablókig sok mindennel ijesztgetik a pénzéért. Határtartományban (a múlt század vadnyugatát, prérijét őrző földön) az indiánfaluk wigwamjai, lasszós cowboyok, patkódobáló szerencselovagok és Tom Sawyer szigetének nevezetességei várják a látogatókat. (E szigeten – hiszen emlékszünk még: Huckleberry Finn barátja nem volt a tanulás barátja – helyesírási hibák éktelenkednek az útjelző feliratokban.) Fantáziatartományban Nemo kapitány *Nautilus*án járhatjuk a tenger mélyét. A hajó valódi, a tengeri csillagok, a halak, a sellők, az elsüllyedt hajók és városok sajnos túlságosan is műviek. Hamupipőke palotája a városligeti mesebarlang nagyobb, ötletdúsabb változata. Innen drótkötélpályán folytathatjuk utunkat. Jövőtartományban beszélhetünk robotokkal, és részt vehetünk egy Mars-utazáson. A szellemes és tudományhű berendezést bármelyik korszerű planetárium megirigyelhetné. Van itt olyan űrhajónak álcázott attrakció, amely a pesti Vidám parkban még csak repülőgép névre hallgat, és van ugyancsak kozmikus utazásnak szentelt, sötétben száguldó, jobbra-balra bedűlő szuperhullámvasút, amelynek bejáratánál nem ok nélkül írták ki, hogy *szívbetegek tartózkodjanak tőle.*

Az attrakciók közötti utcákat, tereket Miki egerek, Donald kacsák, Plutó kutyák járják, és aki nem rest, az lefényképezkedhet velük. Napjában kétszer ugyanezek a figurák tizenötféle rezesbanda, száz meg száz flamenco- és kán-kán-táncosnő, bohóc, tűz- és kardnyelő, medvetáncoltató és velocipédes hölgy, virágba borult mozgó platform és ki tudja még, kinek és minek a kíséretében végigparádéznak a Varázslatos birodalom tartományainak főútjain.

A menetben, akárcsak a mesekastélyok tetején és a főtéren, körös-körül rengeteg a csillagos-sávos amerikai lobogó. A hazafias nevelésről a Miki egerek földjén sem feledkeznek meg. A Walt Disney világának egyik fő attrakciója éppen az a Lincolnt formáló, a megszólalásig, sőt még azon is túl hű panoptikum-robot, amely ül, áll, gesztikulál és beszél: a nagy elnök nevezetes 1863. november 19-i gettysburgi beszédét ismétli nyitástól zárásig.

Ez is hozzátartozik Walt Disney világához, amely valóban az

azóta elhunyt művész fantáziájában született, majd az ő vezetésével öltött testet. Ez mindenféle szempontból az egyik legtipikusabb amerikai vállalkozás, amellyel találkoztam. Lenyűgöző mérete és üzleti jellege, a szervezettség és a szervezés imponálóan magas foka, a mese és a modern technika, a művészet és a giccs, a tudomány és a csepűrágás e szétválaszthatatlan elegye minden képzeletet felülmúl.

Az attrakciók megtekintése révén (amelyeknek csak kis töredékéről győztem itt beszámolni) Walt Disneynek és munkatársainak fantáziájáról és közönségismeretéről nyer képet az ember. Ám van, ami még ennél is érdekesebb: maguk a látogatók.

Talán mondanom sem kell, hogy a különféle mesebarlangok és kozmikus szósszal leöntött hullámvasutak leglelkesebb nézői és utasai nem a gyerekek. Ez persze másutt is így lenne, hanem amit valóban nagyon amerikainak éreztem, az a hetven év körüli hölgyek önfeledt lovaglása volt a körhinták rugós faállatain. Nem kétlem, hogy a felnőttek máshol is szeretnék ezt tenni (hiszen amíg élünk, gyermekek maradunk), de szégyellnék magukat. A jómódú amerikai hölgyeket pénzük és pszichoanalitikusuk megszabadította gátlásaiktól.

A ráérő nyugdíjas amerikaiak (hozzáteszem: nem azok, akik a minimális társadalombiztosítási nyugdíjból élnek) mindenütt élen járnak a turistáskodásban. A napfényes Floridában, s itt, Walt Disney világában hovatovább ők alkotják a többséget. A Varázslatos birodalom bejárata előtt láttam egy három idős házaspárból álló csoportot, ahol egy elég roskatag bácsi gurította maga előtt barátja tolókocsiját, ami szemmel láthatólag számára is haszonnal járt: volt mire támaszkodnia. Egy idős hölgyet ugyanilyen alkalmatosságon gurítottak a szívbetegeknek tiltott attrakcióhoz, és ott átemelték a fejjel lefelé is száguldó járgányba. Az ember eleinte talán mosolyog az ilyesmin, de aztán tisztelni kezdi ezeknek az öregeknek a vitalitását.

Walt Disney, a nagy szórakoztató – s egyben alighanem a pszichológia kiemelkedő gyakorlati ismerője is – mindezt figyelembe vette világa tervezésekor. Ötletessége persze nemcsak a rajzpapíron, a filmkockákon és Hamupipőke orlandói kastélyában öltött testet, hanem a dollárok millióiban is.

A Varázslatos birodalom kolosszális üzleti vállalkozás.

Ha az évi 14 millió látogatót megszorozzuk a két napra érvényes 22 dolláros belépővel, máris egész csinos összeget kapunk. Ez azonban az egész vállalkozás bevételének csupán töredéke. A Walt Disney világához csatlakozó és annak szerves részét képező luxusszállók, éttermek, golfpályák, vitorlás- és vízisíkölcsönzők tucatjai, a birodalom területén működő több száz étterem, büfé, fagylaltozó, játék- és ajándéküzlet, fényképész, gyermek- és kutyamegőrző, autó-, toló- és gyermekkocsi-kölcsönző, bankfiók, nyílt és burkolt reklám a belépődíjak sokszorosát hozza a vállalatnak. Ezenkívül nyilvánvaló, hogy valamilyen formában részesedést fizetnek a Walt Disney részvénytársaságnak azok is, akik közvetve húznak belőle hasznot: a környékbeli kisvendéglősöktől a nagy légitársaságokig.

Hiszen Közép-Florida lakosságának egyötöde az idegenforgalomból – mint itt mondják: a turistaiparból – él. Orlandóban és környékén természetesen a Walt Disney világán kívül is van sok más látnivaló, például a Kennedy űrközpont vagy a világhírű akvárium és delfinárium. A Varázslatos birodalom azonban magában is olyan vonzerővel bír, amely milliószámra hozza ide a hazai, a latin-amerikai, és kisebb számban a nyugat-európai meg a japán látogatókat. (Az utóbbiak száma nyilván jelentősen csökkent, a Walt Disney cég profitja ennek ellenére számottevően nőtt azóta, hogy Japánban megnyílt a kaliforniai-floridai birodalom harmadik, szinte változatlan példánya.) A Walt Disney világa – az idénytől függően – 12-17 000 dolgozót foglalkoztat (többségük minimálórabéres szakképzetlen fiatal), de további 40 000-re teszik azoknak a környékbeli vendéglátóipari és egyéb dolgozóknak a számát, akik ugyancsak ennek köszönhetik munkahelyüket. Az orlandói nemzetközi repülőteret néhány éve bővítették, és évi forgalma meghaladja a hétmilliót. (Összehasonlításképpen: a Ferihegyi repülőtéren évente mintegy kétmillió utas fordul meg.)

A fenntartó cég profitjáról nem rendelkezem adatokkal. Mindamellett némi képet alkothatunk róla abból, hogy csupán a Walt Disney világának jövedelme után (tehát még az Epcot-központ elkészülte előtt) évi 200 millió dollár adót fizetett.

Látogatóként az űrközpontban

Március 24-ét mutat a naptár, és 28 Celsius-fokot a hőmérő, pedig még csak reggel kilenc óra van. Amióta letértünk a 85-ösről (az Egyesült Államok keleti partvidékén végighúzódó autópályáról), alig találkozunk szembejövő forgalommal, és bennünket is kevesen előznek. Az elágazás, amelyen haladunk, előbb keskeny földcsíkon visz, majd egy tengeröblön át vezető alacsony hídon, azután egy magasabb, de az áthaladó hajók miatt középen felnyitható hídon.

A gyér forgalom nemcsak a napszakkal magyarázható. A Canaveral-fokról – s oda igyekszünk – két napja bocsátották fel a harmadik próbaútjára a Columbia űrrepülőgépet. Az erre az eseményre autón, busszal, kerékpáron ide érkezett és a közelben letáborozott 750 000 főnyi tömeg már eloszlott. A tudósítók és az űrhajózási hivatal illetékesei a felbocsátás után ugyancsak elrepültek innen a houstoni irányítóközpontba, vagy a leszállás kijelölt helyére, az új-mexikói White Sandsbe.

Ma egészen közönséges hétköznap van a floridai Kennedy űrközpontban. A térkép szerint az űrközpont (vagy űrrepülőtér) két, Florida atlanti-óceáni partjával párhuzamos földnyelven terül el. A külső földnyelven van maga a Canaveral-fok. Még térképpel is nehéz kiigazodni az öblök, a fő- és melléklagúnák között, amelyeken túl valóban a nyílt tenger, az Atlanti-óceán van, azzal szemben pedig már csak Afrika.

A sorban feltünedező táblák mutatják, hogy a NASA (Országos Repülésügyi és Űrhajózási Hivatal) űrközpontjának területére értünk, aztán, hogy egy nemzeti park területén haladunk. Ritkán látható pelikánok tűnnek fel, majd arra leszek figyelmes, hogy gépkocsi áll az útpadkán. Utasai kiszálltak, és most lázasan fényképeznek valamit a vizesárokban. Magam is lefékezek, és alig hiszek a szememnek: aligátor hűsöl a mocsárba torkolló csatornában. Lehetséges, hogy ezek őrzik az űrrepülőteret az illetéktelen látogatóktól?

Természetesen van itt fegyveres őrség is. Éppen annak tagjai küldözgetnek (nagyon udvariasan, de az előírásnak megfelelően) Ponciustól Pilátusig, a belépőket kiállító irodától az utat elzáró kapuig és vissza. A közbülső távolságok jó tíz-tizenöt kilométere-

sek, ami nem is olyan sok, ha figyelembe vesszük, hogy a Kennedy űrközpont területe valamivel nagyobb, mint Budapesté.

Végre megkapom az ingzsebre kifüggeszthető belépőt, amelynek hátán az olvasható, hogy az *Egyesült Államok kormányának tulajdona,* és hogy *használat után megsemmisítendő.* Végre eljutok a sajtóközpont kerek, sátorkupolás épületéhez. Jobb oldalán a három nagy amerikai tv-társaság közvetítőépülete, balján pedig egy fedett lelátó, éppen olyan, akár odahaza a nagyobb vidéki sportpályákon. Innen szokták a rádióban és a televízióban közvetíteni meg fényképezni az űrrepülőgép felbocsátását. Magam is látom a távolban a felbocsátására szolgáló úgynevezett 39. számú komplexumot, de bizony alig. A torony legalább öt kilométernyire lehet tőlünk. A fotósok és a televíziósok eszerint hihetetlenül erős, már-már ágyúcső hosszúságú teleobjektívekkel dolgozhatnak, hiszen az induló rakétákról közeli képeket lát a néző.

A sajtóközpontban már csak néhány, a felbocsátás után ittfelejtett tudósító lézeng. Ronald (vagy amint becézik: Rocky, azaz Rakéta) Rabb szóvivő azt mondja: hetek óta az előző éjszaka volt az első, amikor végre kialhatta magát.

De még dörzsölgeti a szemét, s időnként ásít is egyet, amint beszámol arról, hogy a Kennedy űrközpontot a 60-as évek elején létesítette az űrhajózási hivatal a Hold-program számára. Korábban a légierő rakétakísérleti telepe foglalta el a terület egy részét. Mivel azonban az Apolló-program Hold-utazásaihoz új, a korábbinál sokkal nagyobb teljesítményű rakétákat használtak, a biztonság kedvéért bővítették a teret, hogy legalább tizenkét kilométer válassza el a kilövőállásokat a legközelebbi lakott körzettől. Az Apolló-program befejezése után átalakították a berendezéseket az űrrepülőgép-program céljaira. Az űrközpont jövője – az űrrepülőgépek felbocsátásán túl – bizonytalan, mivel távlati tervek nincsenek. És maga az űrrepülőgép-program is csak részben támaszkodik a Kennedy űrközpontra, mivel a katonai rendeltetéssel útnak induló űrrepülőgépeket a jövőben nem innen bocsátják fel.

Az interjú után megkértem a *rakéta* nevű sajtóelőadót: eszközölje ki számomra, hogy megtekinthessem a Kennedy űrközpontot. Kiderült azonban, hogy ezt az ő segítsége nélkül is megtehetem, mindössze két dollár ellenében. Az űrközpont tudniillik ugyanúgy turistalátványosság, mint a Walt Disney világa, azzal a különbség-

gel, hogy a valódi kozmikus utazások kiindulópontját tizedannyiért lehet megtekinteni, mint a fantasztikus űrutakét.

Az űrrepülőtéren évente kétmillió látogató fordul meg. Ebben a számban nincsenek benne azok, akik a felbocsátások előtt ötvennyolcvan kilométeres körzetben ellepik a környéket, és az utakról, az út menti parkolókból, de leginkább a mezőkről figyelik, amint a tűzcsóvát kilövellő rakéta, orrán az űrhajóval vagy a hasznos teherrel, eltűnik a kék égben vagy az éjszakában.

Attól a pillanattól fogva, hogy az ember belép a látogatóközpont épületébe, a tökéletes szervezettség birodalmába jut. Mintegy ötpercnyi sorbaállás után megkapom a részvételi jegyet, amelyen fel van tüntetve, hogy ilyen meg ilyen sorszámú autóbuszom nyolcvan perc múlva indul (hogy melyik kocsiállásból, azt hatvanöt perc múlva közlik hangszórón). És a hátralévő egy és negyed órát sem kell unalmas várakozással töltenem.

A pénztár melletti épület ugyanis űrmúzeum. Ha nem is akkora, mint a washingtoni, képekről, mozgó makettekről, működő modellekről a látogató itt is kiválóan megismerkedhet az amerikai űrhajózás, valamint a korábbi amerikai–szovjet űrkutatási együttműködés történetével.

A szomszédos épület afféle űrhajós szuperbazár. Az ember csak ámul-bámul a gyártók és a kereskedők találékonyságán. Mert nemcsak az űrhajósokat, az űrrepülőgépeket ábrázoló albumokat, képeslapokat, ceruzákat, golyóstollakat, kézi- és sporttáskákat, trikókat, kancsókat, poharakat, tányérokat, kulcstartókat, nyakkendőket árulnak itt, hanem például porított asztronautafagylaltot, űrrepülőgépet formáló ezüst fülbevalót és holdautó matchboxot is. Külön pavilont tartanak fenn a fotó- és filmamatőrök részére, s ott ezerféle filmet kínálnak. A bódé falán jókora reklámfelirat: *A Kennedy űrközpontban mindent szabad fényképezni. Vásároljon filmet!*

Két kávézó, egy fagylaltozó és egy jókora önkiszolgáló étterem egészíti ki a látogatóközpontot. Az udvaron szkafanderes „űrhajós" sétálgat. Nagyon izzadhat szegény a napon. Az a dolga, hogy a látogatókkal, főként a gyerekekkel együtt a fényképezőgépek lencséje elé álljon. Miután arcát sisakrostély borítja, a vele fényképezkedő látogató később, valahol Texasban, Japánban vagy Kanadában akár azt is mesélheti, hogy mondjuk Jack Lousma ezredessel,

a Columbia űrrepülőgép harmadik parancsnokával ismerkedett meg és fényképezkedett le együtt a Canaveral-fokon.

Aki pedig magáról óhajt űrhajós képet, csupán beáll a megfelelő jelmezbe, és a kivágott lyukhoz odatartja a fejét. És ez nem üzlet, itt nincs hivatásos fényképész, mint odahaza a falusi búcsúkon a hasonló kellékek mellett, itt mindenki a saját gyerekeit, házastársát, barátait örökítheti meg, látszólag szkafanderben.

Végre szólítanak a buszhoz. Amint elfoglaljuk a helyünket, a vezető bekapcsolja a magnetofont. Utunk során mindvégig halljuk a magyarázatot arról, amit éppen látunk, vagy ha már tíz-tizenöt perce csak tűlevelű erdők, majd narancsligetek útjain fut velünk a busz, akkor az űrrepülőtér történetéről, nevezetes felbocsátásokról.

Autóbuszunk áthalad azon a sorompós kapun, amelyen néhány órával korábban még külön engedéllyel léptem be, azután egymás után tűnnek fel az űrhajózási hivatal irodaépületei, műszaki és szerelőcsarnokok és töméntelen mennyiségű (inkább több ezer, semmint több száz) lakókocsi, amelyekben a rakétákat és a különféle berendezéseket gyártó vállalatok szerelő, karbantartó személyzete tanyázik.

Első megállónk a kiképző központ. Odabent megismerkedünk azokkal az eredeti szimulátorokkal, amelyeken az Apolló-űrhajók személyzete gyakorolta a holdkomp és a holdautó irányítását. Ami talán ennél is jobban tetszik: ismét a tökéletes szervezés. Csoport csoportot követ, de másodpercre ki van minden számítva. Egyetlen pillanatig sem kell valahol is toporognunk. Véletlenül sem jövünk ott ki, ahol bementünk. A bejárat és a kijárat szigorúan külön van, a visszafordulással sem veszítünk időt. Tizenöt percet töltünk az épületben. Eközben autóbuszunk egyik előző csoporttal tovább ment (hogy ne álljon kihasználatlanul), bennünket viszont egy utánunk következő csoport busza vár, pontosan azon a helyen, ahol kiszálltunk. (Számát már előzőleg a szánkba rágták.)

Azután a *VAB* következik. Ez a Vehicle Assembly Building rövidítése, azaz szó szerint a *járműszerelde épülete*. A gabonasilóra emlékeztető, de annál sokszorta magasabb és tágasabb épületben szerelik össze függőleges állapotában a járművet, vagyis magát az űrrepülőgépet a külső hajtóművel és az üzemanyagtartályokkal. Azután vontatják ki az épület templomtorony magas kapuján, és egy különleges darus szerkezettel ráállítják a lánctalpas szállítóra.

Erről a helyről nagyon furcsa út vezet a 39-es komplexumhoz. Az ágaskodó rakétát vivő lánctalpas szállító két, egyenként háromsávos autópálya szélességű kavicsos földúton halad (egy-egy lánctalp szélessége felel meg a három-három sávnak); a kettő köze füvesítve van, és mellettük fut a betonút, amelyet a közönséges járművek számára építettek. Nos, ezen haladt végig nem sokkal ottjártam előtt a Columbiát az indítóállásba, a 39-es komplexumhoz vivő szállító, óránként alig néhány száz méteres sebességgel. A kavicsréteg még őrzi a gigantikus lánctalpak nyomát.

Azután odakanyarodunk a külső tengerpart közelében magasodó 39-es szerelőtorony tövébe, és öt percre kiszállunk. Elfogult pillanatok. Hányszor, de hányszor láttuk ezt a berendezést a televízió képernyőjén! Innen indulnak emberek a világűrbe. Miközben e magasztos gondolatokkal vagyok elfoglalva meg azzal, hogy nagy látószögű lencsét illesszek fényképezőgépemre (különben ilyen távolságból nem „fogná be" az egész tornyot), fokozatosan kínzó viszketegség jön rám. Kegyetlenül csípnek a szúnyogok. Eddig nem említettem: a Canaveral-fok földnyelve mocsaras, ingoványos...

Visszafelé még végighajtottunk az űrközpont repülőterének betonján. Azóta kibővítették, mert most már itt szállnak le a nagyobb kifutást igénylő űrrepülőgépek is, feltéve, ha útjuk a NASA, és nem a Pentagon programjában szerepel.

A Szürke hatalom

Cape Canaveralról visszaérünk a „kontinensre", és délnek fordulunk. Innen egymást követik a *beach*ek: Ralm Beach, Vero Beach, West Palm Beach, Palm Beach, Delray Beach, Pompano Beach. Ez a szó egyszerűen tengerpartot, homokstrandot jelent, ebben az esetben viszont éppen úgy csak egy-egy fürdőhely neve, akárcsak az itt állt erődről elnevezett Fort Lauderdale vagy a valaha bizonyára magyalerdejéről híres Hollywood (amely nem tévesztendő össze a kaliforniai filmvárossal!).

Nagyon csekély túlzással azt mondhatom: száz meg száz kilométeren át egészen Miamiig és Key Westig az út jobb oldalát szállodák szegélyezik, bal oldala pedig maga a tengerpart, színes napernyőkkel s alatta pihenő fürdőzőkkel. Előfordul azonban, hogy nem

hotelek, hanem magánpaloták, kastélyok állnak az autóút mentén (vagy a „túlsó" oldalon, közvetlenül a vízparton), gyakran akkorák, hogy nálunk már régen nagyobbfajta gyermekotthon vagy aggok háza működne bennük. Bizonyos értelemben ezek közül is sokról elmondható, hogy aggok háza, de ezek az öregek – természetesen nem szociális gondozottak – a hetvenen, sőt a nyolcvanon is túl virgoncok, lankadatlanul golfoznak, napestig űzik ütőjükkel a labdát (s csak ha nagyon messzire ütötték, akkor mennek akkumulátoros kocsival utána).

West Palm Beachen jó negyedórán át golfpályák között autózunk. Méghozzá szigorúan magánpályák ezek, idegeneknek belépni tilos, mindenütt ott a figyelmeztetés, hogy a birtokháborítást a törvény bünteti. A mellékutak pálmafasorok, árnyékukban megint csak villa áll villa mellett, észveszejtő mennyiségben.

Ugyanez a látvány fogad Fort Lauderdale-ben is, de itt a mennyiség mással kólint fejbe: közvetlenül a tengerparton, egy kupacban megszámlálhatatlan mennyiségű – húsz, harminc, negyven vagy még több – tizenöt-huszonöt emeletes luxusszálloda tör az égnek. A legkisebb is kétszer akkora, mint a budapesti Duna-Intercontinental. Szobák, állandó lakosztályok, saját strand, személyzet, egyenruhás portások hada. Néhány kilométer után a szálloda- és társasház-koncentráció megismétlődik.

Akadnak persze szerényebb hajlékok is. Elég sok például az állandó jellegű lakókocsitábor. Itt is főként nyugdíjasok laknak. Bizonyára szegényebbek az öröklakás-tulajdonosoknál, hotelvendégeknél. Mindamellett a nyerges vontatóval mozgatható *mobile home* nem feltétlenül a szegénység jele. Abban is lehet összkomfort (a fürdőszobától a klimaberendezésig, automata háztartási gépekig bezárólag), s összterülete akár a 60-70 négyzetmétert is elérheti, ami egy nyugdíjas házaspárnak igazán elegendő.

Van, aki azért költözik idős korában az Egyesült Államok hidegebb vidékeiről vagy Kanadából a floridai tengerpartra, hogy itt élje fel millióit. Bőven akad azonban kispénzű nyugdíjas is, aki egyszerűen kiszámítja, hogy délen kevesebbet kell költenie ruhára és villanyáramra; tüzelőre meg jóformán semmit, viszont több napfény jut öreg csontjainak.

Floridában ily módon óriási nyugdíjas-lakótelepek, egész helységek alakultak ki és jönnek létre napjainkban is. Ez a magyarázata

egyes furcsának tűnhető statisztikai adatoknak. Például annak, hogy ebben az államban az idősek száma 1970 és 1980 között nem kevesebb, mint ötven százalékkal nőtt, vagy annak, hogy a Miamitól északra elterülő Broward megyében a lakosság egyharmada hatvanévesnél idősebb.

Ebből a helyzetből azután meglepő társadalmi konfliktusok is támadnak. Floridában például nem ritka az olyan lakóház, sőt egész lakótelep, ahova kiskorúak még átmenetileg, vendégként sem költözhetnek be. Egyes helységekben a gyermekes családoknak egyszerűen nehéz lakást találniok. S mivel az idős emberek – számarányuknál fogva – befolyásos lobbyt (érdekcsoportot) képeznek, a helyi politikára is döntő módon nyomhatják rá bélyegüket. Ennek következménye, hogy Florida – az ötven között az egyik leggazdagabb állam – csaknem a legutolsó helyen áll a közoktatásra fordított költségek terén. Amikor a Miamit magában foglaló Dade megyében – a helyi pénzügyi válságot rendezendő – dönteni kellett, hogy az adókat emeljék jelentősen vagy a közkiadásokat faragják le, rövid úton majdnem a teljes óvodaprogramot törölték. Az itteni lakosok túlnyomó többségének nincsenek kisgyermekei, és nem is kívánnak a gyermekekre áldozni.

Az Egyesült Államokban ez a vidék a részben tréfás, de részben nagyon is komoly *Szürke hatalmat!* jelszó hazája. (A *Fekete hatalmat!* egy szélsőséges néger szervezet, a *Homokos hatalmat!* a homoszexuálisok befolyásos mozgalmának jelszava; a *szürke* itt a korra, az ősz hajszínre utal.)

A „fiatalellenesség" az idősek részéről nem feltétlenül elfogultság, hanem gyakran csak közönséges önvédelem. Az idősek ellen irányuló – rendkívül elterjedt – bűncselekmények elkövetői többnyire kifejezetten tinédzserek. Sok szempontból jellemző volt a nyolcvanöt éves Ralph Germano ügye; miami házában öt gyerek megtámadta, véresre verte és kirabolta. Tizenkét órával később találtak rá, harminchét nappal élte túl az esetet. Egyik támadója, Eve Postell ma a legfiatalabb kiskorú Floridában, aki életfogytiglani büntetését tölti felnőttbörtönben. Tette elkövetésekor a kislány tizenhárom éves volt.

Fort Lauderdale egyik fő nevezetessége az Ocean World nevű állat- és halkert. Minden egész órában medencéjükben sebesen

köröző falánk emberevő cápákat etetnek az őrök (nem emberrel!), míg az iguanákat, az aligátorokat és a makimajmokat a látogatók etetik, méghozzá zsebből és feketén. Maszek táplálásukat ugyanis – mint a felirat közli – Florida állam törvényei büntetik. A fő kedvencek azonban nem ezek, hanem először is az oroszlánfókák, amelyek az előadásokon kosárlabdáznak, másodszor természetesen a delfinek – Diana, Pacskoló és a többiek –, „akik" átugrálnak a jó öt méterrel a víz fölött kifeszített kötélen, vagy megrángatnak egy még ennél is magasabban felfüggesztett labdát, mire a kötél túlsó végén nagy csengetés közepette felsiklik az árboc tetejére az amerikai nemzeti lobogó. A delfinlányok az előadások közti időben sem unatkoznak: ilyenkor a medence partján várakozó nézők szórakoztatják őket. Kegyeiket lesve simogatják a csúf külsejű és hangú, ám kedves és intelligens tengeri emlősök fejét, amikor azok odaúsznak és nagylelkűen megengedik.

Az Óceán világában látható cápáknál is nagyobb „halak" élnek a Fort Lauderdale-i csatornák, lagúnák mentén kis szigetekre, cölöpökre épült villákban, kastélyokban, palotákban. Kishajónk kapitánya s egyben útikalauza is itt honos (bár maga aligha tartozik a felső tízezerhez; felesége a vízibusz egyetlen matróza), s kiválóan ismeri a szomszédait, meg a társasági élet pletykáit. Amint elhajózunk egy-egy takarosabb, emeletes kúria előtt (amelynek „sarkánál" motoros vagy vitorlás jacht van kikötve), elmondja, hogy egy-, másfél- vagy kétmillió dollárért vásárolták, vagy hogy az építési vállalkozó mennyiért próbálja éppen most eladni. A háztulajdonosok neve után gyakran említi, hogy melyik világcég, monopólium főrészvényesei, társtulajdonosai.

Aztán vannak itt külföldiek is. Mellettünk suhan el a széles csatornán az *Al Olayya* nevű jacht. Kapitányunk elpletykálja, hogy tulajdonosa egy olajsejk, most válik – ha jól értettem – amerikai nejétől, aki hárommilliárd (nem sajtóhiba: *milliárd*) dollárt követel tőle nőtartásra. Majd egy olyan villa mellett hajózunk el, amely előtt nincsen jacht kikötve. (Pedig ebben a floridai Velencében a saját luxushajó ugyanolyan természetes dolog, mint másutt a Lincoln vagy a Rolls-Royce. Elvégre valamin csak kell közlekedni!) Természetesen itt is volt jacht azelőtt, nemrégiben azonban bírói ítélettel elkobozták, mert gazdája kábítószert csempészett rajta

Dél-Amerikából Floridába. Ezután Elizabeth Taylor kikötött tengerjáróját hintáztatjuk meg hajócsavarunkkal, majd egy jó kétmilliót érő villa előtt haladunk el, amelynek tulajdonosa – volt New York-i politikus – évi tízezer dollár jövedelmet vallott be...

A 8. utca rejtelmei

A miami nemzetközi repülőtérről naponta tucatjával szállnak fel USA-illetőségű, valamint külföldi légitársaságok közép- és délamerikai országokba induló járatai, s ugyanennyi érkezik onnan is ide. Ezenkívül hajón és magánrepülőgépeken még néhány ezer ember jön naponta – törvényesen vagy törvénytelenül – Floridába a nyugati félteke déli országaiból. Az Egyesült Államok közép- és dél-amerikai politikájának, gazdasági kapcsolatainak, diverzáns- és kémtevékenységének Miami az egyik fontos központja. Ezt lemérhetjük azon is, hogy a belvárosi utcák szállodáinak, luxusüzleteinek jelentős részében latin-amerikai vendégekre vannak berendezkedve, de azon is, hogy – a *The New York Times* értesülése szerint – Miamiban „nagy rezidentúrát tart fenn a CIA, az FBI helyi hivatala pedig az egyik legnagyobb az országban".

Mindezek a kapcsolatok részben – de csak részben – a helyi spanyol ajkú lakosság részvételével valósulnak meg. Ha a Barrio New Yorkban csak színfolt, az itteni „latinok" és szervezeteik súlya, a politikai életben való részvételük (a jelenlegi polgármester is közülük kerül ki), a nem hivatalos politikai intrikákban játszott szerepük meghatározó jellegű. Ezért Miamiban járva mindenekelőtt őket kerestem.

„A CIA Kuba elleni titkos háborúja Washingtonban fogant és Havanna ellen irányult. Ám bárhonnan kezdjük is ezt a történetet, minden út ide, a miami Kis Havannába vezet." Ezekkel a szavakkal kezdte *A CIA titkos hadserege* című dokumentumműsorát a CBS amerikai televízió neves riportere, Bill Moyers. A program az amerikai titkosszolgálat zsoldjában álló kubai ellenforradalmárokról szólt és kimutatta, hogy valószínűleg nem több, mint 200-300 emigráns vesz csak részt az erőszakos akciókban, de – mint Moyers hozzátette – „a terrorista hadviselésben már húsz vagy harminc elszánt ember is számottevő erő. Mint a halaknak a tengerre, a ter-

roristáknak is megfelelő közegre van szükségük, amelyben lubickolhatnak, alámerülhetnek. És ezt találták meg Miamiban."

A floridai nagyvárosban és környékén 600 000-re teszik a spanyol anyanyelvűek számát. Vannak köztük Puerto Ricó-iak, nicaraguaiak, kolumbiaiak is, de túlnyomó többségük kubai. Ha a 8. utca – spanyol nevén a *Calle Ocho* – tengelyében járja az ember Miamit, a harmincvalahányadik sugárúttól a hetedikig, tizenöt utcányi mélységben csak spanyol nyelvű feliratokat lát, csak spanyol szót hall az ember. Ezt a városrészt hívják Kis Havannának.

A sarki kávézóban az ihatatlanul híg amerikai kávé helyett gyűszűnél alig nagyobb műanyag poharakban agyoncukrozott, de méregerős kubai eszpresszóitalt kínálnak. Az Antonio Maceo parkban öreg kubaiak dominóznak, olvasgatják a *Miami Herald* spanyol nyelvű kiadását, az *El Herald*ot. Az üzletek kirakatában ez olvasható: *Habla inglés* (beszélünk angolul).

Ezen a környéken már a forradalom előtt is éltek kubaiak. 1959-ben azután tömegesen menekültek ide a közeli szigetországból azok, akiknek nem volt ínyére a forradalom. Ők költöztek be fokozatosan erre a környékre és változtatták az Eighth Streetet Calle Ochóvá.

Beszélgettem a Kis Havanna negyed fejlesztésével foglalkozó hivatal munkatársaival, helyi újságíróval, a sarki presszó látogatóival. Természetesen egyikük sem híve a szocialista Kubának. De többen közülük már jártak otthon látogatóban az elmúlt években, vagy ha nem maguk, akkor a rokonaik, a barátaik. Elismerik a szocialista rendszer egyik vagy másik eredményét. Vannak azonban köztük, bár nyilvánvalóan csökkenő számban olyanok is, akik a vagyonukat, rendőr- vagy katonatiszti állásukat hagyták ott Kubában Batista elűzése után, és szívük mélyéből gyűlölik a hazájukban uralkodó rendszert. Ez az a közeg, amelyben – Bill Moyers szavaival – úgy lubickolnak az ellenforradalmi terroristák, mint hal a vízben.

A bukott vagy még virágzó latin-amerikai diktatúrák volt és jelenlegi urai itt kamatoztatják és költik el az odahaza összeharácsolt millióikat. Ez is Florida gazdagságának egyik összetevője. Kuba utolsó diktátorának, Fulgencio Batistának a fia Fort Lauderdale-ben éli fel, amit apja 1959. január 1-e előtt az itteni bankjába átutalt. Amikor 1979 nyarán, a nicaraguai forradalom győzelmekor

az ottani diktátor, a később meggyilkolt Anastasio Somoza menekülni kényszerült, ő sem habozott, hogy hova menjen: a floridai Key Biscayne-ben várta a villája. Ma özvegye, Hope él benne. Nagyon szilárdnak tűnő latin-amerikai rendszerek vezetői ugyancsak számolnak azzal a lehetőséggel, hogy egy napon menekülniük kell. Négymilliárd dollárra becsülik azt az összeget, amelyet El Salvador, Paraguay, Guatemala gazdái (milliomosok és politikusok) tartanak ma a miami bankokban.

A legnépesebb azonban a kubai emigránsok – alapvetően természetesen nem milliomos – tábora Miamiban.

Az amerikai Központi Hírszerző Hivatal 1959–60-ban itt toborozta azt az 1400 főnyi zsoldos sereget, amellyel a kubai Disznóöbölben 1961-ben megkísérelték a partraszállást. Számos harcosuk (már aki nem harapott a fűbe) később Kongóban és Latin-Amerika különböző országaiban szolgálta tovább a CIA-t, illetve a 60-as évek végéig újabb és újabb Kuba-ellenes terrorakciókban – szabotázscselekményekben, gyilkosságokban, Fidel Castro elleni merényletkísérletekben – vett részt. Nem bizonyított állítások szerint ezek az emigránsok részesei voltak 1963-ban a Kennedy elnök meggyilkolására szőtt összeesküvésnek is, és jogerős bírói ítélet mondja ki, hogy ők is szerepet játszottak az 1972. évi Watergate-betörésben.

A 60-as évek második felétől azonban az amerikai kormánynak egyre kevésbé volt rájuk szüksége, és többségüket szélnek eresztette. Miután kiképezték őket pisztoly- és bombamerényletek elkövetésére, zsarolásra, illegális szervezkedésre, ehhez értenek és ezt folytatják. Az Egyesült Államok területén 1965 és 1970 között jöttek létre azok a kubai ellenforradalmi szervezetek – a Nacionalista Mozgalom (spanyol rövidítése a CORU) és harci csoportja: az Alpha 66, az Omega 7 stb. –, amelyek azóta is követnek el terrorakciókat. De már nem Kubában, hanem az Egyesült Államok területén. Már csak azért is, mivel ez számukra alig jár veszéllyel.

1976. szeptember 26-án Washingtonban bombát robbantottak Orlando Leteliernek, az Allende-kormány hajdani nagykövetének gépkocsija alatt. A chilei diplomata életét vesztette. A nyomozás megállapította és a bírói ítélet megerősítette, hogy a merényletet a Pinochet-rendszer titkosszolgálata szervezte. Végrehajtását két kubai emigránsra, Guillermo Novo Sampolra és Alvin Ross Diazra

bízták. A washingtoni bíróság előbb gyilkosságért elítélte, majd 1981 áprilisában feltételesen szabadlábra helyezte őket.

1976. október 6-án kubai ellenforradalmárok bombát helyeztek el a kubai légitársaság 455. számú járatán. A bomba felrobbant, a gép Barbadosról felszállva hetvenhárom utassal a fedélzetén a tenger fölött széthullott.

1978-ban az Omega 7 emberei meggyilkolták a Hetvenötök Bizottságának New Jersey-i vezetőjét, Eulalio Negrint. Ez a kubai emigránsszervezet ugyanis párbeszédet kezdeményezett Fidel Castróval, és tagjai az elsők között látogattak haza a szocialista Kubába.

1979 decemberében az Omega 7 bombát robbantott a szovjet ENSZ-képviselet New York-i épületénél (hat sebesült). 1980 januárjában felrobbantotta az Aeroflot légitársaság New York-i irodáját (három sebesült). A kubai ENSZ-képviselet épülete ellen két és fél év alatt négy merényletet kíséreltek meg. 1980. szeptember 11-én New Yorkban nyílt utcán lelőtték Felix Garcia Rodriguezt, a kubai ENSZ-képviselet diplomatáját.

Az amerikai hatóságok, amelyek pedig rendelkeznek az Omega 7 tagjainak jegyzékével, fényképével, de még az ujjlenyomatával is (hiszen a CIA képezte ki ezeket a terroristákat), egyetlen eset kivételével nem voltak képesek megtalálni a tetteseket.

Az Alpha 66 és az Omega 7 két-két központtal működik. Valamennyinek a címe ismeretes: a New York melletti Union Cityben, illetve a miami Kis Havannában találhatók.

Enrique asszony 23 éve él az Egyesült Államokban. A kubai emigránsok többségétől eltérően nagyon szépen beszél angolul. A miami Kis Havanna hivatal munkatársa. Temperamentumos hévvel mondja:

– Isten látja lelkem, nem szeretem a kommunistákat. De azt azért el kell ismernem, hogy Fidel nagyon okos ember. Amikor elküldte nekünk a bűnözőit, újra meggyőződtem erről.

A kubai emigráns hölgy a Mariel-akcióra célzott. 1980-ban a kubai kormány engedélyezte, hogy aki csak el akar menni az országból, Mariel kikötőjéből az Egyesült Államokba hajózhasson. Ezt lehetővé tették a börtönbüntetésüket töltő személyeknek is, akik kapva kaptak rajta. A néhány hét leforgása alatt Floridába érkezett kubaiak között – az amerikai Szövetségi Nyomozó Iroda becslése

szerint – 24 000 visszaeső köztörvényes bűnöző volt: az Egyesült Államokban „választották a szabadságot".

Rövidesen elárasztották Észak-Amerikát. *Los bandidos* (a banditák) – így nevezik őket az Egyesült Államokban élő kubaiak, Puerto Ricó-iak. De van még egy nevük: *gusanos* (hernyók). Korábban a szocialista Kubában emlegették így az emigráns ellenforradalmárokat. Most maguk a régi kubai emigránsok, a Calle Ocho lakói hívják így saját „utánpótlásukat".

Rablásért, gyilkosságért és egyéb erőszakos bűncselekményekért a New York-i rendőrség alig néhány hónap alatt 438 ilyen bandität tartóztatott le. Meggyűlt velük a bajuk a kanadai hatóságoknak is.

A Kubából „importált" köztörvényes bűnözők olyan példátlanul kegyetlen bűncselekményeket követtek el (gyilkosságok patakokban folyó vérrel, állapotos asszony hasának átlövése, fiatal asszony megerőszakolása megbilincselt férje szeme láttára, kisgyermek fogainak kiverése stb.), hogy azok még az e tekintetben elfásult Egyesült Államokban is szomorú szenzációnak számítottak.

Sok kubai bandita ismét rács mögé került, másokat az Egyesült Államok hatóságai eleve ki sem engedtek a szűrőtáborokból. Ebből viszont a bevándorlási szerveknek nem kevés kellemetlenségük támadt, mivel a jobboldali amerikai közvélemény eleinte azt állította, hogy ezek a jövevények a kommunizmus ellen harcoltak Kubában, és valójában ezért zárták őket börtönbe odahaza.

Később azonban éppen a *The Washington Post* leplezte le, hogy ezek az alakok mind a forradalom előtt, mind utána közönséges bűnözők voltak, akik a kubai fegyházakban többnyire hívei lettek az abaqua nevű különleges, afrikai eredetű pogány-keresztény keverékvallásnak. Changóhoz, a gyakran női ruhát viselő villámistenhez és annak úrnőjéhez, Oyához imádkoznak. Fegyverük nem más, mint a villámisten ménkűjének jelképe, és ezért használata (emberek megölése) az ő szemükben nemes, istennek tetsző cselekedet.

Az állítólagos volt politikai foglyok múltja és jelene bal kézfejükről leolvasható. A hüvelyk- és mutatóujjuk közötti tetoválás jelzi szűkebb „szakterületüket". Három függőleges és két vízszintes vonal – *kábítószer-kereskedő*. Fordított kereszt – *fegyverbeszerző*. Három függőleges vonal és egy csillag – *emberrabló*. Áthúzott szív a *madre* (anya) szóval – *kivégző*. És így tovább.

1984 végén a washingtoni kormány ismételt kérésére Kuba hoz-

zájárult, hogy a négy és fél évvel korábban távozottak közül visszafogad 2746 – az amerikaiak által bűnözőnek minősített – személyt. Ennek fejében az Egyesült Államok vállalta, hogy hajlandó évente 20 000 Kubából távozni kívánó férfit és nőt befogadni.

Ezzel azonban még mindig maradtak kubai bűnözők Amerikaszerte, mint ahogyan onnan érkezett más bevándorlók is rajzottak szét az Egyesült Államokban.

A legtöbb *marielito* azonban mégiscsak itt maradt a partraszállás körzetében, azaz Dél-Floridában. Hiszen Miamiban a lakosság többsége spanyolul beszél, és a klíma is vonzóbb számukra. Természetesen nem valamennyi új jövevény bandita. A Calle Ochón jóformán minden kereszteződésnél, ahol piros lámpát kaptam, felnőtt férfi hajolt be a gépkocsi ablakán, és cukorkát vagy tisztított narancsot kínált spanyolul. Ez tulajdonképpen a koldulásnak egy formája. Tisztított narancsot eladni darabonként, s kivált ebből megélni, egyszerűen lehetetlen. Nyilvánvalóan csak az folyamodik ehhez, akinek semmi más lehetősége nincsen.

Mindamellett sok kubainak, különösen a régebben – már pénzzel – érkezetteknek, de nem csak nekik, viszonylag jól megy Miamiban. Beilleszkedtek itt, üzletelnek, forgatják tőkéjüket, szorgosan dolgoznak és amennyire láttam: nem élnek rosszul. Legalábbis ezt mutatják a csinos kertes családi házak és a lakótelepek többemeletes, rendszerint körfolyosós panelházai a Calle Ochón és környékén. Ők nem sarki narancsárusításból élnek...

Később tudtam meg, hogy Miami egyes negyedeiben biztonsági okokból eleve nem tanácsos nyitva hagyni a gépkocsi ablakát, éppen a kereszteződéseknél való kényszerű megállások miatt. Az Egyesült Államokban Miami tartja a bűnözési rekordot a nagyvárosok között, messze megelőzve New Yorkot és Chicagót. 1980-ban a város minden százezer lakosára 11 582 bűncselekmény jutott, tehát nagyjából minden tizedikre egy. Miamiban többen halnak meg erőszakos halállal, mint közlekedési baleset következtében.

A Miamiban és a Miami Beachen élő multimilliomosok ezért gyakran külön magánrendőrséggel őriztetik villáikat, amelyekben óriási kincsek találhatók. Természetesen nem készpénz, mivel azt gazdáik többnyire nem is a helyi, hanem – a feltűnést elkerülendő – bahamai és kajmán-szigeteki bankokban helyezik el, miután odacsempészték.

Felmerül a kérdés: hogyan lehet milliókat kicsempészni az Egyesült Államokból? Akik ezzel foglalkoznak: tudják, hiszen ez a „tanult" mesterségük. A mesés gazdagság ugyanis eredetileg illegálisan behozott kábítószer formájában érkezik Latin-Amerikából Dél-Floridába, és ott vagy valamelyik más észak-amerikai nagyvárosban alakul át *zöldhasúvá* (dollárrá).

Az amerikai hatóságok komputeres számításai szerint évente 12 milliárd dollár értékű narkotikumot csempésznek be az Egyesült Államokba. A marihuána viszonylag olcsó, és hatása sem olyan pusztító. A legnagyobb üzlet a Peruban és Bolíviában termesztett cocalevélből főként Kolumbiában finomított kokain – az egyik legveszélyesebb kábítószer – behozatala.

A kokain főként Miami tengeri és légikikötőjén át jut be Észak-Amerikába. Csupán találgathatjuk, hogy ehhez hány nyomozót, vámőrt, kábítószer-hatósági és egyéb tisztségviselőt kell megvesztegetni. Az ebből származó vagyonok tetemes része Miami spanyol nyelvű negyedeiben csapódik le.

Valószínűleg sokat tudna erről beszélni a miami illetőségű kubai emigráns, Carlos Quesada, akit annak idején mint a CIA ügynökét vetettek be diverzánsként és zsoldosként előbb Kubában, majd Kongóban. Később kábítószer-csempészésen lebukott, azután egymillió dollár óvadék ellenében szabadlábra került. Azóta is háborítatlanul él a Kis Havannában. Egy miami barátom Quesada csinos villáját is megmutatta a 16. utca 1724. szám alatt, de arról határozottan lebeszélt, hogy becsöngessek hozzá. Ilyesfajta helyen nem szeretik a fölösleges kérdezősködést, s ő különben is konokul hallgat. Aki beszélt, s akitől a hatóságok oly sokat megtudtak, az a Szövetségi Nyomozó Iroda, az FBI besúgója, Ricardo Molares volt, gúnynevén a *Majom*.Ővele viszont – óvtak barátaim – ugyancsak veszélyes találkozni, mert hiszen ki kétli, hogy előbb-utóbb egy géppisztolysorozatba ütközik, s hátha ez éppen akkor történik, amikor beszélget valakivel.

A miami alvilág tevékenységi körébe tartozik a csempészésnek egy másik „műfaja": az embercsempészés is. Eleinte a diverzánsokat szállították Kubába, majd a marielitókat Kubából. Jelenleg haiti menekültekben „utaznak".

Ez a karibi ország dicsekedhet a világ talán legalacsonyabb egy főre jutó nemzeti jövedelmével és életszínvonalával. Lakói nemcsak

az ifjú Duvalier (a Baby Doc), majd utódai politikai rémuralma, hanem a szó szoros értelmében az éhhalál elől is menekülnek külföldre. Utolsó ingóságaikat eladva kuporgatják össze a pénzt, amiért élelmes hajótulajdonosok a szomszédos szigetországokba, de főként az Egyesült Államokba csempészik őket. A hajó szó gyakran túlzás. Számos alkalommal rozoga bárkákról, motorcsónakokról van szó, amelyeket a legkisebb vihar is felborít. 1982 novemberében harminchárom haiti menekült veszett így a tengerbe Florida partjainak közelében, a következő év márciusában húsz.

Az amerikai hatóságok évről évre százával, néha ezrével fogják el e szerencsétlen menekülteket partraszállás előtt vagy után. Míg azonban a kubai disszidenseket többé vagy kevésbé szívesen fogadják, a Haitiból érkezettek szabályos koncentrációs táborba kerülnek.

Az amerikai lapok éppen miami látogatásom előtt cikkeztek erről a táborról és az ott uralkodó rettenetes viszonyokról. Magam is megpróbáltam eljutni oda, a városszéli Krome sugárút hosszában húzódó gyűjtőtáborhoz, de még fényképezni is csak messziről tudtam a szögesdrótot, nemhogy bejutni... Ez nem a washingtoni hadügyminisztérium múzeumfolyosója, és nem is űrközpont. Az Egyesült Államokban ezt kezelik valóságos hadititokként.

Később azután, már New Yorkban, találkoztam a haiti menekültek egy képviselőjével. Elmondta, hogy az ő honfitársaival egyrészt azért bánnak rosszabbul az amerikai hatóságok, mint a kubaiakkal, mert nem egy haladó, hanem egy reakciós kormányzatú országból jöttek el, másrészt mert a haitiak fekete bőrűek, s azok számát nem akarják még külföldről is növelni.

A Miamiban élő (helyi) négerek amúgy is sokszor tiltakoztak az ellen, hogy a hatóságok minden lehető segítséget megadnak a kubai bevándorlóknak, munkahelyhez juttatják azokat, miközben ők, amerikai állampolgárok nagyon keserves körülmények között élnek, s rendkívül magas köztük a munkanélküliek aránya. Részben éppen e latin–fekete ellentétek vezettek a miami néger negyedben kitört gettólázadásokhoz a 70-es és a 80-as években. Ebben a negyedben egyébként mind az ott lakók életszínvonalát, mind a bűnözési színvonalat tekintve, még a harleminél is súlyosabb állapotok uralkodnak.

Visszatérve a haiti menekültekre, velük gyakran azt is megteszik

az amerikai hatóságok, amit a kubaiakkal szinte soha: visszatoloncolják őket hazájukba.

Akiknek sikerül ezt megúszniuk, azok többnyire a Kis Havannával szomszédos nyomornegyed 39. utcája táján húzódó *Kis Haiti* lyukas tetejű kalyibáiban húzódnak meg, ahol hét-nyolc vagy még több ember osztozik egy-egy parányi fülkén, s esetleg két váltásban használják az ágyat helyettesítő szalmazsákokat.

Az aligátorok parkja

A másfél milliós metropolistól, Miamitól gépkocsival alig egy órányira kezdődik az észak-amerikai földrész egyik legcsodálatosabb darabkája: az Everglades Nemzeti Park. A *darabka* persze csak az egész kontinenssel összehasonlítva állja meg a helyét: az 1947-ben létrehozott „park" területe 570 000 hektár (megközelítőleg a Hortobágy háromszorosa). Ez azonban még mindig csak az egyhetedét foglalja el az egész Everglades-nek – a floridai félsziget teljes déli felére kiterjedő mocsaras-lápos világnak –, amely az Atlanti-óceántól a Mexikói-öbölig húzódik.

Egy szelet trópusiba hajló táj a szubtrópusi környezetben, ahol az esős nyári évszak elején a fullasztóan párás 34-35 fok a megszokott, s ahol a száraz évszakot csak nagyon feltételesen lehet télnek mondani.

A látogató, aki fél napot, egy napot, egy hetet, vagy egész nyarat, egész szabadságnyi időt tölt itt, olyan növényekkel, állatokkal ismerkedhet meg, amelyeket egyébként csak füvész- vagy állatkertben láthat. Vagy szafáriban. Oda azonban az ő kedvéért viszik az állatokat (már tudniillik az észak-amerikai szafárikba). Ide viszont ő jön el, hogy eredeti, hamisítatlan környezetükben lássa az őshonos lényeket.

A bejáratnál, a látogatóközpontban a jelképes belépődíj (50 cent) ellenében a látogatót ellátják útikalauzokkal és jó tanácsokkal. A legelső úgy szól, hogy szerezzen be szúnyogirtó sprayt. Azután indulhat gépkocsin, kerékpáron, gyalog, részt vehet különféle hajókirándulásokon, sőt saját vagy bérelt csónakon is nekivághat. Ez utóbbi esetben azonban le kell adnia pontos útitervét, hogy ha nem jelentkezne időben, helikopterrel a keresésére induljanak. A vízfe-

lület óriási, a csatornák, a víziutak száma szinte végtelen – igazán könnyű eltévedni.

Az Everglades területén keresztülhaladó folyó a Balatonnál háromszor nagyobb Okeechobeei-tó vizét viszi a Floridai-öbölbe. Ez a folyó 80 kilométer széles, és mindössze 15 centiméter mély. (Az adatokat két könyvből is ellenőriztem.) Állóviznek tűnik, de folyik. Az Everglades egyébként – egy új hipotézis szerint – egy 38 millió évvel ezelőtt becsapódott aszteroid által létrehozott kráterben alakult ki.

Florida telis-tele van mocsarakkal, mocsárszerű természetes és mesterséges vízi utakkal, amelyek valahol mind-mind kapcsolatban állnak egymással. Ottjártam után néhány hónappal olvastam az újságban (ez már az esős évszak elején történt), hogy iszonyú felhőszakadás zúdult Fort Lauderdale-re és környékére. Hihetetlenül megduzzadtak és kiöntöttek a kis csermelyek, kanálisok, és a város egy része víz alá került. A hatóságok segítettek menteni a lakosokat és ingóságaikat. Az egyik serifflegény már tengelyen felül érő vízben hajtott gépkocsijával egy házhoz, de amikor kiszállt a tornácon, olyat látott, hogy még neki, az országúti autós gengszterek bátor üldözőjének is inába szállt a bátorsága. Egy jókora, több méter hosszú aligátor úszott a gépkocsija mellett. A magas vizet kihasználva valahonnan az Everglades mocsaraiból kóborolt oda.

Magában a nemzeti parkban százával, ezrével úszkálnak az aligátorok a tavakban és a folyóvizekben. Bőségesen van élelmük, senki sem háborgatja őket, legfeljebb ők ijesztgetik a látogatókat különös hangjukkal, amely hol olyan, mintha valaki hangosan krákogna, hol pedig, mintha tucatnyi medve dörmögne egyszerre. Az aligátoros helyek fölött fahidakat, fajárdákat építettek a park dolgozói, és ezeken – gyakran alig három perc járásnyira a legközelebbi parkolótól – megállhat az ember, hogy közvetlen közelről figyelje az állatokat, amint lustán ejtőznek csaknem a víz színén, hogy aztán szélsebesen meginduljanak egy számunkra ismeretlen cél felé. (A két és fél, három és fél méteres hosszúságot is elérő aligátorokat az Egyesült Államokban veszélyeztetett fajnak nyilvánították, ezért védettek. A természetben. Ami viszont nem akadályozott meg jó néhány vállalkozó szellemű és nem kis tőkével bíró floridai polgárt abban, hogy aligátorfarmot alapítson, ahonnan évente száz- meg százszámra adják el az állatok lenyúzott bőrét cipőnek, retikülnek. Azok

maszekaligátorok, és a magántulajdon az Egyesült Államokban szent.) A tóból időnként valószínűtlenül nagy és kíváncsi teknősök cammognak ki a partra.

Amint gépkocsink továbbmegy, már úgy tűnik, mintha afrikai szavannán haladnánk keresztül. A következő parkolóból kiinduló sétaút viszont olyan valóságos őserdőn át vezet, ahol az összeboruló lombozattól fényes nappal is félhomály uralkodik. A sűrű aljnövényzetben, a páfrányok tövében színes gyíkok, kígyók surrannak.

Jó másfél óra innen autóval a Flamingó nevű látogatóközpont, ahol tábla hirdeti, hogy *ez a kontinentális Egyesült Államok legdélibb pontja*. Itt az édes- és a tengervízi szigetvilág szinte teljesen egybemosódik. Az innen induló háromórás hajókirándulás során, ahol a keskeny csatornákat csaknem beláthatatlan öblök, majd ismét szűk, kacskaringós vízi utak követik, csak onnan sejtettem, hogy most éppen tengeröbölben járunk, hogy hangszóróján a kapitány időnként a jobb- vagy a bal oldalon feltűnő cápákra hívta fel a figyelmünket. A kikötőben daru segítette a mólóépítkezést. A gép platóján jókora madár gubbasztott. A kapitány itt arra hívta fel a figyelmünket, hogy *Két daru* címmel örökíthetünk meg eredeti kompozíciót.

A kikötő faoszlopain pelikánok és kanalasgémek üldögélnek. Flamingók azonban nemcsak a *Flamingó* nevű helyen, de sehol másutt sincsenek az Evergladesben. Ezzel szemben, aki nem sajnálja rá az időt és több napot tölt a nemzeti parkban, az a figyelőtornyokból hajnaltól naplementéig távcsővel cserkészhet ritka kócsag- és sasfajtákat, hosszú csőrű ibiszeket. Nagy számban élnek az Evergladesben úgynevezett floridai párducok, pumák, aztán medvék, szarvasok a vizek mentén, a vizekben pedig vidrák, vidramenyétek, zöld tengeri teknősök, kisebb számban krokodilok és lamartinok (egytonnás súlyt is elérő, növényevő jámbor vízitehenek).

A víz az Evergladesben kétszeresen is az élet forrása. Ezzel az éltető vízzel azonban az utóbbi évtizedekben mind több a gond.

Amikor a spanyol konkvisztádorok – néhány évtized híján félezer esztendeje – először jártak ezen a vidéken, alig-alig éltek errefelé indiánok, senki sem háborította a végtelen lápok világát. Amikor a múlt században az amerikai hatóságok kihirdették, hogy indiánok csak a Mississippitől nyugatra élhetnek, néhány *mikkoszuki* törzs bevette magát az Everglades ciprusingoványai közé, a mangroveva-

donba, és semmiféle katonaság sem volt képes rájuk bukkanni, kiűzni őket onnan. De ők még mindig nem bontották meg a természet egyensúlyát. Hanem amikor a XX. század elején megindult Florida ipari és mezőgazdasági kiaknázása, a gyáraknak, a farmoknak vízre volt szükségük. Nosza, elkezdték megrabolni a délnek folyó vizeket; csatornákat építettek, s azokon vezették el őket. Ez azonnal kihatott az Everglades élővilágára. Természetesen károsan. S amikor aztán a 20-as években a vegyipar is fejlődésnek indult Floridában, majd még később, amikor a mezőgazdaságban oly nagy mértékben terjedt el a vegyszerek használata, a délnek folyó vizekbe egyre több kémiai anyag került.

Arról szerencsére nincs szó egyelőre, hogy pusztulás fenyegetné az Evergladest vagy kivált a nemzeti parkot. A környezetvédők, a természetbarátok hadat üzentek a szennyezőknek, a vízelvezetőknek, és ezt a csatát – akárcsak másutt az Egyesült Államokban – itt is keményen vívják.

A vízi útvesztőben hajónkat kalauzoló kapitány sem felejtette el felhívni figyelmünket arra, hogy „az a baj, kérem, hogy a miami városatyák a mi vizünket használó polgároktól függenek, és az ő véleményüket kérdezik, nem pedig az Everglades madaraiét".

Egycentes a cementben

Csaknem száz kilométeren át kunkorodik a tengerben a Floridai-félszigettől Kuba irányában a kis szigetek végeláthatatlannak tűnő sora. Mégis száraz lábbal, azaz nem hajón vagy kompon, hanem egyszerűen gépkocsival lehet eljutni az utolsóra, Key Westre is. A *key* itt nem *kulcs*ot jelent, hanem – a *cayo* spanyol szóból eredvén – *kis sziget*et.) A hajdan kalóztanyául szolgáló szigetek között ugyanis sok a kisebb-nagyobb zátony, s hol azokon, hol a tengerbe épített hat-nyolc kilométer hosszú hidakon autóút vezet.

Key West az Egyesült Államok legdélibb pontja (mint emlékszünk, az Evergladesben csak a *kontinentális* Egyesült Államok legdélibb pontja található), s valamivel még közelebb is fekszik Havannához, semmint Miamihoz, ahonnan oly szívesen „ugranak" ide át a turisták. A télen húsz, nyáron huszonhét fokos átlaghőmérséklet, a tíz-tizenegy hónapos (edzetteknek egész éves) fürdősze-

zon, a korallzátonyok fölött sikló üvegfenekű csónakok, meg persze a növényzet Kubát idézik.

Ha Florida északi részén még csak hébe-hóba található egy-egy kóbor pálma, és ha a Palm Beach-i és a miami bulvárok pálmasorai szemmel láthatólag gondos ültetés eredményei, Key Westben e nyurga, pőre törzsű fák őshonosok, és ugyanolyan természetesen nőnek, akár nálunk, az Alföldön az akác. A házak udvarán négy méter magasra is felágaskodik a kaktusz, és március elejétől virágzik az azálea.

Ezek a majdnem kubai viszonyok csalogatják ide a kubai emigránsokat is. Azt mondják, azok a férfiak és nők, akik naplemente előtt minden áldott délután ott sétálnak a tengerparton, kubaiak, akik szemüket meresztgetve próbálják megpillantani a szoros túlsó partján, innen mindössze száznegyven kilométernyire húzódó szigetüket.

A magukat *kagylók*nak nevező „őslakosok" számát mintegy huszonötezerre becsülik a homokstrandokkal, csónakházakkal, jachtklubokkal szegélyezett, hat és fél kilométer hosszú, három kilométer széles szigeten, amelyet csaknem teljes egészében elfoglal maga a fürdőváros, Key West. Valaha kalózkodásból vagy a kalózokból élt itt a lakosság, azután szivarsodrásból, majd tengeri szivacs gyűjtéséből. Később felvirágzott a rumkészítés, az alkoholtilalom és a whiskycsempészek azonban tönkretették ezt az iparágat. Igaz, a csempészek is helyiek voltak, mint ahogyan „kagylók" azok a marihuána-halászok is, akik nem *termesztik* vagy *csempészik* a kábítószert, hanem csak *összeszedegetik* a tengerből azt, amit zsákszámra dobálnak bele a parti őrség elől menekülő csempészhajókról.

A kis sziget lakói ma alapvetően az évente itt megforduló egy és negyed millió turistából élnek. Az ő kedvükért hozták helyre, építették újjá eredeti formájukban az ősi kalóztanyákat, matrózkocsmákat. Belőlük él a népes Key West-i festőtársadalom is: minden második sarkon találunk egy galériát. A 60-as években a „virággyermekek" (a hippik) árasztották el a szigetet, a hetvenes években a homoszexuális férfiak, akik tartósan letelepedtek itt; ma ők teszik ki a városka teljes lakosságának egyötödét. (Ezt megközelítő koncentrációt egyedül San Francisco és talán még New Orleans mutathat csak fel.)

Télen, a fő fürdőszezonban százezer ember is lakik Key Westben: a szállodákban és a motelekben, a XIX. századi gyarmati és viktoriánus stílusban emelt mézeskalács-házikókban, amelyeknek bádogtetejét drótkötél tartja, hogy el ne vigye a hurrikán. A szenvedélyes horgászok, hullámlovasok, a szubtrópusi tenger világába szerelmes könnyűbúvárok Egyesült Államok-szerte hajlandók takarékoskodni, hogy itt tölthessék szabadságukat.

És nemcsak az amerikaiak. A tréfából és nosztalgiából kisvasútnak „álcázott" nyitott városnéző buszon nem kevés német és francia szót is hallottam, míg az utolsó néhány ülésen a teljes másfél órás menetidőt lelkiismeretesen és kötelességszerűen végigmosolygó japán turisták ültek.

A pótkocsis busz bejárja a kis sziget talán valamennyi utcáját. Végigkacskaringózik a haditengerészet „konzervált" támaszpontján, a kihalt irodaépületek, kaszárnyák, fegyverraktárak között is. A bázist jó egy évtizeddel ezelőtt bezárták, de csak ideiglenesen. Nem bontották le, sőt karbantartásáról is gondoskodnak. Mert igaz ugyan, hogy a karibi térségben az Egyesült Államoknak több más támaszpontja is van (sőt a guantánamói magának Kubának a területén), de azért – ki tudja, mikor, mit akar kezdeni Kuba vagy más ellen – Washington nemcsak a puskaport, hanem a puskaport őrző raktárt is szereti szárazon tartani a világnak ebben a forrongó körzetében.

A támaszpont után a városnéző busz egy hadtörténeti múzeumnál áll meg. Udvarán egy, a második világháborúban foglyul ejtett japán mini tengeralattjárót állítottak ki. (Nem ezen a környéken fogták el.) Key West lakossága ennél nagyobb és veszélyesebb német tengeralattjárókra vadászott azokban az években. A környék hazafias férfilakosságát maga Ernest Hemingway, az első világháborúban, majd a spanyol és a kínai polgárháborúban katonai tapasztalatokra szert tett író mozgósította ezekre a járőrözésekre, amelyeket a saját hajóikon, jachtjaikon végeztek.

A későbbi Nobel-díjas író a háború előtt telepedett meg Key Westben második feleségével, Pauline-nal és két fiukkal, és egészen haláláig az ő tulajdona volt ez a ház a Whitehead Street 907. szám alatt. (Most irodalmi múzeum.) Meglepődtem, amikor megtudtam, hogy itt a városnéző busz egy percre sem áll meg.

Francia és spanyol antik bútorokkal, műtárgyakkal berendezett

ház ez, buja növényzetű kerttel. A főépület mögött úszómedence kelleti magát, akárcsak más jobb módú Key West-i házak kertjében. Akkor azonban még nem volt ez általános, mi több, a városkában elsőnek éppen Hemingway építtetett magának medencét. A sportokat olyannyira kedvelő író 20 000 dollárt áldozott erre a célra, ami akkoriban hatalmas összeg volt, jókora családi házat lehetett venni ennyiért. A medence partján, a cementbe ágyazva egy egycentes érme búslakodik. „Ez a legutolsó garasom, ennyim maradt a medence építése után" – mondotta annak idején tréfásan az író.

A ház legegyszerűbb, de irodalmi szempontból alighanem legértékesebb bútordarabja egy írópult. Emellett állva írta Ernest Hemingway talán legkiválóbb regényeit – a *Búcsú a fegyverektől*, a *Szegények és gazdagok*, valamint az *Akiért a harang szól* címűeket, továbbá az *Afrikai vadásznaplót*, *A Kilimandzsáró havát* és egyetlen drámai művét, *Az ötödik hadoszlopot*.

A házban és már-már trópusi jellegű kertjében ijesztő számú macska tanyázik. Hemingwaynek ötven macskája volt, s ezek állítólag azoknak a leszármazottai. Lépni sem lehet tőlük.

Az író ebben a házban ismerkedett meg későbbi feleségével, Martha Gelhornnal, aki interjút kérni jött. Amikor nőül vette, átköltözött vele a Floridai-szoros túlsó oldalára, Kubába, ahol még áttetszőbb volt a tenger és még tisztább a levegő.

A magános csillag államában

Akik nem engednek a negyvenötből

A napocska, amely Floridába csalogatja az amerikaiakat, forrón süt az Egyesült Államok egész déli sávjában, az Atlanti-óceántól a Csendes-óceánig, Floridától Kaliforniáig. Az itt található államok összességét nevezték el *Sunbelt*nek (Napfényövezetnek).

Az utóbbi évtizedekben árad ide északról mind a tőke, mind a munkaerő. A tőke, mert itt gyengébbek – ha egyáltalán vannak – a szakszervezetek, olcsóbbak a bérek, az üzemeltetési költségek; az emberek, a munkaerő pedig azért, mivel kellemesebb az éghajlat, olcsóbb a megélhetés, és főként, mivel könnyebb itt munkát találni.

A Napfényövezetben még akkor is tűrhető ütemű volt a fejlődés, viszonylag elviselhető a munkanélküliség mértéke, amikor az Észak-Keletet a recesszió sújtotta. Amikor pedig a klasszikus iparvidékeken a fellendülés jelei kezdtek mutatkozni, a Délnek már orrán-száján dőlt a konjunktúra.

Mindez kétszeresen áll Texasra (vagy legalábbis állt az olajár zuhanásáig), mert az még a Napfényövezeten belül is az egyik leggyorsabban fejlődő vidék, és eleve *leg*. Hiszen közismert, hogy itt minden *a legnagyobb*. Texas az Egyesült Államok legnagyobb kiterjedésű állama a kontinensen (Alaszkát leszámítva). Itt vannak a legnagyobb olajmezők és a legnagyobb ranchok (szarvasmarhatenyésztő gazdaságok). Itt mérik a legnagyobb adag marhafelsálszeleteket, és itt található az Egyesült Államokban a legnagyobb számú fegyver. (A háztartások több mint kétharmadában van pisztoly – ehhez itt nem kell engedély; ezenkívül 10 310 géppuska tartására van magánszemélyeknek engedélyük.) Itt a legnagyobb az ipar – főként a konjunktúrától kevéssé függő hadiipar – fejlődési üteme, itt működnek a legnagyobb repülőterek, tudományos kutatóközpontok, a legnagyobb számú hívőt felmutatni képes egyházközségek, itt összpontosul a legnagyobb gazdagság.

Ha mindebben van is némi túlzás, alapvetően azért igaz ez.

Külön büszke világ, mondhatnám: különleges hagyományokkal.

Texas valaha Mexikó része volt. Aztán északról beszivárgott, angolul beszélő lakói kiszakították onnan, de nem is mindjárt szán-

ták el magukat az Unióba való belépésre, bár elvben, úgy tűnik, kezdettől fogva világos volt, hogy ez a céljuk. Kilencévi függetlenség után 1845-ben csatlakozott Texas az Egyesült Államokhoz, lett a nemzeti lobogó mai ötven csillaga közül a huszonnyolcadik. De megőrizte Texas a maga zászlaját is, amelyen csak egyetlen csillag látható, s ezt a lobogót ünnepnapokon, vagy „csak úgy", a szövetségivel együtt minden középületre, pályaudvarra, minden magánházra felhúzzák. Annak jeléül, hogy 1845 előtt Texas független volt, és egyszer még ismét az lesz. Talán mondanom sem kell: nincsenek az államban szeparatisták, akik komolyan ki akarnának válni az Unióból. De a függetlenség gondolatához mint elvi kérdéshez halálos komolysággal ragaszkodnak az állam lakói, s ennek megtestesítője, a lobogó oly szent számukra, hogy még a gépkocsik rendszámtáblájára is gyakran azt írják *Texas* helyett, hogy *A magános csillag állama*.

Texas is azok közé a szövetségi államok közé tartozik, amelyeknek fővárosáról a külföldiek többnyire még csak nem is hallottak. S noha Austin sem holmi kis falu, érthető, ha Dallas és Houston fényei elhomályosítják.

Tizen-valahány éves koromig Dallasról hallva csupán egyetlen dolgot asszociáltam: egy mondattöredéket egy elemistakoromban olvasott vadnyugati ponyvaregényből: „... ez a postakocsi vitte a dallasi sírásó utolsó unokájának hátrahagyott vagyonát..." Lehet, hogy azelőtt más külföldi is így volt ezzel, de azután hozzájárult még két *legnagyobb*. Ebben a városban követték el a modern történelem alighanem legnagyobb visszhangot kiváltó merényletét: 1963. november 22-én itt ölték meg John F. Kennedyt, az Egyesült Államok harmincötödik elnökét. És amiről a mai amerikai, nyugateurópai és japán közvélemény talán ennél is jobban ismeri: *Dallas* a címe és a színhelye a texasi pénzarisztokrácia Szabó családjának életéről szóló befejezhetetlen televíziósorozatnak.

Repülőtér a XXI. században

A New York-i Külföldi Sajtóközpont munkatársainak tanácsára Dallasban a repülőtéri szállodában rendeltem szobát.

Az érkezési csarnokból különvonalon beszóltam a hotelbe, hogy megjöttem, s mire megkaptam a poggyászom, már kint várt a szálló

autója. Így aztán körülnézni sem igen volt időm, csupán azt mértem fel, hogy ez az egyik legnagyobb repülőtér-épület, amit valaha is láttam. (Akkor még nem tudtam, hogy ez a három azonos nagyságú utaskiszolgáló épületnek csak az egyike.)

Kissé kábultan érkeztem a repülőtérről néhány száz méterre álló tizenöt emeletes szállóba. Miután kicsomagoltam, odaléptem a légkondicionált szoba egyik „falául" szolgáló üvegtáblához. Közvetlen alattunk húzódott a kétszer hat sávos autópálya, le- és feljárókkal, felül- és aluljárókkal, a repülőtér parkolóihoz, indulási és érkezési csarnokaihoz. Sötétedett. A fényszórók és a piros hátsó égők ezerszámra követték egymást az autóutakon; a repülőtér gurulóútjain a ki- és bejövő meg a felszállásra várakozó repülőgépek fényei villództak a szárnyvégeken; a levegőben közel, távolabb és nagyon messze, alacsonyan, magasan és fenn az égben egyszerre legalább három-négy gép páros fényszórói világítottak a betoncsíkok felé közeledve. Valószínűtlenül sok volt a fényforrás és a különböző irányú mozgás. Fantasztikus film benyomását keltette mindez. Mintha csak azt mutatták volna, amit a földi űrhajós lát egy idegen bolygóra való leszálláskor, de legalább azt, ami egy jövő századi megalopolis óriás rakéta-repülőterének szemlélője elé tárul. Aztán kinyitottam egy ablakot, és abban a pillanatban betört a szobába az autók surrogásából, a sugárhajtású hajtóművek zúgásából szintetizálódott csaknem egyenletes, de erős zaj, s hozzá jó huszonnyolc fokos hőség (márciusban, este), tömény benzin- s kerozinbűzzel. Ekkor nyertem csak vissza a valóságérzékemet s realizáltam, hogy a Földön állok, a XX. században.

Másnap reggel Jim Street, a repülőtér sajtófőnöke ismertetett meg ezzel a mérnöki remekművel, amely két – egyaránt 30-30 kilométernyire fekvő – nagyvárost, Dallast és Fort Worthöt szolgál ki. Új ismerősöm korábban újságíró volt, aki végig tudósította lapját a repülőtér építéséről, azután maga is odaszegődött. Természetesen nem kis fizetésért végzi munkáját, de lelkesedését nem ez motiválja.

Mint riporter, szemtanúja volt annak, hogyan épült fel 1969 és 1974 között, tehát alig öt esztendő alatt a világ második legnagyobb polgári repülőtere. Ennél csak a montreali Mirabelle területe nagyobb, de az is csak az itteni már elkészült és kihasznált területénél. Mert a 720 hektáros Dallas–Fort Worth-i repülőtéren még csak

három utasforgalmi csarnok épült fel*; ezeknek a harmonikakijárataihoz egyszerre hatvanhat repülőgép állhat be, távlatilag azonban ennek is a hatszorosára kívánják bővíteni. Úgy tervezték, hogy a XXI. század derekán is megfeleljen a követelményeknek, mégpedig nem akárhol, hanem a minden jel szerint továbbra is rohamosan fejlődő Texasban.

Az ottjártamat megelőző évben húszmillió utas fordult meg ezen a repülőtéren. Üzleti ügyben milliók utaznak innen az Egyesült Államok más városaiba meg külföldre, és onnan ide. Az üzlet pedig hozza a pénzt, ezért egyre több a Dallasba és környékére érkező és az innen induló turista is. És persze egy ekkora repülőtér kiválóan alkalmas a tranzitforgalom lebonyolítására: évente több millió utas csak azért tapossa a repülőtér folyosóinak műanyag padlózatát, hogy repülőgépet váltson, átszálljon. A menetrend tanúsága szerint Dallas–Fort Worthöt naponta ötvenkét járat köti össze a másik texasi nagyvárossal, Houstonnal, és ötvenhét New Yorkkal. De ez nemzetközi repülőtér is (nemcsak nevében, mint néhány más amerikai légikikötő), ahova naponta nyolc közvetlen járat érkezik csupán a kanadai Torontóból és ugyanannyi Mexikóvárosból. Londonból és Párizsból előbb járt ide a szuperszonikus Concorde, mint Washingtonba.

Street végigvisz az egész repülőtéren. A légi irányítók sötét teremben dolgoznak, csak a lokátorok ernyőin csillognak fényes pontok. Eleven illusztráció Arthur Hailey: *Repülőtér* című regényéhez. Azután a le- és felszállást, valamint a gépek földi mozgását ellenőrző irányítótoronyba mászunk fel (a legfelső emeleteken lift helyett már valóban lépcsőn *mászunk*).

Innen a torony körkörös ablakán, ameddig csak a szem – s az irányítók távcsöve – ellát, repülőgépekre esik az ember pillantása. Háromszázötven vagy még több utast szállító széles törzsű „jumbókra", és hat–tizenkét személyes, de ugyancsak sugárhajtású, gyakran szintén óceánrepülő magángépekre: texasi milliomosok repülnek rajtuk vagy a nagyvállalatok vezető tisztviselői. Egyidejűleg legalább tíz-tizenöt, néha még több gép „gurul": jön be a három fel- és leszálló pálya valamelyikéről a „taxiúton", vagy halad egy traktor mögött vontatmányként, indul kifelé, áll a sorba, felszállási

* Azóta felépült egy negyedik, és a repülőtéri szálloda új szárnya is.

engedélyre várva, miközben a repülőtér fölötti légtérben az érkező gépek „állnak" sorban leszállási engedélyért, különösen csúcsidőben. Bár ez a fogalom itt kevéssé használatos. A terhelés viszonylag egyenletes; éjjel-nappal átlagosan nyolcvan másodpercenként ér földet vagy szakad el a betontól egy-egy gép; huszonnégy óránként átlagosan 1050 fel- és leszállást regisztrálnak.

A repülőtér az utasokon kívül évi 100 000 tonna teherárut indít és fogad: ebben sok száz daru, csörlő, konténerszállító és más berendezés segít. A legmegkapóbb mégiscsak az utasok „feldolgozása". Minden maximálisan egyszerű és érthető. A tájékoztató táblák, szórólapok pontosan megmutatják az utasoknak és az őket kísérő, fogadó személyeknek, hogy melyik légitársaságot melyik utasforgalmi épület (terminál) szolgálja ki, hogy melyikhez hol a legközelebbi parkoló, hogyan lehet oda eljutni.

Az utasok és a 14 000 főnyi alkalmazottgárda áramlását magán a repülőtéren az Airtrans nevű belső közlekedési hálózat bonyolítja le. Mindenütt nyilak mutatják, hol a legközelebbi megálló, s rendszerint száz lépést sem kell megtenni, hogy az ember eljusson odáig. A több kilométeres hálózat tökéletes összeköttetést teremt az egyes terminálok, parkolók, szolgálati épületek között. A negyvenszemélyes gumikerekes, üvegfalú kocsik óránként 26 kilométeres sebességgel közlekednek az épületek alatti alagutakban, az épületek között pedig külön pályán, viaduktokon. Ami itt a XXI. századot idézi, az a *vezetőnélküliség*. A két kocsiból álló szerelvények önműködően állnak meg az állomásokon, kinyitják ajtóikat, ki- és beszállnak az utasok, meghatározott idő után az ajtók becsukódnak (s ha még van felszálló, csak meg kell érinteni az ajtót, akkor nem zárul be), betáplált adatok szerint változtatják sebességüket az emelkedőkön, a kanyarokban. Az ügyeletes diszpécser a központi vezérlőasztaltól ipari tv képernyőjén ellenőrzi a több tucat egyidejűleg mozgó szerelvényt, de csak a biztonság kedvéért; a hálózat önműködő, s rendszerint nem szorul operatív beavatkozásra.

S még két dolog, ami lenyűgöző. Az első: a rend. Minden tökéletesen logikus. Az utasforgalmi épületek belső elrendezése maximálisan célszerű, egyszerű; minden arra való, hogy megkönnyítse az utasok életét. A feliratok, jelzőtáblák – még az angolul nem tudóknak is – egyértelműek, világosak. A második: a mozgássérültek a repülőtér egész területén közlekedhetnek tolókocsin. Van számuk-

ra külön feljáró, a felvonóba beférnek vele, minden ajtó ehhez van méretezve; minden mosdóban, vécében van külön támaszkodó, alacsonyabban elhelyezett kagyló, ugyanígy vannak tolókocsiból elérhető telefonautomaták, mi több, nagyothallók részére szabályozható hangerejű telefonautomaták, Braille-írásos útmutatók a liftek mellett a vakoknak stb.

Tartok tőle, hogy sok helyen még ez is csak a XXI. század vívmánya lesz.

A dallasi tankönyvraktár

Azt mondják, a száznegyven esztendős Dallasnak hosszú ideig semmi létjogosultsága sem volt. Nem volt kikötője, nem épült itt határerőd az indiánok ellen, nem feküdt a város azoknak az utaknak a kereszteződésénél, amelyeken a marhacsordákat hajtották. Meggazdagodását a papíriparnak köszönheti. Nem a papírt előállító, hanem az azt használó bank- és biztosítási üzletnek. Azóta kifejlődött és rendkívül gyorsan fejlődik itt az elektronikai ipar, és – ami szintén milliárdokat hoz a konyhára – Dallas nemzetközi divatközpont lett. Ha Amerikában egy hölgy úgy fest, mintha a *Vogue* divatlap hasábjairól lépett volna elő, barátnője így kiált fel: „Drágám, olyan csodálatosan *Dallas* vagy!"

Amint a repülőtér felől autóbusszal közeledem a városhoz, olyan érzés fog el, mint Karinthy Ferenc *Epepe* című regényének hősét. Bár az nem beszéli az ország nyelvét, amelybe pottyant, én pedig értek angolul, de éppen úgy nem tudok rájönni az út mentén sorakozó épületek rendeltetésére, akárcsak Karinthy Budaija.

Majdnem valamennyi egyforma, csaknem vagy teljesen ablaktalan, betonból épült, földszintes, legfeljebb egyemeletes, és meglehetősen nagy alapterületű. (Itt, a városon kívül bizonyára viszonylag alacsonyak a telekárak.) Homlokzatukon többnyire csak egy-egy számomra érthetetlen szó áll, feltehetőleg családnevek, talán a tulajdonosok nevei. De hogy mi célt szolgálnak ezek az épületek – gyárak, javítóműhelyek, raktárak, étkezdék, céllövöldék, uszodák, vásárcsarnokok –, arra még később sem jöttem rá.

A városi buszpályaudvarral szemben látom a vasúti pályaudvart. Iszonyatosan hosszú tehervonat halad át. Megszámolom: százkilencven vagonból áll, méghozzá, amint elnézem, legalább hatvan-

tonnás pőrekocsikból. Mindegyiken egyforma konténer áll, de nem is konténer, hanem kész, megrakott teherkocsi, s ha majd daruval leteszik valahol, csak a nyergesvontatót kell elécsatolni. A vasútvonalon túl, már a „prérin" fantasztikus, mesebeli épület („ilyen madár nincs"): húsz emelet magas lehet, de nem tudom megszámolni, hogy pontosan mennyi, mert egyetlen óriási tükör borítja (belülről nyilván átlátszó üveg), amelyben torzítva jelenik meg a pályaudvar és a hátam mögül a dallasi belváros felhőkarcolóinak erdeje; van benne valami várkastélyszerű; változó magasságú, henger alakú tornyokból áll, mellettük pedig egy felül kivilágított, azoknál legalább kétszer magasabb kilátótorony (?) tör az égnek. Ha azt mondanák, hogy innen indulnak az űrhajók a Marsra, elhinném. De azért inkább megkérdezem egy arra jövő asszonytól, hogy mi ez az extravagáns épület.

– A Union Towers.

– Bocsásson meg, és az mi?

– Szálloda.

A városközpontban nyuszifüles autóbuszok kanyarognak a napfényt elfogó felhőkarcolók között tátongó szurdokvölgyekben. (Itt már drága a telek: felfelé terjeszkednek.) Akárcsak más amerikai nagyvárosokban, itt sem a központban laknak az emberek. (A milliós Dallas lakóinak nagy része földszintes családi házában él. Csupán 1983-ban tizenkilencezer családi ház épült.) És teherautók sem járnak erre, a felszínen bizonyosan nem. Föld alatti utcákon közelítik meg az áruházakat, hoteleket, amelyeknek az árufogadó szintje ennek megfelelően ugyancsak süllyesztett. Az egész városközpontban nincs más, mint közigazgatási épület, bíróság, börtön, bankok, kongresszusi csarnok, irodaházak, divatházak, üzletházak, szállodák vagy a bizniszt más módon szolgáló építmények. Mondjuk, tankönyvraktár, amilyen például a pályaudvartól nem messze, a Houston Street és az Elm Street (Szilfa utca) sarkán található. Vagy legalábbis régebben ezt a célt szolgálta a pirostégla-épület. Nem volt nehéz rábukkannom. Több ízben kezdtem érdeklődni a járókelőktől, hogy merre találom meg... de mihelyt megpillantották a nyakamban lógó fényképezőgépet és a kezemben tartott útikalauzt, már mondták is, hogyan kell mennem a fő helyi nevezetesség – a felé az épület – felé, amelynek ablakából Lee Harvey Oswald lelőtte Kennedy elnököt.

Az ugyanis szinte bizonyos, hogy Oswald ennek az épületnek a hatodik (vagy ahogyan nálunk számolnák: ötödik) emeleti ablakából tüzelt távcsöves puskájával. Magam is kipillantottam ezen az ablakon, és – ki ne próbálná megoldani vagy új kérdéssel bonyolítani a Kennedy-gyilkosság rejtélyét? – töprengőbe estem. Az ablakból tökéletes a rálátás a Houston Streetre. Aki innen akart lőni az egyenesen felé haladó gépkocsioszlop egyik nyitott autójára, illetve az abban ülő elnökre, az – kivált távcsöves puskával – már akkor a „célgömbre ültethette" a kiszemelt áldozat fejét, amikor az még több száz méternyire volt tőle. Ezután a fegyver csövét csak nagyon-nagyon lassan mozdítva, könnyűszerrel kísérhette a felé közeledő célt. Oswald azonban nem ekkor lőtt, hanem azután, hogy a gépkocsisor befordult az Elm Streetre, ahol a lövész a célt már csak rossz szögből, egészen gyors és kényelmetlen mozdulattal követhette, s azt is csupán néhány másodpercig, mielőtt az elnöki gépkocsi eltűnne a vasúti felüljáró alatt. *Vajon miért csak akkor lőtt? Talán így szólt az utasítás?*

Ezt a kérdést valószínűleg inkább pszichológusnak, semmint ballisztikai szakértőnek kellene feltenni. A legfőbb kérdés persze mégiscsak az, hogy lőtt-e még valaki Oswaldon kívül is – amire számos közvetett, sőt csaknem közvetlen bizonyíték van, de amit a merénylet körülményeinek tisztázására felállított Warren-bizottság jelentése tagad – és ha igen, akkor kicsoda? Kik hajtották végre a „feladatot", feltehetőleg a vasúti felüljáróról? A szervezett alvilág, a maffia tagjai, kubai ellenforradalmárok, netán helyi bérgyilkosok? És ki állt mögöttük? Lehetséges, hogy a világ már sohasem kap választ ezekre a kérdésekre.

A dallasiak mindenesetre tiltakoznak az ellen, hogy az ő földijük volt a gyilkos, bár kétségtelen, hogy itt, a konzervatív és protestáns Texasban – enyhén szólva – nem szerették az északról jött liberális, katolikus államférfit. A Dallasba érkezése előtti órákban a várost elárasztották olyan röpcédulákkal, amelyeken – akárcsak a rendőrségi körözvényeken – elölnézetben és profilban mutatták az Egyesült Államok elnökét, alatta ezzel a felirattal: *Hazaárulásért köröztetik*. Érkezése napján a *Dallas Morning News* című újságban gyászkeretes fizetett cikk jelent meg, amelynek szerzői kommunistabarátsággal vádolták John F. Kennedyt.

A dallasiak azóta próbálnak szembenézni a *Gyűlölet városa* vád-

dal. Kennedy meggyilkolásának 20. évfordulóján a *Dallas Morning News* – a hajdani uszító – így írt: „Dallas ma tudatában van annak, hogy nem söpörheti a Kennedy-merényletet a szőnyeg alá. Itt történt, és történelmünk része, amelyet nem hagyhatunk figyelmen kívül."

Már jóval a 20. évforduló előtt emlékművet emeltek a városban Kennedynek, s a gyilkosság körülményeit bemutató múzeumot nyitottak. És ezek bizony sokkal több látogatót vonzanak Dallasba, mint az a – felhőkarcolók tövében megbúvó – kunyhó (innen kezdődött Dallas), amelyet a városalapító John Bryan ácsolt 1846-ban.

Az 1984. évi republikánus elnökjelölő kongresszusra érkező küldöttek fejenként tizenöt dollárért részt vehettek egy olyan két és fél órás, autóbuszos Kennedy-túrán, amely a tankönyvraktárnál kezdődött, útba ejtette Oswald lakását, azután a megyei börtönt, ahol Jack Ruby Oswaldot lelőtte, és a Parkland kórháznál végződött, ahol Kennedy kiszenvedett.

Jól jövedelmez a merényletmúzeum is. Itt a látogatók elektronikus színes-hangos diorámán követhetik végig Kennedy gépkocsikaravánjának útját, hallhatják a lövéseket, a rendőrautók szirénáit, és – hangszalagról – Lyndon B. Johnson elnöki esküjét az elnöki különgép fedélzetén.

A múzeum előcsarnokában, s városszerte mindenütt, száz- meg százféle Kennedy-ajándéktárgyat árusítanak. Ezeken bizonyára még több a haszon, mint a kétdolláros belépőjegyeken. Eladásra kínálják a meggyilkolt elnök, szépséges özvegye, szerencsétlen árvái és ugyancsak tragikus sorsra jutott Robert öccse színes képét keretben vagy bögrére, falvédőre, vázára, hamutartóra, tányérra, trikóra fényképezve. Árusítanak a merénylet színhelyét ábrázoló képeslapokat, rajzokat, térképeket, fotókat, diapozitívokat. Láttam tányért, amelyen ez olvasható: „Fantasztikus! Hát nem ismétli meg a történelem önmagát? Lincolnt 1860-ban, Kennedyt 1960-ban választották elnökké. Mindkettőt pénteki napon ölték meg, és mindkettőt a felesége jelenlétében. Mindketten korábban szenátorként szolgáltak, és mindkettejük utódját Johnsonnak hívták. Lincolnt Kennedy nevű titkára figyelmeztette, hogy ne menjen el a színházba, Kennedyt Lincoln nevű titkára intette, hogy ne utazzék Dallasba..."

A *Dallas Morning News*nak igaza van: a Kennedy-gyilkosság

valóban a város történelmének része, s azt nem lehet figyelmen kívül hagyni. Annál is kevésbé, minthogy ez a város egyik fő nevezetessége, vonzereje, amelynek köszönhetően turisták tízezrei jönnek ide, laknak, táplálkoznak, vásárolnak, szolgáltatásokat vesznek igénybe, egyszóval pénzt hagynak itt.

Tárlók a mellékhelyiségben

Lakosságát, fejlődési ütemét tekintve Texasban egyedül Houston előzi meg Dallast. S hovatovább hírnévben is. Igaz, itt még nem lőttek le elnököt, viszont innen irányítják valamennyi ember vezette amerikai űrhajó útját.

A NASA Johnson űrközpontja Houston közelében található. A kettőtől mintegy azonos távolságra – ha jól emlékszem: 30 kilométernyire – van a repülőtér; ezért döntöttem úgy, hogy megérkezvén egyenesen oda megyek, s majd csak este térek be a szállodába.

A repülőtéren akadt két utas, akiknek az űrközpont közelében volt dolguk: hárman beültünk egy taxiba, és megosztottuk az útiköltséget. A helyszínre érve beadtam kofferomat a ruhatárba, és elkezdtem az ismerkedést a *Space Center*rel.

Az itteni múzeumban látható kimutatás szerint a 70-es évek végén az amerikai adófizető minden dollárjából 29 centet költöttek katonai célokra és 1 centet űrhajózásra. Nem tudom, hogy ebbe az egy százalékba az űrhajózás népszerűsítése is beletartozik-e, de annyi bizonyos, hogy az Egyesült Államokban az űrhajózási múzeumokra nem sajnálják a pénzt. Ezek a népszerűsítő-oktató intézmények nagyszerűek a maguk nemében. Mindenekelőtt talán éppen azért, mert kevéssé hasonlítanak a hagyományos múzeumokra.

Itt is akad azért persze néhány nagyon múzeumi tárgy. Például az a toll, amellyel Johnson akkori elnök aláírta a houstoni űrközpont felállításáról szóló rendeletet. (Ezért is viseli a központ az ő nevét.) Vannak képek, mozdulatlan modellek, festmények, rajzok, fotók, amelyek a rakéták, az űrhajók történetét mutatják be az ősi kínai röppentyűktől és Ciolkovszkijtól napjainkig. A kiállított tárgyak többsége azonban olyan, hogy nemcsak a fiatalokat hozza lázba, hanem bizony a felnőtt látogatókat is. Ugyan ki tudná megállni, hogy ne üljön be különféle űrhajók, űrállomások mozgatható makettjeibe, pilótafülkéibe, ne tegye fejére az űrhajósok sisakját, ne

világítsa ki a világűrből a Föld egy darabkájáról készült fényképet, amelyről aztán ki kell találni, hogy hol van! A tárgyak érintése nem tilos, hanem ajánlott.

A huntsville-i (Alabama állam) űrközpontban látott majmokat hiányolom csak innen. Ott ugyanis azok a *valódi* majmok játszanak a múzeumi terem közepén felállított ketrecükben, „akik" az emberi kozmonautákat megelőzve jártak amerikai űrhajók fedélzetén a világűrben.* Igaz, Houston az ember – és nem a majom – vezette űrhajók irányítóközpontja! Nagyon egyéni viszont ebben a múzeumban, hogy minden négyzetméternyi helyet kihasználnak, méghozzá abszolút mértékben rendeltetésszerűen. A mellékhelyiség előterében, a kézszárítók között állították ki tárlókban a szkafandernek (űrhajósöltözéknek) azokat az alkatrészeit, amelyeket az első kozmonauták használtak a súlytalanság állapotában toalettjük végzésére. Stílszerű elhelyezés!

A houstoni űrmúzeumban látható még az Apollo 17 eredeti parancsnoki fülkéje, a Gemini 4-en használt filmfelvevő gép és – igaz, csak másolatban, panoptikumfigurákkal – az első holdraszállás.

Résztvevőit innen alig néhány száz méternyire képezték ki, mint ahogyan annak idején itt vettek részt közös oktatáson a Szojuz–Apollo űrkísérlet szovjet és amerikai résztvevői is, miután a Moszkva melletti Csillagvárosban már átestek az együttes kiképzésen és összeszoktatáson. Ottjártamkor a sokszor felhasználható űrrepülőgépek (Space Shuttle) személyzete tanult a Johnson űrközpontban. A 320 hektáros terület számtalan épületében 1962 óta foglalkoznak ember vezette (tehát nem automatikus) űrobjektumok (űrhajók, -állomások, -repülőgépek) tervezésével, fejlesztésével, az űrhajósok kiválasztásával, kiképzésével, az űrrepülések előkészítésével, irányításával.

Az irányítóterem a közé a néhány épület közé tartozik, ahova a nagyközönséget is beengedik. Természetesen csak olyankor, amikor nincs a világűrben innen irányított, ember vezette objektum. Mert amikor van, még a sajtótudósítók is csak két képviselőjüket delegálhatják ide (a többiek képernyőn figyelhetik, hogy mi törté-

---

* Később, amikor a legelső űrmajom meghalt, valamennyi amerikai lap nekrológot szentelt neki, a kozmosz amerikai úttörőjének.

nik a teremben), a többi hely a kormány, a NASA embereié. De még ők is csak a „nézőtéren" ülhetnek, amelyet üvegfal választ el a központ tényleges szívétől.

A látvány roppant ismerős. Nemcsak azért, mivel sokszor láttuk már moziban, televízióban, hanem mert egy rendkívül hasonló repülésirányító központot láttunk akkor is, amikor a szovjet űrhajósok útját követtük a képernyőn. A célszerűség és a műszaki logika, úgy látszik, mindenütt ugyanazt diktálja. Még az elhelyezés is szinte ugyanolyan. Középen a térkép, amelyen – attól fogva, hogy felbocsátották az űrrepülőtérről – állandóan látható, hogy hol tartózkodik az űrhajó, azután a műszerek, tv-monitorok előtt ülő szakértők – hajtómű, navigációs, űrbiológiai és más specialisták – sora. A főasztalnál a repülésirányító, aki teljes felelősséggel dönthet minden felmerülő kérdésben, valamint az a személy (maga is mindig űrhajós), aki a rádiókapcsolatot tartja a világűrben tartózkodó társaival. A szembetűnő különbség talán csak annyi, hogy a szovjet térkép közepén Eurázsia van, az itteni térkép közepén pedig az amerikai földrész helyezkedik el.

Alkalmam nyílt beszélgetni Robert White-tal, az űrközpont illetékes munkatársával, aki főként az akkor még előkészítés alatt álló űrrepülőgép-program terveivel ismertetett meg. Amit nyilatkozatából ma is időszerűnek tartok, az a következő:

„Távolabbi, részleteiben még ki nem dolgozott terveink között szerepel űrexpedíciók, ember vezette űrhajók küldése a Naprendszer bolygóira. De ez nemcsak tőlünk függ. Mindenki tisztában van azzal, hogy ez kizárólag nemzetközi összefogással valósítható meg. Egyetlen ország sem képes a saját erejéből valóra váltani például egy Mars-expedíció terveit. De ha az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Nyugat-Európa és Japán közösen vállalnák az anyagi terheket, adnák hozzá a tudományos és a műszaki kapacitást, akkor a viszonylag nem távoli jövőben nemcsak műszereket, robotokat, hanem embereket is küldhetnénk a Marsra."

A látottakkal, hallottakkal elégedetten fejeztem be a látogatást, elkértem bőröndömet a ruhatárban, és indultam volna Houstonba, a szállodába, ám kiderült, hogy az nem is olyan könnyű. A menetrendszerű autóbusz legközelebbi megállója – mint készségesen felvilágosítottak – az űrközpont bejáratától jó két kilométernyire van. A nehéz kofferrel még jó idő esetén is ugyancsak keserves lett

volna odáig elvergődnöm, most azonban úgy zuhogott az eső, mintha dézsából öntenék. Ha azzal a busszal akarok menni, amely a központ munkatársait viszi be a városba (ha egyáltalán felvesznek rá), még három óra hosszat kell várnom a munkaidő végéig. Kénytelen voltam megbarátkozni a gondolattal, hogy mivel gazdasági igazgatónk feltehetőleg nem hagyja jóvá a tetemes kerettúlépést, a saját zsebemből kell fizetnem a taxit (30 kilométerre kb. 45 dollárt). De hát mit tehettem volna? Az idő is pénz. Fogtam hát a telefont, és tárcsáztam, de hiába. Valószínűleg a nagy eső miatt nem akadt szabad kocsi, mindenesetre tény, hogy fel sem vették a kagylót. Ekkor értettem meg, hogy ha Amerikában idegen városba érkezik az ember repülőgéppel (tehát nem saját autóval), gépkocsit kölcsönözni nem egyszerűen a legolcsóbb és a legcélszerűbb, hanem az *egyetlen* megoldás.

Száraz lábbal az esőben

Az eső még a következő reggel is zuhogott. Természetesen megint csak taxin indultam el, szerencsémre nem messzire, csak a városházára, ahol Roscoe Jones, Houston főépítésze fogadott.

Elmondta, hogy Houston 1902-ig jelentéktelen és jellegtelen kisváros volt, amely csak azután indult gyors fejlődésnek, hogy közelében óriási mennyiségű olajat találtak. Ennek kitermelése, majd feldolgozása lendítette fel a várost, amelytől most hajózható csatorna vezet a közeli Mexikói-öbölhöz; Houston ma az Egyesült Államok harmadik legforgalmasabb teherkikötője.

Több mint másfél millió lakosával (az elővárosok nélkül) Houston az Egyesült Államok ötödik legnépesebb városa. Lakossága 1940 óta megnégyszereződött, és az utóbbi egy évtized alatt is több mint az egyharmadával nőtt. Ez általában jellemző a növekedési ütemre. Nem egészen egy évtized alatt 200 amerikai és külföldi nagyvállalat helyezte át központját Houstonba, ahol csupán a 70-es években mintegy két és fél millió négyzetméter alapterületű irodahelyiség épült, több, mint amennyi addig a városban összesen volt.

Rengeteg lakás is épül, de főként nem társas-, hanem földszintes családi házakban. Ezzel magyarázható a város óriási kiterjedése. Houston átmérője a 70 kilométert is meghaladja. Területe – noha

lakossága kevesebb, mint Budapesté – a magyar fővárosénak a háromszorosa.

– Hogyan lehet ezt győzni közlekedéssel? – kérdeztem a főépítészt.

– Viszonylag szerencsés helyzetben vagyunk – válaszolta. – Először is, ne felejtse el, hogy Houston az elmúlt két évtizedben nőtt óriássá, tehát nincsenek szűk utcái, az autópályákkal együtt épült. Másodszor, mivel nálunk a villanegyedek is a városhoz tartoznak, a nagy jövedelműek is itt fizetnek adót, ezért telik az út- és a közműépítkezésre. De azért nekünk is vannak közlekedési gondjaink.

Kiderült, hogy Houstonban a személyforgalom kilencvenhét százaléka jut a személygépkocsikra. Terveik között ugyan szerepel a tömegközlekedés fejlesztése is: a meglévő autópályák kiszélesítése (hogy külön sáv jusson rajtuk a buszoknak), sőt néhány villamosvonal (nem metró, *villamos!*) létesítése, de a hangsúlyt továbbra is a városon belüli autópályák építésére helyezik.

A főépítésztől tudtam meg azt is, hogy – ha nem akarok taxira költeni – gyalog is visszamehetek a szállodámba anélkül, hogy megáznék. Az egész belváros épületeit ugyanis föld alatti gyalogjárórendszer köti össze. A New York-i metró homályos, piszkos és nem túl biztonságos folyosóira gondolva, nem sok kedvem volt az egészhez, de nagyon kellemesen csalódtam.

Mozgólépcsőn jutottam le egy tágas csarnokba. Itt volt a folyosórendszer egyik elágazása. Kilométereken át festmények lógnak a falakon, szobrok állnak a beszögellésekben. A rejtett mennyezetvilágítás kellemes fényt áraszt. Trafikok, ajándék- és virágüzletek, falatozók nyílnak a folyosó két oldalán, másutt tetszetős reklámkirakatok vannak a bemélyedésekben. Itt-ott ládákban fikuszok, törpepálmák teszik élőbbé a föld alatti világot. Térképek segítik az eligazodást a nem túl bonyolult labirintusban, s mindenütt táblák jelzik, hogy melyik épületbe, bank előcsarnokába, üzletházba vagy utcára lehet feljutni. Természetesen felvonón vagy mozgólépcsőn, hiszen a folyosók és a földszintek között még rendszerint két garázsszint is van. Körülbelül akkora utat tehettem meg a városházától a szállodámig, mintha Budapesten a Deák Ferenc tértől a Petőfi térig mentem volna. Az összesen négy kilométer hosszú folyosó-

rendszer ottjártamkor már ötvenkét épületet kötött össze, s további gyors kiépítését tervezték.

Amikor egy esőszünetben felmentem az utca szintjére, a dallasinál is jóval nagyobb (és zömmel az utolsó évtizedben épült) felhőkarcoló-tömeget pillantottam meg. Általában nem hasonlítanak egymásra, építészeti megoldásuk a legtöbb esetben egyedi, gyakran nagyon eredeti, korszerű. Az utcákon sok a – főként modern, nonfiguratív – szobor, térelem.

A houstoni üzleti negyed tükörfalú felhőkarcolói nemcsak a szemben lévő épületeket tükrözik, hanem azokat a mesés bevételeket is, amelyeket az itteni monopóliumok vágnak zsebre. Másnap, amikor az Öböl* partján fekvő Galveston városa felé indultunk, Houstont elhagyva húsz, vagy talán harminc percen át olajfinomítók, vegyi üzemek között száguldott velünk az autópályán a gépkocsi. Teljesen valószínűtlen, fejbe kólintó mennyiség! De hát az Egyesült Államok olajfinomító kapacitásának egynegyede található Houston környékén, és itt állítják elő az ország petrolkémiai termékeinek a nagyobbik felét!

Az Exxonnak, az Egyesült Államok – és ha jól tudom, az egész világ – akkor legnagyobb forgalmú monopóliumának vendége voltam. Egy hamisítatlan texasi olajmezőt akartam látni, ezért kértem, hogy meglátogathassam őket. Ezen a környéken egyébként a huszonöt nagy amerikai olajvállalat közül huszonnégynek vannak kútjai. Méghozzá teljes összevisszaságban.

Azelőtt úgy képzeltem, hogy egy óriás olajcég megvesz magának egy olajmezőt, és ott csak ő termel ki fűtőanyagot. Amikor azonban Carl Riestle kerületvezető mérnök megmutatta birodalmát, kitűnt, hogy az csak részben az Exxoné. Annak idején ugyanis ranchok voltak errefelé, s amikor megkezdődött az olaj feltárása, gazdáik annak a társaságnak adták el jó pénzért a valaha fillérekért vásárolt kisebb-nagyobb birtokaikat, amelyik többet fizetett érte. Így aztán néhol pár száz méter átmérőjű körzetben négy-öt vállalat is működik. Minden kúton fel van tüntetve, hogy kié. Meglepően sok kút egyébként nem a nagy monopóliumok tulajdona, hanem „maszekoké", akiknek esetleg csak egy-két kútjuk van. Ezek a kistőkések

* Ha az *Öböl*, sőt *Az* Öböl másutt a Perzsa- (más néven Arab-) öblöt jelenti, Texasban az olajban ugyancsak rendkívül gazdag *Mexikói*-öblöt nevezik így.

szépen megélnek ebből, de teljesen ki vannak szolgáltatva azoknak a monopóliumoknak, amelyek terméküket megvásárolják, elszállítják (s aztán feldolgozzák és értékesítik). Ez már nem menne kicsiben.

A kutak mintegy feléből „magától", a saját nyomástól jön fel az olaj, a másik felénél mechanikusan szivattyúzzák ki a föld mélyéből. A berendezések között vannak jó háromnegyed századosak is: talán már a dinasztiaalapító Rockefeller dédapa idején is itt bólogattak Houston és Galveston között. És sok közülük bizony már kiapadt. Most igyekeznek másodlagos eljárásokkal kisajtolni, ami még bennük van. Az olajfúró tornyok pedig tovább vándorolnak a tengerbe, mind mélyebbre „gázolnak be" a Mexikói-öbölbe a kontinentális talapzaton.

Vendéglátóm német neve ellenére is vérbeli texasi, akit szakmájánál is jobban érdekelnek a lovak. Az ő kerülete egyike az Egyesült Államok területén lévő tizenhét Exxon kerületnek. Itt évente mintegy két és fél millió tonna olajat és meglehetősen sok földgázt termelnek ki. Riestle, amikor elindulunk a terepre, maga ül a kormányhoz. Szolgálati gépkocsi természetesen jár neki (igaz, csak akkor, amikor sok száz négyzetkilométeres „munkahelyét" járja), gépkocsivezető azonban nem! De – mint hamarosan rájövök – nem csak és elsősorban nem rajta spórol az Exxon.

A terepjáró falja a mérföldeket, ám sokáig egy teremtett lelket sem látunk, csak jókora marhacsordákat. Az olajtársaságok adják ki bérbe legelőnek a feltárástól mentes területeiket a tenyésztőknek. Cowboyok azonban csak elvétve akadnak a jószág mellett, s azok sem lóháton, hanem dzsipen közlekednek. Az olajkutak önműködőek, s az egész ott töltött idő alatt mindössze a kompresszorállomásokon láttam egy-két embert, meg egyszer találkoztunk egy körzeti karbantartóval. Csodálkozva értesülök arról, hogy ebben a kerületben, amelyben az Exxon több kőolajat termel ki, mint egész Magyarország a legjobb évében, ennek a vállalatnak mindössze kétszázötven fizikai, valamint ötven szellemi, adminisztratív dolgozója van. Ezt nevezem termelékenységnek! Az olajipari munkások egyébként meglehetősen jól keresnek.

Houstonba visszatérve nem minden meglepetés nélkül fedezem fel belvárosi irodaházakon külföldi országok zászlóit. Csaknem ötven ország tart fenn – többnyire a kereskedelmi képviselet szere-

pét is betöltő – konzulátust annak az államnak a legnépesebb városában, ahol szinte kézzel fogható a gazdagság, pezseg a gazdasági élet, viszonylag alacsony a munkanélküliség szintje, ahol érdemes beruházni (jön is a japán, a nyugatnémet, a francia tőke), ahol lehet eladni.

Elgondolkoztam hát, mi az oka annak, hogy az egy főre jutó személyi jövedelmet tekintve Texas csak a tizenhetedik helyen áll a szövetségi államok sorában. A válasz: hiába az egyik oldalon a milliomosok rendkívül magas jövedelme és az úgynevezett középosztály – benne a szakmunkások – viszonylag jó keresete, az átlagot lerontja a nincstelenek Amerikában is szokatlanul nagy aránya.

Charles Ternes, az Emberi Erőforrások hivatalának (a volt Texasi Népjóléti hivatalnak) a képviselőjétől hallottam a hivatalos adatot: Texas minden hatodik lakosa a nyomorszint alatt él, és mint ilyen, jogosult élelmiszersegélyre.

– Az Egyesült Államok legszegényebb megyéi Texasban, a Rio Grande mentén találhatók. Ott a lakosság nyolcvan-kilencven százaléka spanyol anyanyelvű, mexikói származású (természetesen az Egyesült Államok polgárai). Falvaikban a családok nagyobbik fele nyomorog.

Ők rontják a statisztikai átlagot.

A Rio Grandétól északra

Előző este kezdtem már nemcsak *érteni*, hanem *érezni* is Texas méreteit. Houstonból – egy közbülső leszállással – két és fél óra hosszat tartott a repülőút El Pasóig. Ébresztőórával keltem fel reggel, hogy időben ott legyek egy találkozón, mégis hibát követtem el. Nem tudván arról, hogy El Paso más időzónában fekszik, mint az ugyancsak texasi Houston, egy órával korábban bújtam ki az ágyból.

Az így ölembe pottyant plusz egy óra alatt két jeles felfedezést tettem. A helyi telefonkönyvben egy helyett két város előfizetőit találtam. Az amerikai El Paso ugyanis jóformán úgy épült egybe a határ túlsó oldalán lévő mexikói várossal, Ciudad Juárezszel, mint Pesttel Buda. Az El Pasó-i és a juárezi előfizetőknek egyaránt 10 centért telefonálhatok; ez is, az is helyi beszélgetésnek számít. Azután vettem egy újságot, amelyből viszont azt tudtam meg, hogy

a lehető legjobbkor utaztam el Houstonból. A folytatódó esőzések következtében tegnap este kiöntött egy folyó, elárasztotta még a belvárost is, az autósok sok helyen kocsijuk tetején várják, hogy motorcsónakkal kimentsék őket. Vajon a belváros alatti folyosórendszert is elöntötte a víz?

A harmadik felfedezést már azután teszem, hogy elindulok a motelből nem messze fekvő célom, a határőrség kerületi parancsnoksága felé. El Pasóban, ebben a félmillió lakosú városban egyszerűen nincs járda.* Csak úttest és autópálya létezik. Noha mindösszesze talán egy kilométernyire kell mennem, kénytelen vagyok taxit hívni.

A határőr-parancsnokság ugyanolyan, amilyen bárhol másutt a világon lehetne. Fegyveres őr a kapuban, odabent irodák, zárkák, általános sürgés-forgás. A határőrök khakiszínű egyenruhát viselnek nagy karimájú „cserkész"-kalappal (az itteni forró éghajlat ezt megköveteli), oldalukat jókora pisztoly verdesi, a töltények derékszíjukba betűzdelve.

Szobáról szobára járkálok, keresem azt a tisztet, aki tud jövetelemről. Mindenütt bemutatkozom, mondván, hogy a Magyar Rádió tudósítója vagyok. Készséggel útbaigazítanak, a szemük sem rebben. Végre megtalálom az emberemet. Ő sem látszik megilletődöttnek, holott nem is szóvivő, sajtótiszt vagy valami hasonló, hanem közönséges, szolgálatot teljesítő *senior patrol agent,* szó szerinti fordításban: *főhatárügynök.* Azt mondja, ez a századosinak megfelelő rendfokozat. Stephen Cooleynak hívják, negyven év körüli keménykötésű férfi, húsz éve szolgál a határőrségnél. Úgy látszik, kölcsönösen rokonszenvesek vagyunk egymásnak, ezért megállapodunk, hogy keresztnéven fogjuk szólítani egymást, vagyis összetegeződünk.

Először leülünk egy szoba sarkában, és Stephen vázolja munkájuk általános körülményeit. Az Egyesült Államokban öt- és tizenkétmillió közé teszik az országban törvénytelenül tartózkodó (beszökött vagy lejárt vízummal ott maradt) külföldiek számát. Ezeknek legnagyobb része mexikói vagy a mexikói határon át bejutott egyéb latin-amerikai. A hazájukban uralkodó nyomor és – az egye-

* Később, amikor már többet utaztam az Egyesült Államokban, rájöttem, hogy ez az amerikai városokban általános jelenség.

sült államokbelinél sokkal magasabb arányú – munkanélküliség elől jönnek Amerikába, munka, megélhetés, családjuk segítése reményében. (Mint később megtudtam, csupán New Yorkban másfél millióra teszik az „illegális idegenek" számát, vagyis minden ötödik lakosról nem tudnak a hatóságok. Ha néhanapján razziát tartanak, úgy keresik őket, hogy megvizsgálják a szegénynegyedekben: melyik házban aránytalanul magas a vízfogyasztás a lakók számához képest. Illegális bevándorlók teszik ki Kaliforniában a mezőgazdasági munkások, béresek zömét, és erre a hatóságok tudatosan „nem figyelnek oda". A mexikóiaknak ugyanis a gazdák fizethetik a hivatalosan megállapított minimális munkabérnek akár felét, harmadát is, amit ha nem tennének, országosan nagyon megdrágulna a paradicsom, a saláta, a zöldség önköltsége. A washingtoni törvényhozás csak 1984-ben kezdett foglalkozni a már régebben az Egyesült Államokban élő illegális bevándoroltak legalizálásnak gondolatával. Az illegálisok között még – természetesen törvényellenesen – praktizáló orvosok is vannak. Egyszer kiderült, hogy az Egyesült Államok egyik jelképe, a New York-i Szabadság-szobor javításán illegális idegenek dolgoznak.)

Hogy hogyan csúsznak át a határon?

– Majd meglátod a saját szemeddel – ígéri a százados. – Innen a Mexikói-öbölig a Rio Grande a határ, ott azon kelnek át az illegális bevándorlók. El Pasótól nyugat felé a sivatagban húzódik a határ. Gyalog is jönnek, embercsempész-kalauzok vezetésével, de az viszonylag veszélyes. Egyrészt az is előfordul, hogy eltévednek és szomjan halnak a sivatagban, másrészt érzékelőkkel meg repülőgépről figyeljük ezt a határszakaszt, és így gyakran lebuknak. A határon átsétálni nem nehéz, a nagy kunszt az, hogy mindjárt nagy mélységben bukkanjanak fel, ahol már nem keressük őket. Ezért igyekeznek tehervonatra felkapaszkodni, kamion rakterében utazni pecsét alatt, s aztán a határtól jó ötszáz vagy ezer kilométernyire fekvő városokban felbukkanni.

– Sok embert sikerül elkapnotok? – kérdezem.

– Hadd szolgáljak egy friss adattal. Ma április 20-a van. Csupán ennek a hónapnak az első tizennyolc napján a mi határszakaszunkon 5060 személyt vettünk őrizetbe. Ebből 3327 férfi, 1733 pedig nő vagy gyermek. Az előző hónap első tizennyolc napjához vagy a tavalyi ugyanilyen időszakhoz képest ez kevés.

– Kevés? – csodálkozom. – De hiszen ez borzasztó sok.

– A ténylegesen átjutottak száma ennek legalább a kétszerese. Viszont jó néhány olyan is akad a határsértők között, aki kétszeresen-háromszorosan terheli a statisztikát. Mondjuk, elsején elfogtuk, harmadikán kitoloncoltuk, aztán negyedikén már újból lebukott, és esetleg egy hét múlva – az újabb kizsuppolás után alig néhány órával – megint.

– Nem bántok velük túlságosan kesztyűs kézzel? – kérdezem.

– Nézd, annak nincs értelme, hogy ingyen etessük őket. Másrészt viszont persze... – lemondóan legyint és megvonja a vállát, éreztetve, hogy megvan a véleménye az egészről, de mint fegyelmezett tiszt, ezt nem mondhatja el.

Beülünk a mindkét oldalán *Határőrség* feliratot viselő gépkocsiba (természetesen Cooley maga vezeti), és indulunk a Rio Grande partjára.

Ez a folyó választja el Latin-Amerikát az angol nyelvű Észak-Amerikától. Éppen ezért politikai, földrajzi fogalom, és a sajtó nyelvében világszerte közhelyszámba megy, ha azt írja, hogy *a Rio Grandétól északra* vagy *a Rio Grandétól délre.*

Kimondatlanul is arra számítok, hogy a *Nagy Folyó* (mert ezt jelenti a neve) minimum olyan széles, mint a Duna Budapestnél. Ehelyett egy, a Rákospataknál alig szélesebb folyó csordogál a betonozott partok között, de a medert így is csak részben kitöltve. Egy kisgyerek is át tudna hajítani egy követ a túlsó partjára. Szomorúfüzek tövében megbúvó, földúton fékez a határőrség gépkocsija. Csalódásom majdnem akkora, mint gyermekkoromban, amikor Sátoraljaújhely közelében úgy gázoltam át forró nyárban a Ronyván, hogy be sem vizeztem a rövidnadrágom. Pedig azt a patakot hajózható határfolyóként említi a trianoni békeszerződés...

Hát ezen is nehéz lenne hajózni! Visszaülünk a gépkocsiba, és továbbhajtunk. Néhány száz méterrel arrébb a Rio Grande kiszélesedik. Ott viszont rengeteg a zátony, és bokáig, legfeljebb térdig ér a víz. Ezt azon mérem le, hogy a mexikói part felől cipővel a kezében legalább tíz tinédzser gázol át a szemünk láttára hozzánk, az amerikai partra. S természetesen nem csak mi látjuk őket, hanem ők is bennünket, az egyenruhás határőrtisztet is, de nem fordulnak vissza, még csak meg sem torpannak.

– Nem is félnek tőled, Stephen? – csodálkozom.

– Á, ezek munkanélküli srácok. Ráérnek, hát itt napoznak, fürdőznek egész nap. Mindegy nekik, hogy melyik parton. Ezek nem melózni jönnek át, csak egy kólára vagy azért, hogy lopjanak egy konzervet a szupermarketben. Ez nem az én dolgom.

Hirtelen két asszony kerül elő, és izgatottan magyaráznak valamit spanyolul. Visszaülünk a kocsiba, és odarobogunk, amerre mutogatnak. Jó kétszáz méterrel odébb, a mexikói partról vezető közúti híd alatt halott férfi hever a betonon, koponyája be van törve.

Cooley beszól a rádióján a rendőrségnek, hogy szálljanak ki a helyszínre. Már megyünk is tovább.

– Kik voltak ezek az asszonyok? – kérdeztem.

– Mexikóiak. De hogy az állampolgárságuk is mexikói-e, azt már nem tudom. Tudniillik El Pasóban is a lakosságnak több mint a fele etnikai mexikói, de amerikai állampolgár.

– Jól tudsz spanyolul? – kérdezem.

– Beszélek valahogyan. Muszáj. Ezen a szolgálati helyen megkövetelik. A spanyol nyelvtanulás teszi ki a kiképzési időnk egyharmadát. Bár igazán nem tudom, hogy minek. Tanuljanak meg ők angolul!...

Utunk következő állomása egy határőrs. A földszinten vannak a zárkák. Éppen egy csoport férfit vezetnek onnan elő. Visszakapják a nadrágszíjukat, és egymás után ülnek be egy zárt, kis teherautóba. Most toloncolják ki őket.

– Egy fél óra múlva odaát lesznek. Holnap meg ismét itt – kommentálja a jelenetet a százados.

Az őrs épületén, a zárkák fölött torony emelkedik. Ez a magasfigyelő, ahonnan a folyami határ jókora szakaszát belátni. Stephen meginvitál, hogy menjünk fel, onnan kitűnően lehet fényképezni a határt. A közeli hídon, amely „Budáról", azaz Ciudad Juárezből vezet át az amerikai partra, gépkocsi gépkocsit követ. Az innenső oldalon csak egy-egy pillanatra állítják meg őket, s ellenőrzik az utasok határátlépőjét.

Ezután hosszabb autózás következik. Elhagyjuk El Pasót, hamarosan a betonutat is; előbb szőlőültetvények között földúton zötykölődünk, aztán már csak vadon növő, embermagasságú, sőt annál is hosszabb kaktuszok ágaskodnak a homokban. Lassan már út sincs, csak futóhomok, buckák.

Az új-mexikói sivatagban vagyunk, méghozzá nem is akárhol. Ha egyenesen továbbhajtanánk, száznegyven kilométer megtétele után (anélkül, hogy közben csak egyetlen települést is találnánk) az első atombomba születési helyére, Los Alamos körzetébe érnénk.

Viszont nem arra igyekszünk, hanem délnek fordulunk – Cooley iránytű nélkül is tökéletesen tájékozódik –, és hamarosan ismét a határra érünk. A tiszt mutatja is a határkövet. Letelepszünk egy időre, fényképezzük egymást a határkőnél. A túlsó oldalon dzsip tűnik fel, és meglehetős gyorsasággal, amennyire csak a terep engedi, közeledik csaknem egyenesen felénk. Úgy hatvan-hetven méternyire tőlünk lefékez. Három férfi ül a kocsiban. Látom, hogy Cooley jobb keze óvatosan mozdul a pisztolytáskája felé. A gépkocsi ekkor ismét megindul, hurkot ír le, és visszafelé száguld.

– Hát ezek átjöttek volna, ha nem ütköznek véletlenül belém – jegyzi meg a határőrtiszt.

– Gyakran kerül sor fegyverhasználatra? – kérdezem.

– Legutóbb egy hónapja volt itt lövöldözés, amelyben egy bajtársunk életét vesztette – hangzik a válasz. – A kábítószercsempészek gyakran összetűznek velünk. Mindenesetre számarányukhoz képest több határőr hal meg szolgálata teljesítése közben, mint rendőr...

Emlékezzünk régiekről

A 350 éves város

A plymouthi puritán falu előtt óriási parkoló terpeszkedik; több száz gépkocsi sorakozik rajta a felfestett helyeken. Mégis, amikor a domboldalra épült helység legmagasabb pontjáról, az őrtoronyból végignézek a földszintes, zsúptetős házak során, hirtelen az az érzésem támad, mintha nem autó, hanem időgép hozott volna e településre.

A község zavartalanul éli három és fél évszázaddal ezelőtti életét. Nemcsak a házak akkoriak, hanem lakóik – a szakállas, csizmás férfiak, gyolcsruhás asszonyok – is, akik fát vágnak, kosarat fonnak, kapálják a konyhakertet, fejik a kecskét. A falu cölöpkerítésén halászháló szárad. A kéményekből száll a füst.

Leereszkedem az őrtorony létráján, és bekukkantok az egyik ilyen, gerendákból ácsolt, falemezekkel fedett házba. A gazda épp az imént mehetett csak el, ágya még nincs bevetve. A kemence mellett a főkötős, bő szoknyás háziasszony serénykedik, és köszönésemre furcsa kiejtéssel válaszol. Nem az amerikai idiómát beszéli, de nem is azt, amit Angliában hallottam. Szókincse, nyelvtani fordulatai, kifejezései úgy hatnak, mintha nálunk valaki, mondjuk, a Károli-biblia nyelvén szólna.

A háziasszony elmondja, hogy azelőtt Angliában éltek volt, de a vallásüldözés elől előbb Németalföldre menekültek, majd a *Mayflower* (galagonya) nevű vitorláson elhajóztak ide, a tengerentúlra. Százketten valának a telepesek, ám az első tél szörnyűséges viszontagságai közepette ezek fele elpusztult. Mégis kitartottak, felépítették a falut, feltörték a földet, vetettek, szántottak. Azután újabb hittestvéreik jöttek hazulról, és most, hála Istennek, meg a barátságos wampanoag indiánok segítségének, már egész szépen összeszedték magukat.

A háziasszony közben hagymát vág az ebédhez, de mialatt keze jár, zavartalanul tovább beszél régies stílusában.

Láttam már olyan skanzent, amelyben egy-egy táj eredeti házait mutatták be. Jártam olyan szabadtéri, történelmi múzeumban is, ahol e házak lakóit viaszbaba modellek jelképezték. Itt, a Massa-

chusetts állambeli Plymouth szabadtéri múzeumában korabeli, 1627-es állapotukban rekonstruálták a házakat, de arról is gondoskodtak, hogy lakóik legyenek: olyan idegenvezetők, akik korhű ruhákban járnak, élik a falusiak életét, és korhű nyelven mesélik el Amerika gyarmatosítását.

1620-ban ért partot a Plymouth közeli Cape Cod-félszigetnél az eredetileg Virginiába indult *puritánok* – a „Zarándok Atyák" – első hajója. Az érdekelt londoni bankárok pénzén továbbiak követték őket Új-Angliába (ahogyan a vidéket elnevezték, és máig is hívják). 1630-ban alapították meg innen kétnapi járóföldnyire északra, ugyancsak a tenger partján Boston városát.

A mai Egyesült Államok területén az egyik legrégebbi, az egyik legszebb és legkulturáltabb város ez. Több mint félmillió ember lakja, ám ha elővárosaival számoljuk (s Amerikában így kell), akkor csaknem hárommillió a számuk.

A régi és az új akár a szendvics rétegei simulnak egymáshoz a három és fél évszázados Bostonban.

A város kellős közepén terül el a Common óriási parkja. Olyan ez, mintha Budapesten a Belvárosba helyeznénk át a Városligetet. A csónakázótavon a ladikokon kívül jókora, harminc-negyven utast is szállító, afféle sétahajók siklanak. Orruk egy-egy hattyúfej. Hátul egy fiú vagy férfi tapossa nagy igyekezettel a pedált, azzal hajtja meg a vízi járművet mozgató lapátkereket. A tó partján párok, családok sétálnak.

Valaha közlegelő volt a Common, és máig sem vonták vissza azt a törvényt, amelynek értelmében minden helyi lakosnak joga van kihajtania ide a tehenét. Mivel azonban a bostoniak jó része manapság gépkocsival közlekedik, a park körül a legelő helyett inkább parkológarázsok sorakoznak. Metróval is sokan jönnek ide. Négy vonala van a városi földalattinak, meg a vele összekapcsolt, részben a felszínen közlekedő gyorsvillamosnak.

A Common szélén egyébként intő példaként máig is ki van téve közszemlére a hajdani köztér több kelléke: a deres a bűnbe esett férfiaknak és a vízbemártó szék a cserfes asszonyoknak. A park körül pedig a turistaipar velejárói: szállodák, valamint tejvendéglők, gyorsbüfék és olcsó kínai éttermek tucatjai. De akad itt egy szabadkőműves-templom és számos bank is.

Ha a centrumban fekvő városligetből a másik irányba pillantunk,

jellegtelen (azaz valamennyi amerikai nagyvárosban fellelhető) szabvány irodaház-felhőkarcolók veszik el a kilátást, tövükben azonban történelmi épületeket fedezhetünk fel. A klasszikus-oszlopos, kupolás, gyarmati stílusban épült State House (Massachusetts állam törvényhozásának száznyolcvan éves otthona, vagyis az *Országház*) és a Park utcai hegyes tornyú templom, a hozzá tartozó kis temetővel, amelyben a város és az Egyesült Államok több nagy fia alussza örök álmát.

Az innen kiinduló szűk kis utcák néha itáliai városokat, de még inkább Dél-Anglia Tudor-korabeli házsorait idézik.

Itt kezdődik a *Szabadság ösvénye,* egy történelmi eseményekre felfűzött óvárosi sétaút, amely persze csak a turistatérképeken szerepel egységes útvonalként. Jeles eseményekre emlékeztető, nevezetes, valóban régi és érdekes épületek mellett halad el; talán két kilométer hosszú lehet az egész. Mivel azonban a látnivaló mindenütt elég kevés (némi rekonstruált berendezés, korabeli könyvek, fegyverek, bútorok, használati tárgyak), egyetlen délelőtt kényelmesen végig lehet járni gyalog.

Nagyon amerikai ez a Szabadság ösvénye. Először azért, mivel valóban az amerikai forradalom és függetlenségi háború emlékhelyeivel és ereklyéivel ismertet meg. Másodszor, mivel az egyértelműen útbaigazító táblák, tömören és világosan szerkesztett brosúrák, feliratok roppant célszerűek, praktikusak, és mert abból indulnak ki, hogy a látogató semmit sem tud. És mégsem szájbarágóak.

A látogató felkeresi a Király-templomot, az észak-amerikai földrész első, 1686-ban alapított anglikán templomát, ahol nincsenek padsorok, hanem valóságos bokszokban, afféle páholyokban ülnek a hívek. Azelőtt bérelték őket az egyes családok, ma az érkezés sorrendjében foglalhatnak helyet az emberek.

Paul Revere ötvösmester házában a turista annak a férfiúnak az emlékével ismerkedhet meg, aki az angol gyarmati csapatok, a *vöröskabátosok* támadásának hírére éjszakának idején fegyverbe szólította a népfelkelőket, és jelzőlámpát akasztatott az Északi-templom tornyára. De még ezt megelőzőleg mutatják meg a vendégeknek az Öreg országházat. Annak épülete előtt dördült el 1770-ben az angol csapatok hírhedt sortüze: az ellenük tüntető bostoni polgárokat akarták visszariasztani. Öt embert öltek meg a golyók. Ezt nevezi az amerikai történetírás bostoni mészárlásnak.

A Szabadság ösvényének állomása az Öreg Déli Gyűléscsarnok nevű hajdani templom is (egyébként ott keresztelték Benjamin Franklint, a tudóst és hazafit), ahonnan az emlékezetes *Bostoni teadélután* résztvevői akciójukra elindultak. Ez 1773. december 16-án történt. Az anyaország által kizsákmányolt, gazdaságilag sarokba szorított amerikai polgárok, akik még a gyarmatárut is csak angol kereskedőktől vásárolhatták, bosszúból és tiltakozásképpen, indiánnak álcázva magukat, megrohanták a bostoni kikötőben várakozó angol kereskedelmi hajókat, és teljes tearakományukat a tengerbe szórták.

Tulajdonképpen ez volt a jeladás a gyarmatosítók elleni általános felkelésre. A bostoni kikötőben múzeum őrzi a nevezetes teadélután emlékét. Közelében horgonyoz a *Constitution* nevű vén vasoldalú vitorlás, amely harminckét ágyújából pusztította az angolokat az 1812-es háborúban.

És ugyancsak a tenger partján, a várostól kissé távolabb emelkedik egy fehér, könnyed, magasba törő tömbjével ugyancsak vitorlásra emlékeztető épület: a nemrégiben megnyílt Kennedy emlékkönyvtár. A felavatás után alig öt hét alatt százezer látogató kereste fel. Ez az intézmény tulajdonképpen a szövetségi levéltárhálózat része: a Kennedy-emlékeket, -iratokat, -archívumot őrzi, gyűjti össze és dolgozza fel. Egyben Kennedy-múzeum a nagyközönség számára, gazdag képanyaggal és életrajzi dokumentumfilm-bemutatóval. Ez is, az is a Kennedy-kultuszt szolgálja. S annak a mai Amerikában, kivált itt, Massachusetts államban – amelynek szenátora ma a legfiatalabb Kennedy fivér, Edward – nemcsak történelmi, hanem élő politikai motívumai is vannak.

Mert Boston továbbra is az Egyesült Államok politikai, gazdasági és nem utolsósorban kulturális életének egyik fontos központja. (Elővárosában, Cambridge-ben működik a Harvard Egyetem, és az ugyancsak világelsők közé tartozó műegyetem, a Technológiai Intézet.) És a massachusettsi vezető körök (pontosabban: azok jelentős része) máig sem tettek le véglegesen arról, hogy saját emberüket, ismét egy Kennedyt ültessenek az elnöki székbe.

Massachusetts és a környező öt állam – Új-Anglia – súlya az amerikai gazdaságban is fennmaradt, pedig közben az északi vidékek általában veszítettek a nemzetgazdaságban betöltött részarányukból. Itt azonban a munkanélküliség a recesszió idején is ala-

csonyabb volt az országos átlagnál, éppen úgy, mint délen. Új-Angliában ugyanis az utóbbi húsz-huszonöt évben – akárcsak a Napfény-övezetben – elsősorban a komputerek és más elektronikus berendezések, félvezetők, precíziós műszerek gyártásába ruháztak be tőkét. És hiába drágultak meg közben az energiahordozók (és Új-Angliában még jóval nagyobb arányban is, mint az ország más részeiben), az itteni új ágazatok nem energiaigényesek; a gépiparhoz, a vegyiparhoz, a kohászathoz képest minimális mennyiségű villamos áramot fogyasztanak csak.

Néhány esztendeje Bostonnak egy merőben más, egyébként egész Amerikára jellemző, de itt mégis sajátos formában jelentkező problémával kell megküzdenie. Leegyszerűsítve *faji kérdésnek* nevezhetjük.

Két dolog teszi itt sajátossá. Először is, Bostonban óriási hagyományai vannak a fajok egyenlőségét hirdető eszméknek, mozgalmaknak. A népfelkelők soraiban, az angol gyarmatosítók ellen itt már a XVIII. században harcoltak a fehérekkel vállvetve négerek, akikre azóta is mint nemzeti hősökre emlékeznek. A XIX. századi Boston haladó szellemiségéről volt híres. Kulturális életét olyan nevek fémjelezték, mint Emerson, Longfellow vagy Harriet Beecher-Stowe, a *Tamás bátya kunyhójá*nak szerzője. Az 1830-as években ez a város volt a rabszolgák felszabadításáért küzdő mozgalom központja. (Természetesen gazdasági oka is volt ennek: a gyorsan fejlődő bostoni iparnak munkaerőigényei voltak, és ezek kielégítésére nagyon alkalmasnak találták a déli négereket.)

A második sajátosság az, hogy Bostonnak nincsenek olyan nagy néger gettói, nyomornegyedei, mint New Yorknak, Chicagónak, Baltimore-nak és más északi nagyvárosoknak. Nem is igen voltak itt az elmúlt két évtizedben kétségbeesett gettólázadások. És mégis...

Bostonban rendszerint a fajüldözők provokálják a feketéket. Egészen megdöbbentő, hogy a Ku Klux Klan, amely valaha csak Mississippiben, Alabamában, Louisianában tenyészett, éppen az utóbbi évtizedben terjesztette ki tevékenységét Új-Angliára. Egy másik massachusettsi városban, New Bedfordban a saját szememmel láttam a falon egy négereket fenyegető feliratot, amelyhez hasonlót sem azelőtt, sem azután nem láttam az Egyesült Államokban, még délen sem.

Itt, Bostonban 1974-ben az úgynevezett *szegregáció* – a faji elkülönítés – megszüntetésével kezdődtek az incidensek. Az ürügy az volt, hogy a fehér szülők egy része nem akarta, hogy gyermekei fekete tanulókkal járjanak egy iskolába, még kevésbé, hogy autóbusszal vigyék a fiúkat és a lányokat a fél városon keresztül. Ez egyébként tényleg nem egyszerű kérdés, és számos más államban és városban is feszültséget okoz. Itt azonban provokációkhoz, verekedésekhez, gyilkosságokhoz vezetett. Megdobálták a fekete gyerekeket szállító buszokat, véresre vertek, megöltek négereket. Azóta is hol fellobban, hol a felszín alatt parázslik ez a folyamat. Éppen bostoni látogatásom előtt néhány héttel ölt meg egy fehér rendőr egy fekete fiút minden tényleges ok nélkül.

Nem ütközik ez a város haladó tradícióival?

Igaz, ellenkező előjelű hagyományokat is őriznek itt. Az 1620-as években Új-Angliába érkezett Zarándok Atyák az őket barátságosan fogadó, a zord helyi körülményeket ismerő őslakosoknak, a wampanoag indiánoknak köszönhették, hogy egyáltalán életben maradtak, hogy megvethették itt a lábukat. Ezt maguk is elismerték, hiszen 1621-ben, a termés betakarítása után, a Hálaadás ünnepére (amely ennek emlékére máig is az egyik legnagyobb amerikai ünnep) meghívták indián barátaikat is, velük vigadtak. Alig néhány évtizeddel később azonban irtóhadjáratot indítottak ellenük, elkergették őket apáik földjéről.

Massachusettset, úgy látszik, azóta is a fehér ember földjének tekintik.

A Felebaráti Szeretet Városa

Különös emberi tulajdonság mindenben az ismerőst keresni. Amint Philadelphiának, az Egyesült Államok negyedik legnépesebb városának utcáit járom, egyre azon örvendezek, hogy mennyire európai ez a metropolis. A Piac utca egy nápolyi útvonalra emlékeztet. A City Hall (a városháza) barokk tornya akár valahol Kelet-Európában is állhatna. A szűk, párhuzamos utcákban villamos jár. S egyáltalán az utcák nevei! Élvezettel ízlelgetem őket: Gesztenye, Dió, Cseresznye, Fenyő utca, Pénzváltók utcája. Megannyi európai név. Igaz, a keresztutcák neve már kevésbé romantikus és egyáltalán nem európai: a számsor után nevezik őket 1., 2., 3., 4. és így tovább utcáknak.

S mindkettő teljesen jogos. Az európai (elsősorban György korabeli angol) stílus is teljesen indokolt, hiszen a város alapításától, a XVII. század végétől Philadelphia egy évszázadon át egy brit gyarmathoz tartozott, s lakói is főként Európából – Angliából, Svédországból, Németországból – jöttek. Másrészt van-e ennél amerikaibb város? Itt kiáltották ki az Egyesült Államok függetlenségét, itt fogadták el alkotmányát, ez volt a tizenhárom gyarmatból egyesült köztársaság első fővárosa.

Észak-Amerika keleti partvidékén már évtizedek óta éltek brit telepesek, amikor az úgynevezett Barátok Vallásos Társaságának tagjai, a *kvékerek* megjelentek itt. Ennek a felekezetnek a tagjait hitük miatt üldözték Angliában. S amikor vezetőjük, William Penn szabadalmat, azaz írásos engedélyt kapott a neki tartozó II. Károly királytól a Delaware-folyótól nyugatra eső területek gyarmatosítására, örömmel követték. Nem feledték – legalábbis az első nemzedékek –, hogy maguk is üldözés áldozatai voltak. Nem próbálták hát igába hajtani, nem irtották az őslakosságot. Ellenkezőleg. *Kedves barátaim* megszólítással Penn levelet írt az *indiánok királyának* címezve, és együttműködést ajánlott fel neki. Ez 1681-ben történt. A kvékerek és az őslakosság képviselői meg is egyeztek egymással. Így jött létre *Pennsylvania* (magyarul: Penn erdősége) gyarmat, a mai Pennsylvania állam őse, ahol a Delaware- és a Schuylkiss-folyók közén a névadó megalapította Philadelphiát. Ez görögül annyit tesz, mint a felebaráti szeretet városa.

Legrégebbi épülete sincs még háromszáz esztendős. A vén Európában ez igazán nem kor. Még a sok ellenség dúlta Magyarországon is állnak hat-hétszáz éves templomok. Az Egyesült Államok történelme sokkal rövidebb, és az amerikaiak – érthető módon – nagy tisztelettel övezik mindazokat az épületeket, amelyek a polgárháború előtt épültek. Pedig ennek csak százhúsz esztendeje. Hogyne kezelnék műemlékként Philadelphia központját, amely már kétszáz esztendővel ezelőtt is a mai formájában létezett!

S ez nem csupán régi és eredeti, hanem az Egyesült Államok történelme jeles eseményeinek színtere is. Autóbusz autóbusz után kanyarodik a Függetlenségi Csarnok egyemeletes, piros téglás, fehér tornyos épülete elé, és csak úgy ontja magából a washingtoni fekete iskolás gyerekeket, nagy kalapos texasi látogatókat, a fényképezőgépüket szüntelenül csattogtató nyugatnémet és japán turistákat.

Ez az épület eredetileg a pennsylvaniai törvényhozás székháza volt. 1775-ben itt ült össze az észak-amerikai gyarmatok képviselőinek értekezlete, az úgynevezett II. Kontinentális Kongresszus. 1776. július 4-én ez fogadta el a Függetlenségi Nyilatkozatot, amely kimondta, hogy a tizenhárom amerikai gyarmat elszakad az anyaországtól. Az ülésteremben ma is ott látható az a tizenhárom pad, amelyben a történelmi tanácskozás résztvevői ültek. Sajnos csak másolatok, mivel az eredetieket nem sokkal a nevezetes esemény után eltüzelték. Nem az angol gyarmatosítók, akiknek rövid időre sikerült megszállniok a rebellisek fővárosát, hanem maguk az amerikaiak. Nem gondoltak sem a múlttal, sem a jövővel, egyszerűen tüzelőre volt szükségük, mivel – idegenvezetőnk szavaival élve – akkor is energiaválság volt.

Ebben az épületben látható a Szabadság-harang, az amerikai forradalom jelképe is. Még jó néhány évtizeddel a függetlenség kikiáltása előtt öntötték, de a következő profetikus – egyébként az Ószövetségből származó – mondást írták rá: *És hirdessetek szabadságot a földön!* Nem csoda hát, hogy ezt kondították meg a függetlenség kikiáltásának tiszteletére.

A Függetlenségi Csarnok egyik oldalán az úgynevezett Kongresszusi Csarnok áll, ahol a XVIII. század utolsó évtizedében ülésezett az Egyesült Államok törvényhozása, s ahol másodszor iktatták be hivatalába George Washingtont. A másik oldalon van a volt városháza, amelyben viszont az Unió legfelsőbb bírósága ülésezett abban az időben.

Ezek az épületek az úgynevezett Függetlenség Történelmi Emlékparkban találhatók. Ez persze nem fákkal, bokrokkal beültetett terület (bár Philadelphiában azt is jócskán találni, négyet még William Penn elgondolásai alapján ültettek). A szót itt a nemzeti park értelmében használják. A már említett épületeken kívül magában foglalja a hajdani városközpont számos más épületét is, például a Benjamin Franklin alapította Filozófiai Társulat székházát, az Ácsok céhének csarnokát, amelyben az I. Kontinentális Kongresszus ülésezett, a tőzsdét, az Egyesült Államok első nemzeti bankját, az amerikai forradalom neves alakjainak képtárát, és így tovább. Az épületeket tökéletesen helyreállították, kicsinosították, természetesen eredeti formájukban. Ugyanígy, a köztük húzódó utcácskák

159 nemzet ajándéktárgyai az ENSZ boltjában

Ezzel nemigen dicsekedhetünk:
Magyarország ajándéka az ENSZ-nek

Ebédszünet az albanyi hivatali negyedben

A Patkó, más néven a Ködfátyol leánya (Niagara vízesés)

Nemo kapitány Nautilusa Disneyworldben

Ernest Hemingway háza a floridai Key Westben

A Kennedy-gyilkosság helyszínrajza (Dallas)

Két és fél évszázados utca Williamsburgben ►

Átlagamerika, átlagváros: üzletek Windom főterén ►

WARDS
WARDS
CHRYSLER
WHITE'S DODGE CHRYSLER

Antebellum házak Charlestonban

Családi ház egy windomi utcán ▶
György-stílusban épült lakóházak Spartanburgben ▶

A világ első mormon temploma Salt Lake Cityben

A Venus-parádé ▶ a New Orleans-i régi városháza előtt

Egy kis horror ▶ a New Orleans-i „díszszemlén"

A Mardi Gras ▶ közönsége

Görlök – pávatollal ▶ (New Orleans)

Utah állam törvényhozásának épülete Salt Lake Cityben

kövezete is kissé dimbes-dombos, amilyen két évszázaddal ezelőtt volt.

A nekem legrokonszenvesebb philadelphiai utcácska azonban nem itt található. Jó húsz percet kell még sétálni a Delaware-folyó partján, amíg odaér az ember. Közben kikötői kocsmák előtt visz el az útja. Philadelphia ugyanis, bár nem a tenger partján fekszik, az Egyesült Államok egyik legjelentősebb kikötője. Az óceánjárók a Delaware-folyón hajóznak fel idáig.

A kis szűk utcácska az Elfreth's Alley Street nevet viseli, és alighanem az Egyesült Államok legrégebbi, eredeti formájában megőrzött sikátora. Patkolókovácsok, szabók, ácsok, révkalauzok lakták kétszázötven esztendővel ezelőtt. A házak előtt gázlámpa világít, odabent légkondicionálás hűti a levegőt, hogy a lakók a nagy hőségben is nyugodtan nézhessék a színes televíziót. Elvégre a mai lakóktól nem lehet elvárni, hogy a kapuk, a falak mögött is XVIII. századi körülmények között éljenek. Viszont abban a jómódú iparosházban, amely eredeti berendezésével, hajdani bútoraival nyitva áll a látogatók előtt, korabeli ruhába öltözött hölgy árusítja az emléktárgyakat, sajnos nagyon is mostani árakon.

Néhány utcányira innen már a mai gépkocsiforgalom dübörög, felhőkarcolók merednek az égnek. Egy csaknem kétmillió lakosú nagyváros öleli körül az egykori főváros belső negyedét.

Philadelphiában persze azt is érdemes megnézni, ami a XX. században épült. A New York-itól eltérően tiszta és kellemes metrót, a világhírű Művészeti Múzeumot, azután a Rodin Múzeumot vagy – hogy a képzőművészetnél maradjunk – a Wanamaker Áruházat. Ennek tulajdonosa ugyanis minden húsvétkor előveszi a családi magángyűjteményből Munkácsy Mihály két festményét – a *Golgothát* és a *Krisztus Pilátus előtt* címűt –, és kiállítja őket az üzletház központi termében.

Williamsburgi anziksz

Egy XVIII. századi amerikai gyarmati városka postahivatalában írom ezt a képeslapot. A földszintes téglaépület előtt türelmetlenül fújtatnak a postakocsi elé fogott lovak, a bakon a kürtőkalapos kocsis várja az indulást. A képeslapot mégsem ők viszik innen Magyarországra, hanem egy jumbo repülőgép.

A postakocsi csupán a kor jelzésére szolgáló díszlet, kellék. A városka, Williamsburg látogatói is valamennyien személygépkocsival vagy autóbusszal érkeztek, csak éppen kénytelenek voltak azt a távolabbi, kijelölt parkolókban hagyni. Itt ugyanis csupán a kövezett utcák, a réginek álcázott, de mégiscsak villanylámpák, meg a vízvezeték-hálózaton nyugvó tűzcsapok hazudtolhatják meg a XVIII. századot.

Ennek ellenére, ha a virginiai városka hajdani lakói valamilyen csoda folytán visszatérnének most ide, alighanem otthon éreznék magukat. Henry Wetherburn, a kocsmáros megtalálná fogadóját a Piac téren, méghozzá ugyanazzal a berendezéssel, amellyel kétszázötven esztendeje odahagyta. Csaposlegényei ugyanolyan öltözéket viselnek, mint hajdanában, és a felszolgált ételek sem különböznek az akkoriaktól. Clementina Rind, a nyomdász özvegye is ismerősnek találná a Gloucester herceg utcát, ahol férje halála után megkezdte a *Virginia Gazette* című újság kiadását. James Lafayette, a néger rabszolga, Lafayette tábornok kémje is rátalálna azokra a városszéli utakra, amelyeken a szomszédos Yorktownba indult az angol sereg előőrseit kifürkészendő.

Williamsburg, a gyarmati Virginia XVIII. századi fővárosa ma is ugyanolyan, mint annak idején. Ezért keresi fel évente több millió látogató.

Az Egyesült Államok történelme még a gyarmati időkkel együtt sincs négyszáz esztendős. A középkort tehát egyáltalán nem ismerik. De mivel Amerikában alapvetően fából építkeztek, még a XVIII. századból is alig maradt fenn valami. Talán csak az ország elsőnek gyarmatosított vidékén, Új-Angliában, ám ott is jobbára középületek, templomok csupán. De hogyan éltek, milyen házakban laktak az emberek a korabeli Amerikában? A plymouthi ültetvényen – mint láthattuk – a házak, a berendezésük, az őrtorony, a veteményeskertek ugyanolyanok, mint hajdanában. *Ugyanolyanok,* de nem *ugyanazok.* A korabeli feljegyzések, rajzok alapján építették fel és rendezték be a kegyeletes utódok. Ami nagyon szép, becsülendő kezdeményezés és óriási segítség a történelemtanároknak, tágabb értelemben a nemzeti öntudat ápolása ügyének.

Ezzel szemben Williamsburg – ahonnan e lapot küldöm – *eredeti.* Természetesen itt is helyrehozták, felújították a legtöbb házat, de mind ott áll és olyan formában, mint a maga idején.

A Vilmos és Mária Kollégium

A folyamatosságot mi sem jelzi inkább, mint hogy pél ul a Bruton-templomban csaknem háromszáz esztendeje minden vasárnap istentiszteletet tartanak; a Vilmos és Mária Kollégium mindenkori rektora kétszáznyolcvan esztendeje lakik ugyanabban a szolgálati épületben. Mi több, a városka jó néhány lakója – a szent magántulajdon elvére hivatkozva – sem a legkecsegtetőbb ajánlatokra, sem nyomásra nem volt hajlandó kiköltözni őseinek családi fészkéből, s így ezekbe a házakba – a többi korabeli háztól eltérően – a kíváncsi látogatóknak tilos a bemenet. Hogy Williamsburg nemcsak emlékhelység, hanem ma is élő város, azt akkor éreztem meg igazán, amikor kutyaugatást hallottam egyik-másik udvarról. Aztán meg amikor napszállta előtt modern sportöltözékben kocogó polgárokat láttam a fából épült, kandallós, téglakéményes házak között loholni, akárcsak valamelyik New York-i parkban.

Nyolcvannyolc eredeti épület – volt kormányzói palota, közgyű-

lési terem, lőportár, templom, iskola, megannyi földesúri udvarház, kúria, iparosember háza, műhelye – áll a gyarmati időket idéző Williamsburgben. A műhelyekben egyébként ugyanúgy – és természetesen ugyanazokkal az eszközökkel – folyik a munka, mint egykor: az eredeti szerszámokkal és módon dolgoznak a kovácsok, a kerékgyártók, a nyergesek, a rézművesek, az asztalosok.

A város és a gyarmat – Virginia – igazi urai természetesen nem ők voltak, hanem az ültetvényesek, akik száz meg száz hektáron termesztettek dohányt az Afrikából idehurcolt rabszolgákkal. A XVII. század végétől száz család uralta ezt a gyarmatot. A brit koronát ugyan elismerték maguk felett, de azért a saját földjüknek tekintették Virginiát. A rabszolgatartó előkelő famíliák tagjai között felvilágosult férfiak, kiváló elmék is voltak. Például George Washington, a függetlenségi háború katonai vezetője, az Egyesült Államok első elnöke vagy Thomas Jefferson, a későbbi elnök, akit a Függetlenségi Nyilatkozat szerzőjeként tisztel az utókor.

Williamsburgtől nem messze, egy gyönyörű erdő közepén található a Carter-liget nevű birtok az 1751-ben emelt kastéllyal, amelynek építésén, berendezésén Angliából hozatott mesterek dolgoztak. Őszintén szólva kevéssé osztozom az amerikai látogatók elragadtatásában: Európában minden valamirevaló városban, sőt gyakran falvakban is található ennél sokkal, de sokkal különb, régibb, szebb művészeti alkotásokkal, bútorokkal berendezett kastély. Viszont az amerikai forradalom és függetlenségi háború számos alakja megfordult itt, nem is egyszer, és nem is hivatalos alkalmakkor. A Kosárszoba például arról nevezetes, hogy ott, a ma is megtekinthető szőnyegeket taposva kérte meg szívszerelme kezét és kapott kosarat a XVIII–XIX. század amerikai, sőt világtörténelmének nem is egy, hanem két kiemelkedő alakja: Washington és Jefferson.

Tetszett nekem, ahogyan az idegenvezető, hangját kissé lehalkítva, mintegy „köztünk legyen szólva" elárulta ezeket az intimitásokat. Nem volt ebben semmi deheroizálás; senki sem fogja ettől kevésbé tisztelni a két elnököt. Viszont a kort és a korból fennmaradt épületet sokkal közelebb hozza – kivált a fiatal és fogékony – látogatókhoz.

És ugyane látogatók számára oly tanulságosak az említett, máig is működő műhelyek is. Egy tucat könyv és két tucat korabeli metszet nem nyújt egy iskolás gyereknek olyan hű képet, mondjuk,

egy háromszáz esztendős üveghutáról, mint egy néhány perces látogatás. Különösen, ha a szeme láttára fújt vékony nyakú vázából vihet is egyet emlékbe.

Nem ingyen, természetesen, de önköltségi áron.

Az amerikai közgyűjtemények, szabadtéri múzeumok többsége ugyanis úgynevezett *nem profitra dolgozó intézmény*. Más kérdés, hogy a belépő így is drága. A gyarmati Williamsburgnek – ma is tényleges város lévén – nincs kapuja. A belépésért tehát nem lehet díjat szedni. Viszont az egyes műhelyeket, kastélyokat, hajdani középületeket csak külön díj ellenében lehet belülről megtekinteni. Egy mindezt magában foglaló félnapos séta 16-18 dollárba is belekerül. Aztán ott vannak a látogatóktól más módon pénzt szerző vállalkozások: éttermek, korabeli módon készített ajándéktárgyak, modern képeslapok stb. Az adott esetben egyébként még ez sem valaki vagy valakik meggazdagodását szolgálja, hanem ebből fedezik a gyarmati Williamsburg fenntartását, a házak, az utcák karbantartását, az idegenvezetők, a műhelyekben dolgozók, a műszaki személyzet fizetését. A költségvetésnek mindössze 42 százaléka folyik be a belépődíjakból, a többi a szállodák, az éttermek, az üzletek jövedelméből és adományokból.

A szállodák, motelek, éttermek számát, a postai, a telefonellátottságot – az infrastruktúrát – jól jellemzi, hogy 1983 májusában Williamsburgben tarthatták meg a hét vezető tőkés ország hagyományos gazdasági csúcsértekezletét, amelyre a politikusokon kívül sok ezer különféle segédjük, biztonsági emberük, valamint hírügynökségi, újság-, rádió- és tv-tudósító érkezett a virginiai városkába.

Antebellum

A II. Károlyról elkeresztelt és a táncnak nevet adó Charleston talán a legépebben fennmaradt város az amerikai Délen. Nem olyan régi, mint Williamsburg, viszont nem *kis*-, hanem *nagy*város. Az itt a tengerbe ömlő Ashley- és Cooper-folyó partján, meg a Templom, a Széles és a Király utca hosszában, a szikár pálmafasorok között százával pompáznak a hajdani rabszolgatartó családok gyarmati stílusban emelt, fából épült, sokoszlopos fehér kúriái: az *antebellum*ok.

Az *ante bellum* (latinul: a háború előtt) az amerikai polgárháborút

megelőző időszakra utal. Volt itt ugyanis harc már a XVIII. század végén, a függetlenségi háború idején is. Az angol gyarmati csapatoknak csak két hónapos ostrom eredményeképpen sikerült bevenniök a karolinai kikötővárost, ahonnan a telepesek rizs- és indigószállítmányai indultak útnak Európába.

A következő évtizedekben a rabszolgamunkán alapuló gyapottermesztés hozta meg a felvirágzást az amerikai Délnek. 1830-ban Charleston és a georgiai Augusta között épült meg az Egyesült Államok első vasútvonala. A rabszolgarendszert „fellazító" aknamunkára válaszul a Dél fellázadt: a gazdag ültetvényesek Charlestonban mondták ki elszakadásukat az Egyesült Államoktól, az itteni Sumter-erődnél dördült el a polgárháború első ágyúlövése.

A XIX. század második felében már a gyapot feldolgozásán, a vasútépítésen meggazdagodott tőkések húzták fel egyre-másra házaikat a város előkelő negyedeiben. Piros téglából, néha még erkélyekkel és oszlopokkal, de már kevesebb cifrázással: georgiánus stílusban.

A régi házak mind eredetiek. Igaz, az elmúlt egy-másfél évtizedben olyan rekonstrukciókon mentek át, hogy talán egyetlen szög, egyetlen deszka sem maradt a helyén. Drága mulatság volt ez, ám a város egyik fő bevételi forrása, az idegenforgalom indokolta ezt. Jelenleg milliónál is többet ér egyik-másik kis kúria. De még annak sem könnyű megvásárolnia, akinek van ennyi pénze. Az antebellumok nagy részében ugyanis a régi ültetvényesdinasztiák leszármazottai laknak, és semmi pénzért sem hajlandók áruba bocsátani ősi fészküket.

E nem kutyabőrös déli arisztokrácia házai csak tavasszal, azáleavirágzáskor nyílnak meg a kívülállók előtt. Ilyenkor, március végén, április elején *open house*-ot (nyitott házat) hirdetnek, és bárki végigjárhatja a rendszerint múlt századi vagy még régebbi bútorokkal berendezett házakat. Sok látogató keresi fel a várost a minden évben megrendezett Spoletói Művészeti Fesztivál idején, amikor tízezrével érkeznek a vendégek az Egyesült Államok minden részéből, Kanadából, Mexikóból, Nyugat-Európából, Japánból.

Az amerikai látogatók ámulnak: *hihetetlen*, mindez legalább másfél száz esztendős. Az európaiak – akiknek hazájában ma is lakják a Kolumbusz korabeli házakat – talán megmosolyogják ezt az áhítatot, de azért maguk is gyönyörködnek a valóban páratlan, sajátosan

amerikai déli stílusú épületekben, és élvezik a pálmaligeteket, a tiszta, átható levegőt, a meleg éjszakákat.

Kedves járműve Charleston vendégeinek az itt bérelhető konflis, amelynek kocsisa pelenkát köt lova farka alá, így akadályozva meg, hogy a citromhullás elszennyezze a város tiszta utcáit.

Amerikaiak, európaiak együtt zarándokolnak el a Törpeharcsa sorban mindig nyitva álló ház udvarára: a népszerű Gershwin-opera storyjának színhelyére. A déli néger folklór szerint ez a *patio* volt a színhelye a nemeslelkű, nyomorék Porgy, a szépséges Bess és a semmirekellő kábítószerárus, Sportin' Life szerelmi háromszögének, tragédiájának. Valóban így volt? Ki tudja? Alighanem ez az udvar is csak olyan hiteles itt, ebben az amerikai városban, mint Júlia erkélye az itáliai Veronában.

Ami viszont kétségtelen: 1934-ben George Gershwin valóban itt végzett környezettanulmányt, ide jött néger folklórt gyűjteni a *Porgy and Bess*hez. És a város lakói – fehérek és feketék egyaránt – máig is csodálkoznak azon, hogyan volt képes a New Yorkból rövid időre iderándult kozmopolita jenki ilyen tökéletesen ráérezni az amerikai Délre, a rabszolgák leszármazottainak életére.

És végül ne feledkezzünk meg Charleston magyar vonatkozásáról sem! Az amerikai függetlenségi háború egy csatájában ennek a városnak a közelében esett el a magyar Kováts Mihály tábornok, akit az Egyesült Államok lovassága megteremtőjeként tisztelnek.

Hősi halálának kétszázadik évfordulóján, 1979 tavaszán Kováts Mihály-emlékünnepségeket rendeztek a dél-karolinai városban. Ebből az alkalomból számos előadást és kiállítást tartottak Charlestonban. Sok száz tisztiiskolás ifjú részvételével megelevenítették, ismét lejátszották az angolokkal vívott hajdani csatát, amelyben Kováts tábornok halálos sebet kapott. A magyar és az amerikai nép közös hőse tiszteletére emlékérmet vertek.

Minderről örömmel tudósítottam a magyar rádióhallgatókat. Egy hírrel azonban nem tudtam mit kezdeni. A *Coast* című helyi képeslap a Kováts Mihály-ünnepségek programpontjai között felemlítette, hogy a charlestoni püspök fogadja *Árpád herceg őkirályi fenségét, a Vitézi Rend főkapitányát.*

Úgy látszik, nem Sportin' Life volt az utolsó szélhámos Charlestonban.

A mormonok földjén

Mai Szentek

Furcsán kezdődik ez a nap. A szállodaszobában végzem szokott reggeli tornámat, de nagyon hamar kifulladok. A gyakorlatoknak még csak a felét végeztem el, s máris úgy tátongok levegő után, mint a parton vergődő hal. Mi ez? Aztán hirtelen „kapcsolok": itt, Salt Lake Cityben jóval ritkább a levegő, mint amihez hozzászoktam.

A *Sóstó Városa* (ez Salt Lake City magyar fordítása) 1200-1300 méterrel a tenger szintje fölött fekszik a Nagy Sóstó völgyében. Völgynek mondják, valójában azonban fennsík ez az amerikai Sziklás-hegységben. Kanyonok szaggatta 3000-4000 méter magas, májusban is hóborította csúcsok veszik körül. A tó vize erősen sós, akárcsak a Holt-tengeré. Jóformán semmi élet sincs benne.

A télen zord, nyáron fojtóan forró, hajdan terméketlen fennsíkot ma öntözőcsatornák szabdalják keresztül-kasul. Ezt a repülőgépről magam is láttam. Azt viszont már csak a könyvekből tudom, hogy ezek az utak itt ércbányákat, hadiüzemeket, kolosszális raktárakat, kisebb és nagyobb városokat, településeket kötnek össze.

Nem kevés akarat, igyekezet, szorgalom kellett ahhoz, hogy mindezt megteremtsék. Az a néhány ezer telepes, aki jó ötnegyed század esztendővel ezelőtt az Egyesült Államok keleti partvidékéről – csaknem az egész kontinenst ekhós szekéren átszelve – idevándorolt, birtokában volt ezeknek a tulajdonságoknak. Megvolt bennük a pionírok akarata, és buzgalmukat táplálta a hitük is, amely miatt egyáltalán útra keltek. Létrehozták Utah államot, megalapították Salt Lake Cityt. A mormonok ők, a *Mai Szentek* (más értelmezés szerint az *Utolsó Napi Szentek*), *Jézus Krisztus Egyházá*nak hívei.

Ebben a nagyvárosban, amelyet a *mormonok Rómájának* is hívnak, ők teszik ki a lakosság kétharmadát. Ezért az ismerkedést a tanaikkal való ismerkedéssel kezdtem. New Yorkban, a Metropolitan Operával szemben van egy tájékoztató központjuk, oda tértem be némi irodalomért. Annyi könyvvel, brosúrával raktak meg (méghozzá ingyenesen, pedig ha valahol, hát Amerikában érvényes az a mondás, hogy a Krisztus koporsóját sem őrzik ingyen), hogy

még a közelben parkoló gépkocsiig is alig tudtam elcipelni. Viszont legalább hiteles forrásból ismerkedhettem meg a mormonok – e keresztyén és minden szempontból nagyon amerikai vallás – dogmáival és történetével.

1823-ban Joseph Smithnek, egy, a mai New York állam területén élő fiatalembernek, egy nyolcgyerekes gazdálkodó fiának álmában ismételten megjelent angyal alakjában Moroni próféta. Meghagyta Smithnek, hogy egy közeli domb alól ássa ki és fordítsa le angolra az ősi nyelven, ismeretlen betűkkel írt *Mormon könyvét*. A legenda szerint Smith rá is talált az aranytáblákra, megfejtette az ismeretlen ékírást, lefordította a szöveget. Később azonban a táblák elvesztek. (A mormon brosúrák ismételten idézik azokat a tanúkat – köztük későbbi hitehagyottakat is –, akik saját szemükkel látták e táblákat.) A rájuk rótt szöveg arról a két zsidó törzsről szólt, amely az időszámításunk előtti 600 körül elhagyta a Szentföldet: a Csendes-óceánon (?) átkelve Amerikába hajózott, s ott letelepedett. Hat évszázaddal később, feltámadása után megjelent nekik (Amerikában) Jézus Krisztus, és megkeresztelte őket. A Mormon könyve az i. sz. 400-ig követi nyomon e két nép egyikének a történetét. (Egyébként – e hit szerint – az indiánok is innen származnak.) Utolsó prófétájuk Mormon, az ő fia pedig Moroni volt.

Joseph Smith helyreállította az ősi egyházat, amelynek élén azóta is a *Tizenkét Apostol Tanácsa*, illetve az elnök áll. A Bibliát elismerik (azzal a fenntartással, hogy „amennyiben helyesen van lefordítva"), de a Mormon könyvével egyenrangúnak tartják. Nyolcéves korukban keresztelik gyermekeiket. Jövedelmük egytizedét befizetik egyházi adóként. Tiltják híveiknek a dohányzást, a szeszes italok, de még a kávé és a tea fogyasztását is. Az új vallás híveit mindjárt az egyház létrejötte után üldözni kezdték, magát a *prófétát*, Joseph Smitht pedig – amerikai módra – meglincselte a csőcselék.

A mormonok akkor az új elnök, Brigham Young vezetésével megindultak nyugat felé. Hosszabb-rövidebb időre többször is megálltak, letáboroztak, de az üldöztetés elől megint csak folytatniok kellett útjukat. Több év alatt sok ezer kilométert tettek így meg, éhezve, szomjazva, a behavazott prérin és napégette szikes pusztákon át, gyakran magukat fogva a szekerek elé, amíg 1847 nyarán

elérték az ígéret kopár földjét, a Sóstó völgyét, ahol is végleg letelepedtek.

Noha a mormonok jó amerikaiaknak tartották magukat (sőt a *legigazibb* amerikaiaknak), és részt vettek a polgárháborúban is, a washingtoni törvényhozás csak a múlt század legvégén ismerte el földjüket, Utah-t szövetségi államnak, és vette fel az Unióba. Ennek egyik előfeltétele az volt, hogy mondjanak le a többnejűségről, amely addig hittételeik egyik sarkköve volt. Megtették. Amerikaiságukhoz pedig még csak annyit, hogy hitük szerint az Úr minden más nemzetnél jobban kedveli az Egyesült Államokat, Krisztus ebbe az országba fog visszatérni, s birodalmának fővárosa a Missouri állambeli Independence lesz.

Salt Lake City-i szállodám tőszomszédságában egy szerény, egyemeletes faházra lettem figyelmes, amely stílusával alaposan kirített a csupa üveg felhőkarcolók közül. *Kaptár-ház* a neve. Brigham Young, a városalapító egyházfő lakott itt 1854 és 1877 között. Az épület egyébként nem emlékeztet kaptárra. Nevét a mormon jelmondatról kapta: *Legyetek szorgalmasak, mint a méhek!* A kis faház mögött szupermodern tizenkét emeletes toronyépület emelkedik: a mormon egyház központja. A vallásfelekezetnek ma állítólag világszerte mintegy öt és fél millió tagja van, s immár csak a kisebbik felük él az Egyesült Államokban, a többiek Latin-Amerikában, Európában, Óceániában. Számuk nagyon gyorsan szaporodik, azt mondják, minden három percben keresztelnek meg egy mormon hitre áttértet valahol a világon.

A mormon egyházat szenvedélyesen áthatja a prozelitizmus (térítési buzgalom). Amikor a fiatal mormon férfi betölti tizennyolcadik életévét, egy rövid tanfolyam elvégzése után rendszerint külföldre megy két évre misszionáriusnak. Jelenleg több mint 30 000 hittérítőjük működik a világ különféle részein, hogy – a Biblia szavai szerint – „a Föld lakosainak hirdesse az evangéliumot és minden nemzetségnek és ágazatnak és nyelvnek és népnek". E hazai és külföldi hívek hitéletét, tevékenységét, a hittérítők munkáját irányítják ebből a Salt Lake City-beli palotából, a mormon Vatikánból. Van itt a többi között gazdasági és utaztató részleg, sajtó-, propaganda- és audiovizuális osztály.

Alkalmam volt találkozni ez utóbbinak a vezetőjével, a mai szentek egyházának szóvivőjével, Jerry Cahillel. Ő is bőségesen ellátott

irodalommal, és végigvezetett a korszerű székházon, külön felhíva figyelmemet a genealógiai archívumra, amely több emeletet foglal el.

Itt nemcsak és elsősorban nem is a mormon felmenők adatait gyűjtik, hanem *mindenkiét,* aki valaha is élt a Földön. A közvetlen célt nem mondják ki egyenesen, de nem is titkolják, hogy a lelkeket (tehát mindazokét, akik csak Ádám és Éva óta születtek) visszamenő hatállyal megkeresztelik a mormon tanítás szerint (bár anélkül is üdvözülhet az ember). Az egyház képviselői ezért világszerte felkeresik az anyakönyvi hivatalokat, a levéltárakat, a falusi parókiákat, és mikrofilmre veszik a régi anyakönyveket, születési bizonyítványokat, halotti leveleket. Egy másolatot az eredeti iratot rendelkezésükre bocsátónak ajándékoznak, egyet a Sziklás-hegység atombombabiztos barlangjaiban őriznek örök időkre, egy harmadikat pedig itt, a Salt Lake City-i archívumukban. Cahill úr elmondotta, hogy az NSZK-ban, Mexikóban, Skandináviában, Magyarországon és másutt már jóval több mint egymillió, egyenként 30 méter hosszú mikrofilmet készítettek ezekről az iratokról. Azt is elmesélte, hogy – ha az adatokat rendelkezésükre bocsátó szerv kívánja – tiszteletdíj helyett a mikrofilmberendezésekkel honorálják az utóbbi szívességét. (Úgy tudom, így jártak el Budapesten is.) A genealógiai archívumot – amely a maga nemében messze a legnagyobb a világon – most sok olyan amerikai keresi fel, aki a *Gyökerek* című film szülte divat nyomán keresi a „gyökereit", vagyis őseit, származását kutatja. Naponta átlagosan háromezer magán-családfakutató jár itt.

Az emberiség utólagos megkeresztelése egyébként – legalábbis részben – éppen itt, a közelben folyik. Az egyházi irodaépület tőszomszédságában áll ugyanis a mormonok legszentebb és sokáig egyetlen temploma. A gránitkövekből emelt épületnek hat tornya van, s a legmagasabbról Moroni próféta aranyozott szobra tör a magasba további négy és fél méterrel. Itt, a templomban, a szentek szentjében, tizenkét aranyozott ökörszobor tartja a hátán a keresztelőmedencét.

Erről csupán fényképek és leírások alapján tudok beszámolni. Magába a templomba ugyanis csak mormonok léphetnek be. Imaházaikban, gyűléstermeikben, szociális, kulturális intézményeikben mindig és mindenütt szívesen látják az idegeneket, de itt nem.

Ma már tizenkét másik temploma is van az egyháznak (az egyik legismertebb és legszebb a Washingtont körülölelő autópályagyűrű közelében áll). A keresztelőkön kívül még egy szertartást végeznek e templomokban: a házasságkötést. De csak egyszer. Az elözvegyült mormon ugyan másodszor is megházasodhat (az egyház is elismeri), de nem a templomban. A mormon hit szerint ugyanis a feltámadás után együtt lesznek a családok – házaspárok, gyermekeik –, és így, ha valakinek két vagy több házastársa is lehetne Isten előtt, az utolsó ítéletkor az zavart okozna.

A Salt Lake City-i templom tágas kertjében nagyon szép szobrok őrzik a mormon vándorlás emlékeit, és itt működik egy látogatóközpont is: tulajdonképpen mormon múzeum, és – megint csak – brosúraosztogató intézmény. Több ízben jártam itt, és vagy az épületben, vagy a parkban, vagy a kapuban, de mindig elkezdett téríteni valaki.

A templom mellett áll a *Tabernaculum,* a mormonok „kulturális palotája". A tojásdad alapú, 8000 személyt befogadó fakupolás csarnokot még a múlt században építették (mindjárt az ideérkezés után hozzákezdtek), méghozzá egyetlen fémszög nélkül. Orgonahangversenyeket tartanak itt, és ez az otthona az amatőrökből álló 375 tagú világhírű mormon énekkarnak, amely az egyházi, vallásos zene mellett világi kórusmuzsikát is ad elő. Az elmúlt évtizedben New Yorktól Párizsig és Münchenig sok nagyvárosban léptek fel, számos alkalommal világhírű zenekarokkal és karmesterekkel.

Ital csak önkiszolgáló alapon

Fred Ball-lal, a Salt Lake City-i kereskedelmi kamara elnökével ebédeltem a klubjában. Amikor a pincér odajött, hogy felvegye a rendelést, vendéglátóm rutinszerűen megkérdezte, hogy mit iszom aperitifként. Én nappal legszívesebben nem iszom, de mert megszoktam, hogy ilyen alkalmakkor illik, magam is rutinszerűen rávágtam:

– Gint kérek tonikkal.

– Nekem meg hozzon egy narancslevet – adta fel a rendelést a kamara alelnöke.

Abban a pillanatban már szívtam is volna vissza a rendelést. Hogy is követhettem el ekkora tapintatlanságot! Hiszen tudvalévő,

hogy a mormonok nem isznak szeszes italt. Ball észrevette zavaromat, és megnyugtatott, hogy ez így *oké*. Ő valóban nem iszik, de *gentile** üzletfeleit éppen azért szokta ebbe a klubba hívni, hogy azok zavartalanul élvezhessék a maguk skótját vagy martinijét.**

Utah-ban ugyanis – akárcsak például Skandináviában – szeszes ital (itt még a sör is) csak állami üzletben árusítható. Nyilvános étteremben felszolgálni tilos. Aki ragaszkodik ahhoz, hogy az ebédjéhez igyék is, az két úton kerülheti meg a törvényt. Az első lehetőség az, hogy magánklubban ebédel, mivel arra az általános törvények nem vonatkoznak. (Nem tudom pontosan, mi a helyzet Utahban, de azt tudom, hogy számos amerikai megyében, ahol a 20-as évek óta érvényben van – legalábbis formailag – az alkoholmérési tilalom, rengeteg olyan magánklub címen futó közönséges út menti vendéglő, kocsma létezik, amelyben két pohár sör áráért bárki egy perc alatt, egyenesen a küszöbön tag lehet.) A másik lehetőség, hogy az ember önkiszolgáló alapon magával viszi az elfogyasztandó italt a nyilvános étterembe, mivel ott csak *kimérni* tilos, *inni* nem. És ez nem számít illetlenségnek. Szállodámban – pedig az a mormon egyház saját tulajdona – az étterem szintjén, azzal pontosan szemben működött egy állami italkereskedés. És ott történetesen féldecis üvegekben árusították az égetett italokat, kétdecis „kiszerelésben" a bort. Csak meg kellett venni, és nyíltan, kézben be kellett hozni az étterembe, a pincérek már egészítették is ki a terítéket pohárral.

Ami viszont a dolog érdemi részét – az ivástól és a dohányzástól való önmegtartóztatást – illeti, hadd idézzek egy figyelemre méltó adatot. Utah államban 100 000 nem mormon férfira évente 345 tüdőrákos megbetegedés jut, míg ugyanennyi mormon férfira csak 253. A jelenségnek természetesen teljességgel materialista magyarázata van. Az adat azért is hihető, mivel a világhírű utah-i orvostudományi egyetem kutatói tették közzé.

Ezen és több más itteni egyetemen, intézetben egyébként olyan nagyméretű, „iparszerű" kutatómunka folyik, hogy a Sóstó völgyét

---

* *Gentile* (ejtsd: dzsentájl) általában *nem zsidót* jelent angolul. A mormonok azonban a *nem mormonok*at nevezik így.

** *Skót*nak a *whiskyt* nevezik, a *martini* pedig bármiféle *koktél* lehet; az is, amelyben egyáltalán nincs Martini.

– a kaliforniai Szilícium-völgy analógiájára – tréfásan *Bionicum-völgy*nek nevezik. Itt kísérletezték ki és ültették be később egy fogorvos mellkasába az első műszívet. Ottjártamkor azonban még csak egy Fred névre hallgató birka oldalához illeszthettem oda a mikrofont, s a magnetofon nagyszerűen rögzítette a külső kompresszor által meghajtott és akkor már százötvenegy napja dobogó műszívet. (A fogorvos életét, sajnos, csak jóval rövidebb időre tudták meghosszabbítani.)

A kereskedelmi kamara alelnökével egyébként elsősorban a város és környéke gazdaságáról beszélgettünk. Elmondta, hogy Utah ma az Egyesült Államok ötödik leggyorsabban fejlődő állama. Amikor ennek okairól kérdeztem, Fred Ball elsősorban a munkaerővel és a vidék területi fekvésével magyarázta. A dolgozók többsége mormon, tehát rendszerint dolgos, szorgalmas, nem lop, nem iszik, nem alakít szakszervezetet. (Mint később megtudtam: Utah-ban a dolgozóknak csak 12 százaléka szakszervezeti tag.) Vagyis jól jár az a tőkés, aki itt alapít üzemet. Már csak azért is, mert annyi képzett munkaerőt talál, amennyit csak akar. Az Egyesült Államokban a fiatalok között itt a legmagasabb a középiskolát, illetve az egyetemet végzők aránya. A földrajzi fekvésnek köszönhető, hogy a hagyományos bányászaton kívül (itt működik a világ legnagyobb külszíni fejtésű rézbányája), továbbá az új iparágon – az elektronikán – kívül, ide települnek mindazok a készletező, csomagoló, feldolgozó, szolgáltató üzemek, amely az olcsó telek, az olcsó (mert nem szakszervezeti) munkaerő birtokában Seattle-től San Franciscóig és Las Vegastól Phoenixig innen kívánják áruval ellátni az Egyesült Államok nyugati vidékét. Ezek a nagyvárosok ugyanis Salt Lake Cityből huszonnégy órán belül mind elérhetők kamionnal.

Utah gazdaságának gyorsan növekvő ágazata az idegenforgalom is. A Salt Lake City-i repülőtértől gépkocsival negyvenöt perc alatt megközelíthető síparadicsomban november közepétől május közepéig lehet síelni. Sok száz kisebb-nagyobb szálló, motel, sífelvonó várja az ország minden részéből érkező – természetesen jómódú – síelőket.

Sok látogatót (hívőt és érdeklődőt) vonzanak a városba a mormon nevezetességek: a Templom, a Tabernaculum, a genealógiai levéltár stb. Egyszóval az egyház is segít növelni a helyi szállodások, vendéglősök, kereskedők bevételét, s azzal együtt persze a

magáét is. Hiszen a mormon egyház maga is több hotel tulajdonosa, ezenkívül – ne feledjük! – a hívek jövedelmük után tizedet fizetnek neki.

A mormon egyházé egyébként a két Salt Lake City-i napilap egyike, továbbá az egyik helyi rádió- és televízióállomás is. Az egyház anyagi javait gyarapítja még a többi között számos ingatlan Hawaiiban, egy hatalmas ranch Floridában és sok farm Idahóban, egy biztosítóintézet, valamint jó néhány rádió- és televízióállomás Egyesült Államok-szerte. Ebből pénzelik a kiterjedt hazai és külföldi térítő tevékenységet, a hirdetések, a kiadványok ezreit, a missziók fenntartását stb.

A püspöküzletben

Egy David Campbell nevű Salt Lake City-i úr hétfő estére meghívott otthonába. Már kora délután értem jött gépkocsival, hogy körbevigyen a városban és megmutasson olyan érdekességeket, amelyek a turistaprogramból hiányoznak.

Vendéglátóm egy száz munkással dolgozó szállítószalaggyár tulajdonosa, és – akárcsak helyi polgártársainak többsége – mormon. Néhány évig püspök is volt.

Ez bizonyos magyarázatra szorul. A mormonok több fogalmat más értelemben használnak, mint más keresztyén egyházakban szokás. Így például náluk a *szent* egyszerűen *hívő embert*, *mormont* jelent, ezért is nevezik felekezetüket a mai szentek egyházának. A püspök sem egy egyházkerület, hanem csak egy gyülekezet élén álló lelkész, pontosabban: félig laikus, mindenesetre nem főállású, hivatásos klerikus, hanem „társadalmi munkában" tölti be ezt a tisztséget s csupán meghatározott ideig.

– Százötven-kétszáz, egy környéken lakó család alkot egy-egy egyházközséget; ez ezer-ezerkétszáz lélek – magyarázta el a volt püspök. – Nálunk, Utah-ban ugyanis a születési arány az országosnak éppen a kétszerese. A püspök nincs egyedül munkájában. Valamennyi mormon családot minden hónapban egyszer felkeres néhány testvér (mi testvérnek szólítjuk egymást), és megbeszéli velük ügyes-bajos dolgaikat a családi problémáktól a gyermekek tanulásán át az esetleges anyagi gondokig. És ha valamelyik családnak segítségre van szüksége, jelzik a püspöknek, aki segít.

Az egyházközség fejének hatékony lehetősége van a rászoruló személyek vagy családok megsegítésére. Mindenekelőtt például utalványt adhat nekik a püspöküzletbe.

Campbell úr – magyarázatát illusztrálandó – mindjárt el is vitt egy ilyen kereskedelmi egységbe. Először nem is értettem, hogy hova kerültem, mert pontosan olyan volt, mint bármelyik nagy amerikai szupermarket. A polcokon, a hűtőpultokon ott sorakozott az előre csomagolt élelmiszer, kenyér, tej, cukor, konzervek, mosószerek. A vásárlók leemelték és kosárba vagy kocsiba tették, amire szükségük volt, és indultak vele a kijárat felé. Ott azonban – s ez a különbség – nem voltak pénztárak, csak az ingyenutalványokat kellett leadni.

A mormon egyháznak kiterjedt nemzetközi jóléti hálózata van. Az tartja fenn a püspöküzleteket, a kórházakat, aggok házait, ösztöndíjat nyújt főiskolásoknak, szervezi árvagyermekek örökbeadását stb. Úgy tartják, hogy a rászorulókról való gondoskodás – nem annyira végnélküli segélyezésük, mint inkább talpraállításuk – nem az állam, hanem a társadalom feladata. A munkanélküliségen is a maguk erejéből próbálnak segíteni. Amikor egy mormon munkaadónak munkaerőre van szüksége, mielőtt meghirdetné, előbb körülnéz, megérdeklődi: nincs-e elhelyezkedésre váró testvér, és ha van, azt részesíti előnyben.

A jóléti hálózat fenntartásának anyagi terhei nem magára a mormon egyházra hárulnak, ez a hálózat pénzügyileg önálló. Minden felnőtt mormon lemond havonta két főétkezésről, s azok ellenértékét – ennek semmi köze az egyházi adóhoz – átutalja a jóléti hálózatnak. De még ez sem minden. Campbell úr elvitt egy, a hálózat által fenntartott tejüzembe is, ahonnan a püspöküzleteket látják el tejjel és tejtermékkel. Ebben az üzemben – néhány vezető szakembert leszámítva – mindenki társadalmi munkában dolgozik, havonként vagy hetenként néhány órát, ugyanúgy, akárcsak a farmjaikon, ahol a tejet fejik, kertgazdaságaikban, vágóhídjaikon. Egy hivatalos kimutatás szerint 1980-ban a mormonok jóléti hálózata az egyház 51 600 tagjának nyújtott valamilyen szociális támogatást, 26 400 tagnak szereztek munkát, míg a hálózat javára végzett társadalmi munkanapok száma jócskán meghaladta a félmilliót.

A hálózat tejüzeme, majd az a raktára, ahova Campbell úr elkalauzolt, nem volt különösen korszerűnek mondható. Mégis olyan

őszinte büszkeséggel és lelkesedéssel mutattak meg minden egyes gépet, berendezést, statisztikai kimutatást (gyakran már terhes részletességgel), hogy nem lehetett bizonyos meghatottság nélkül hallgatni. Noha ezeken a helyeken magáról a vallásról nem esett szó, az üzemmutogatók, eredményismertetők minden szavát – önkéntelenül is – szabályos agitációnak éreztem.

Este a mormonoknál

Amikor innen Campbellék otthona felé autóztunk, már a mormon vallás hittételeiről is szó esett. Magam használtam ki az alkalmat, hogy kompetens személytől kapjak felvilágosítást. Egyszóval házigazdám valójában csak az én kérdéseimre felelt, mégis annyira térítésjellege volt annak és ahogyan mondta, hogy – maga is érezvén ezt – többször is ezzel kezdte a válaszát:

– Igazán nem akarom meggyőzni, de...

Campbellék háza, ahova a város közepétől jó húsz perc alatt érkeztünk meg egy nagy Mercedesen, háromszintes villa Salt Lake City fölött a hegyekben. Patak folyik át a kertjén, és jókora medencére van duzzasztva. A szobák, amelyeket láttam, nem hivalkodóan, de gazdagon vannak berendezve. Az otthonnal való ismerkedést egyébként a zeneszobával kezdtük, ahol zongora és más hangszerek állnak. Mind Campbell úr, mind neje nagy zenerajongók, kislányaik zongoráznak, maguk pedig tagjai egy neves énekkarnak (de nem a Tabernaculuménak). A házaspárnak hat leánya és egy fia van. Négy leány már férjnél van, a vejeik közül hárman éppen misszionáriusok: Japánban, Norvégiában, illetve Svájcban. (Maga Campbell úr fiatal korában Skóciában teljesített egyházi szolgálatot.)

Hétfő este van, ami a mormonoknál szigorúan a családé. Ilyenkor nincsenek egyházi összejövetelek, korábban fejeződik be a munka a jóléti hálózat üzemeiben. Minden szülő hazamegy ilyenkor, és közös elmélkedéssel, játékkal, felolvasással, a nyári tervek megbeszélésével tölti az időt hitvese és gyermekei körében.

A családi estét a még otthon nevelkedő két kislány – negyedik és hetedik osztályosok – rögtönzött imája vezette be, utána (ők nevezték így) egy erkölcsnemesítő játékot játszottunk, amelyben afféle ország-város-növény-híres ember alapon kellett szóban és írásban kérdésekre válaszolnunk. A játékot a két aprószent készítette elő

egy mormon évkönyvből, de a szülők is részt vettek benne, sőt a vendég (én) is. Ezután bibliaolvasás következett, néhány egyházi ének közös éneklése, még egy rövidebb játék, majd az atya imádkozott, ekkor mindenkinek le kellett térdelnie. Ezután asztalhoz ültünk. Itt Mrs. Campbell mondott rövid fohászt, majd feltálalta az egyszerű vacsorát: burgonyát, párolt zöldségeket, amit tejjel öblítettünk le. A háziasszony étkezés közben mexikói élményeiről beszélt igaz lelkesedéssel. Nagyon izgatja az inkák története, annál is inkább, minthogy ők a Szentföldről jó két és fél ezer esztendővel ezelőtt áthajózott törzsek leszármazottai. Ezzel magyarázza Mrs. Campbell azoknak a titokzatos „műtárgyaknak" – különös építményeknek, lecsiszolt szikláknak – az eredetét, amelyeket egyes tudósok a földi civilizáción kívüli lények (UFO-k) keze munkájának tartanak...

A következő napot a Salt Lake City-i Capitolban – a washingtoni törvényhozás épületének szegényes helyi másolatában – töltöttem, ahol már nem annyira vallási és erkölcsi, mint inkább politikai kérdésekre kerestem a választ. Különösen egy kérdésre. Ottjártam előtt hirdette meg az Egyesült Államok kormánya azt a tervét, hogy az MX (később Békefenntartóra keresztelt) interkontinentális rakétákat Utah állam területén kívánja telepíteni. Az amerikai közvélemény nem kis meglepetésére Spencer Kimball, a mormon egyház akkor nyolcvanhét éves elnöke és a Tizenkét Apostol Tanácsa ex cathedra elítélte ezt a tervet.

A meglepetést az okozta, hogy a mormon egyház a politika kérdéseiben is rendszerint nagyon konzervatív. Annak idején kitartóan támogatta az Egyesült Államok vietnami háborúját, s általában híve a különféle fegyverkezési programoknak. Most pedig felemelte szavát a sokszoros robbanófejekkel ellátott rakéták telepítése ellen.

A mormon egyház szóvivője, amikor erről kérdeztem, azt mondotta, hogy alapvető erkölcsi kérdésekben vezetőik gyakran hallatják szavukat, s a gyilkos tömegpusztító fegyverek telepítése immár ilyen probléma. Hozzátette azonban, hogy a kérdés erkölcsi oldalán van a hangsúly, mert konkrét napi- vagy pártpolitikai kérdésekben az egyház nem foglal állást. Ez eszembe juttatta, hogy nem sokkal korábban egy Sonia Johnson nevű mormon asszony bekapcsolódott a nők alkotmányos egyenjogúságáért folyó küzdelembe, ám

egyháza, mivel maga ellenzi az amerikai alkotmány ilyetén való kiegészítését, megtiltotta neki, hogy tovább is részt vegyen a mozgalomban. S amikor nem engedelmeskedett – a liberális közvélemény általános felhördülése közepette –, Sonia Johnsont kiközösítették az egyházból.

Nos, a Salt Lake City-i aranykupolás törvényhozói palotában azt mondták nekem, hogy nem eszik a kását olyan forrón. Scott Matheson, Utah állam mormon vallású demokrata párti kormányzója ugyancsak támogatásáról biztosította az egyenjogúsági formulát, s ellene az egyház mégsem járt el. Igaz, a kormányzó nem asszony...

Ami pedig az MX-rakéták utah-i telepítésének elutasítását illeti, Douglas S. Foxley, az alkormányzó munkatársa – az erkölcsieken kívül – még két olyan tényezőre hívta fel a figyelmemet, ami az egyházzal egyetemben az állam törvényhozását is szembefordította a korábban támogatott tervvel: 1. a rakéták telepítése – sok kilométeres alagutak fúrásával, óriási mennyiségű víz odavezetésével – visszafordíthatatlan és káros folyamatokat indítana el a természeti környezetben; 2. az építkezésre rengeteg idegen jönne más államokból, ezzel csökkenne a mormonok aránya a lakosságon belül, növekedne a bűnözés. A *The New York Times* viszont azt állította vezércikkében, hogy a mormonok csupán azt ellenzik, hogy Utahban telepítsék az MX-rakétákat, mert attól tartanak, hogy ahonnan lőnek, oda vissza is lőnek, és hogy egy világkonfliktus esetén a mormon egyház központja megsemmisülne.

Így vagy amúgy, de bizonyos: abban, hogy végül is az egész MX-programot módosították, a mormon egyház állásfoglalása is szerepet játszott.

Utazások Átlagamerikában

Város a Cédrus zúgóinál

A Iowa államban egy rokonszenves házaspárral ismerkedtem meg. A férj, Marvin Heidt mérnök a század elején bevándorolt német farmerek leszármazottja. Odahaza a családban sokáig csak németül beszéltek, német nyelvű istentiszteletre jártak, aztán amikor a második világháború idején körös-körül túl nagy lett a gyűlölet, áttértek az angolra. S noha az már jóval később, az „angol nyelvű korszakban" történt, Marvin szülei mégis megdöbbenve értesültek arról, hogy fiuk nem német leányt, hanem dán bevándoroltak unokáját veszi feleségül. Az ara, Marlyce akkoriban a helyi televízió műsorvezetője volt.

Idestova két évtized telt el azóta. Marvin ma egy nagyüzem műszaki igazgatója, felesége az idegenforgalomban tölt be vezető tisztet. Otthonuk az amerikai úgynevezett felső középosztály tipikus otthona. (Emeletes családi ház tágas ebédlő-konyhával, kandallós nappalival, hálószobával minden családtagnak, több fürdőszobával, vendégszobával, két kocsit befogadó garázzsal.) Három olyan dolgot láttam náluk, ami nem minden hasonló otthonban figyelhető meg. 1. A bútorok jó részét a házigazda maga készítette, faragta: ez a hobbija. 2. Szobájában személyi számítógép található; esténként, amikor munkát hoz haza a gyárból, azon dolgozik. 3. Ugyancsak a házigazda dolgozószobájában van egy kisméretű világvevő Sony rádió. Marvin – aki nincs nagy véleménnyel arról, ahogyan az amerikai hírközlő eszközök a világpolitikáról beszámolnak – szívesen hallgatja az angol, a nyugatnémet, esetenként a moszkvai rádió híreit. Öt év alatt jóformán senki mással nem találkoztam az Egyesült Államokban (a sajtószakmán kívül), akinek lett volna világvevő rádiója. Az amerikai adók közép- és ultrarövid hullámon sugároznak, és mindenki csak ezeket – a helyi adókat – hallgatja.

De igazából nem a Heidt házaspár otthonára kívántam felhívni az olvasók figyelmét, csupán származására, amely meglehetősen tipikus itt. Washingtonban már javában épült a Capitolium, New Yorkban réges-régen működött a Wall Street-i tőzsde, amikor az

amerikai Közép-Nyugaton, valahol feleúton az Atlanti- és a Csendes-óceán között, csaknem háborítatlanul vadásztak az indiánok, és fehér ember jobbára csak prémvadászként vagy -kereskedőként fordult meg ezen a vidéken. Iowa csupán 1846-ban csatlakozott az Unióhoz.

A hazánknál másfélszer nagyobb területű állam lakossága azonban roppant gyér volt. Igyekeztek hát mielőbb benépesíteni. Minden jövevény annyi földet kaphatott, sajátíthatott ki, amennyit csak meg tudott művelni. Ennek hírére jöttek a földéhes parasztok Európából, főként Skandináviából és Németországból. A kézművességet a cseh iparosok hozták magukkal, ugyancsak a múlt század második felétől kezdve.

Az utóbbiak közül sokan a Cedar (magyarul: cédrus)-folyó zúgói (angolul: *rapids*) mentén telepedtek le. Így kapta településük a Cedar Rapids nevet. Régi magja a városházával a folyó egyik szigetén áll. (Azt mondják, ebben hasonlítanak ők Párizsra.) A 110 000 lakosú Cedar Rapidsben a polgárok mintegy ötöde vallja magát cseh származásúnak; ezért minden politikai jelölt (leendő tanácstag, polgármester, képviselő) először a cseh negyedbe megy el a választóknak udvarolni.

Az Egyesült Államokban száz meg száz ilyen, meg ehhez hasonló város van. Központjában áll néhány tíz-tizennégy emeletes irodaház, a színházteremnek is használt kongresszusi csarnokkal egybeépült, korszerű szálloda, több banképület, aztán körös-körül családi házak tengere. Nemrégiben épült fel a városban egy új könyvtár. Állandó színháza, hivatásos zenekara a 110 000 lakosú városnak nincs.

Gondolhatjuk, hogy mekkora a kiterjedése, ha ennyi ember él itt nem tízemeletes lakótelepeken, hanem földszintes és egyemeletes, főként faházakban. A kert jobbára kis darab gyep, kerítés jóformán sehol sincs. A házakhoz mindenütt garázs csatlakozik. Cedar Rapidsben is volt valaha villamosforgalom. Aztán felszedték a síneket. Most autóbuszok közlekednek, de kevés vonalon és ritkán; ezért az emberek rendszerint gépkocsin vagy kerékpáron járnak munkába.

A lakosság túlnyomó többsége fehér, nagyon kevés a fekete, és élnek a környéken – nem éppen a leggazdagabb körülmények között – amerikai őslakosok, azaz indiánok is. Magában Cedar Rapidsben a közbiztonságot jónak mondják. Ha valakinek arra szoty-

tyan kedve, hogy este sétáljon egyet a város utcáin (nem szokás, de ha valakinek mégis eszébe jutna!), vagy hogy megsétáltassa a kutyáját, nyugodtan teheti. Ez nem Detroit vagy Miami.

Iowa elsősorban mezőgazdaságáról nevezetes. Noha területe az egész országénak alig hatvanharmad része, és csak minden kilencvenedik amerikai él itt, az állam az első helyen áll az Egyesült Államokban a kukorica és a zab, s a másodikon a szójababtermesztésben, az első a sertés- és a második a szarvasmarha-tenyésztésben.

Mindamellett Iowa nemcsak éléskamrája az Egyesült Államoknak. Csupán Cedar Rapidsben (amelyhez hasonló nagyságú városa ennek az államnak még öt van) több olyan ipari üzem is működik, amely a maga nemében – túlzás nélkül! – a világelsők közé tartozik. Természetesen számos mezőgazdasági termékeket feldolgozó gyár található a városban, azután egy építőipari gépeket előállító hatalmas üzem. Az azonban ottjártamkor jóformán állt, mivel az amerikai gazdaság egészét akkor sújtó recesszió különösen erősen érződött az építőiparban, következésképpen jóformán senki sem vásárolt építőgépeket.

A világelsőkhöz soroltak között mindenekelőtt a Rockwell International nevű óriásmonopóliumnak, a Pentagon egyik jelentős szállítójának két itteni üzemét kell említenem. (A vállalat központja innen több ezer kilométerre van.) Az egyik távközlési berendezéseket, a másik fedélzeti elektronikát, műszereket készít repülőgépek és űrhajók számára. Az utóbbiba módom nyílt ellátogatni.

Jobb időkben 11 000 ember dolgozott itt, ezért – figyelembe véve a rendkívül magas szintű termelékenységet – még Amerikában is hatalmas gyárnak számít. Kívülről azonban ez csak a parkolók nagyságán mérhető le. Az egyemeletes, ablak nélküli modern – egy-egy üvegfolyosóval összekötött – épülettömbök a város határában helyezkednek el. Gyárudvar, nagyszámú raktárépület nincsen, még kerítés sem. A belépést azonban így is szigorúan ellenőrzik, és az üzem területén tartózkodó személyeknek (dolgozóknak, esetleges látogatóknak) ruhájukon állandóan feltűnő helyen kell viselniök a belépőt. Mivel a gyár katonai rendeléseket is teljesít (és mert erősen tartanak a konkurencia ipari kémjeitől), a rendészet nagyon szigorú. Bizonyos üzemrészekbe csak úgy vesznek fel dolgozókat,

ha személyüket a politikai rendőrség feladatait is ellátó Szövetségi Nyomozó Iroda előzetesen ellenőrizte és jóváhagyta.

Áthaladunk a számító és rajzoló komputereket használó tervezőrészlegen, és egy több száz méter hosszú csarnokba jutunk. Itt utasszállító (jelenleg elsősorban Boeing 757 és 767 mintájú) repülőgépek, továbbá magán- vagy vállalati tulajdonú kisebb sugárhajtású gépek számára készítenek fedélzeti műszereket. A csarnok túlsó végében – mint kísérőm kifejezi magát – kormányrendeléseken dolgoznak, azaz alapvetően a légierő igényeit elégítik ki. A „karzatról" rajtunk kívül még két férfi figyeli a „mélyben" végbemenő termelési folyamatot. Üzemszervezők.

A hosszú sorokban egymás mellé állított asztalokon szalagszerű munka folyik: áramköröket, majd műszereket állítanak össze állványról lehajtható jókora nagyítóüvegek alatt. Néhány munkafolyamatot zárt termekben végeznek, ahol különleges klímaberendezés működik, szabályozott a levegő páratartalma, és a dolgozók kötelezően fehér köpenyt viselnek.

Megkötések azonban csak ott vannak, ahol a technológia valóban megköveteli. Másutt a dohányzást is engedélyezik, fényképek, cserepes virágok állnak a munkaasztalokon, sőt élelmiszert is szabad bevinni. (Elvégre műanyaggal dolgoznak, és azt nem fenyegeti korrózióval a só. Régebben egyetlen becsempészett szendvicsért elbocsáthattak valakit.)

Néhány pénzbedobós étel- és üdítőital-automata támaszkodik a falnak a csarnok végében, de ritkán vásárolnak belőlük. Magában a nyolcórás munkaidőben csak kétszer tíz percre távozhatnak a munkások a helyükről. A félórás ebédszünet pedig (amely nincs benne a nyolc órában) elegendő ahhoz, hogy a dolgozók átmenjenek az önkiszolgáló étterembe.

Hangszóró, hangos zene a csarnokban nincsen, de sok munkás fején látok fülhallgatót. A kis *walkman*-magnóját bárki behozhatja, hiszen azt csak ő hallja, tehát aki nem kíván zenét hallgatni, azt nem zavarja vele.

Hosszú percek óta figyelem már innen, a csarnok egész hosszában végighúzódó erkélyről a munkásokat. Mindenki az asztala fölé hajol, senkit sem látok beszélgetni, átszólni a szomszéd asztalhoz, vagy, kivált, járkálni. Ha a mérnöki és a tervezőirodákban főként férfiak ültek, itt, a termelésben alig látni mást, mint nőket. Még-

hozzá – mint fokozatosan felfigyelek rá – kizárólag középkorú és idősebb asszonyokat. A legfiatalabbja is legalább 32-34 éves.

Vajon miért?

Kísérőm elmagyarázza, hogy a recesszió közepette ez a gyár sem dolgozik teljes kapacitással, és tizenegyezer dolgozójuk közül háromezret ideiglenes hatállyal elbocsátottak. (Ez az „ideiglenes" állapot sokuk számára már esztendeje tart.) Márpedig az elbocsátás a kollektív szerződés értelmében a szenioritás elve alapján történik. Tehát elsőnek a legutóbb felvett dolgozókat küldik haza, és így tovább, vagyis minél régebbi valakinek a munkaviszonya az üzemben, annál kisebb az esélye arra, hogy az utcára tegyék. (Ami némi magyarázattal szolgál arra is, hogy miért annyival magasabb arányú az Egyesült Államokban a munkanélküliség a fiatalok körében.)

Ebben a gyárban egyébként viszonylag alacsonyak a munkabérek, viszont ennek ellensúlyozására a szakszervezet kiharcolta, hogy a dolgozóknak csak néhány dollárral kelljen hozzájárulniok az egészségügyi biztosításukhoz, a többit a munkaadó fizeti. Üzemi rendelőintézet a gyárban nincs, csupán segélyhely. Van viszont szabad orvosválasztás: minden dolgozó annak a doktornak a magánrendelőjét keresi fel, akiét csak akarja, s a biztosító annak fizet.

Az összkomfortos tanya

A következőkben főként a város és a falu, sőt a tanya közti különbség fokozatos eltűnéséről lesz szó, egy darabig azonban még maradjunk a városban.

Egy bizonyos széljárásnál vagy amikor szitál az eső, Cedar Rapids fölött sajátos, édeskés szag lengedez. Nem nagyon kellemetlen (bár ez ízlés dolga), de erős, és mindenhova behatol. A városnak csaknem a központjában (valaha talán a széle volt) emelkedik az Egyesült Államok és egyben valószínűleg az egész világ legnagyobb cereáliagyárának, a Quaker Oatsnak a tizenegy emeletes tömbje. Éjjel-nappal készül itt a gyümölcscukor bevonatú kukorica- és zabpehely. Ennek a szagát érzik Cedar Rapids lakosai és vendégei.

„Amíg a szagot érezzük, addig minden rendben van" – jelentette ki a város polgármestere. – Ez azt jelenti, hogy folyik a termelés, és nem panaszkodhatunk a konjunktúra hiányára. Lám, a pénznek is van szaga."

A mondás tagadhatatlanul szellemes, a konjunktúrának azonban nyoma sem volt az amerikai Közép-Nyugaton, amikor ott jártam. Magában Cedar Rapidsben a munkanélküliek aránya nagyjából megegyezett az országossal: mintegy tizszázalékos volt, azaz magasabb, mint a második világháború óta bármikor. A Quaker Oats szerencsés kivételnek számított, mivel a cereália Amerikában alapvető élelmiszer, szinte olyan, mint a kenyér, tehát a munkanélküli is megveszi. Ennélfogva piaca nem szűkült be, és a gyár – a városban talán egyedül – teljes kapacitással dolgozott.

Az üzemen egy Robert Kucera nevű úr vezetett végig (ősei még nyilván hacsekkel írták a nevüket), aki azzal kezdte, hogy ellátott füldugóval, és szigorúan rám parancsolt, hogy amíg odabent vagyunk, ki ne húzzam a fülemből. Ennélfogva kizárólag jelbeszéddel érintkezhettünk egymással. Mivel azonban kíváncsi ember vagyok, s érdekelt, hogy miféle zaj lehet az, amely röpke néhány perc alatt képes halláskárosodást okozni, suttyomban két alkalommal is kihúztam a dugót. Hát nem volt akkora zaj, mint egy átlagos magyar szövödében, nem is szólva, mondjuk, egy hajógyári kovácsműhelyről. Csakhogy – mint utóbb megtudtam – Kucera úr a gyár munkavédelmi előadója, aki köteles jó példával elöljárni. És különben is, ha valamikor egyszer megsüketülök és – a zabpehelygyárban töltött háromnegyed órával magyarázva ezt – kártérítésért perelem őket (láttak már Amerikában nagyobb csalást is), tanúkkal igazolhatják: ez nem lehet tényleges ok, mivel a fülemben dugó volt.

A termelési ciklus a gyárban függőleges irányban halad, mégpedig felülről lefelé. A gépsorok ugyan vízszintesen vannak elhelyezve, ám az ömlesztett árut szállító csövek mindenütt a födémeket átütve függőlegesen vezetnek. Vagyis – némileg leegyszerűsítve – a tizenegyedik emeleten öntik be a zabot, a tizediken szárítják, a kilencediken hegyezik, a nyolcadikon csinálnak belőle pelyhet, a hetediken vonják be cukorral, a hatodikon égetik rá, az ötödiken teszik zacskóba, a negyediken dobozba, a harmadikon ládába, a másodikon ellenőrzik, s az elsőn ül Kucera úr. A munkafolyamat csaknem teljesen automatizált. Mivel azonban az automaták harminc-negyven évesek, elég sok munkásnőnek kell „segítenie", korrigálnia, amit a csomagoló és egyéb automaták elvétenek: továbbigazítják a dobozokat a „kanyarban", utánahajlítják a fedelüket stb. A dolgozók nem kevesebb mint egyharmada egyébként

karbantartó. Az üzemben, amely – mint említettem – a maga nemében a legnagyobb a világon, 1200 ember dolgozik három műszakban, heti öt napon át.

A száznegyven esztendős cereáliagyárból a melegített gyümölcscukor tömény szagát hoztam csak el emlékbe. Fényképeket sajnos nem készíthettem. A Rockwell International hadiüzemében természetesen nem csodálkoztam, amikor a kapuban udvariasan, de határozottan lekapcsolták a fényképezőgépemet. Amikor azonban Kucera úr is a páncélszekrényébe rejtette Minoltámat, azt kellett gondolnom: attól tart, hogy fotókópiát készítek népszerű kukoricapehely készítményeik féltve őrzött receptjeiről.

Cedar Rapids környékén, noha ott nem a kukorica- és a zabpelyhet, hanem a kukoricát és a zabot „gyártják", ugyancsak odafigyelnek az időjárásra. Ők persze már nem azért, mintha a szag jöttére, terjedésére lennének kíváncsiak, hanem azért, mert a mezőgazdaságból élnek. A helyi WMT nevű rádió legnépszerűbb munkatársai a meteorológusok, akik negyedóránként adnak részletes körzeti időjárás-jelentést és óránként előrejelzést. Sokan kizárólag emiatt hallgatják a helyi rádiót.

Iowa államban, általában az amerikai Közép-Nyugaton a családi farm a jellemző. Ha Floridában, Kaliforniában a déligyümölcsültetvények, a zöldségtermesztő nagybirtokok rendszerint hatalmas monopóliumok birtokában vannak, itt, ahol a zsíros fekete földben főként gabonát termesztenek és sertés- meg szarvasmarhatenyésztéssel foglalkoznak, a farmok átlagos nagysága 120 hektár körül van. Ezek általában egy-egy családéi. Vannak persze ennél kisebb és nagyobb farmok is (főként nagyobbak: a kisebbek fokozatosan tönkremennek), számos helyen pedig nem a tulajdonos műveli a földjét, hanem bérbe adja.

Programom szervezői korrektül figyelmeztettek: az a farm, ahova látogatást szerveztek nekem, nem teljesen tipikus. Az átlagosnál nagyobb is, gazdagabb is, de azért nem ritka kivétel. Alburnett város határában találom, s a tulajdonosa a Booth család.

Maga Alburnett a mi fogalmaink szerint nem város. Igaz, nem is falu. Talán másfél ezer lakosa lehet. Legnagyobb részük nem a mezőgazdaságban dolgozik, de közvetve a mezőgazdaságból él. Üzemanyag-, iparcikk-, műtrágya- és mezőgép-kereskedő, traktorszerviz-tulajdonos és -szerelő, állatorvos, mezőgazdasági bank

tisztviselője vagy egyéb olyan egészségügyi, oktatási, szolgáltatási intézménynek a gazdája, alkalmazottja, amely a környékbeli farmerek igényeit elégíti ki.

Ez általában jellemző Iowára. Itt csak várost és tanyát ismernek, falut – a szó európai értelmében – nemigen. Aki a földet műveli, állatot tenyészt, az rendszerint közvetlenül a saját vagy a munkaadója birtokán lakik. Ezek azonban nem gémeskutas pusztai tanyák!

Amint a Booth-féle gazdaság felé hajtok, egy-másfél kilométerenként látom ezeket a kis településeket: egy-egy lakóház, mellette jókora, kupolában végződő siló, néhány istálló vagy gépszín céljait szolgáló épület. Ilyen egy tanya, közvetlenül az aszfaltútnál, vagy attól valamivel távolabb, de akkor is kövesút vezet oda, és kivétel nélkül mindig ott fut a villany- meg a telefondrót.

A Booth család tanyája kihaltnak tűnik. Sem ember, sem kutya nem felel a dudálásra. Csak jó néhány perc múlva kerül elő egy negyven körüli férfi az egyik távolabb álló gazdasági épületből.

– Azonnal hívom Davidet – mondja. – Kint van a földeken. Addig foglaljon helyet az irodában. – Azzal CB-rádiót vesz elő, és beleszól.

Az irodaépületben a mosdón kívül két helyiség van. Az egyikben tárgyalóasztal áll székekkel, néhány polc szakfolyóiratokkal és könyvekkel. A másikban három íróasztalt látok és egy Xerox fénymásológépet. De még körül sem nézhettem rendesen, amikor a falon már megszólal a hangszóró:

– David Booth beszél. Üdvözlöm. Szóltak, hogy megérkezett. Töltsön magának a termoszból kávét, mire megissza, ott leszek.

Öt perc sem telik bele, és a tanyára pótkocsis traktor fordul be. Harmincöt év körüli szőke férfi száll le róla. Farmernadrágot, anorákot, ellenzős baseballsapkát és afféle utászcsizmát visel. Ő David Booth, a gazda. Helyesebben: az egyik gazda.

– Farmunk családi részvénytársaság – magyarázza. – A részvényesek: apám, jómagam, a feleségem, a nővérem és annak a férje. Ezenkívül egy állandó alkalmazottat is tartunk, Larry a neve, az a férfi, akivel már megismerkedett. Ő is családtagféle nálunk.

– A farm területe 1200 acre – folytatja. – Ja, pardon, ezt Európában nem ismerik. – Zsebszámológépet vesz elő, és már mondja is az eredményt: – Az annyi, mint 480 hektár. A föld 60 százalékán

kukoricát, 40 százalékán szójababot termesztünk. Azonkívül van 1800 sertésünk. A mienk jóval nagyobb, mint az átlagos családi farm. Ezért pénzügyileg állunk a lábunkon, ritkán szorulunk kölcsönre. Tudja, a farm nagyon beruházásigényes dolog. Maga a föld is sokba kerül, azután a gépek, azok javítása, az üzemanyag, a műtrágya, a szállítás, az adó. A farmereknek legalább a négyötöde hitelből él. Még jóval a betakarítás előtt kénytelen bankkölcsönt felvenni, amit aztán csak télen tud visszafizetni. De mostanában egyre ritkábban sikerül ez. A gabona ára rettentően leesett, a farmerek igyekeznek kivárni, amíg sikerül valamivel drágábban eladniok, tehát még tovább nincs pénzük. A kölcsönök kamatlábai pedig nagyon magasak. Amióta az eszemet tudom, nem láttam annyi farmert csődbe menni, annyi birtokot elárverezni, mint tavaly...

– Én pedig az 1929-es világválság óta nem láttam ennyi csődöt – szól bele David apja, Floyd Booth, aki ezekre a szavakra lép be az irodába. – Tudja, én republikánus vagyok, de meg kell mondanom, hogy a gabonaembargó fenntartásával az elnökünk nem a szovjeteknek árt, hanem csak nekünk, amerikai farmereknek.*

Eszembe jut a *The New York Times*ban nem sokkal ezelőtt olvasott riport, amely ugyancsak az iowai állapotokat festette le. Egy ideg- és elmebeteg-gondozó igazgatója elmondta a lap munkatársainak, hogy a farmerek között valósággal járványossá lett a depresszió, az öngyilkosság, s mindennapos esemény, hogy feleségükön, gyermekeiken, háziállataikon töltik ki dühüket. Iowa állam egyes mezőgazdasági vidékein az öngyilkossági arány kétszerese az országosnak. Mindez a tengernyi csőd és a csődtől való félelem következménye.

A Booth-farmnak két darab 160 lóerős John Deer traktora van különféle munkagépekkel, továbbá egy hatsoros kukoricakombájnja és egy tizenkét soros vetőgépe. A magtár teljesen gépesített, jól

---

* Az elődje, Jimmy Carter által elrendelt gabonaszállítási tilalmat Reagan elnök végül is hangsúlyozottan belpolitikai okra – az amerikai farmerek érdekeire és nyomására – hivatkozva feloldotta. A farmerek helyzete azonban az 1983–84-es fellendülés idején sem vált könnyebbé, mivel a dollár erős árfolyama miatt a mezőgazdasági export visszaesett, ugyanakkor a kormány csökkentette a farmereknek nyújtott kedvezményeket. 1982 és 1984 között 20 000 farmot árvereztek el az Egyesült Államokban.

műszerezett, egy egész évi gabonatermés szárítására és befogadására alkalmas.

A család tagjai maguk dolgoznak a gazdaságban. Az év nagy részében heti hat napon át napi tizenkét-tizennégy órát. Télen David továbbképző tanfolyamra jár vagy „szabadságot vesz ki": elutazik két-három hétre a családjával síelni, esetleg Európába. Édesapja tavaly kéthetes karib-tengeri hajóúton vett részt.

A sertéstelepet az alkalmazott látja el; víkendre pedig, amikor ő szabadnapos, felvesznek egy egyetemistát. Ezenkívül a szezonban néha alkalmaznak még egy vagy két főt.

Ha csak az alkalmazottak számát tekintjük, a felszabadulás előtti magyar fogalmak szerint azt mondanám: Boothék módos gazdák. Csakhogy a 480 hektár szántó, az 1800 fajtasertés, a két 160 lóerős traktor, a kombájn, a szárítós elevátor, a teherautó sehogy sem passzol ezekhez a fogalmakhoz. Hiába, ez másfajta, kitűnően gépesített, rendkívül hatékony, termelékeny mezőgazdasági üzem. Megjegyzem, még a sertések oltását, gyógyítását is maguk végzik, és az állatorvost csak havonta egyszer hívják konzultálni. A sertésházakban (ólaknak igazán nem nevezhetem őket) nemcsak az itatás, hanem az etetés, a trágya kihordása is gépesítve, sőt majdnem teljesen automatizálva van.

Az ilyen méretű és hatékonyságú gazdaság irányításához szakember kell. Az öreg Booth, aki hatvannégy éves, afféle ezüstkalászos mintagazda, rengeteg tanfolyammal a háta mögött. Davidnek egyetemi diplomája van, méghozzá kettő is: agronómus és mezőgazdasági gépészmérnök. És azt mondja: elkerülhetetlen, hogy előbb vagy utóbb a közgazdasági diplomát is megszerezze hozzá, különben nem fogják győzni a versenyt. A családi gazdaság egyes mutatóit már most is a számítóközponttal dolgoztatják fel, és mihelyt lesz az ő szükségleteiknek megfelelő szoftver (mert David szerint még nincsen), vesznek egy kisebb komputert.

David felesége, Gina, aki most a könyvelést végzi, nem az eredeti szakmájában dolgozik: ő német nyelvre és irodalomra szakosodott az egyetemen. Egyébként most csak azért nem találtam az irodában, mert Mike-ért, négy és fél éves kisfiukért ugrott el kocsival a városi óvodába. Hétéves kislányuk, Penie már kisdiák. Őt – akárcsak a többi tanulót – a házuktól ötven méterre futó országúton

autóbusz veszi fel és viszi reggelenként az iskolába, a városba, majd hozza haza délutánonként.

Az időközben hazaérkezett háziasszony megmutatja otthonukat. A földszinten van a tágas konyha, ahol étkeznek (villanytűzhely, grillsütő, mosogatógép, mélyhűtős óriásfrizsider, kis képernyős tévé); itt található a „tiszta szoba" (a *szalon* jobban passzolna), valamint egy zuhanyozó. Az emeleten a szülők és a gyerekek külön-külön hálószobája van és egy fürdőszoba. Végül az alagsorban a nappali (a nagy családi színes televízió, könyvespolcok, töméntelen játék) és a kamra szerepét is betöltő „mosókonyha" (automatikus mosó-szárító géppel).

Az öreg Booth és David nővére a férjével egy kilométerre innen lakik, a birtok túlsó sarkán, és másutt van az alkalmazott „szolgálati" lakóháza is.

Az Egyesült Államok közép-nyugati vidékén – Minnesota, Illinois, Iowa, Kansas államokon át – húzódik ez a tanyavidék, a farmövezet. Az ország más részein a farmok ritkábbak. Egyszerűen nincs olyan sokra szükség. A magas termelékenységnek köszönhetően az Egyesült Államok lakosságának nem egészen négy százaléka dolgozik csak a mezőgazdaságban, s minden mezőgazdasági dolgozó átlagosan hetven amerikai és külföldi embertársa élelmét termeli meg.

Lakossága 4660 fő

Autópálya, azután kellemes aszfaltút vezet Windomba a legközelebbi nagyvárosból, Minneapolisból. (A távolság éppen annyi, mint Budapest és Debrecen között.) Minnesota közép-nyugati állam végtelennek tűnő alföldjén haladunk keresztül. November eleje van, szivárog az eső, és az időn kívül mi, a gépkocsi utasai is kissé álmosak vagyunk. Nemcsak a korai felkelés, hanem a táj, a látnivalók egyhangúsága miatt is.

A zsíros fekete földön, a széles táblákon még jórészt betakarítatlanul áll a sűrűn vetett kukorica. Egy-két silótornyos tanyák, egy-kétezer lakosú városkák mellett megyünk el. Előttünk, mögöttünk – akárcsak bárhol másutt az Egyesült Államokban – a legnagyobb engedélyezett sebességet enyhén túllépve, sűrűn követik egymást az irdatlan kamionok, üzemanyagszállító tartálykocsik és a farmerek négykerék-meghajtású terepjárói.

Az Egyesült Államok egyik legtermékenyebb, leggazdagabb mezőgazdasági vidéke ez, a Mississippitől már nyugatra. A 16 000 lakosú Cottonwood járás székhelyére, Windomba tartunk. A járás a nyárfáról, a székhelye egy múlt századi politikusról kapta a nevét. Határában a zöld színű táblán fehér felirat tudatja az 1980. évi népszámlálás eredményét: a város lakossága 4660 fő.

A főtéren háromemeletes középület áll, központi bejárata két oldalán olyan görög stílusú oszlopsorral, mintha a Parthenon vagy legalábbis a budapesti Nemzeti Múzeum dicsőségét irigyelte volna meg. A mintegy százesztendős, de máris műemlékké nyilvánított épületben működik a járási hivatal és bíróság. A teret körülvevő házakban találunk mozit, vendéglőt és szaküzleteket; köztük a legnagyobb a vaskereskedés. A fő termék persze nem a kasza, a kalapács, az öntözőkanna, hanem a villamos fúró, a benzinmotoros fűnyíró gép és a kerti öntözőrendszer.

A főutcán találni az autójavító műhelyeket, a benzinkutakat, a négy kis motelt, a szupermarketet, a gyorsbüféket, a bankokat, az ügyvédek, az ingatlanügynökök és a biztosítók irodáit meg az orvosi rendelőket, amelyeket Amerikában ugyancsak irodának neveznek.

Windom lakosainak túlnyomó többsége saját családi házában él. Mindegyikhez természetesen garázs is tartozik, rendszerint több kocsira méretezve, mivel azokban a családokban, amelyek megengedhetik maguknak, annyi autó van, ahány felnőtt. Hiszen Windom jókora területen van szétszórva (az utcákat – akárcsak New Yorkban – számozzák). A városi vagy kivált városközi autóbuszforgalom jóformán ismeretlen. A vasút csak gabonát, esetleg más termékeket szállít, a személyszállítást itt már régen megszüntették.

A kerékpárt ugyan kedvelik, de még a fiatalok is csak korlátozottan tudják használni. A tél hosszú, és a környéken a távolságok is azok. Erről a középiskola előtt jutok szokatlan bizonyítékhoz. Eredeti tervezésű épület. Kerek, és minden osztály egy-egy körszelet. Előtte két parkoló: külön a tanároknak, külön a tanulóknak. A gyerekeket harminc kilométer sugarú körzetből gyűjti össze és hozza be reggelenként, majd viszi haza a sárga iskolabusz. Igen ám, de délután vannak a szakkörök, az edzések, a sportmérkőzések, olyankor mehetnek a fiúk és a lányok moziba, cserkészfoglalkozásra, egymáshoz látogatóba. Őket nem várja meg az iskolabusz. Vagy a

szüleik szállítják őket, vagy – sóhajtanak egyet és – odaadják csemetéjüknek a család·amúgy is kiszuperálás előtt álló kocsiját. Vezetői jogosítványt ugyan az Egyesült Államokban is csak tizennyolc (bizonyos feltételekkel tizenhat) éves kortól adnak ki, de faluhelyen, az ismerős mellékutakon a rendőrség – mindaddig, amíg balesetet nem okoznak – nem vizsgálja a vezetők életkorát.

Az iskola közelében teljesen egyforma, meglehetősen csúnya, de összkomfortos földszintes kőházak sorakoznak. Ezek afféle városi házak, kedvezményes – bár a mi fogalmaink szerint így is magas – lakbérekkel a nagycsaládosoknak, a szegényeknek.

Windom valamennyi utcája aszfaltozott (már tudniillik az úttest, hiszen járda nincs; de minek is lenne? senki sem jár gyalog!), minden házba eljut a vízvezeték és a csatornázás. Telefonkészülékből 6600-at tartanak nyilván. Ezt az adatot kétszer is ellenőriztem, mivel az következik belőle, hogy a város minden lakosára csaknem másfél készülék jut. Úgy magyarázták, hogy valamennyi családnak van telefonja, némelyiknek kettő is, azonkívül minden közhivatalnak, üzemnek, műhelynek, üzletnek, társadalmi és egyházi szervezetnek, szolgáltató cégnek egyenként több, esetleg jó néhány fővonala is van.

A városban tizenegy felekezet tart fenn templomot vagy imaházat. Többségük tetszetős, építészeti szempontból kellemes külsejű épület. Az egyházak elég gazdagok. Maguk nem fizetnek adót, híveik pedig rendszerint bőkezűen adakoznak nekik, annál is inkább, mivel ez nemcsak Istennek, hanem a szövetségi adóhivatalnak is tetsző cselekedet. Az egyházi, kulturális, jótékony célokra juttatott adományok összegét ugyanis le lehet vonni az adóalapból. És Windomban jóformán mindenki fizet önkéntes egyházi adót. Mert feltehető bár, hogy a hívők aránya itt sem kisebb vagy nagyobb, mint bárhol másutt a világon, az amerikai kisvárosokban szinte kivétel nélkül mindenki tagja valamelyik egyházközségnek. Ez ugyanis a társadalmi élet egyik legfőbb sejtje, alighanem jóval nagyobb mértékben, mint, mondjuk, Nyugat-Európában.

Azután van itt még egy intézménytípus, amelyben a lakosok kénytelenek hinni, s amelynek gazdái talán még a gyóntatópapnál is jobban ismerik titkaikat. Ez a bank. Windomban három is működik: két helyi – egy-egy család birtokában lévő – bank, és egy széles hálózattal rendelkező pénzintézet fiókja. Nemcsak azért van min-

OYSTERS

A homoszexuálisok hagyományos húshagyókeddi divatbemutatója

A New Orleans-i francia negyed húshagyókedden

Ilyen házakban lakik Taos puebló népe

Temető Taos pueblóban

Két félvér: a jemezi Ron Toya
és a taosi David Eisenberg

Diákok az egyetemi sztrájktanyán (Puerto Rico)

◄ **A San Juan-i óvárosban (Puerto Rico)**

◄ **A Rettenthetetlen Falu (Puerto Rico)**

MAKING CHA
DISTILAYA

Ennyi látszik ki az öböl fenekén nyugvó „Arizoná”-ból (Pearl Harbor)

◄ Így sajtolnak cukrot a cukornádból Guamon

◄ Szeszfőző chamorro asszony (Guam)

Amerikai Szamoa főnökeinek asszonyai (Pago Pago) ►

Istentisztelet után Pago Pagóban ►

Csendes-óceáni tájkép (Amerikai Szamoa) ►

denki rájuk szorulva, mert akinek nincs csekkszámlája, még a csekkben kapott fizetését is csak bajosan tudja beváltani vagy a villanyszámláját is csak külön sorbaállással egyenlítheti ki, hanem azért is, mert az amerikai ember hitelbe él. A windomi család első, régebbi autója után még fizeti a részletet, amikor a vételár 10 százalékának lefizetése mellett és 12-14 vagy még több százalékos évi kamattal megterhelt bankkölcsönnel megvásárolja a másodikat. A kedves és kellemes családi házak jó részét még ugyancsak jelzálogkölcsön terheli.

A bankok kapcsán kell szólnom a Sher házaspárról is, amelynek a vendégszeretetét élveztem Windomban. Ront, a férjet még a New York-i Külföldi Sajtóközpontból ismertem, amelynek munkatársa volt. Felesége, Nancy évtizedeken át különféle adminisztratív beosztásokban teljesített külügyi szolgálatot; Ázsiában és Afrikában amerikai nagykövetknek volt a titkárnője. Pekingi kiküldetésük után elhatározták, hogy kérik nyugdíjaztatásukat (sőt ha jól emlékszem, Ron már ebben az időben is nyugdíjban volt), vagy ahogyan Amerikában mondják: visszavonulnak. Úgy döntöttek, hogy bár csaknem egész életüket metropolisokban töltötték, Nancy szülővárosában, Windomban telepednek le, ahol az asszony rokonsága máig is él. Ronnak teljesen új volt ez a kisvárosi környezet, de pillanatok alatt beilleszkedett. Noha anyagi gondjaik nem lehettek, már csak belső aktivitásuk sem engedte, hogy a semmittevésnek adják át magukat. Nem kerestek, hanem kitaláltak egy érdekes és – nyilván tűrhetően jövedelmező – munkát.

Mint említettem, Windomban három bank működik. Mindhárom nyilvánvalóan nagyjából egyforma feltételeket, azonos kamatokat tud kínálni ügyfeleinek. Hogyan lehet akkor mégis elhalászni a klienseket, s azok pénzét a konkurencia elől? Ron és Nancy felajánlotta az egyik helyi banknak, hogy klubot szervez nyugdíjas betét- és számlatulajdonosainak. Ez most a pénzintézet pluszszolgáltatása idős és ráérő ügyfeleinek, akik így közös kirándulásokon, előadásokon, vetített képes beszámolókon üthetik agyon idejüket, heti értesítőt kapnak, s bármilyen problémájukkal fordulhatnak a kedves és világot járt Mrs. Sherhez, aki a bank központi termében a nap minden órájában rendelkezésükre áll. Ez telitalálat volt, mint ahogyan telitalálat a klub neve is. *Első család*nak hívják, ami kétszeres szójáték. Először, mivel a bank neve *Első* Windomi Nemzeti

Bank, másodszor, mivel az Egyesült Államokban a mindenkori elnök családja hallgat az *Első család* névre (az elnök hitvese az *Első hölgy* stb.). S ami a szellemes elnevezést még játékosabbá teszi: az Első család élén itt is – akárcsak a valódi élén, a Fehér Házban – Ronald és Nancy áll.

A bank legfontosabb kliensei közé Windomban is a környékbeli gazdálkodók tartoznak.

– Csaknem valamennyi farmer alaposan el van adósodva. Az elmúlt években nagyon gyorsan emelkedett az üzemanyag, a műtrágya, a vegyszerek ára, ugyanakkor a terményárak alaposan leestek.

Ezt Jim Baumgard, a windomi szövetkezeti gabonatároló igazgatója mondja el, aki napra, sőt órára kész a témában. Az íróasztala sarkán elhelyezett tv-készülék képernyőjén ugyanis nem a *Colombo* vagy a *Dallas* kockái villódznak, hanem a chicagói gabonatőzsde pillanatnyi árai. Nemcsak azt tudja, hogy mennyibe került tegnap egy tonna kukorica vagy szója, hanem azt is, hogy öt perccel ezelőtt mennyiért jegyezték.

A 30 000 tonna termény tárolására képes fémsilók még most, novemberben is félig üresen állnak.

– A jelenlegi rendkívül alacsony árak mellett a farmerek érthető módon nem akarják eladni terményeiket, és otthon tárolják. Ami annál is keservesebb feladat, minthogy a második egymást követő évben bombatermés volt az Egyesült Államokban – magyarázza Baumgard. – De hát a farmer furfangos. Ha kell, a gépszínt is megtölti gabonával. Egyszóval várja, hogy mikor megy fel a termény ára. De közben már fizetnie is kellene a tavasszal felvett bankkölcsönt. Ha nem fizet, elárverezik. Ha viszont a jelenlegi árakon adja el a terményt, hogy fizethessen, akkor is csúnyán ráfizet és tönkremegy.

A gabonatároló igazgatójának szavait nagyon is alátámasztotta az, amit a minneapolisi egyetemen hallottam egy közgazdász professzortól. Elmondta, hogy még itt, Minnesota államban, a családi farmok birodalmában is mindinkább monopolizálódik a mezőgazdaság. Ma már a közepes birtok is egyre kevésbé életképes. Windom környékén az átlagos farm 160 hektár (gondoljuk csak meg: kb. 300 katasztrális hold!) nagyságú, és már ez sem mindig képes megállani a maga lábán.

Visszatérve az itteni gabonatárolóra, amely ezer környékbeli farmer szövetkezete (vagy részvénytársasága), a GTA vagy a Pillsbury nevű országos monopóliumoknak adja el a terményt. Azok feldolgozzák és továbbadják a sütőiparnak, az élelmiszeriparnak, az állattenyésztőknek. Persze ebben a láncolatban mindenki ráteszi a maga tárolási, szállítási költségeit, meg természetesen a hasznát is, és mire a termék a fogyasztóhoz kerül, már nyoma sincs a rekordalacsony felvásárlási árnak.

Windomnak – nemhiába város! – saját ipara is van. Legnagyobb üzeme a Toro gépgyár helyi telepe, ahol házi használatú benzinmotoros hóeltakarító- és fűnyíró gépeket készítenek. Nagyon ügyes, könnyen kezelhető, alig kilenc kilogramm súlyú masinák ezek.

Minnesotában – akárcsak a legtöbb nem déli államban – van egy törvény, amely engedélyezi a szakszervezet és a munkaadó közti olyan értelmű megállapodást, miszerint az üzemben csak szakszervezeti tagokat lehet alkalmazni. Így aztán minden munkás köteles részt venni a szakszervezet munkájában, vagy legalábbis fizetni a gyakran nagyon magas tagsági díjat. Igaz, többnyire a szakszervezet is megteszi a magáét. A Toro gyárban például olyan béreket fizetnek, amelyekből, ha a családban ketten dolgoznak, nagyon szépen, ha csak egy fő dolgozik, akkor is szerényen, de nagyobb gond nélkül meg lehet élni. (Más kérdés persze, hogy aki teljesen munka nélkül van, az hat hónapig kapja a munkanélküli-segélyt, aztán kész. Ebben a városkában ma semmiképpen sem lehet másutt elhelyezkedni, s mivel az emberek rendszerint saját házukban laknak, mint ingatlantulajdonosok nem jogosultak szociális segélyre.)

Az üzemben segélyhely működik egy ápolónővel. Orvosi rendelő, zuhany nincsen. Óvoda sincs. A dolgozó anyáknak maguknak kell gyermekeiket elhelyezniök. A legtöbben a szomszéd városka maszek napközijébe viszik őket naponta. A kilenc hónapos és a tizenkét éves kor közötti gyermekek után fizetendő összeg a szalagnál dolgozó munkásnő bérének mintegy az egyhatodát teszi ki, de ebben nincs benne az étkezés. Az igazi gond akkor kezdődik, ha egy munkásnőnek két kisgyermeke van, s kivált, ha egyedülálló...

Házigazdáim, Sherék este partit rendeznek, hogy megismerkedhessem a városka notabilitásaival: a polgármesterrel, a lapszerkesztővel, a járásbíróval, a közkedvelt orvossal.

Józan amerikai szokás szerint nincs dínomdánom, eszem-iszom.

A szalon közepén lévő asztalra sós kekszet és háromféle sajtot tesznek (ebből mindenki magát szolgálja ki), borral, whiskyvel kínálják a vendégeket. Kettőnél többször, ha jól láttam, senki sem kért. Az ember odaül, azzal beszélget, akivel akar.

Frederickson úr, a polgármester eredeti szakmáját tekintve mezőgazdasági pénzügyi konzultáns. Nyolc évig Ugandában dolgozott mint kormánytanácsadó, aztán hazatért városába, hogy a környékbeli farmereket lássa el tanáccsal. Földijei azonban gondoltak egyet, s bár Frederickson nem volt jelölt, összebeszéltek, és a polgármester-választáson nagy többséggel beírták a nevét a szavazólapra. Amikor másodszor választották meg, már nem is volt ellenjelöltje.

Windom költségvetéséről kérdezem. A 4660 lakosú város bevétele az ingatlanadóból, valamint a villany-, a víz- és a csatornázási szolgáltatásból származik. Az erőmű és a vízmű ugyan nem a város tulajdona, de a magánkézben lévő cégektől a város megveszi az áramot, a vizet, és magasabb áron továbbadja a lakosságnak. Ebből tartják fenn a közigazgatást, a rendőrséget, valamint a sportcsarnokot, a könyvtárat és az uszodát. Ez utóbbiaknak ugyan van saját bevételük is, de nem cél, hogy önfenntartók legyenek. A polgármester büszkén meséli, hogy ötvenméteres uszodájuk van (felfújható sátortetővel), építettek egy golfpályát is, a könyvtárban 17 000 könyv sorakozik a polcokon, a sportcsarnokban bokszmeccsen nyolcszáz, kosárlabda-mérkőzésen ötszáz néző ülhet. A helyi kórház magánkézben van. A tűzoltóság sem terheli számottevően a költségvetést, mivel önkéntes egyesület. Öntevékeny alapon működik Windomban egy énekkar, egy színjátszó csoport és egy járási történelmi társulat (tulajdonképpen helytörténeti múzeum) is.

A helyi üzletemberek (a segéd nélkül dolgozó benzinkutastól a laptulajdonoson és a bankáron át a Toro gyár telepének igazgatójáig) a helyi kereskedelmi kamarában tömörülnek.

A városkában azelőtt két újság jelent meg, de már vagy húsz évvel ezelőtt tönkrement az egyik. A megmaradtnak *Citizen* (Állampolgár) a címe, éppen százesztendős, és hetenként egyszer lát napvilágot 4500 példányban. (Azért ilyen sokban, mert a környező járásban is olvassák.) A terjedelme huszonnyolc nagyformátumú oldal, ami akkor is meglepően soknak tűnik, ha tudjuk, hogy ennek a negyven százalékát üzleti hirdetések foglalják el. Éppen ebből –

a reklámból – él a lap, akárcsak a helyi rádió. A magas fokú „termelékenység" e két hírközlő eszköznél is meglep: az újságnak – a tulajdonos főszerkesztőn és a három kiadóhivatali alkalmazotton kívül – mindössze három munkatársa van. A napi tizennyolc óra műsort sugárzó rádiónál (igaz, a program nem kis részét máshonnan veszik át) a riportereket, a szerkesztőket, a technikusokat, az adminisztrátorokat és a takarítónőt is beleszámítva mindössze tízen dolgoznak teljes és hárman részleges munkaidőben.

Az újság és a rádió szellemi színvonaláról (már csak a szakmai etika is kötelez erre) inkább nem nyilatkozom. Tanúsíthatom viszont – s ez sem utolsó szempont egy hírközlő eszköznél –, hogy teljesen korrektek. A távoli, hetedhét országon túlról érkezett magyar vendéggel készített interjút mindketten pontosan, lelkiismeretesen közölték, hozzá nem tettek, el nem vettek belőle. Megjegyzem, menet közben jöttem rá, hogy a windomi rádió riporterének fogalma sem volt, hol fekszik Magyarország. A szónak nemcsak földrajzi, hanem politikai értelmében sem.

Tartok tőle, hogy ez Átlagamerika átlagpolgárára általában jellemző. Másnap, amikor előadó voltam az egyik helyi klub ebédösszejövetelén (a tagok: iskolaigazgató, ügyvéd, visszavonult terménykereskedő stb.), már a legelső kérdés is úgy hangzott: nem félünk-e mi ott Magyarországon attól, hogy a Szovjetunió lerohan bennünket. S amikor azt feleltem, hogy erre körülbelül ugyanannyi esélyünk van, mint Angliának arra, hogy az Egyesült Államok támadja meg, hallgatóim arcán láttam: számottevő részük nem érti a párhuzamot. Aki viszont tudta, hogy Magyarország a vasfüggönyön túl van, az arról érdeklődött, hogy lehet-e nálunk húst kapni, hogy hány közeli családtagot kell túszként hátrahagyni ahhoz, hogy valaki Nyugatra utazhasson, és hogy milyen nyelven folyik a tanítás a magyarországi iskolákban. Kellemes volt viszont – s ezt sem először tapasztaltam Amerikában –, hogy úgy látszik, mégsem olyan mélyek az előítéletek, vagy az emberek eleve megszokták, hogy kételkedjenek abban, amit újságjaikban olvasnak, mert úgy éreztem: kétkedés, fenntartás nélkül elhitték, amit kérdéseikre válaszoltam.

És persze nemcsak tájékozatlansággal, provincializmussal találkozhat az ember a 4660 lakosú amerikai kisvárosban, hanem az ellenkezőjével is. A már említett egy-két ital melletti összejövetelen

ismerkedtem meg a Basinger házaspárral. A férfi orvos, az asszony öt gyermeküket nevelte fel. Ez a házaspár minden második nyarát Európában tölti, méghozzá nem afféle *ha kedd, akkor az Belgium* típusú amerikai turistacsoportok keretében. Volkswagen lakókocsijukkal járják öreg földrészünket, kempingekben szállnak meg, múzeumokat látogatnak, ismerkednek a helyi lakosokkal. És – ugyancsak a tipikus amerikai turistáktól eltérően – nem a Lajtánál végződik számukra Európa. Gyermekeikkel együtt háromszor jártak például Magyarországon, és készültek hozzánk negyedszerre is...

És végül, milyen látogatás lett volna egy közép- (hajdan *vad-*) nyugati városkában, ha nem keresem fel a seriffet és a rendőrfőnököt? A kettő között ugyanis – mint a helyszínen végre megmagyaráztattam magamnak – lényeges különbség van. A seriff a vidék, azaz a járás, a helyi rendőrséggel nem rendelkező minivárosok, tanyák biztonságáért felelős, és választott tisztséget tölt be. Ugyanúgy jelölteti magát, választási kampányt folytat, ellenjelöltekkel küzd meg, mint, mondjuk, a polgármester. A rendőrfőnök a város közrendjét felügyeli, és a polgármester által kinevezett városi alkalmazott, akárcsak például az igazgatási vagy a pénzügyi osztály vezetője.

Eredetileg tehát nem szakemberek (Glenn Ward, a jelenlegi seriff például hentes volt), de azóta hároméves iskolán szerezték meg a szakmai tudást. Elton Wagnernek, a windomi rendőrfőnöknek még egy kétéves továbbképző tanfolyamot is kellett végeznie, hogy rendőrengedélyét megtarthassa.

Egy épületben dolgoznak, és történetesen mindkettőjüknek hathat beosztottjuk van. Közlekedésrendészeti ügyekben, egy-egy nyomozás során együtt is működnek (akárcsak súlyosabb bűnügyekben az állami rendőrséggel), de egyébként területük, munkakörük különbözik.

Elton Wagner kék egyenruhát visel, tányérsapkával, a zubbonyának a jobb ujján felirat tünteti fel, hogy *windomi rendőrség,* bal mellén hímzett amerikai zászló van, a nevét feltüntető táblácska, a száma és a *chief* (főnök) szó. A seriff és *helyettesei* (így nevezik segédeit) barna egyenruhát, kalapot és a filmekből nálunk is jól ismert, fémből készült ötágú seriffcsillagot viselnek. Meg jókora pisztolyt az oldalukon.

Ezzel azonban véget is ér a vadnyugati filmek seriffjeivel való

hasonlóság. Windomban nem lőnek csipőből. Egyáltalán nem lőnek.

Megkérdeztem Wagner rendőrfőnököt, hogy milyen gyakran használja a pisztolyát. Kiderült, hogy a szolgálatban töltött huszonkét esztendeje alatt még egyszer sem lőtt vele emberre. (Vajon hány New York-i rendőr mondhatná ezt el magáról? Minnesota államban viszont utasítás kötelezi a hatósági embereket, hogy minden olyan esetről, amikor – akár csak figyelmeztetésképpen is – elsütötték a lőfegyverüket, jegyzőkönyvet kell felvenni.)

Az engedély nélküli fegyvertartás amerikai hívei éppen ezzel szoktak érvelni. Hogy tudniillik a közép-nyugati farmövezetben – ahol jóformán minden házban van lőfegyver, s ahol annak birtoklásához nem szükséges külön engedély – a bűnözés az országos amerikai szinthez képest csekély. Nem utolsósorban, úgymond, a becsületes állampolgárok birtokában lévő fegyverek elriasztó hatásának eredményeképpen.

– Kilenc éve vagyok rendőrfőnök Windomban – mondja Elton Wagner. – Azóta nem történt a városban rablógyilkosság, fegyveres rablás, útonállás. Évente harminc alatt van az üzlet- és a lakásbetörések száma. Százötven-százhatvan lopás, valamivel több csendháborítás, családi vagy más verekedés adódik, mintegy kétszáz közlekedési baleset ügyében indítunk eljárást. A hangsúlyt a bűnmegelőzésre helyezzük, és igyekszünk küzdeni a kábítószer-fogyasztás ellen.

A városi rendőrség és a járási seriff hivatala egyébként kitűnően van ellátva gépkocsival (másfajta járőrözés nincs is), rádiótelefonnal, telexszel; közvetlen kapcsolatuk van az állami rendőrség bűnügyi és közlekedésrendészeti adatokat nyilvántartó komputerével.

Végül még a járási börtönt is megmutatták. Ebben egyrészt az őrizeteseket tartják fogva a bíróságra való átszállításukig (maximum hetvenkét óra hosszat), másrészt itt töltik éjszakáikat a különféle vétségekért egy-két heti javító-nevelő munkára ítélt és nappal munkába járó állampolgárok.

A nyolc zárka közül most négy üres, négyben az éjszakai „szállóvendégek" vannak elhelyezve. A börtön pontosan olyan rendszerű, amilyent az amerikai filmekben mindig láthatunk. A zárkáknak nincs faluk ajtóval és kulccsal, hanem legalább két oldalról rács választja el őket a folyosótól. A foglyok valósággal ketrecben érez-

hetik magukat. Viszont a börtönfolyosó előszobájában (a nyilvántartó kartonokat tartalmazó szekrények és az ujjlenyomatvevő készülék mellett) villanytűzhely áll, hogy azon melegítsék fel az őrizeteseknek a vendéglőből hozatott kosztot.

Ugyanaz déli kiadásban

De nemcsak a Közép-Nyugat Átlagamerika.
Egy Spartanburgben élő baráti házaspár már régen invitált vendégségbe. Mégpedig ezzel:

– Az ugyan szentigaz, hogy nálunk nem találsz sem híres múzeumot, sem építészeti csodát vagy más nevezetességet, viszont az Egyesült Államok lakosságának többsége pontosan ilyen jellegtelen és szinte egyforma városokban él. A mienk amellett még tipikus déli helység is.

Spartanburg Dél-Karolinában található. Az állam a hajdani gyarmattartó Anglia királyáról, Károlyról kapta a nevét, a város pedig arról az itt alakult Spártai lövészezredről, amely élén a legendás hőssel, Daniel Morgan tábornokkal, a függetlenségi háború idején elkergette innen az angol királyi csapatokat.

Ezt a jeles történelmi eseményt a város közelében emlékmű hirdeti. De még az sem magában Spartanburgben van. A 45 000 lakosú városnak annyira nincsenek történelmi nevezetességei, hogy jobb híján azt is számon tartják, hogy a második világháború éveiben egy itteni laktanyában esett át a katonai kiképzésen egy Henry Kissinger nevű, Németországból bevándorolt fiatalember.

Spartanburg főterét két oldalról alacsony épületek szegélyezik, földszintjükön üzletekkel, ingatlanügynökséggel. A harmadik oldalon az áruház s a bizományi üzlet-zálogház található. Az utóbbi kirakataiban zálogban felejtett és most vevőre váró pisztolyok, kézigránátok (!), kulacsok láthatók. A tér közepén az angolverő Morgan generális szobra. A negyedik oldalról a teret semmi sem határolja: az ott álló irodaépületet évekkel ezelőtt felrobbantották (elég szerencsétlenül: négy munkás halt meg benne), hogy a helyén kongresszusi csarnokot emeljenek, ám ez még egyelőre várat magára.

A tervek a fellendülés idején készültek. Akkoriban alakították át a főutcát sétálóutcává. Most – legalábbis hétköznap délben – egyet-

All firearms and ammunition sold in accordance with federal, state and local laws and regulations.

Save $15.00

49.99

.25 Caliber Automatic Pistol. 2½ in. barrel.
Reg. $64.99
(64-235-45)

119.99

.22 Caliber 10-Shot Automatic Pistol. Adjustable sights. (64-234-87)

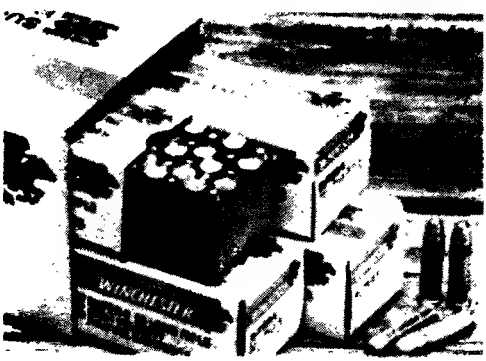

Sale Price . 10 for **$10.90**
Less Mail-in Rebate **4.00**

After Rebate . . . 10 for **6.90***

.22 Ammunition. Long rifle, high velocity shells.
(64-209-39)

Árjegyzék a spartanburgi újságban

len sétálót sem látok itt. Az előkelő ékszer-, divat- és egyéb üzletek konganak az ürességtől. Rejtély, hogy miből élnek a tulajdonosaik.

Spartanburg lakói inkább a város határában lévő, kolosszális alapterületű bevásárlóközpontokat részesítik előnyben, amelyek sokkal nagyobb választékot kínálnak és – részben, mivel itt olcsóbb a telek, kisebb a rezsi – alacsonyabb árakon. Egy-egy ilyen központban elférne a budapesti Corvin, a három Skála, az újpesti és a csepeli áruház együttvéve, és akkor még mindig maradna benne hely.

A városba bevezető utcák – vagy inkább: utak, tulajdonképpen autópályák – mentén benzinkutak sorakoznak (négy-öt vetélytárs is egymás mellett vagy egymással szemben), azután motelek, éttermek, gyorsbüfék, fagylaltozók, fánksütők (nem bódék, hanem 60-80 ülőhelyes tágas pavilonok), imaházak és újra meg újra bevásárlóközpontok. Mindez természetesen nemcsak, sőt nem is elsősorban Spartanburg lakóit látja el, hanem inkább az átutazókat. (A forgalom az Egyesült Államokban legnagyobbrészt az autópályákon bonyolódik le: az áruszállítás kamionon, az utasszállítás pedig autóbuszon és személygépkocsin.)

A 85-ös számú, államközi autópálya (országos főútvonal) mentén ezenkívül nagyon sok – szemmel láthatólag viszonylag új – gyáréplületet láthat az ember Spartanburg határában, illetve már a városon belül. Nem az európai nagyvárosokból ismert többemeletes piros téglaépületek ezek, hanem földszintes, ablak nélküli, már klímaberendezéssel tervezett kockák. És elég kicsik. Csak a nagyon magas amerikai termelékenység ismeretében hihető el, hogy ezek a három-négy perc alatt körüljárható, melléképületek nélküli, otthoni felvonulási épületre emlékeztető látszólagos műhelyecskék valójában tekintélyes nagyüzemek.

Főként textilgyárak. A rabszolgákkal művelt gyapot-, majd indigóültetvények között, az akkor még községnyi Spartanburgben a múlt század 20-as éveiben jelent meg az első gyapotfeldolgozó. Azután másfél száz esztendőn át gyarapodott itt és a környéken a textilipar, amely a nyersanyagon kívül jó vizet és olcsó munkaerőt is talált a vidéken. A XX. század 60-as, 70-es éveiben az Egyesült Államok északi és északkeleti, „klasszikus" ipari körzeteiben a munkaerő-igényes, tehát gyorsan dráguló önköltségű textilipar hanyatlásnak indult. Előnyösebb volt a tőkekivitel, Északon bezárták

az üzemeket, hogy azután valahol Latin-Amerikában vagy Ázsiában folytassák a termelést, ahol az órabér a töredéke az egyesült államokbelinek. Itt, Délen még mindig viszonylag alacsony a bérszint, ha nem is annyira, mint a fejlődő országokban.

A nyugat-európai textil- (és vele együtt persze a textilgép-) ipar is előszeretettel települt erre a vidékre. A 85. számú autópálya mentén látható textilüzemeknél arra is felfigyeltem, hogy az épületek előtti zászlórudakon gyakori a nyugatnémet, az olasz, a svájci zászló. Ez a tulajdonos hovatartozását jelzi. Ezt a fellendülést szakította meg a 70-es évek végén, a 80-as évek elején jelentkezett gazdasági válság.

Spartanburgi házigazdám, Joe nem éppen gazdag, bár jól kereső, nem tőkés, nem részvényes, de vezető beosztású gyári tisztviselő volt, amikor meghívott. Mire megérkeztem hozzájuk, már állás nélkül találtam. Éppen ott-tartózkodásom első napján folyamodott munkanélküli-segélyért. Tizenhét évig dolgozott egy óriási textilcég helyi vállalatánál, ahol most leépítésre került sor. Nem nézték az érdemeit, de azt sem, hogy alig két éve lenne csak hátra a nyugdíjjogosultsághoz: azonnali hatállyal felmondtak neki. Most hatvanegy esztendős, a felesége nem dolgozik, a fia egy méregdrága egyetemen elsőéves. Ismerősömnek – az általános leépítések, de kora miatt is – nem sok reménye lehet rá, hogy helyben elhelyezkedjék. Viszont máshova sem nagyon mehet, annál is kevésbé, minthogy házát az általános recesszió közepette nem, vagy csak mélyen ár alatt tudná eladni. S ha mégis sikerülne elhelyezkednie, nyugdíjra akkor sem jogosult, mivel Amerikában nem a teljes munkaviszony számít; minden cég csak a nála eltöltött éveket veszi figyelembe. Az állami (társadalombiztosítási) nyugdíj, amely hatvanöt éves korától jár majd neki, legutóbbi fizetésének legfeljebb a tizenötöd részét teszi ki.*

A munkásokat pedig legalább ennyire, ha nem sokkal súlyosabban érintik a leépítések. Az egyik legnagyobb spartanburgi textilvállalatnál, a Butte Knittingnél az 1500 fizikai dolgozó közül 600

* Fiának – különféle ösztöndíjakkal, hitelekkel, nyári munkával – sikerült elvégeznie az egyetemet, és jó állást kapott. Maga Joe azonban azóta sem volt képes munkát találni, és csak a saját ügyességének köszönheti, hogy valamennyi pénzt azért tudott keresni.

van ideiglenesen elbocsátva. A 295 munkással dolgozó Arkwright Mills nemrégiben örökre lehúzta a redőnyt. A közeli Lymanben működő Pacific Mills ugyancsak tönkrement, és 900 munkását bocsátotta el végleges hatállyal.

Spartanburgben ott-tartózkodásom idején a dolgozók nyolc százaléka volt munka nélkül, ami a Napfény-övezetben kivételesen magas aránynak számított. Még frissen elbocsátott házigazdám is felkapta a fejét erre az adatra, a felesége azonban egy parányit sem lepődött meg:

– Én járok az üzletekbe, látom, hogy mennyire csökkent a forgalom. Az emberek kétszer is meggondolják, hogy mire adják ki a pénzüket.

Éppen ez az utolsó tényező az, amely a textilipart különösen a víz alá nyomja. Enni, a házbért vagy a bankkölcsönt fizetni, az autót fenntartani válság idején is kell. Min lehet hát takarékoskodni? A ruhán.

Ezt erősítették meg a „Női Ruházati Munkások Nemzetközi Szövetsége" (vagyis a szakszervezet) 581. számú, spartanburgi csoportjának vezetői is: Bobby Dorman, a csoport elnöke, ötvenöt év körüli apró termetű, nagy bajszú tmk-lakatos, és Jerry MacDaniel, a harmincötnek látszó függetlenített titkár.

Beszélgetésünk a szakszervezet irodájában zajlott, amely (Amerikában!) magától értetődően nem a gyár területén van. Itt például egy fából épült pavilonban működik, amelyet két másik helyi csoporttal együtt bérelnek.

Megtudom, hogy – több más déli államtól eltérően – Dél-Karolinában ma már megtűrik a szakszervezeteket. Néhány évvel korábban Roger Milliken, a spartanburgi textilnábob még bosszúból bezáratta darlingtoni gyárát, amikor az ottani munkások többsége úgy döntött, hogy szakszervezetet alakít. De azért ma sem könnyű. A tőkések szabályosan megfélemlítik a munkásokat, hogy ne szervezkedjenek. Azokban az üzemekben, ahol nem működik szakszervezet, alig fizetnek többet a törvényben előírt minimális munkabérnél. Ahol a szakszervezetnek sikerült kollektív szerződést kiharcolnia, ott valamivel magasabb az órabér, és vannak bizonyos könnyítések a munkavállalás feltételeiben, a dolgozók szociális kedvezményeket, juttatásokat is kapnak. Dél-Karolina államban a dolgozóknak nyolc és fél, a ruházati ipari dolgozóknak mindössze a két

százaléka szakszervezeti tag; igaz, magában Spartanburgben immár a fele az.

Egyszóval nem lehet azt állítani, hogy nincs haladás. Ugyanezt mondták azok is, akikkel a négerkérdésről beszélgettem. Az 50-es évek közepén a spartanburgi autóbuszokon még külön kellett ülniük a színes bőrűeknek. A helyi gyárakban még tíz évvel később is külön öltözőjük volt. A két spartanburgi főiskolára – a Converse-re és a Woffordra – néger csak mint fűtő vagy takarító tehette be a lábát. Ma már mindenki magától értetődőnek – ha nem is feltétlenül természetesnek – veszi, hogy a hallgatók között feketék is vannak. Igaz, arányszámuk jóval kisebb, mint általában a lakosságon belül.

Vajon miért? Talán megkülönböztetést alkalmaznak velük szemben a felvételnél? Ellenkezőleg. Mivel a szövetségi kormány részben éppen attól teszi függővé a főiskoláknak nyújtott adómentességet és más kedvezményeket, hogy nem alkalmaznak-e faji megkülönböztetést (erre később még említek példát), néger fiatalokat gyakran olyan nem kielégítő tudással is felvesznek, amivel fehér diákot esetleg elutasítanának. Ösztöndíjat is adnak nekik. A probléma gyökere az, hogy a fekete fiatalok többsége eleve nem versenyképes, mivel nem a gazdag és viszonylag színvonalas elővárosi vagy magániskolákból jönnek, hanem a városi néger gettók tanintézeteiből, ahol sokkal alacsonyabb a nívó. Mint ahogyan rendszerint sokkal előnytelenebb a családi hátterük is. Szüleik: félanalfabéták, segédmunkások. Ezért jutnak be az egyetemre kisebb és morzsolódnak le nagyobb arányban.

A doktorátusig (ez nagyjából a mi kandidátusi címünknek felel meg) pedig már vajmi kevesen jutnak el. A két helyi főiskola tanári karában jóformán nincsenek feketék. Megjegyzem, Spartanburgben, amelyben minden ötödik lakos fekete bőrű, a városi tanácsnak sincs egyetlenegy néger tagja sem. Ez pedig már itt is feltűnő, hiszen számos amerikai városban immár néger a polgármester. (Igaz, Délen főként csak olyan városokban, ahol a lakosság többsége fekete.)

Ám a faji megkülönböztetésnek vannak nem nyílt eszközei is. Egy spartanburgi fekete lelkésznő, Delois Brown hívta fel a figyelmemet arra: mi az oka annak, hogy az amerikai, különösen a déli börtönökben sokkal több néger fiatal ül, mint amennyi a lakosságon

belül elfoglalt arányuk. Vajon ennyivel több a négerek között a bűnöző? – kérdezte. – Szó se róla. Csak ügyükben már eleve másként jár el a Ku Klux Klan-tagoktól hemzsegő rendőrség, másfajta verdiktet hoz a fehér többségű esküdtszék és más ítéletet szab ki a fehér bíró. Ugyanazért a kisebb bűncselekményért, amiért egy fehér fiatalt javító-nevelő munkára vagy javítóintézetre ítélnének, a feketét rács mögé dugják. Aztán ott a börtönben a visszaesők belőle is hivatásos bűnözőt faragnak.

Brown tiszteletes, akivel erről beszélgettünk, nem azok közül a vándorprédikátorok közül való, akik önhatalmúlag aggatták magukra a *tiszteletes* címet, ahogyan ez Amerikában széles körben szokásos. Mélyről indult, apja hat elemit végzett munkás, itt, Spartanburgben. Ő maga kitüntetéssel érettségizett, és a világhírű Yale Egyetem teológiai karán szerzett diplomát.

A lelkésznő azért is volt illetékes erről beszélni, mivel az amerikai négereknél a hitélet és a társadalmi élet (a politika) gyakran fonódik egybe. Ezzel magyarázható, hogy a polgárjogi vezetők között annyi lelkész volt és van. Hogy többet ne is említsek: az 1968-ban meggyilkolt ifj. Martin Luther King és két tanítványa, Andrew Young, a későbbi amerikai ENSZ-nagykövet, jelenleg a georgiai főváros, Atlanta polgármestere és Jesse Jackson, az 1984. évi demokrata párti elnökjelölt-aspiráns.

Delois Brown tiszteletes nem volt túlságosan derűlátó:

– A gazdasági helyzet bizonytalan, és ez mindig a társadalmi feszültségek éleződéséhez vezet – mondta. – Főként ezzel magyarázom, hogy a Ku Klux Klan ismét erősödik. Félek tőle, hogy ebben az évtizedben ismét az utcákra kell vonulnunk jogaink védelmében, úgy, ahogyan a 60-as évek végén, a 70-es évek elején tettük. De imádkozom, hogy ez ne történjék meg, mert ha sor kerül rá, az nem lesz erőszak nélkül.

Az egyház politikai befolyása Délen nemcsak a feketék, hanem a fehérek között is jelentős, igaz, ez nem ugyanaz az egyház, még akkor sem, ha ennek is, annak is a hívei baptistának mondják magukat. Az amerikai Dél a Napfény-övezetnek, de egyben az úgynevezett Biblia-övezetnek (Bible Belt) is a része. Ennek csupán külsőleges jele az, hogy a 85. autópálya mentén nemcsak a Burger King gyorsbüfé- vagy a Holiday Inn szállodahálózat kivilágított reklámpajzsai vonják magukra a gépkocsivezetők figyelmét az éj-

szakában, hanem a *Jézus megvált* szövegű, neonból kirakott feliratok is.

A Biblia-övezetben oly befolyásos vallási fundamentalisták szó szerint értelmezik a Szentírást. Spartanburg testvérvárosában, a vele a repülőteret is megosztó Greenville-ben működik a Bob Jones Egyetem, amely tudományosnak nevezett tevékenységében a *kreativizmus* alapján áll. (Vagyis a földi élet nem a darwini evolúciós elméletnek megfelelően fejlődött ki, hanem Isten teremtette száznegyvennégy óra alatt, betű szerint úgy, ahogyan *Mózes I. könyve* leírja.) Ezen az egyetemen, amelynek kancellárja (legfőbb szellemi irányítója) az alapító és névadó Bob Jones azonos nevű fia, elnöke (rektora) pedig a szintén ugyanerre a névre hallgató unoka, a fiúknak nem szabad farmerben és hosszú hajjal, a lányoknak pantallóban és rövid hajjal járniuk, rúzsozniuk, kifesteniük magukat; a különböző neműeknek tilos kézen fogva sétálniuk, találkáikon egy felügyelőnek kell jelen lennie. Fehér és fekete hallgatóknak kategorikusan tilos – akár felügyelő jelenlétében is – randevúzniuk. Az egyetem hatezer hallgatója között ugyanis a 70-es évek közepe óta immár „dísznégerek" is vannak, de csak mintegy két tucat.

E diszkrimináció miatt a washingtoni Szövetségi Adóhivatal, az IRS – az ide vonatkozó rendelkezések értelmében – meg akarta vonni a Bob Jones Egyetemtől az adómentességet. Erre Reagan elnök, akinek a fundamentalisták erős támaszai, már utasítani szándékozott a hivatalt döntésének megmásítására, de olyan ellenállásba ütközött, hogy kénytelen volt letenni róla. Mire III. Bob Jones adott hangot az államfő iránti csalódottságuknak. Annál is inkább, mivel – szerinte – egyetemükön semmiféle megkülönböztetés sem érvényesül, hiszen „nemcsak a fekete bőrű fiatalokat tiltották el a fehérekkel való találkáktól, hanem ugyanígy a fehéreket is attól, hogy négerekkel randevúzzanak".

Ez a szellem hatja át a nagypolitikát is. A washingtoni szenátusban Dél-Karolinát az a J. Strom Thurmond képviseli, aki elől észak-karolinai kollégája, Jesse Helmes csupán egy fejhossznyi előnnyel tudta elvenni a szenátus legkonzervatívabb tagjának kétes dicsőségű címét. A szenátusban Thurmond mindig és következetesen a polgári jogok előmozdítására hivatott törvényjavaslatok ellen szavazott. Ma Reagan elnök republikánusaihoz tartozik, de 1948-ban még egy önálló rasszista párt jelöltjeként próbálta megszerezni

az Egyesült Államok elnöki tisztét. Egyébként keményfejű és kemény kötésű déli úr, aki – környezete minden tiltakozása ellenére – hatvanhét éves korában nőül vette az akkor huszonegy éves Miss Dél-Karolinát (az állam szépségkirálynőjét), és négy utódot nemzett vele.

A bigott Bob Jones Egyetemről ugyanakkor azt is el kell mondani, hogy egészen kiváló, alapvetően Shakespeare-t játszó színtársulata van, s hogy a filmművészeti karán tanárok és hallgatók részvételével készült alkotások számos országos és nemzetközi filmfesztiválon kaptak díjat.

Továbbá, Spartanburgről kommentár nélkül:

– Lakói öt, csaknem 24 órás (országos és helyi) színes televízióműsor közül választhatnak.*

– Spartanburgben hat rádióállomás működik. Alapvetően zenét, hirdetéseket, kis részben helyi híreket sugároznak.

– A városi napilap, a reggeli és esti kiadásban megjelenő *Spartanburg Herald Journal* terjedelme a magyar országos napilapokénak a négyszerese. A hasábok mintegy háromnegyedét hirdetések foglalják el. Vannak olyan lapszámok, amelyek egyetlen sor külföldi keltezésű hírt, egyetlen külpolitikai anyagot sem közölnek.

– Spartanburgben létezik egy Művészeti központ, amelyet a tagok saját pénzén működő színjátszócsoport, balettegyüttes, képzőművészeti és kerámiai szakkör stb. tart fenn, azaz fedezi a közműdíjakat, az üzeneteket átvevő titkárnő és a takarítószemélyzet fizetését. Ez a központ a város művészeti életének magja. De időnként fellépnek Spartanburgben országos hírű művészek is.

– A városban 10 filmszínház működik. Ezek közül 5 autósmozi, szabad ég alatti, azaz gépkocsival kell beállni és a szélvédő mögül nézni az óriási vetítővásznat, míg a hangot minden autóhoz külön elvezetik.

– Spartanburgben és közvetlen környékén 30 vallásfelekezet 125 templomot, illetve imaházat tart fenn. Ezek között is vannak autós-templomok.

– A városi (s egyben megyei) könyvtár állománya 230 000 kötet. Bibliográfiai szolgálata komputerizált. A könyvtárt bárki ingyenesen igénybe veheti.

* Azóta – a műholdas rendszerek igénybevételével – nyilván már sokkal több közül.

Ismét Délen

Karnevál New Orleansben

New Orleans a dzsessz szülőföldje és hazája. Talán még a lexikonokban is ezzel kezdik az Egyesült Államok déli vidékén fekvő nagy kikötőváros ismertetését. A másik dolog, ami az ember eszébe jut, amikor New Orleansről hall, a farsangi karnevál.

Csakhogy ez így, ebben a formában, egyes számban, súlyos tévedés. Amikor február közepén sokezredmagammal a városba érkeztem, én is úgy képzeltem, hogy a farsang utolsó napján, húshagyókedden egy kosztümös felvonulást, majd este bálokat rendeznek. Ha az ilyen egyszerű lenne, a *Mardi Gras* története, szervezése, szokásainak összessége nem volna olyan komplex tudomány, amilyen valójában. A francia kifejezéssel New Orleansben nemcsak magát a húshagyókeddet jelölik, hanem az azt megelőző felhajtást is: két hétig tartó őrültekházát, szüntelen népmulatságot, szórakozást, álmatlanságot, pénzkidobálást.

Hogy miért francia az elnevezés, az még világos. A XVIII. század elején a francia gyarmatosítók szálltak partra a Mexikóiöböl partján és vették birtokukba az indiánok lakta földet. Ők keresztelték el Orléans hercegéről. (Máig is franciául beszélő leszármazottaik, a *cajun*ok most is ott élnek ezen a vidéken.) Később XV. Lajos a várost és a Louisianának nevezett egész gyarmatot titokban unokatestvére, III. Károly spanyol király kezére juttatta. Negyven esztendővel később Napóleon Bonaparte visszavette, hogy rögtön el is adja – tizenötmillió dollárért – az Egyesült Államoknak. (Az amerikai történetírás ezt *Louisiana-vásárlás* néven tartja számon.)

Mindez még nagyon egyszerű. Viszont a húshagyókeddi karnevál története nem Napóleonnal kezdődik. Bár New Orleansben valóban a franciák honosították meg, mégis – mint annak idején oly sok mindenről megtanultuk – a tavaszünnepet már a régi rómaiak is ismerték, és saturnáliaként, sőt bacchanáliaként tisztelték. Ezt a pogány hagyományt később a kereszténységhez igazították. A farsang utolsó napja – húshagyókedd – a nagyböjt első napjaként

számon tartott hamvazószerda előtti nap. A hamvazószerda pedig a húsvét előtti negyvenedik hétköznap.

De viszonylag még ez is egyszerű.

New Orleansben számon tartják, hogy az Úr 1872. esztendejében Alekszej nagyherceg, minden oroszok cárjának testvéröccse személyes megjelenésével kegyeskedett kitüntetni a város legelőkelőbb farsangi bálját, és ott őfensége romantikus érzelmekre gerjedt egy művésznő iránt, aki azt énekelte, hogy *Ha én egyszer megszűnök szeretni, nőjön a halaknak lábuk, tojjanak tojást a tehenek.* Az amerikai város republikánus érzelmű polgárai ugyan meg nem bocsáthatót tiszteletlenséggel csak úgy emlegették ezt a históriát, hogy a nagyhercegnek rövid *liaison*ja volt a kis sanszonettel, de mert az amerikaiak többsége közismerten mindmostanáig odavan mindentől és mindenkitől, amin vagy akin legalább ötágú korona hivalkodik, az ostoba dalocskát a Mardi Gras hivatalos himnuszává nyilvánították. Azóta is az, és ezt játssza a zenekar, amidőn a Rex társaság királya megjelenik a karneválon.

Ha az olvasónak megakad a szeme ezen a címen, helyesen figyel fel a kettőzésre. A *rex* szó latinul *király*t jelent, tehát a Rex-király: *Király-király.*

A Rex az ötven-valahány New Orleans-i „titkos" (tulajdonképpen: exkluzív) társaság egyike, méghozzá a legelőkelőbbek közé tartozik. A múlt század közepén a déli város rabszolgamunkán meggazdagodott polgárai négy ilyen társaságot – az itt használatos régies szóval: *krewe*-t – hoztak létre a farsangi karnevál és bál megrendezése végett. (A meggazdagodás és a gazdagság további forrása a város környékén talált nagy mennyiségű kőolaj és a Mississippi torkolatában létesített kikötő – az Egyesült Államok legnagyobb teherforgalmú kikötője – lett.) A másik három társaság – a Comus, a Momus és a Proteus – kisebb római istenekről kapta a nevét.

Minden tavasszal, a karnevál végeztével zárt ajtók mögött elkezdik előkészíteni a következő évi parádékat. Megtervezik a felvonuláson részt vevő kocsik dekorációját, megválasztják a királyt és a királynét, elkészítik a báli rendet az elsőbálozó leányok és a vendégek listájával (megjelenés kizárólag szmokingban és nagyestélyiben), és így tovább. Azután egész évben ezt szervezik. A társaságok valóban titkosak, legalább annyira, mint mondjuk a szabadkőmű-

vesek vagy a Ku Klux Klan. A királyné ugyan már a bálon levetheti az álarcát, a király személyét azonban a legtöbb krewe-ban, a tényleges főnökét – a *kapitányét* – pedig kivétel nélkül valamennyiben szigorú titok fedi. Mondhatjuk, hogy ez bohó gyerekjáték, de New Orleans lakói halálosan komolyan veszik.

Legalábbis e társaságok tagjai, akik nem a kikötő rakodómunkásaiból vagy a helyi üzemek alkalmazottaiból kerülnek ki. Már csak azért sem, mert egy-egy család hozzájárulása a társaság költségeihez, a dekorációhoz, a jelmezek ára, a báli belépő stb. évente több ezer dollárra is rúghat. A négy ősi, kékvérű (így nevezik őket) titkos társaság annyira vigyáz tisztaságára és hagyományaira, hogy négerek, zsidók és nők ma sem lehetnek a tagjai. (Ez természetesen nincs benne az alapszabályukban, mivel azonban a tagság apáról fiúra száll, gyakorlatilag csak az alapítók feketékkel és izraelitákkal nem keveredő férfi leszármazottai juthatnak be.) A XX. század elején, majd közepén azután alakultak plebejusabb társaságok is: jómódú iparosokból, kereskedőkből, értelmiségiekből. Van néhány kifejezetten női társaság is (pl. a Venus); saját titkos társasága van a gazdag négereknek (a Zulu), a homoszexuálisoknak (az Apolló), és így tovább. A társaságokkal együtt nőtt természetesen a karneváli parádék és bálok száma. A 70-es években már ez is inflálódott. 1983-ban például összesen 54 utcai parádét és 69 bált rendeztek New Orleansben a húshagyókeddet megelőző tizenegy nap alatt, s ebben a számban még nincsenek benne az úgynevezett menetelő klubok jelmezes felvonulásai. Aki mindezekben a társaságokban, klubokban, parádékban, bálokban, alapszabályzatokban, hagyományokban, szokásokban kiismeri magát, az valóban a Mardi Gras tudósa.

És vannak ilyenek. Tanulmányok, dolgozatok, monográfiák, doktori értekezések, idegenforgalmi brosúrák szerzői. A New Orleans-i farsang azonban nemcsak az ő megélhetésüket biztosítja, hanem a szobák árait ilyenkor a kétszeresére emelő szállodások, a vendéglősök, az utcai virsli-, sör- és léggömbárusok, a jelmez- és álarckészítők jövedelmét is, nem is szólva azokról a cégekről, amelyek egész évben, teljes munkaidőben a következő farsangi karnevál parádéinak díszített kocsijain dolgoznak. Nagyon szerénynek mondható az a becslés, amely szerint egy karneváli szezon tiszta nyeresége mintegy 25 millió dollár, mert hiszen ez bizonyosan nem

foglalja magában a többi között a zsebtolvajok, a markecolók, a szajhák ilyenkor ugrásszerűen megnövekvő bevételét.

Már a megérkezésem utáni napon ízelítőt kapok a New Orleans-i farsangból.

A város főutcáján, a budapesti Népköztársaság útjánál legalább kétszer szélesebb Canal Streeten állok a tömegben, amely két oldalról élő falként szegélyezi most éppen az Iris társaság parádéjának útját. Hétköznap dél van, de csupán azon a szakaszon, amelyet belátok, tízezrek bámulják a menetet, főként fiatalok.

A parádé élén egy sokantennás rendőrségi parancsnoki gépkocsi halad, utána egy ugyancsak rendőrségi vontató, aztán egy tűzoltó- és egy mentőautó, majd – szintén nem dísznek – tizenkét motoros rendőr. Csak annyi időre sikerül utat törniük a nézők között, amíg elhaladnak, s már össze is zárul mögöttük a tömeg, hogy aztán lovas rendőrök próbáljanak ismét utat nyitni benne.

S aztán végre egy Belorusz-traktor vontatta pőrekocsin megérkezik az Iris társaság királya, pompás trónon, koronával a fején és természetesen álarcban. (Ezeket a traktorokat még a 70-es években importálták a Szovjetunióból.) Méltóságteljesen integet jobbra és balra az ujjongó tömegnek, miközben ugyancsak álarcos udvaroncai a szó szoros értelmében két marokkal szórják a nép közé a pénzt. Na persze azért nem aranyakat (ennyire még a New Orleans-i karneváli király sem király!), hanem erre a célra vert alumíniumérméket. Minden társaság külön érméket csináltat, saját címerével, jelmondatával.

A feldíszített kocsikról – vagy amint nevezik őket: *hajók*ról – a társasági tagok a hat-nyolc kilométer hosszú útvonalon végig dobálják ezeket a pénzeket, valamint nyakláncokat a parádék nézőinek. E csecsebecséknek a gyűjtése valóságos sportszámba megy New Orleansben. A fiatalok, de idősebb emberek is mindinkább lázba jőve integetnek, igyekeznek felhívni magukra a figyelmet, ordítanak a kocsikon utazóknak: *Mister, dobjon valamit!* Aki aztán elkap egy érmét vagy nyakláncot, az diadalmasan felüvölt. A magasabbaknak és ügyesebbeknek természetesen több jut, de senki sem távozik üres kézzel, zsebbel vagy nejlonzacskóval. Az íratlan szabályok értelmében a földre esett érmére rá szabad lépni, és az azé lesz, aki elsőnek tette rá a lábát. De lökdösni egymást, a más kezéből kikapni a tárgyat nem való. Noha a srácok lelkesedése ijesztően

magas szintre hág (amihez a várakozás közben elfogyasztott tengernyi sör is hozzájárul), jóformán mindenki imponálóan sportszerű.

Közben pedig sorra haladnak el a papírmasé díszleteket vivő „hajók" az Iris társaság álarcos tagjaival. A díszletek itt nem különösebben változatosak, a résztvevők pedig cowboy-, kalóz-, matróz-, gengszterjelmezt viselnek. Két hajó között jelmezes lovasok haladnak, néger iskolás gyerekek rezesbandái trappolnak iszonyatosan püfölve a dobokat, majd fehér leányiskolai növendékek következnek, görlöknek dukáló fölöttébb hiányos öltözékben, szalagokat lengetve, vagy pálcákat forgatva. Azután ismét egy traktor vontatta „hajó" halad el érmét dobáló Iris-tagokkal (milyen fenséges érzés lehet pénzt hajigálni a tömegbe!), majd újabb zenekarok következnek.

A „töltelék" – az iskolások tömege – nem tartozik az Irishez. Ezeket a bandákat, görlcsapatokat minden társaság külön-külön alkalmazza, természetesen pénzért. Némelyik zenekar két héten át naponta felvonul. Ha ehhez hozzászámítjuk a megelőző próbákat is, elképzelhetjük, hogy mekkora kieséssel kezdődik a második félév az itteni iskolákban.

De hiába, a New Orleans-i hagyomány kötelez...

A következő napok összefolynak az emlékezetemben. Délelőtt parádé, délután parádé, este parádé. Meg este bálok is, de azokból nem látok semmit, mert én még kalapot sem vagyok hajlandó hordani, nemhogy szmokingot ölteni. Az újságban másról sem lehet olvasni, a helyi televízióban egyebet sem látni, mint hogy hány letartóztatás történt a farsang eleje óta New Orleansben (húshagyókeddig 1400), hogy hányan sebesültek és haltak meg (a riói karneválhoz képest nem is sokan: halálos áldozat mindössze kettő volt az idén). A helyi hírlap, a *The Times-Picayune* első oldalán figyelmesen tanulmányozom az elsőbálozó kislányok listáját, majd arról értesülök, hogy „városunk legrégibb és legtiszteletreméltóbb homoszexuális klubjának, az Apollónak a városi tanács nagytermében tartott tegnapi farsangi bálját (ahol nem a király, hanem a *királyné* az első számú méltóság) az Egyesült Államok, majd a titkos társaság saját himnuszával, az *Izmos Apollóval* nyitották meg".

Vasárnap délelőtt ellátogatok a Rex társaság úgynevezett műhelyébe. Ez egy hangár nagyságú raktár, ahol a húshagyókeddi Rex-parádé „hajóit" építették fel és őrzik hét lakat alatt, hiszen meglepe-

tés. A társaság egyik vezetőjének aláírását viselő ajánlólevél lapul a zsebemben, a rendészek másképpen nem engednének be. Később magyarázzák csak el, hogy milyen nagy kiváltságban volt részem.

A Rex-parádé idei motívuma a zene. Az egyik „hajón" (kamion méretű pőrekocsin két emelet magas papírmasé díszlet) Verdi operahősei öltenek testet, a másikon Bartók *Csodálatos mandarin*jának környezetét látjuk, a harmadikon Strauss *Kék Duná*ját, a negyediken Csajkovszkij *„1812" nyitány*ának Oroszországát stb. A parádén mindezekről megfelelő jelmezt viselő férfiak (mert ez a nőket be nem fogadó férfiklub) fogják szórni a Rex társaság érméit.

Este egy ismerősöm elvisz az arisztokratanegyedben álló ismerősének a házába. A családi ház az antebellum stílusjegyeit őrzi. Jó egymillió dollárért sem lehetne megvenni, de e percben főértéke mégis az, hogy előtte vonul el a hagyományosan esti Bacchus-parádé, s így a kertből kényelmes karosszékekből nézhetjük végig. (És természetesen nem fázunk, noha februári este van, mivel New Orleansben ilyenkor már a 22-24 fokot is eléri a hőmérséklet; virágzik a kamélia.)

Az egyik, égő villanykörtékkel agyondíszített hajóról egy jól célzott mozdulattal valaki egy egész köteg nyakláncot hajít a kertbe. A lábunknál ér földet, a kerítésen kívül az utcán álldogálók nagy irigységére. A dobás nem volt véletlen. Házigazdánk orvos, és a Bacchus társaság főként orvosokat, ügyvédeket tömörít. Az ajándék egy figyelmes baráttól származik.

Másnap az óvárosházával szemben felállított tribünről nézem a parádékat. Amikor a menet éle, a felvonulás megáll egy percre (ez egyébként is gyakran előfordul), a polgármester személyesen megy oda a királyhoz, pezsgőspohárral a kezében, hogy koccintson vele. Igaz, hogy sok ideje megy el erre, de megéri, hiszen a televízió is mutatja, s a *publicity* általában jól jön, polgármester-választás előtt pedig különösen...

Aztán felvirrad a farsang utolsó, legjelesebb napja: húshagyókedd. Még sötét van, az utcák azonban máris népesek. A milliós nagyvárosban mind a tömegközlekedés, mind a személygépkocsiforgalom szünetel. Mindenki gyalogszerrel igyekszik gyülekezőhelyére, vagy a felvonulás valamelyik szakaszára.

A Szent Károly úton – a központi parádéútvonalon – haladva látom, hogy sokan még az este kihozták ide a karosszékük et, maszek

lelátónak kiválóan alkalmas létrájukat, tábori ágyukat, és letelepedtek a villamossínek mentén növő fűbe. (Itt a *Vágy villamosá*nak városában meghagytak egy nosztalgiavonalat.) Mások ugyanitt vidám rablóhússütést szerveztek. A parádék leendő nézői is jelmezt, álarcot öltöttek erre a napra: medvék, Chaplinek, bohócok, utcalányok, Reaganek, indiánok. Az utóbbiaknak van egy külön „szektájuk": az úgynevezett *Mardi Gras-indiánok*. Ezek négerek, akik immár százhúsz esztendeje ezen a napon mindig indián öltözékben, mokasszinban, tollas fejdísszel járják a város utcáit. Azután József napján megint felöltik ezt a maskarát, és egy napig parádéznak benne. A hagyomány eredete állítólag arra az időre vezethető vissza, amikor indiánok és négerek még együtt éltek Louisianában, s az utóbbiak irigyelték és tisztelték az előbbieket, akik nem hódoltak be a sápadtarcúaknak.

Egyébként a nap nyitó eseménye is a feketéké: a legrégebbi New Orleans-i néger egyesülés, a Zulu társaság parádéja. Megint meghívtak az útvonal mentén álló egyik családi házba, ahonnan nézem a felvonulást, ezúttal a néger negyedben. A vendégek időnként eltűnnek a tornácról; egy pohár sörre, egy falat húsra fordulnak be a házba. A büféasztalok roskadoznak az étel és az ital súlya alatt. Iszonyú sokat esznek és isznak ezen a napon New Orleansben – ez hozzátartozik a húshagyókeddhez. Addig együnk, igyunk, amíg még szabad (hiszen holnap kezdődik a böjt). Az egyetlen kikötés az – s ezt a rendőrség könyörtelenül be is tartatja –, hogy a dobálás következményeit megelőzendő, sem üveggel, sem konzervvel nem szabad az utcán, nyilvános helyen mutatkozni. A sört, bort mindenütt papírpohárba mérik, de szüntelenül.

A vendégek arca, szeme környéke, homloka gondosan be- és ki van festve, össze van mázolva (a karon ülő kisdedeké is), rendszerint néhány színben, de akad, aki csak az egyik orcájára festet egy pillangót.

A ház előtt a megfelelő rendőri erősítés, lovas és motoros seriffkülönítmények elvonulása után már a zuluk „hajói" haladnak. A király és a királyné itt fekete álarcot visel, akárcsak azok a klubtagok, akik a különféle romantikusan hangzó vidékeket – a Nagymogul és a Drakula birodalmát, a nílusi tájat, az Antarktiszt – jelképező díszletek közül szórják az érméket. Ők is mindnyájan fekete álarcot viselnek, bár – mint megtudom – ez fölöttébb liberális

szellemű titkos társaság, olyannyira, hogy fehér ember is lehet a tagja. És valóban van is köztük néhány fehér bőrű amerikai, például a New Orleans-i katolikus segédpüspök.

A dobosok itt keményebben verik-pergetik, a fúvósok is teli tüdőből fújják. Néha – ha kissé elhalkul a muzsika – az út menti házakból egy-egy klarinét felel rá. New Orleans hű önmagához.

A város nevezetes francia negyedében – ahol már napok óta áll a vigasság – déltől kezdve akkora tömeg hullámzik, hogy az ember alig képes keresztülfurakodni rajta. Szinte meztelennek érzem magam, hiszen sem jelmez nincs rajtam, sem az arcomat nem mázoltam össze, és még görkorcsolya sincs a lábamon.

Jókora boros butykosok lógnak a járókelők vállán, és léptennyomon meghúzzák őket. Olyan emberek, akik öt perccel ezelőtt még nem ismerték egymást, most összefogódzva táncolnak, kínálják egymást itókával. A járda szélén arcpingáló kínálja szolgálatait azoknak, akik eddig elmulasztották bemázolni a képüket. Vele szemben három néger tinédzser szteppel, mesteri módon, csak úgy, szórakozásból. A hátuk mögött a riadóautóhoz kikötött rendőrló bámulja mélán a tömeget. A Bourbon utca és a Conti utca sarkán egy masszázsszalon előtt két utcalány kelleti magát kelletlenül. Különös egybeesés! Annak idején Budapesten is a Conti utcában működtek az effajta műintézetek, csak azokat nem hívták masszázsszalonnak. Itt egyébként üldözik ezt a mesterséget. A helyi újságban olvastam, hogy ebben a negyedben az elmúlt vasárnap három óra leforgása alatt huszonhét utcalányt csaltak lépre és vettek őrizetbe a magukat strichelő prostituáltnak, illetve palinak álcázó rendőrnők és rendőrök.

A franciás házak homlokzatán végighúzódó erkélyek is zsúfolásig megteltek. Az otthonokban mindenütt partit tartanak; félig ismeretlenül is be lehet állítani. Máig sem tudom pontosan, hogy ki az a nicaraguai születésű hölgy, akihez valaki beajánlott, s akinek a balkonjáról fél óra hosszat fényképeztem az odalent sűrűsödő tömeget.

Egyre nagyobb számban korzóznak a negyed utcáin nőnek öltözött férfiak is. Nem egyszerűen transzvesztiták, hanem a homoszexuálisok Mardi Gras napján ugyancsak hagyományos Royal Street-i hölgyjelmez bemutatójának résztvevői. Sokan csak közönséges női ruhában feszítenek (természetesen férfi partnerük karján), kifestett

ajakkal, megfelelő parókával és műmellekkel. A láthatóan népszerű ruhabemutató más férfi résztvevői ápolónőnek, cserkészlánynak vagy éppenséggel apácának öltöztek.

De nemcsak a műkebleket tárják fel e napon New Orleansben. Egy erkély alatt – nem akarok hinni a fülemnek – tíz-tizenkét fiatalember ütemes kiabálással kórusban biztat egy odafent téblábóló hölgyet: *mu-tasd meg a cici-det! mu-tasd meg a cici-det!*

A balkonról letekintő hölgy, aki mellett ott áll a férje (vagy a barátja?), egy darabig csak mosolyogva hallgatja, aztán látva, hogy ez a nép kívánsága – mi egyebet is tehetne? – nem annyira kacér, mint inkább önfeláldozó vagy kegyes mozdulattal felhúzza a blúzát, amely alatt csak a bőre világít. Ahogyan a párizsi utcán a lányok bárkitől hagyják megcsókolni magukat a Bastille lerombolásának napján, úgy New Orleansben húshagyókedden ez számít bocsánatosnak, bevettnek. A tömeg ujjong, kattognak a turisták fényképezőgépei, egy ablakba kiállított rádióból bömbölni kezd a dzsessz.

Van persze, aki megpróbálja felvenni a harcot ezzel a Szodomával és Gomorrával. A hangoskodó, ittas tömeget testvériesen szétlokdösve ötven-hatvan jámbor fiatal menetel, keményen lépést tartva, négysoros oszlopban. Zsoltárt énekelnek. Kibontott zászlójukon ez áll: *Mosolyogj! Krisztus szeret téged!* Rájuk sem tekintve, néhány szerzetesjelmezt viselő férfi sündörög a vigadók között. Hátukon olyan szójátékot tartalmazó felirat olvasható, amelyet nemcsak lefordíthatatlansága, hanem egyházgyalázása és obszcenitása miatt sem idézhetek. A két csoport nem vesz egymásról tudomást.

Késő estére jár, de a tömeg egyre csak nő. Pedig már a Comus társaság hagyományos záróparádéja is régen véget ért. Résztvevői az épület előtt odahagyták „hajóikat", s miután a lovagok átnyújtották szívük választottjának az itt kötelező ajándékokat, most táncolnak. Ugyanannak az épületnek a másik szárnyában a Rex társaság tartja bálját.

Tizenegy órakor a Rex királya udvaroncainak, valamint királynéjának és az utóbbi udvarhölgyeinek kíséretében ünnepélyesen átvonul abba az óriási terembe, ahol a Comus búcsúzik a farsangtól. A Rex-rex meghajol az ezüstkesztyűs Comus-királyné előtt, a Comus-király meg az arannyal szegélyezett ruhát viselő Rex-királyné

előtt. A zenekar eljátssza a karneváli himnuszt: *Ha én egyszer megszűnök szeretni...*

Pontosan éjfélkor, amikor véget ér húshagyókedd napja és beköszönt hamvazószerda, s azzal a nagyböjt, a zenekar elhallgat, a teremben eloltják a lámpákat.

Viszontlátásra a jövő évi Mardi Gras-n!

Parádé után. Ismét magyarok...

A következő nap a visszaidézéseké, a csömöré, a kijózanodásé. A reggeli újságból számos hasznos dologról értesülök.

Megtudom például, hogy a farsang utolsó napján New Orleansben 279 rendőrségi őrizetbe vétel történt a legkülönfélébb bűncselekmények – zsebtolvajlás, békebontás (vagyis: rendzavarás), súlyos testi sértés stb. – miatt.

A város utcáin – hiába, az amerikaiak mindent megszámolnak! – nem kevesebb, mint 2000 tonna szemét maradt vissza: konfetti, csákók, álarcok, szakadt jelmezek, papírpoharak, sőt – mégis! – üres sörkonzervdobozok. Ezt a köztisztasági dolgozók megpróbálják rohammunkával egy-két nap alatt eltüntetni.

A sok lelkesedő után ezen a napon találkoztam egy olyan emberrel is, aki kevésbé rajongott a Mardi Gras-ért, mint azok, akikkel korábban találkoztam. Bill Cole, a tehergépkocsi-vezetők szakszervezetének New Orleans-i titkára.

– Nem mondom, a fiatalok szeretik ezt a nagy farsangi felhajtást – jelentette ki. – De gyakran már nekik is elegük van belőle. A vendéglősök persze meggazdagodnak rajta. De mit hoz nekünk, munkásembereknek? Semmit. Tudja, hogy mennyivel hasznosabban is el lehetne költeni azt a sok millió dollárt, amelyet erre kidobálnak? Különösen most, amikor a gazdasági válság miatt a New Orleans-i kikötő csak fél kapacitással dolgozik, és emiatt nagyon sok kamionsofőr is munka nélkül van. Minden harmadik szaktársunkat – legalábbis ideiglenes hatállyal – elbocsátották. A városban jelenleg a lakosság huszonhat százaléka él a hivatalosan megállapított nyomorszint alatt. Ez az országos átlagnak csaknem a kétszerese.

Találkoztam egy másik férfiúval is, akinek ugyancsak a kikötő meggyérült forgalma miatt fájt a feje, igaz, őt más szempontból – a kieső profit szempontjából – izgatta ugyanez a dolog. Nem sze-

mély szerint, mivel olyan ember, aki a jég hátán is megél. Ebben az időben már a következő évre kitűzött New Orleans-i világkiállítás előkészítésén dolgozott, s ez utóbbi egyik fő célja éppen az volt, hogy fellendítse a város és környéke gazdaságát. Ez az úr a New Orleans-i kereskedelmi világközpont ügyvezető igazgatója, e központok nemzetközi szövetségének első alelnöke, Paul Fabry. Azaz Fábry Pál. Sok mindent próbált már életében. Valamikor a felszabadulást követő időkben még Tildy Zoltán köztársasági elnök titkára is volt. Feltűnően csinos barátnőjén és a francia negyedben álló, gyönyörűen berendezett, patinás régi házán kívül még két dologra volt büszke: 1. A Kereskedelmi Világközpontok Szövetsége révén többször sikerült összehoznia, egy asztal mellé ültetnie olyan országok képviselőit, amelyek nincsenek „beszélőviszonyban" egymással. 2. New Orleansben felpártol minden „magyar ügyet"; például ő kezdeményezte (és azt hiszem, finanszírozta is) fiatal magyarországi képzőművészek itteni kiállítását.

A „magyar ügyek" másik lelkes és lelkiismeretes mentora a déli nagyvárosban és környékén dr. Gergátz István orvos. Egy közös ismerőstől kaptam meg a telefonszámát, aki csak annyit jegyzett meg róla, hogy évtizedek óta él az Egyesült Államokban. Amikor New Orleansben felhívtam Gergátz doktort telefonon, eleinte azt hittem, hogy idős ember. Magyar beszédén ugyanis alig érezhető idegenes kiejtés, márpedig az amerikás magyarok közül többnyire csak az őrzi meg tisztán anyanyelvét, aki meglett korában került el hazulról.

Én mindössze három olyan fiatallal találkoztam, aki az Egyesült Államokban látta meg a napvilágot, mégis teljesen hibátlanul tudja nyelvünket. Mindhárman Nagy Károly New Jersey-i egyetemi tanár egykori tanítványai (de nem az egyetemen, ahol szociológiát tanít, hanem az általa irányított hétvégi magyar iskolában); a háromból kettő egyben a tulajdon lánya is.

Nos, Gergátz Istvánról kiderült, hogy fiatal ember, és a New Jersey állambeli New Brunswickban nevelkedvén, ő is Nagy Károlyhoz és barátaihoz járt vasárnaponként magyar szóra. A doktor részletesen elmesélte, hogy mi újság Albanyben, ahova ő rendszeresen kijár, s ahol én négy esztendővel korábban voltam riporton.

Ez az Albany nem azonos New York állam fővárosával, hanem Louisianában található, New Orleanstől néhány órányira gépkocsi-

val. A falunak van egy másik neve is: *Árpádhon*. A század elején telepedtek itt meg kivándorolt magyarok, méghozzá főként nem közvetlenül hazulról jöttek, hanem zömmel olyanok, akik valahol északon, Ohióban, Michiganben dolgoztak az iparban. Eredetileg azonban parasztemberek lévén, vonzódtak a földhöz, s amikor hírét vették, hogy délen, Louisianában viszonylag könnyű földhöz jutni, áttelepültek oda, és epret kezdtek termelni. De jöttek aztán ide Magyarországról, illetve az első világháború után a szomszédos országok magyarjai közül is.

Negyven-ötven esztendővel ezelőtt még mindenki tudott magyarul az Árpádhonnak elkeresztelt faluban, sőt az öregek másként sem nagyon. Aztán sok nem magyar is települt ide, az iskolában angolul tanítottak, a templomban sem hirdették már magyarul az igét; a felszín alatt azonban, úgy látszik, tovább parázslott a magyarságtudat. És a 70-es évek elején, amikor a részben francia ajkúak lakta Louisianában törvényt hoztak arról, hogy minden nem angol anyanyelvű állampolgárnak joga van a kétnyelvű oktatáshoz (ahogyan ez Kanadában általános, de az Egyesült Államokban csaknem ritkaság), az árpádhoni öreg magyarok is gondoltak egyet s kérelmezték egy községi magyar iskola felállítását.

Sikerrel. Kaptak hozzá erkölcsi és anyagi támogatást, a Magyarok Világszövetsége pedig kérésükre pedagógusokat küldött. Amikor a washingtoni magyar nagykövetet elkísértem albanyi látogatására, azt tapasztaltam, hogy az idős és középkorú emberek (akiknek többsége egyik ágon, mondjuk, harmadik, a másikon második generációs magyar volt), viszonylag jól vagy elviselhetően beszélték még őseik nyelvét, a gyerekek pedig akkor kezdtek belejönni.

Ebben a Magyarországról érkezett és már évek óta ott tanító pedagógusoké volt a fő érdem. Igaz, a helyiek is igyekeztek kitenni magukért. Levelező tanfolyamokra iratkoztak be, magyarországi nyári egyetemen vettek részt, hogy tudásukat fejlesztve idővel ők is a katedrára állhassanak. Ottjártamkor az elemi iskolában az a budapesti tanítónő foglalkozott a kis amerikaiakkal, aki néhány évvel korábban első díjat nyert a külföldi magyar gyerekek anyanyelvi tankönyvére kiírt pályázaton, míg az egészen kicsinyeknél egyik vidéki egyetemünk tanársegédje volt az „óvó bácsi". Mindkettőjüket nagyon szerették a faluban. A magyar iskolának olyan becsülete volt a környéken, hogy több nem magyar származású

család is oda adta be a gyerekét. A legtisztábban és a legfolyékonyabban egyébként – s akkor nagyon sajnáltam, hogy nincs filmfelvevőm, csak magnetofonom – egy néger kisfiú tanult meg beszélni az iskolában magyarul.

És már a hazai pedagógusok harmadik „váltása" dolgozott Albanyben, amikor az iskolában tanító fiatalembert, Galántai Ambrust rettenetes csapás érte. Éppen hazulról érkező felesége elé utazott gépkocsin New Yorkba, amikor autóbalesetet szenvedett, és mindkét lábát elveszítette. A tragédiát külön fokozta, hogy a baleset okozójának nem volt biztosítása. A magyar falu és barátai (köztük, ha jól sejtem, az erről szerényen hallgató Gergátz doktor is) vállalták a több hónapos kórházi kezelés költségeit; felnőttek, gyerekek olyan szeretettel vették körül a fiatal pedagógust, hogy megkönnyítették neki a lelki talpra állást. Amint egy kicsit összeszedte magát és megtanult tolókocsiban mozogni, óriási lelkierővel, akarattal és nem kevesebb szeretettel folytatta a tanítást, a magyar nyelv és a magyarságtudat ébren tartását a jobbára negyedik generációs kis „honfitársainkban".

Tudomásom szerint egyébként ez az egyetlen ilyen nem magán-, nem hétvégi kiegészítő, hanem „hivatalos" magyar iskola az egész Egyesült Államokban.

Az első találkozás a Klannal

E személyes emlékek tömege és a frissen hallott történet másnap újult erővel idéződött fel bennem, amikor az egyik louisianai autópályán elrobogtam az Albany felé mutató tábla mellett. Ez alkalommal azonban nem térhettem be a magyar epertermesztőkhöz, mivel időm nagyon szűkre szabott volt: Denham Springs városkában 12.00 órára volt kitűzve találkozóm a Ku Klux Klan legfőbb vezetőjével.

Talán egy évvel azelőtt történt, hogy a Klan – ez a múlt században alakult négergyűlölő titkos szervezet – tüntetést készült rendezni valahol Connecticut államban. Az esemény azért ment bizonyos fokig szenzációszámba, mert Északon, kivált Új-Angliában ennek a társaságnak azelőtt nem volt bázisa. A helyi haladó szervezetek ellentüntetést szerveztek, a dologból verekedés lett, beavatkozott a rendőrség, letartóztatásokra is sor került, egyszóval az

amerikai országos sajtó is írt az ügyről. Jómagam szintén szándékoztam róla tudósítást küldeni haza, de ehhez szükségem volt bizonyos kiegészítő adatokra. Az Egyesült Államokban kitűnő a telefontudakozó. Legelső kérdésemre sikerült megtudnom a Klan-ellenes bizottság számát, és öt perc múlva már a szóvivőjükkel beszéltem, aki elmondott mindent, ami érdekelt. A titkos társasággal azonban nem boldogultam. Connecticutban egyáltalán nem tartották őket nyilván, és csak nagy keservesen kaptam egy számot (a körzetszámból ítélve valahol Louisianában lehetett), amelyről azt a felvilágosítást adták, hogy valamiféle országos szervüké.

Felhívtam a számot (ahol egy hölgy *Központ* szóval jelentkezett), bemutatkoztam, és közöltem, hogy a connecticuti tüntetés ügyében szeretnék az arra illetékesnek néhány kérdést feltenni.

– Egy pillanat – mondta a titkárnő (akiről később megtudtam, hogy a főnök felesége), egy kattanás hallatszott, majd férfihang szólt a kagylóba:

– Bill Wilkinson beszél. Parancsoljon!

Elhűltem. Hosszú évekkel korábban ugyanis láttam egy televízióinterjút a Ku Klux Klan fejével, és jól emlékeztem a nevére. Miután megkaptam a szükséges felvilágosítást, megérdeklődtem, hogy ő vajon *az* a Wilkinson-e? Igenlően válaszolt. Hirtelen támadt egy ötletem. Megkérdeztem, hogy nem adna-e interjút. Elvégre telefonon nem lincselhet meg. Nem kis meglepetésemre Wilkinson erre is azonnal igent mondott, viszont azzal, hogy csak személyesen ad interjút. Vagy keressem fel Louisianában, vagy fizessem az úti- és a szállodaköltségét, s akkor akár New Yorkba is hajlandó feljönni.

Magam elé tudtam képzelni gazdasági igazgatónk vagy a pénzügyminisztériumi revizorok arcát, amint kezükbe kerül a Ku Klux Klan vezérének elismervénye arról, hogy útiköltségre ennyi meg ennyi dollárt vett fel a Magyar Rádió New York-i tudósítójától. Ezért inkább abban maradtam Wilkinsonnal, hogy majd én keresem fel, amikor egyszer azon a környéken járok.

Ennek most következett el az ideje.

Három hónappal korábban azonban már alkalmam nyílt személyesen találkozni a Ku Klux Klannal, igaz, nem a Wilkinson vezette társasággal, hanem annak egy szakadár szárnyával.

A személyes találkozásra egy Washingtonba tervezett tüntetés

kínált alkalmat. Amint hírét vettem, azonnal repülőjegyet rendeltem a fővárosba, mert ezt a lehetőséget semmiképpen nem akartam elszalajtani.

A megmozdulás előtörténete a következő. 1925. augusztus 8-án a Ku Klux Klan tüntetést hirdetett meg Washingtonba. A terroristák tizennyolc különvonattal jöttek Alabamából, Georgiából, Louisianából, Mississippiből, egyszóval az egész amerikai Délről. A hajdani, s ez alkalomból újra közölt fényképek tanúsága szerint tizenhatos sorokban vonultak fel a Capitoliumtól a Pennsylvania sugárúton a Fehér Házig. Harmincötezren jöttek el. Ez volt annak a terrorszervezetnek a fénykora, amelyet a polgárháború után hoztak létre a korábbi rabszolgatartók, hogy megfélemlítsék a felszabadított négereket, akadályozzák őket jogaik gyakorlásában, hogy szüntelen rettenetben tartsák őket, de a zsidókat, katolikusokat s egyéb „idegen" elemeket is.

Nem világos, hogy miért éppen most, ötvenhét év elmúltával, de tény, hogy a Klan 1982. november 27-re, szombatra ismét tüntetésre hívta tagjait Washingtonba.

Azóta persze sok körülmény módosult. Mindamellett a Ku Klux Klan ma is befolyásos szervezet az amerikai Délen. Jellemző, hogy az egyszerű emberek még a nevét sem szeretik kiejteni, inkább csak rövidítve, eufemisztikusan (ahogyan a taburól szabad beszélni) *KKK*-nak emlegetik. De azért Washington is alaposan megváltozott azóta. Hogy csak egy jellemző tényezőről szóljak: az Egyesült Államok fővárosában ma a lakosságnak csaknem a háromnegyede fekete. Közülük kerül ki a rendőrség tagjainak jelentős része is.

– Nagyon puskaporos itt a levegő – ezzel fogad a főváros Nemzeti repülőtéren Vajda Péter barátom, a *Népszabadság* washingtoni tudósítója.

Amikor délelőtt tíz óra tájban a Capitolium közelébe érünk, a környéket már teljesen megszállta volt a rendőrség. Gyalogos, motoros és lovas rendőrök, műanyag pajzsos, gránátvetős, bunkós rohamrendőrök (valamennyien természetesen pisztollyal az oldalukon) sorakoznak az oda vezető utak mentén, s állnak készenlétben a mellékutcákban. Legalább háromezren lehetnek. Ugyanennyire becsülöm most a Klannal szembeni ellentüntetésre várakozók számát is. Néger polgárjogi és egyházi szervezetek, egyetemista szövetségek, a kommunista párt, békeharcosok, fajüldözés ellen küzdő

csoportok és számos más egyesülés szólította fel híveit arra, hogy vonuljanak fel és tiltakozzanak a KKK megmozdulása, egyáltalán tevékenysége ellen.

Itt is, ott is, kisebb-nagyobb csoportok gyülekeznek a Capitolium előtti óriási parkban. Vajdánéval felváltva fényképezzük a gyülekezőket, azután már a magnetofont is bekapcsolom, mert szónokok követik egymást a hamarjában felállított emelvényeken, vagy – egy-egy kisebb tömörülés közepén – gyakran egy széken is.

A szónokok többsége – kiejtésükről ítélve – Délről érkezett, akárcsak a mai elsődleges megmozdulás kezdeményezői. Egyikük a fajgyűlölő szervezet betiltását követeli, és politikai harcra hív fel, a másik a krisztusi elvekből vezeti le, hogy a KKK-nak el kell tűnnie, a harmadik – nyilván egy ultrabalos szervezet tagja – a Klan, s vele együtt az amerikai kapitalizmus azonnali szétzúzására szólítja fel hallgatóit.

A tömeg egyre növekszik, forrósodik a hangulat. De hol vannak az értelmi szerzők, a Ku Klux Klan tagjai? A pályaudvar irányában üres az utca, csak rendőröket látok, élőfalat alkotnak. Arrafelé indulunk. Valóban, az állomásépülethez közel, riadóautók gyűrűjében néhány tucat férfi toporog. Idegesen cigarettáznak. Ők jöttek Alabamából a KKK felhívására. Megszámolom. Pontosan harmincöten vannak. Tehát éppen ezredannyian, mint ötvenhét éve. Egyenruhájukat – a csuklyát, a leplet – aktatáskájukban elhozták ugyan, de nem merik felvenni. Vezérük, Don Black, az alabamai Nagysárkány, kénytelen volt odahaza maradni, mivel rendőri felügyelet alatt áll. Csak ideiglenesen van szabadlábon, ugyanis három évre ítélte a bíróság, amiért néhány zsoldostársával együtt partraszállást kísérelt meg egy apró karibi szigetországban, Dominicában.

A csoportot most egy bizonyos Tom Rubb vezeti Arkansas államból, aki a Ku Klux Klan lelkészeként mutatkozik be, amikor orra alá dugom a mikrofont. Kijelenti, hogy ők képviselik a fehér Amerikát.

Itt azonban könnyen színtévesztővé válik az ember. A Klan ellen tüntető tömeg ugyanis, amely már közeledik errefelé (azzal a nem titkolt céllal, hogy széttépje a klanosokat), legalább felerészt ugyancsak fehérekből áll. A négerevő fajgyűlölőket viszont fekete rendőrök gyűrűje védi a nép haragjától.

Turner rendőrfőnők (maga is néger) elunja a dolgot. Mivel parancsa van arra, hogy biztosítsa a Klan-tüntetés megtartását (hiszen időben engedélyt kértek rá, s az amerikai demokrácia játékszabályai szerint meg is kapták), azt tanácsolja a déli jövevényeknek: üljenek vissza zárt autóbuszukba, és akkor kellő fedezetet ad nekik, hogy eljuthassanak céljukhoz, a Fehér Ház elé. Gyalogos felvonulásukat a Pennsylvania sugárúton nyomatékosan nem ajánlja.

Így aztán a harmincötök beülnek a buszba, és a motoros rendőrök valósággal a kertek alatt, mellékutcákon kanyarogva, belopják őket a Fehér Házzal szemben lévő Lafayette parkba, amelyet már korábban kordonnal zártak le. Ott a fajgyűlölők tízperces gyűlést tartanak a nyilvánosság teljes kizárásával. Magam lélekszakadva loholok utánuk, sajnos a New York-i kordonátlépő nemigen hatja meg a washingtoni rendőröket. Néhányszor azért sikerül átjutnom a sorfalakon, Vajdáékat azonban elveszítem közben. Mire a Lafayette parkhoz érek, a gyűlésnek már vége, a klanosok indulnak, kettejüket sikerül csak lencsevégre kapnom, amint éppen beszállnak a parancsnoki kocsiba. Mire az ellentüntetők megtudják, hogy mi történt, a különautóbusz már túl van Washington határán. A városközpontot lezáró rendőrkordont csak ekkor vonják vissza.

A tömeg most már igazán dühbe jön. Haragszanak a Klanra, mérgesek amiatt, hogy nem intézhették el a déli nácikat (több transzparensen nevezik így őket), dühösek a rendőrökre és nem utolsósorban a kormányra, külön a gazdasági helyzetért; Washingtonban aránytalanul sok a munkanélküli.

És kirobban a verekedés a tömeg és a rendőrség között. Ragaszkodnom kell a tényekhez. Suhancok provokálnak: dobálni kezdik a rendőröket. De ami erre válaszul következik, az minden képzeletet felülmúl, vagy legalábbis békeidőben én még csak a moziban és a televízióban láttam ehhez hasonlót. Lovasrendőr-szakaszok rúgtatnak elő a mellékutcákból, és gumibottal, bunkóval csépelik az embereket. Védőálarcos motoros rendőrök cikáznak elő – túlzás nélkül – százával és hajtanak bele a tömegbe.

A tüntetők szétugrálnak, fejveszetten futnak a lovak és az ütlegek elől. Kitör a pánik. Benyomom a magnó gombját, hogy megörökítsem a lovak patái alól menekülők rémült kiáltását, a nők sikoltozását, de kiverik a kezemből a magnetofont. Durranás, füst, újabb

durranás. A rendőrök könnygázgránátokat lőttek közénk. Sírunk, prüszkölünk. Itt is, ott is csattan a bilincs az őrizetbe vettek csuklóján. Végképp elszabadulnak az indulatok.

A forgatag közepén állok, és próbálom regisztrálni a fejleményeket. Néhány méternyire tőlem egy fiatal szemüveges nő hátára, tarkójára csap le a rendőrbunkó; a lány összehúzza magát, a következő pillanatban összecsuklik. Egy rendőrt lerángatnak a lováról, ő is kap néhányat, a ló megbokrosodva rohan el. Felborítanak egy URH-s járőrautót, kirakatokat zúznak be, kólásüvegekkel dobálják a rohamrendőröket. Egy szitkokat kiabáló tüntetőbe egy zsaru akkorát rúg hátulról, hogy valósággal berepül a *fekete Máriá*ba (a rabszállító autóba).

Délután 3 óra van. Még mindig vijjognak a mentő- és a riadóautók szirénái Washington belvárosában. Az előidézők – a Ku Klux Klan „tüntetői" – már valószínűleg Virginia állam határán is túl járnak.

Este meghallgatom a rádiót. A végére – mondja – már sok ezerre rúgott a tüntetők száma. A másnapi lapok szerint a vietnami háború elleni tüntetések óta nem volt ekkora felfordulás az Egyesült Államok fővárosában. 13 tüntető és 12 rendőr sebesült meg. 35 kirakatot zúztak be. 38 személyt vettek őrizetbe.

Szemtől szemben a Birodalmi varázslóval

Fél tizenkettőt mutat az órám, amikor az autótérképről pontosan megállapítom, hogy már mindössze csak két mérföldnyire vagyok Denham Springstől, ahol egy vendéglőben (sajnos nem a saját „főhadiszállásán") Wilkinson délre találkát adott. Késni nem akarok, de korábban érkezni sem. Lehúzódom hát az út szélére, kikapcsolom a motort, és igyekszem felidézni mindazt, amit az utóbbi időben a Klanról olvastam és hallottam.

A washingtoni tüntetés nagy kudarcuk volt. Összesen csak harmincöt embert tudtak mozgósítani, s minden egyes Klan-tagra mintegy száz rájuk vigyázó rendőr jutott! Mégsem szabad lebecsülni őket. Nemcsak azért, mert éppen az utóbbi időben kezdtek Északon is terjeszkedni, hanem főként, mert Délen továbbra is jelentős a befolyásuk. A Szövetségi Nyomozó Iroda becslése szerint összlétszámuk 1975 és 1979 között csaknem megkétszerező-

dött, és 10 000 fölött jár. Az aktív szimpatizánsok számát a *The New York Times* legalább 50 000-re becsüli.

1979. november 3-án az észak-karolinai Greensboróban egy baloldali csoport tüntetést szervezett a Ku Klux Klan ellen. Terroristák tüzet nyitottak a tüntetőkre, és öt személyt – négy fehér férfit és egy fekete nőt – megöltek. A hat vádlott közül négy a Ku Klux Klan (nem a Wilkinson-féle) tagja volt, kettő az amerikai náci párté. A kizárólag fehérekből álló esküdtszék (s itt érződik a szimpatizánsok vagy a megfélemlítés súlya) valamennyiüket vétlennek mondta, és felmentette.

Közismert adat, hogy 1933 és 1964 között a Klan és barátai több mint ezer személyt – köztük számos második világháborús fekete veteránt és a négerek választójogának érvényesítéséért küzdő fehért – gyilkoltak meg. De ezek mégiscsak régebbi esetek. A greensborói vérengzés már akkor történt, amikor én az Egyesült Államokban tartózkodtam...

Egy-két helyen meghagytam, hogy hova mentem és hogy hol keressenek, ha... de akkor már úgyis késő. Na mindegy. Négy perc múlva tizenkettő. Indulok.

Az autórádió akkor sípolja az ötödiket, amikor a kisváros főterén valamivel túl, a megadott vendéglő parkolójában kihúzom a zárból a slusszkulcsot. Abban a pillanatban, amikor az ajtózárból is kihúzom a kulcsot, a közvetlen mellettem parkoló gépkocsiból kiszáll egy piros-fehér kockás flanellinget viselő, a közepesnél alacsonyabb termetű, izmos, de kissé már hízásnak indult, barna hajú férfi és barátságosan odaszól:

– Isten hozta, Mr. Kulcsár! Szeretem a pontos embereket.

Szorosan mögöttem lép be a találkozó helyéül megbeszélt vendéglő ajtaján, odabiccent az ivóban téblábóló tulajdonosnak, aki meghajlással fogadja. Most már a flanellinges indul előre. Egy különterembe kalauzol, ahol félhomály uralkodik. A hőség elől az ablakra függesztett gyékény védi a helyiségben ülőket. Most csak kettőnket, mert más nincs jelen, s csupán kis idő múlva jelenik meg a felszolgálónő, hogy megkérdezze, mit rendelünk.

Wilkinson – mert természetesen ő az – üdítő italt kér. Engedélyt kapok, hogy bekapcsolhassam a magnetofont, és arra is, hogy fényképezzek. Én persze jobban szeretném főhadiszállásán, a Klan zászlai alatt, egyenruhában megörökíteni, de interjúalanyom kije-

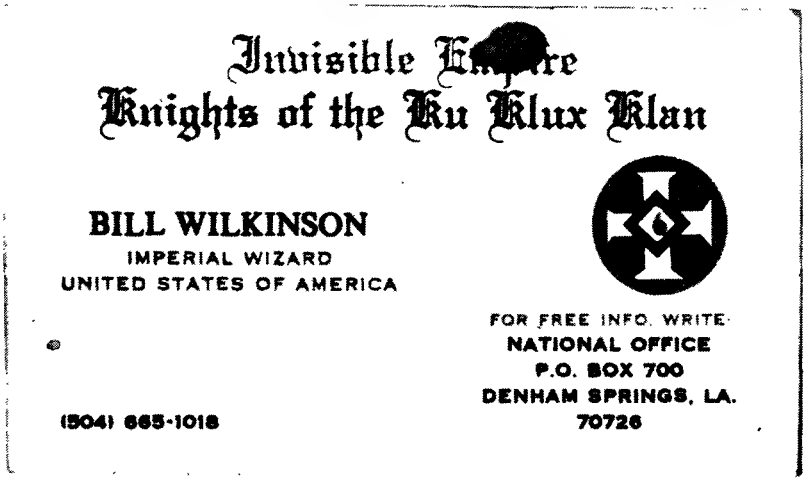
Invisible Empire
Knights of the Ku Klux Klan

BILL WILKINSON
IMPERIAL WIZARD
UNITED STATES OF AMERICA

FOR FREE INFO. WRITE
NATIONAL OFFICE
P.O. BOX 700
DENHAM SPRINGS, LA.
70726

(504) 665-1018

Bill Wilkinson,
a Birodalmi varázsló névjegye

lenti: csak itt állhat rendelkezésemre. Őt sokan üldözik, a címét nem árulhatja el.

Átnyújtja névjegyét *(Bill Wilkinson, a Ku Klux Klan lovagjai Láthatatlan birodalmának Birodalmi varázslója)*, de azon is csak egy postafiók száma van megadva címként. Jó, de hogyan fényképezkedhetnénk le együtt, amint éppen beszél a mikrofonomba? A pincérlány hozza a kólát. Gyorsan beállítom az expozíciós időt, a távolságot, és a kezébe nyomom a fényképezőgépemet (meg később egy ötdolláros bankót is):

– Miss, legyen egy percre fotóriporter!

Wilkinson nyájasan mosolyog. Őszintén szólva, ha nem tudnám kicsoda, azt mondanám rá: jó kiállású, rokonszenves fickó. Nagyon igyekszik kedvező benyomást kelteni, nem terroristának, hanem politikusnak és ideológusnak látszani. Ami kezdettől fogva szembeötlő: hiúsága, szereplési vágya. Búcsúzáskor, már a magnetofon kikapcsolása után felajánlja, hogy szívesen nyilatkozna a Magyar Televíziónak is, és – megint csak! – ha fizetjük az útiköltséget, akár Budapestre is kész eljönni. Megígéri, hogy küld újságjaiból, propa-

gandakiadványaikból, s valóban három nap múlva egy nagy boríték érkezik tőle New York-i címemre.

A továbbiakban – szigorúan zárójelben – közlök néhány részletet az általa rendelkezésemre bocsátott anyagokból, valamint más amerikai forrásokból. Magának az interjúnak a szövegét változtatás nélkül terjesztem az olvasó elé, úgy, ahogyan a mágneses szalag megőrizte.

Kérdés: Birodalmi varázsló úr! Hogyan értsem azt, hogy az önök szervezete *Láthatatlan* birodalom?

Válasz: Nemzet vagyunk a nemzeten belül. Tagjaink a faji elkülönülés és a fajtisztaság eszméit vallják. Ezért bizonyos fokig körül kell bástyáznunk magunkat a saját országunkon belül is.

Kérdés: Ebből következőleg ön például nem mondhatja meg nekem, hogy hány tagjuk van?

Válasz: Így van.

Kérdés: Jó, akkor másként teszem fel a kérdést. Elárulná-e, Wilkinson úr, hogy mekkora befolyással bír a KKK az amerikai Délen és általában az Egyesült Államokban?

Válasz: 1978 óta befolyásunk ismét szüntelenül növekedőben van. 1980-ban ez már elegendő volt ahhoz, hogy téma legyünk az elnökválasztási kampányban, Carter akkori elnök és Ronald Reagan vitájában. Befolyásoltuk a választások kimenetelét, és ma is ezt tesszük. Például kiállunk azoknak a helyi bíráknak és seriffeknek a megválasztása ellen, akik támogatják a színes bőrűek jogtalan követeléseit.

(Jerry Thompson újságíró, a *Nashville Tennessean* című újság muntatársa szerkesztősége megbízásából „beépült" a Ku Klux Klanba, és másfél évig tevékenykedett ott. A következő visszaemlékezés-részlet *A Klan – a gyűlölet öröksége Amerikában* című dokumentumfilmben hangzott el: „Az egyik legijesztőbb dolog, amit tapasztaltam, a szimpatizánsok magas száma. Egy alkalommal Alabamában egy neves birminghami orvos otthonában tartottuk meg a Klan gyűlését. Hatvanan lehettünk. Utána a város közelében, Center Point határában letanyáztunk az autóúton, és sorba megállítottuk az arra jövő gépkocsikat, mondván, hogy a Klan javára gyűjtünk. Az emberek megálltak, és csak úgy hullott a pénz műanyag perselyeinkbe. Készséggel vitték a kiadványainkat is. És ezek többnyire nem kimustrált, ócska, rosszul összedrótozott farmerau-

TS-002 ..... $7.00

Kínálat az árjegyzékből:
Klan feliratú póló 7 dollárért

tók, hanem Cadillacek, Continentalok voltak, előkelően öltözött utasokkal: férfiakkal, nőkkel, öregekkel és fiatalokkal. Alig több mint három óra alatt valami ezeregyszáz dollárt gyűjtöttünk össze...")

Kérdés: Ha jól tudom, önök Reagant támogatták az 1980. évi elnökválasztáson?

Válasz: Igen, őt támogattuk.

Kérdés: Hogyan vélekedik a Ku Klux Klan Reagan elnökről és politikájáról?

Válasz: Egészében véve kedveljük mind őt, mind a politikáját. Vannak ugyan egyes területek, ahol prioritásai nem egészen azok, amelyeket mi szeretnénk látni, de én elég pragmatikus vagyok ahhoz, hogy megértsem a manőverezés szükségességét. Ezért úgy vélem, hogy az elnök megtesz minden tőle telhetőt azokon a területeken, amelyeknek mi elsőrendű fontosságot tulajdonítunk.

Kérdés: Visszatérve az önök tagságára: ki lehet a Klan tagja?

Válasz: Aki betöltötte a tizennyolcadik évét, fehér, hisz a keresztyén tanokban, és néhány más feltételnek is megfelel.

(Idézet a *Csatlakozz a Klanhoz!* című ifjúsági kiadványból: „Ha

büszke vagy fehér mivoltodra, ha javítani akarod énedet, ha a tettek embere vagy, ha életkorod a tíz és a tizenhét között van, a Klan ifjúsági csapatában van a helyed. A Klan ifjúsági programja a következő. Először, szervezd meg a fehér ifjúságot minden iskolában a faji elvek alapján! Másodszor, folytass erélyes politikát a pimasz nem fehérekkel szemben! Harmadszor, kényszerítsd rá iskolád vezetőségét, hogy adja fel a négereknek való hízelgés politikáját! Negyedszer, követelj egyenlő jogokat a fehér diákoknak! Ha a nem fehéreknek van saját önképzőkörük, a fehéreknek is legyen. Ötödször, követeljük az osztályok, majd az iskolák szegregációját: a fehérek és a feketék tanuljanak külön-külön osztályokban, azután iskolákban!")

Kérdés: Megkérhetem, Birodalmi varázsló úr, hogy jellemezze röviden a Ku Klux Klan céljait?

Válasz: Először is, ellenezzük a kommunizmust, mert a világbékére és nemzeteink szabadságára nézve az a legnagyobb fenyegetés. Másodszor, eszméink a Biblián alapulnak, ennélfogva hiszünk abban, hogy Isten úgy rendelte: a fajok éljenek külön-külön. Ezért fő célunk visszaállítani népünknek azt a jogát, hogy elkülönülhessen más fajoktól.

(Idézet a *Mit akar a Ku Klux Klan* című kiadványból: „Szervezetünk neve a görög *kuklosz* szóból származik, amelynek jelentése: *kör, kerék*. Ez a név tartalmazza a fehér [másként: árja] faj némely egyedülálló jellemzőit. A kerék az alkotókészség legjobb szimbóluma, az alkotókészség pedig a fehér faj sajátja. A kör az egység legrégebbi jelképe. A *kuklosz* vagy *ku klux* tehát ebben az értelemben annyit jelent, mint *Fehér Faji Testvériség*. Ehhez tették még hozzá a *Klan*t.")

Kérdés: Hisz ön a fehér faj felsőbbrendűségében?

Válasz: Ez túl általános fogalmazás... Tudja... hogy úgy mondjam... Jobban szeretném, ha konkrétabban tenné fel a kérdést.

Kérdés: Jó. Birodalmi varázsló úr, az ön véleménye szerint a feketék alacsonyabb rendűek, mint a fehérek?

Válasz: Intellektuálisan feltétlenül. A különféle iskolai tesztek és intelligenciavizsgálatok is ezt mutatják ki. Persze, ezek a vizsgálatok a fehér kultúra ismeretén és megértésén alapszanak, s a mi kultúránk nem az övék.

Kérdés: Wilkinson úr, megkérhetem, hogy beszéljen saját magáról?

Válasz: Középiskolát végeztem, ezután nyolc évig szolgáltam az Egyesült Államok hadiflottájában, mint hivatásos altiszt. Atomerőmeghajtású tengeralattjárón voltam rejtjelező, engedélyem volt elsőosztályú államtitkok kezelésére. Nős vagyok, két fiú apja. Negyvenéves múltam.

Kérdés: Kíváncsi lennék az ízlésére, Wilkinson úr. Ki a kedvenc írója?

Válasz: Thomas Dixon.*

Kérdés: Kedvenc zeneszerzője?

Válasz: Nem vagyok klasszikuszene-rajongó.

Kérdés: Birodalmi varázsló úr, sok baja van a Ku Klux Klannak a hatóságokkal, a rendőrséggel?

Válasz: Nem, nem. Egyik-másik városban ugyan a rendőrség megtiltja, hogy bizonyos dolgokat tegyünk, de egészében véve nagyon jó velük a kapcsolatunk, és ellenfeleink éppen arra szoktak panaszkodni, hogy a rendőrség, a bíróság, az esküdtszék velünk kéz a kézben cselekszik. Sőt azt is mondják ránk, hogy nemcsak a helyi rendőrséggel vagyunk jóban, hanem a Szövetségi Nyomozó Irodával is. Mi több, ellenfeleim azzal vádolnak, hogy az utóbbi, az FBI besúgója vagyok.

(„A Szövetségi Nyomozó Iroda belső utasítása tiltja ügynökök beépítését a Klanba vagy a szervezet tagjainak másfajta megfigyelését." *U. S. News and World Report.*)

Kérdés: Wilkinson úr, van-e a Klan-tagoknak fegyverük?

Válasz: A többségüknek van.

Kérdés: Milyen? Pisztoly, puska, géppisztoly?

Válasz: Ez is, az is.

Kérdés: Milyen céllal?

---

* „Thomas Dixon (1864–1946): amerikai (USA) író és ügyvéd. Reakciós regényei az amerikai polgárháborút követő ún. »rekonstrukciós« időszak déli négerellenes hangulatának irodalmi tükörképei voltak. Regénytrilógiája... és a *The Traitor* ('Az áruló', 1907) a hírhedt Ku Klux Klan szervezet krónikája és dicsőítése. A fehérek »faji tisztaságának« megőrzését szorgalmazó trilógia a négerséggel szemben nyíltan ellenséges vagy leereszkedő állásfoglalást tükröz." (*Világirodalmi Lexikon.* 2. kötet. Bp., 1972.)

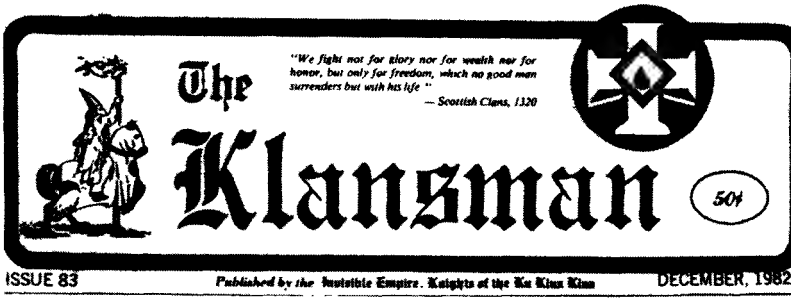

A Láthatatlan birodalom látható újságjának fejléce

Válasz: Különböző célokkal. Tagjaink között akadnak vadászok, vannak céllövők, sokan önvédelmi célból tartanak fegyvert.

Kérdés: A géppisztolyt is vadászatra tartják?

Válasz: Nem, önvédelem céljára.

(„Wilkinson úr a múlt évben egy alkalommal elegáns, egysoros, mellényes öltözetben jelent meg az alabamai Guntersville-ben egy felvonuláson. Öt fehér csuklyás, kámzsás testőre vette körül, mindegyikük Thompson-géppisztollyal volt felfegyverkezve. A rendőrség le akarta őket tartóztatni. Wilkinson úr azonban kijelentette – s ezt később igazolta is –, hogy a géppisztolyokra szóló fegyvervisselési engedélyekért darabonként 250 dollárt fizettek." *The New York Times.*)

Kérdés: Volt rá eset, hogy Wilkinson úr önvédelemre kényszerült?

Válasz: Jó néhány ilyen esetre emlékszem. Egyszer például a Connecticut államban Meridenben tíz-tizenöt perc alatt 19 rendőr és 9 Klan-tag került kórházba, úgy megdobáltak bennünket kövekkel és téglákkal a kommunisták.

Kérdés: Tehát a rendőrök a Klant védték azokkal szemben, akiket ön kommunistáknak nevez... És másutt is történt hasonló eset?

Válasz: A Mississippi államban Tupolóban is ránk támadtak. De ott már lőfegyverrel védekeztünk.

Kérdés: Wilkinson úr azt mondta, hogy sokan igyekeznek megfélemlíteni a híveit. És önök? A Klan? Sohase próbálnak másokat megfélemlíteni?

Válasz: Nem.

Kérdés: Négereket sem?

Válasz: Őket sem. Mi sohasem támadunk meg feketéket. Voltak ugyan egyes elszigetelt esetek, amikor Klan-tagok a saját szakálluk-ra jártak el, de mi mindig megróttuk őket ezért.

(„A Ku Klux Klan hadat üzent Michael Curry nyugat-virginiai metodista lelkésznek, mert az nem volt hajlandó hozzájárulni ahhoz, hogy a Klan felhívását az istentiszteleten hirdessék ki. A huszonhat éves tiszteletes először egy kést talált a székén, ezzel a felirattal: *meghalsz*. Később egymás után több ismeretlen telefonáló azzal fenyegette, hogy megerőszakolják a feleségét. Egy hétre rá azt közölték vele telefonon, hogy tíz napot adnak neki a távozásra, és ha addig nem hagyja el Smithburgöt, megölik. A lelkész elmenekült. Ez 1981-ben történt. A Szövetségi Nyomozó Iroda azóta sem találta meg a tetteseket, mivel – mint közölték – nem sérthetik meg a Klan tagjainak állampolgári jogait azzal, hogy megfigyelés alá veszik őket." *The New York Times.*)

Kérdés: Wilkinson úr azt mondotta az imént, hogy sohase akarják megfélemlíteni az embereket. Mi hát akkor a keresztégetés?

Válasz: A kereszt kivilágítása számunkra vallási szertartás. Kizárólag a saját tulajdonunkat képező területen végezzük. Azt jelképezi számunkra, hogy Krisztus megvilágította a Földet, és hogy a világosság elűzi a sötétséget.

Kérdés: De a keresztégetés – vagy az ön szavai szerint: kivilágítás – hagyományosan a feketék megfélemlítésére történt és történik. Vagy nem?

Válasz: Ez a hagyomány – ahogyan ön nevezi – csak annyiban létezik, amennyiben a sajtó kitalálta. Ez hazugság. A Ku Klux Klannak semmi köze azokhoz az esetekhez, amikor a négereket keresztégetéssel ijesztgetik. Ezt azok csinálják, akik a moziban vagy a tv-ben látták és azt hiszik, hogy így kell csinálni. A sajtó aztán felfújja, és a mi számlánkra írja.

Kérdés: Olvastam az újságokban, hogy a Klan, amely azelőtt főként csak Délen létezett, most Egyesült Államok-szerte terjeszkedik. Ön is említette Connecticut államot. Így van ez?

Válasz: Igen. Vannak tagjaink egyik óceántól a másikig, a kanadai határtól a Mexikói-öbölig.

Kérdés: Ez új jelenség, igaz?

Válasz: Nem egészen. A 20-as években a Klan országszerte nagyon erős volt. Mi most csak a hajdani befolyásunkat szerezzük vissza.

Kérdés: Miért éppen most képesek terjeszkedni?

Válasz: A fő, amint én látom, az, hogy a feketék úgynevezett egyenjogúsítására irányuló állami intézkedések kiváltják a fehérek ellenkezését. A népnek nem tetszik az, hogy egyes helyeken az állam nyomására a munkára való felvételnél előnyben részesítik a feketéket.

(A már idézett újságíró, Jerry Thompson nyilatkozatából: „Amikor a U. S. Steel bezárta birminghami üzemét és elbocsátotta a dolgozókat – ha jól tudom, ezerháromszáz munkást –, ezek az emberek kétségbe estek. Hiszen egyszer csak bezárták azt a gyárat, ahol évekig dolgoztak. Nem tudták, hogy miből fizessék a gépkocsivásárlásra és a házépítésre felvett jelzálogkölcsön következő havi részletét, nem tudták, hogy miből fog a család ennivalót vásárolni. A Klan megragadta ezt az alkalmat. Tagjai még az elbocsátás napján felkeresték a szerencsétlen embereket és ezt mondták nekik: »Nézzétek, mi tudunk nektek reményt nyújtani, visszakaphatjátok az állásotokat. Még mindig vannak a vállalatnál négerek, akiket nem bocsátottak el, mert a kormány azt mondja, hogy őket még akkor sem küldhetik el, ha frissebb a munkaviszonyuk, mint a tiétek.« Hát mi csodálni való van azon, hogy ezek a kétségbeesett emberek bedőlnek a Klan demagógiájának?”)

Kérdés: Birodalmi varázsló úr, még egy utolsó kérdés: hol lenne a feketék helye az önök által eszményinek tartott társadalomban?

Válasz: Nem szeretnék túl részletesen belemenni abba, hogy milyen is az az eszményi társadalom. Nagyon kiizzadt elmélet jönne ki ebből, és elvonná a figyelmet a tényleges céljainkról. Ami azonban mindenképpen ésszerű lenne, az az, hogy mindenkinek – fehéreknek, feketéknek, ázsiaiaknak – legyen joga dolgozni a szabad vállalkozás társadalmi rendszerében. Mindenki a saját faji közösségében élne, a saját iskolájába járna, a saját fajtájabeliekkel barátkozna, üzletelne, és mindezt anélkül, hogy a kormány beleszólna.

A puebló indiánok földjén

Indián élet '83

A bemutatkozás után névjegyet cserélünk, és helyet foglalunk a zöld posztóval borított tanácskozóasztal két oldalán. Az innensőn mi (egy francia, egy japán és egy magyar újságíró), velünk szemben a *zunyi* indián törzs tanácsának három tagja: Roger Tsabetsaye kincstárnok, megbízott kormányzó, Charles Hustito bíró és Rita Lorenzo asszony tanácstag.

A beszélgetés angolul folyik. Házigazdáinknak csak a nevük spanyol (ezt a korábbi gyarmatosítóktól örökölték), anyanyelvük zunyi, és kis akcentussal, de egyébként kifogástalanul beszélnek az Egyesült Államok hivatalos nyelvén: angolul. Külsejük nem emlékeztet sem a múlt századi indiánregények hőseiére, sem azokéra a kirakatindiánokéra, akikkel New York-közeli vagy floridai idegenforgalmi rezervátumokban volt alkalmam találkozni. Hajviseletük, öltözékük európai, talán csak a férfiak nyakkendője szokatlan. Cipőpertliszerű zsinór, amelyet sajátos motívumokkal díszített, öklömnyi fémkarika – türkizberakásos ötvösmunka – fog egybe. Ugyanilyen motívumokat tartalmazó ékszer a tanácstagasszony lánca és gyűrűje, valamint a férfiak jókora derékszíjcsatja is. A színek és a motívumok alapján Amerika-szerte jóformán bárki, nem szakértő is azonnal felismerné, hogy zunyi munka. Ennek a *puebló indián* törzsnek a tagjai messze földön híres ékszerészek, akik őrzik az ősi mintákat.

A *pueblo* szó spanyolul annyit tesz, mint falu. A XVI–XVII. században idáig eljutó *konkvisztádorok* azokat az őslakosokat nevezték el puebló indiánoknak, akik nem nomád, hanem megtelepedett, mezőgazdasággal foglalkozó, falvakban élő törzsekhez tartoztak.

Új-Mexikó államban (amelyet az Egyesült Államok a múlt század közepén háborúval hódított el déli szomszédjától) tizenkilenc ilyen puebló van. Lakosaik száma összesen 40 000 fő. Minden pueblóban más és más törzs lakik, más és más – egymással gyakran nem is rokon – nyelven beszél. Egyikükről-másikukról a régészeti leletek alapján megállapítható, hogy már legalább ezer esztendeje

PUEBLO OF ZUNI

P.O. BOX 339
ZUNI, N.M.
87327

Bus. (505) 782-4481
Res. (505) 782-4713

CHARLES HUSTITO
Councilman

Charles Hustite zunyi bíró és tanácstag névjegye

élnek ezen a vidéken – a Sziklás-hegység nyúlványai között –, amelyet az Egyesült Államok kormányával kötött szerződés alapján rezervátumként számukra kijelöltek. Az amerikai indiánok nagyobbik része nem ősei földjén él, mert a múlt században a Mississippitől nyugatra elterülő síkságokra kellett áttelepülniük. Az Egyesült Államok lovassága gondoskodott róla, hogy ezt megtegyék.

Amikor az európaiak megjelentek Amerikában, az indiánok száma (a jelenlegi Egyesült Államok területén) mintegy 2,5 millió volt. A gyarmatosítók elűzték őket földjeikről, elpusztították létfenntartásuk alapját: a bölényeket. Megismertették az indiánokat a tüzesvízzel (a pálinkával), s ha nem készakarva is, de megfertőzték őket az olyan – Európában már némileg megszelídült, ám itt egész törzseket hetek-hónapok alatt elpusztító – betegségekkel, mint a tuberkulózis és a kanyaró. A szüntelenül terjeszkedő jövevények az úgynevezett indiánháborúkban ágyúval, puskával, karddal mészárolták őket. A XIX. század végén az amerikai indiánok száma már a 250 000-et is alig érte el. Az őslakosok fölé rendelt, a hadsereg kötelékébe tartozó szerv, az Indián Ügyek Hivatala nemigen bánta ezt. Hiszen jó indiánnak csak a halott indiánt mondták. A hivatal

feladata az volt, hogy kordában tartsa, ki ne engedje a rezervátumokból a leigázott törzsek tagjait.

Csupán a századforduló idején, sőt igazán csak a két világháború közti időszakban változott a helyzet, amikor az amerikai társadalomnak már saját maga, s ország-világ előtt kínossá vált a kisszámú megmaradt indián nyomorúságos helyzete. A gazdag Egyesült Államok elkezdett civilizációjából morzsákat juttatni az indiánoknak.

A kipusztulás veszélye elhárult a fejük felől, számuk ismét gyarapodni kezdett. Ma mintegy 1,4 millió indián él az Egyesült Államokban. Egy részük a 261 rezervátumban, ahol változatlanul az Indián Ügyek Hivatala gyámkodik felettük, más részük főként a Közép-Nyugat és Kalifornia nagyvárosainak nyomornegyedeiben. A hajdan hírhedt hivatal ma már a belügyminisztérium alá tartozó főhatóság, amelynek vezetőjévé hosszabb ideje csak indiánokat nevez ki a washingtoni kormány. E szerv egyik feladata, hogy segítse a bizonyos fokú önkormányzattal felruházott rezervátumok közigazgatásának, iskola- és egészségügyének irányítását.

Mindezt kísérőnktől, a hivatal körzeti felügyelőjétől, Ronald G. Toyától tudom, akinek indián neve Rétisas. Ő a közeli Jemez pueblóban látta meg a napvilágot. Félvér. Intelligens, művelt, két egyetemi diplomával rendelkező hivatalnok, és úgy tűnik: valóban szívén viseli népe sorsát. Hogy az itteni pueblók lakói minek számítják (nem tekintik-e *almá*nak, azaz a *sápadtarcú*ak szolgálatába állt – tehát csak kívül *vörös bőrű*, belül *fehér* – árulónak?), azt nem tudom bizonyosan. De azt hiszem, hogy nem. Annyi demokrácia mindenesetre van itt, hogy a jelenlétében is nyugodtan szidják az Egyesült Államok, s különösen a jelenlegi republikánus kormányzat indiánpolitikáját.

Roger Tsabetsaye megbízott kormányzó, a zunyi törzs jelenleg első embere ezt mondja a külföldi újságíróknak:

– Úgy érezzük, hogy számos olyan elgondolás, amelyet az indián önkormányzati törvény fogalmazott meg, mindmostanáig sem a gazdaságban, sem más területeken nem öltött testet. A Reagan-kormányzat egymás után csökkenti azokat a pénzügyi előirányzatokat, amelyeket az indiánok szociális ellátására, oktatására fordított eddig az állam.

A kormány gyámkodása kettős. Rétisastól tudom, hogy az indiánok az Egyesült Államok egyedüli polgárai, akik eleve ingyenes

orvosi ellátásra jogosultak. Ez nem rossz (kár, hogy meg akarják szüntetni). Ugyanakkor viszont a törzsi önkormányzat annyira korlátozott, hogy például csak anyakönyvvezetői joga van (házasságkötést végezhet), válás esetén azonban a törzsi bíróság ítélete már csupán akkor lép életbe, ha azt az Indián Ügyek Hivatala – tehát egy közigazgatási szerv – jóváhagyja.

– És gyakori a válás az indiánoknál? – érdeklődöm.

– Mindenesetre előfordul. Az élet változik. Hiszen ma már az is előfordul, hogy nőt választanak a törzsi tanácsba, ahogyan mostani házigazdáink, a zunyik is tették. Egyébként az sem ritka, hogy az asszony kezdeményezi a válást.

A leggyakoribb ok, mint megtudom, ugyanaz, ami a fehér amerikaiaknál is: a férj részegessége. A különbség viszont az, hogy az indiánok között az alkoholisták aránya sokkal magasabb. A halálozási statisztikában az *alkoholizmus* címszó alatt 100 000 lakosra számítva csaknem nyolcszor (!) annyi indiánt találni, mint fehéret. S ha már a számoknál tartunk: az indiánok között – számukhoz képest – a tüdőgyulladás, a cukorbaj és az öngyilkosság mintegy kétszer, a tbc mintegy hatszor annyi halálos áldozatot követel, mint az amerikai lakosság egészénél.

A zunyi törzs 7600 tagja egyébként viszonylag nem él rosszul. De csak viszonylag. A törzs vezetői elpanaszolják, hogy a munkanélküliség a pueblóban legalább harmincszázalékos. A hajdani mezőgazdaságot elsorvasztották. Természeti kincseik – magán a természeten kívül – nincsenek. Télen sí-, nyáron vadász- és halászparadicsomot teremthetnének itt, de ehhez szállodákat, moteleket, bevásárlóközpontot, sífelvonókat kellene építeniük. Erre viszont nincsen pénzük. Még arra sem, hogy a pueblóban készült ékszer eladására saját üzlethálózatot építsenek ki. Így aztán az ügyes kereskedők olcsón veszik meg az itteni mesterektől a nyakláncokat, gyűrűket, brossokat, fülbevalókat, és ötszörös-hatszoros áron adják el az amerikai és az európai városokban.

– Nem tudnának bankhitelt kapni az idegenforgalmi beruházásokhoz vagy ahhoz, hogy maguk szervezzék meg az ékszerkereskedelmi hálózatot? – csodálkozom.

– Semmiképpen sem – magyarázzák –, mivel a rezervátum földje, bár a törzs rendelkezik vele, mégis állami tulajdon. A zunyiknak ily módon nincs fedezetük a bankkölcsönre.

Mindamellett ebben a pueblóban, legalábbis amennyit mi láttunk belőle, nem ismerik a nyomort. A házak többsége homokkőből vagy előre gyártott panelekből épült, viszonylag tágas, villany és rendszerint folyóvíz, televízió is van bennük. (Mindez ugyan az Egyesült Államokban egészen természetes, de az indián falvakban – mint később magunk is láttuk – nem feltétlenül az.)

A pueblóban több üzlet, benzinkút, könyvtár, sportpálya, egy elemi és egy középiskola (továbbá két egyházi elemi) működik. A tanítás nyelve valamennyiben az angol. Eddig még senki sem vette magának a fáradságot ahhoz, hogy megteremtse a zunyi írásbeliséget. Ezt a nyelvet csupán a családokban beszélik (számos családban azonban már csak az öregek).

A Nagy Szellem szelleme

Amikor a pueblót végigjárva a római katolikus templomhoz közeledtünk (mert van a faluban mormon, baptista és presbiteriánus is), a megbízott kormányzó elszalajtott egy gyereket Alexért azzal, hogy a régi missziós templom ügyeiben ő ismeri ki magát a legjobban.

A fiú egy jó ötvenes indián férfival tért vissza, aki először a szabvány idegenvezető-tudnivalókat mondta el. A terméskő alapra felhúzott vályogépület 30 méter hosszú és 7 méter magas. 1629-ben épült; a hódítók elleni 1690-es pueblói felkelés után a spanyolok lerombolták. A XVIII. század elején épült újjá először, majd 1967-ben restaurálták mai formájában.

Alex bevezet a hűvös agyagépületbe, amelynek falait a bibliai jeleneteket, a Kálvária stációit és a szenteket ábrázoló képek fölött nem is egyszerűen *világi,* hanem kifejezetten *pogány* festmények díszítik. Sastollkoronát, maszkot viselő vagy vörösre festett arcú indiánokat mutatnak ősi vallásuk gyakorlása közben. Kétoldalt zunyi motívumos szőnyegek borítják a falat, rajtuk kitömött bölényfejek.

Hát ez meg hogyan lehetséges?

Alex, akiről kiderül, hogy fiával együtt ő festette a freskókat, elmagyarázza, hogy akárhány férfit gyilkoltak is meg, üldöztek a Nagy Szellem imádásáért a spanyol hódítók (később az amerikaiak), magát az ősi vallást nem tudták megölni. Az indiánok egy része

nyíltan csak ezt gyakorolja (ma már szabadon teheti), viszont a többiek is jobbára csak formailag katolikusok vagy valamely másik Krisztus-hívő egyház tagjai. Egyik nap misére járnak, gyónnak, áldoznak, másnap azonban indián vallási titkos társaságuk összejövetelén vesznek részt.

– És mit szólnak ehhez a papok?

– Mit tehetnének? Tudomásul veszik. Szerencsés esetben, és ha ők maguk derék emberek, akkor esetleg rájuk is hallgat annyira a nép, mint a varázslókra.*

És Alex, meg a törzs vezetői mindjárt meg is invitálnak, hogy tekintsük meg este a zunyik nagytáncát. Erre – mint Rétisas elmagyarázza – ritkán hívnak meg kívülállót. Más törzsbeli indiánt esetleg igen, de fehér embert jóformán sohasem. Módosítjuk hát programunkat, és maradunk a pueblóban...

Késő délután van, még tűz a nap, amikor megérkezünk a falu *plazá*jára. Négy jókora, lapos tetejű ház között húzódik ez az alig udvarnyi, poros főtér. Több száz főnyi közönség várakozik itt. A házak elé kihordott székeken csaknem kizárólag idősebb asszonyok ülnek, nagy mintás, majdhogynem cigányos kendőkbe burkolódzva, részben még az arcukat is elfedve, úgy, ahogyan mohamedán országokban láttam a nőktől. A lapos háztetőkön legalább három sorban (az elsőben a lábukat a mélybe lógatva, a másodikban – kerti székeken ülve, és leghátul: állva) a fiatalok és a férfiak foglalnak helyet. A fiúk és a lányok farmernadrágot, edzőcipőt, pulóvert vagy anorákot viselnek, a férfiak fején jobbára az a fajta óriáskarimás cowboykalap billeg, amelynek viselete az amerikai Nyugaton – részben még a nagyvárosokban is – teljesen általános.

Távolról dobszó és elnyújtott ének hallatszik, a háztetőkön szájról szájra jár egy szó, ami nem lehet más, csak az, hogy *jönnek*.

Néhány perc múlva huszonnégy maskara vonul be a plazára. Fejükön a csaknem a derekukig érő tolldísz (a tollak itt nem színesek: alul világosak, fent sötétek), arcukon ijesztőre festett maszk, felsőtestük vagy meztelen, vagy hímzett ing borítja, deréktől lefelé szoknyaféleséget viselnek, a lábukon mokasszin. Jobb kezükben

---

* Szolid forrásban olvastam, de azért így is kissé kétkedve adom közre, hogy a pueblós indiánok nagy tisztelettel övezik, mintegy patrónusuknak tartják Magyarországi Szent Istvánt, a mi I. István királyunkat.

nyíl vagy dárda, egy férfinak – kard, baljukban valami rumbatökféleség. A „zenekar" mindössze egyetlen dobosból áll, az veri a szerszámot órákon át. Ennek ütemére megy az egész tánc. A résztvevők néha – mintegy panaszos fejhangon – énekelnek is hozzá, azután hosszú ideig csak a bal kezükkel rázott rumbatökök csörgése felel a dobra.

Megjelenik még két táncos: egy felnőtt és egy gyerek. Mindketten kitömött bölényfejet húztak a saját fejükre. A vadászok (vagy harcosok?) hol körültáncolják őket, hol őket is beveszik a sorba. A táncosok egyébként lassú, néha ijesztően, fenyegetően lassú mozdulatokkal mozognak, topognak a porban, az öregebbek alig-alig emelgetik a lábukat. Hát persze, órákon át nem is lehetne másként bírni.

Egyáltalán nem világos számomra a bölények szerepe. Nem fenyegetik a harcosokat, de azok sem őket. A bölény itt szemmel láthatólag nem totemállat, de a végén sem ölik meg.

Megpróbálunk felvilágosítást kérni a tánc értelméről, a jelképekről a mellettünk lecövekelt törzsi tanácstagtól (aki nem utolsósorban arra vigyáz, hogy ne fényképezzünk, mert azt kategorikusan megtiltották). A mindaddig és a későbbiekben is nyájas, barátságos férfi egész nyersen ránk ripakodik:

– Erről nem illik kérdezősködni!

Közben a nap korongja lebukik a hegykoszorú mögé. Mindinkább hűvösödik. Az asszonyok egészen beburkolódznak kendőjükbe, a férfiak felhúzzák a villámzárat anorákjukon. Itt, 2500 méterrel a tengerszint fölött hidegek az éjszakák. A félhomályt felváltó sötétséget csak néhány gyönge villanylámpa fénye enyhíti, ám a tánc egyre folytatódik. A táncosok mind gyakrabban vonulnak át az előudvarba afféle pihenőre. Ez alatt maszk nélküli, bohócosra festett arcú, komikusan öltözött férfiak veszik át a commedia del'arte színpadát. Az iménti táncot parodizálják, ijesztgetik egyik gyáva társukat (aki addig hetvenkedik az álbölénnyel szemben, amíg egy léggömböt pukkasztanak el rajta hátulról, mire halálra rémül), tréfálkoznak, rigmusokat mondanak a lányokra. A háztetőkről tízés huszonötcenteseket dobál nekik a közönség. Visszatérnek az íjas, dárdás harcosok; a komédiások egy darabig velük együtt mozognak, azután visszahúzódnak.

Már jó félórája fent vannak a csillagok, amikor a táncnak vége szakad.

Az egyik törzsi tanácstag közeli házába invitálnak vacsorára. Sötét ruhába öltözött, méltóságteljes indián matróna – az édesanyja – fogad bennünket az előszobában. Mindnyájunkkal kezet fog, néhány üdvözlő szót szól hozzánk kifogástalan angolsággal, azután visszavonul.

A jómódra valló ház berendezése, bútorzata európai, a koszt mexikói. Házigazdánk (egyébként kereskedőember) csak annyit hajlandó elárulni az este látottakról, hogy az rituális tánc volt: az indiánok ezzel fejezték ki hódolatukat a Nagy Szellemnek, a Nap- és a Holdistennek meg a többi istenségnek. Ne haragudjunk, többet nem mondhat. Legfeljebb még annyit, hogy a maszkját mindenki maga festi, és hetekig dolgozik ezen. A táncot is sokáig próbálják, magától értetődően teljes titokban. Egyébként egy-egy ilyen tánc résztvevői – természetesen csak férfiak – titkos vallási társaságokba tömörülnek. (Ez még a spanyolok alatt alakult így ki, amikor üldözték a régi vallást és táncot.) Az ő személyük is titok.

A harmadik pohár házigazdánk nyelvét is megoldja. Elárulja, hogy a nagy bölény ma este Alex, a festő volt, aki maga is tagja egy titkos társaságnak.

Távozáskor veszem észre, hogy az ajtófélfán feszület lóg.

Főváros a lyukas sziklánál

Hatalmas, Gellért-hegynyi sziklák közötti völgyekben, vízmosásokban kanyarog az autóút, mind feljebb és feljebb. Már a legnépesebb amerikai indián törzs, a *navahók* földjén járunk. Ez a rezervátum, amelynek területe hazánk területének mintegy kétharmada, három szövetségi állam – Új-Mexikó, Arizona és Utah – határvidékén fekszik.

Nagy ritkán egy-egy kisebb falun hajtunk át. A házak fából épültek, s többnyire nagyon kicsik, legfeljebb egyszobásak lehetnek. Villanyvezetéket ugyan valamennyi faluban látunk, de a házakba nem mindenütt van bevezetve. Szemmel láthatólag (s ez különösen az amerikai településekhez szokott szemünknek tűnik fel) szegény vidék ez. Pedig a föld alatt óriási kincsek rejlenek errefelé. Közismert, hogy a navahó rezervátumban óriási uránlelő-

helyek húzódnak, a külszíni szénbányákat pedig magunk is látjuk; néhol közvetlenül az út fölött dolgoznak az őskori hüllőkre emlékeztető gigantikus exkavátorok.

Szaporodni kezdenek a házak, az út is kiszélesedik. Egyik oldalon jókora üzletház, vele szemben iskola és óvoda áll. Egy kanyar után meglepő, valószínűtlen látvány tárul a szemünk elé: egy magában álló jó nyolcvan-száz méter magas szikla, amelyen akkora lyuk tátong, hogy akár egy autóbusz is átférne rajta. Mint megtudjuk, erről kapta nevét ez a település, a navahók rezervátumának „fővárosa", Window Rock (magyarul: Ablak-szikla).

A törzstanács elnöke, Peterson Zah fogadna bennünket, de éppen a navahó nagytanács ülésén van elfoglalva. Ez a 86 tagú testület általában évente négyszer ül össze. Épülete korszerű, s egyben stílszerű is: külsejét tekintve indián sátrat, wigwamot formál, de persze sokszorta nagyobb, s akárcsak más parlamentekben, félkör alakban elhelyezett padsorokban ülnek a tanácstagok, mögöttük a közönség. Az elnöklő Zah előtt az Egyesült Államok, Arizona állam és a navahó törzs zászlaja áll az elnöki asztalon. Két napirendi pontot tárgyalnak: az iskolaépítést és a törzsi alapszabályzat módosítását. A javaslatokat, előterjesztéseket írásban is elkészítették, sőt lesokszorosították, mi is kapunk egy-egy angol nyelvű példányt. A szónokok többsége egyébként angolul beszél, néhányan azonban a törzsi nyelven szólalnak fel. (Mint később megtudom: az öregek egy része jóformán nem beszél angolul, néhány fiatal viszont már alig töri a navahó nyelvet.) Éppen ezért minden elhangzó szót tolmácsolnak, sőt Zah, amikor felszólal, majd egy-egy közbeszólással él, saját magát fordítja. A tanácstagok között mindössze egy asszonyt látok.

A nagytanács ülése folytatódik, bennünket pedig John Chapela, a törzs szóvivője „vesz kezelésbe". Elmondja, hogy a rezervátumban élő navahók száma megközelíti a 150 000-et. (Tízszer annyian vannak, mint az utánuk következő legnépesebb törzs.) A navahók eredetüket tekintve nem pueblói indiánok, de mivel régen élnek ezen a földön, nagyjából mégis odaszámítják őket.

Mint a legnagyobb indián *nép* (inkább ezt a szót használják a *törzs* helyett), kialakították az írásbeliségüket, néhány könyvet le is fordítottak navahóra, mégis inkább csak szóban él e nyelv. Kevés rádióműsort sugároznak az anyanyelvükön, de újság nem jelenik

meg navahóul. Az iskolákban ugyancsak angolul folyik a tanítás, csak a kétéves főiskolájukon foglalkoznak nyelvükkel és folklórjukkal. A szóvivő szerint sok a gond az iskolákkal; a 15-18 éveseknek egynegyede még mindig analfabéta, pedig a középiskola elvégzése *elvben* náluk is kötelező. Mivel azonban mind kevesebb pénzt kapnak a kormánytól az iskolák fenntartására, ez a helyzet aligha fog javulni.

A rezervátum anyagi gondjairól a nagytanács üléséről irodájába visszasiető törzsi elnök ad bővebb tájékoztatót. Jó negyvenes szemüveges férfi, haját rövidre vágva (tehát nem indián módra) viseli. Mindenekelőtt végigvezet a hivatalán. A titkárságon és a pénzügyi osztályon a lányok komputerterminálóknál dolgoznak. Magának Zahnak a tágas dolgozószobájában feltűnően szép, modern s egyben indián motívumokkal díszített garnitúra áll.

– Egyetlen fillért sem adtunk ki a bútorra közpénzből. Magam faragtam az egészet – siet közölni az elnök.

Közismert ugyanis, hogy elődje, Peter MacDonald – aki tizenkét éven át kiskirályként és az Indián Ügyek Hivatalának jóembereként üldögélt az elnöki székben – nagyon szeretett reprezentálni, rengeteg pénzt költött ilyen célokra, meg reklámra. (Néhány régebbi kiadványuk, amelyekből mi is kaptunk, olyan papíron, kiállítással készült, mintha a Fehér Ház vagy az Exxon bocsátotta volna ki őket.) Peterson Zahot nem sokkal látogatásunk előtt „népbarát" programmal választották meg törzsi elnökké. Választási kampánya során egy ócska Volkswagen-busszal járta a rezervátum területét, s ma is egy ütött-kopott gépkocsit használ. A nagy újságok elég sokat írtak erről. Eredetileg egyébként ács volt, meg – mint elmondja – hobbija is a műbútorasztalosság. Később tanítóképző főiskolát végzett, és hosszabb ideig jogsegélyszolgálatot vezetett a rezervátumban.

A jogok érvényesítése politikai programjában is központi szerepet tölt be. Amerika-szerte ugyanis arra panaszkodnak az indiánok, hogy a szövetségi kormány még azokat a szerződéseket sem tartja be, amelyeket a múlt században írt alá az egyes törzsekkel. Zah a navahókkal kötött egyenlőtlen megállapodások újratárgyalását, azaz felülbírálatát akarja elérni.

– Jelenleg a rezervátum lakosságának 60-70 százaléka van munka nélkül – mondja. – Valamivel ugyan kevesebb, mint tavaly, de így

is rettentő sok. Az egy főre jutó jövedelem az országos átlagnak csak az egynegyede.

– Érthetetlen – vetjük közbe. – Hiszen a rezervátum területén szenet, uránt, kőolajat termelnek ki. Itt nem akad munka? És különben is, önök adják ki a koncessziókat...

– Csakhogy azelőtt nem mindig kötöttük ki, hogy ezeken a munkákon milyen százalékban kell helyi lakosokat alkalmazni. Ami pedig a kitermelési jogokat illeti, hadd említsek csupán egyetlen példát. Minden tonna szén kitermelése után a bányavállalat 15 centet fizet nekünk, maga pedig 20 dollárért adja a szén tonnáját az erőműveknek. Ezen akarunk mi változtatni.

A navahó törzs belpolitikai villongásairól beszámoló újságok nemegyszer céloztak arra, hogy a navahók előző elnöke éppen a bányavállalatokkal kötött szerződéseken gazdagodott meg, pontosan azon, amin a törzs elszegényedett. *Koldusok saját földjükön* – ezzel a címmel közölt róluk korábban riportot a konzervatív tőkés körök hetilapja, a *U. S. News and World Report* is, amely elismerte, hogy az indiánok szegénysége főleg az állammal és a tőkés monopóliumokkal kötött szerződéseik következménye. Éppen ezért keltett általános felháborodást 1983 elején – nemcsak az indiánok körében – James Watt belügyminiszter „tréfásnak" szánt kijelentése, amely szerint az indián rezervátumok súlyos gazdasági helyzete a szocializmus csődjét illusztrálja. Az indián ügyeket is felügyelő miniszter a törzsi közösségekre és a szociális, egészségügyi segélyekre utalt. Wattnak végül annak rendje és módja szerint bocsánatot kellett kérnie, a szövetségi támogatást azonban azóta is fokozatosan csökkentik.

A törzs új elnöke a szerződések újratárgyalásán kívül még egy nagy fába kívánja vágni a fejszéjét. Meg akarja oldani a navahók és a *hopik* hagyományos területi vitáját. Ezt a szót mi használtuk. Peterson Zah felcsattant:

– Miért hagyományos? Kinek a hagyománya ez? Csak azé, aki éket akar verni közénk, hogy saját, indián konfliktusainkkal legyünk elfoglalva.

A két szomszédos rezervátum mintegy 8000 négyzetkilométernyi terület hovatartozásáról vitatkozik évtizedek óta.

– Meg fogunk állapodni hopi testvéreinkkel – mondja Zah. – Ha kell, engedni is hajlandók vagyunk. Ha szükséges, bizonyos fokú

lakosságcserét is végre lehet hajtani. Barátokként fogjuk megoldani, eltüntetni a régi viszályt, és nem kérjük hozzá a Kongresszus vagy a bíróság segítségét. A legutóbbi időben kétszer sikerült együttesen fellépnünk a hopikkal, és ennek eredményeképpen márris kiharcoltuk a szövetségi kormánytól egy középiskola és egy 70 kilométer hosszú, mindkét rezervátumot érintő autóút felépítését.

Úgy látszik, ez az a program, amelyért Zahot támogatják vérei.

Az indián, akit David Eisenbergnek hívnak

Útban a nevezetes Taos pueblóba, két (nem pueblló) indián rezervátumban állunk meg. Először az Arizona állambeli Ignacio községben, amely az 1125 tagú *déli ute* törzs központja. Elég jómódúnak látszó törzs ez, amely Utah államnak a nevét adta. Gazdagok természeti kincsekben (s viszonylag kevesen jutnak a nagy szén-, olaj- és földgázvagyonra), és szarvasmarhát is tenyésztenek.

A törzsi tanácselnök kilencedmagával fogad: az egész testület (két tagja nő) kollektívan nyilatkozik és ajándékoz meg bennünket *A déli uték története* címet viselő, kemény kötésű, több mint száz oldalas könyvvel, amelyet saját költségükön írattak és rendeztettek sajtó alá. Valamennyien alá is írják. (Egyikük, akinek az aláírását nem tudom kibetűzni, ezt jegyzi be: *Legyen veled a Nagy Szellem!*)

Elmondják, hogy a rezervátumból huszonöt fiatal tanul egyetemen a törzs ösztöndíjával: mérnökök, tanárok lesznek. Jelenleg a községi iskolában csak fehér tanárok tanítanak, de a törzs öregei igyekeznek a gyerekeket külön oktatni anyanyelvükre. Nemrégiben dolgozták ki a ute ábécét, könyvet még nem nyomtattak ezen a nyelven.

A beszélgetés minduntalan visszakanyarodik a törzs egyik fő büszkeségére: tavaly egy ute leányt választottak meg Miss Amerikának.

Az Új-Mexikó állambeli Dulce falu a *hikarilja* apacs indiánok rezervátumának központja. A törzs életéről itt is a hivatalos szóvivő, egy Arnold Cassador nevű, harminc év körüli, haját copfba fonó, kordbársony farmernadrágot, csizmát és sokdioptriás szemüveget viselő fiatalember beszél. 2200-an élnek a rezervátumban,

amelynek lakói máig is kosárfonó-művészetükről híresek. Innen a nevük is. (*Jicarilla* – ejtsd hikarilja – spanyolul annyit tesz, mint kosárka.) Közeli rokonaik, a *meszkalero apacsok* az állam túlsó sarkában élnek.

A hikarilják földjén is van földgáz és kőolaj, amelynek kitermelése után csordogál némi jövedelem a törzsnek. Munkalehetőséget azonban főként csak a városokban találnak a fiatalok, s mind többen mennek el oda, igaz, egyesek közülük vissza is térnek. Ebben a rezervátumban a lakosság egyötöde van csak munka nélkül, mert elég sokan dolgoznak az idegenforgalomban. A szóvivő – s egyben sajtó- és propagandafőnök – mindjárt át is nyújt egy teljesen profi módon összeállított színes prospektust, amelyben a hikarilja apacs törzs sport- és halászati osztálya (postacím, telefonszám) kiváló halászati, vadászati, vadevezős, természetjáró lehetőségeket kínál az érdeklődőknek, a kempingek, a motelek listájával, és a halász-vadász engedély kiállításának, a trófeakilövés módjának leírásával.

Mindez viszonylag kiegyensúlyozott életszínvonalat nyújt a törzsnek. A házakban mindenütt van villanyvilágítás, s az otthonoknak mintegy a háromnegyedében legalább fekete-fehér, de jó néhány családban színes televízió is.

Két rezervátum között a gépkocsiban van időm eltöprengeni a látottakon, hallottakon. Azok után, amit az amerikai Fenimore Cooper, a német May Károly (Karl May) vagy a magyar Fehér Szarvas (Borvendég Deszkáss Sándor) műveiből gyermekkoromban összeolvastam, némileg kiábrándítóan hat, hogy a mai indián ló helyett dzsipen jár, hogy az apacs törzsnek szóvivője van, s hogy ősi vadászösvényeiket profitszerzési célból megosztják a sápadtarcúakkal.

Megjegyzem, az említett írókra haragszanak az indiánok. Vagy legalábbis a barátaik, mivel feltételezem, hogy a rezervátumok lakóinak a 99 százaléka még csak nem is hallott róluk, kivált May Károlyról, akinek a műveit alapvetően a német nyelvterületen és a volt Osztrák–Magyar Monarchia országaiban ismerik csupán. Van viszont New Yorkban egy Arlene B. Hirschfelder nevű hölgy, az Indián Ügyek Szövetségének egyik vezetője, aki tudományos alapon kutatja, hogy milyen elképzelés él a köztudatban az indiánokról. Több tanulmányban fejtette ki, hogy hogyan befolyásolta az európaiak indiánképét Cooper és nyomában May Károly, akik

szerinte hamis színben állították be Amerika őslakosait. Vagy abszolút nemeslelkűnek, vagy abszolút gonosznak, de mindenképpen primitívnek, vadnak, a fehérekhez képest alacsonyabbrendűeknek ábrázolták őket.

Kicsit meglepett ez az értékelés. Rám ugyanis éppenséggel erről a két íróról ragadt át az indiánok tisztelete, ahogyan Harriet Beecher Stowe, a *Tamás bátya kunyhójá*nak szerzője oltotta belénk az együttérzést az amerikai négerek iránt. Ezzel szemben a mai amerikai polgárjogi mozgalmak képviselői nagyon haragszanak az írónőre, és az uralkodó réteggel együttműködő négereket nevezik megvetőleg *Tamás bátyák*nak.

Meggyőzőnek érzem viszont azt a felmérést, amelyet Arlene B. Hirschfelder a mai fehér amerikaiakban élő indiánképről végzett. Ezt még mindig a Buffalo Bill-féle cirkusz vademberei határozzák meg. Már az ábécéskönyvek *i* betűjénél is ez áll: *i-indián.* Az illusztráció sastollas, tomahawkos, vagy lovon ülő indiánt ábrázol, holott a mai amerikai indiánnak inkább gépkocsija van, tomahawkot maga is csak a játéküzletek kirakatában lát, és tolldíszt csupán a rezervátumban visel, ott is évente legfeljebb egyszer-kétszer az ünnepi és a vallási táncok alkalmával.

Milyen hát a mai indián?

Az egyik leginkább hagyományőrző pueblóban, a Colorado állam határán elterülő Taos rezervátumban megismerkedtem egy huszonhét éves fiatalemberrel, a törzsi tanács tervosztályának vezetőjével. Farmeröltöny volt rajta, haját – törzse szokása szerint – egyetlen vastag copfba fonva hordja, jobb fülében gyöngy fülbevalót visel.

A neve David Eisenberg. Indián nevét nem volt hajlandó elárulni. Félvér. Édesapja Németországból, a náci üldözés elől menekült az Egyesült Államokba, majd mint amerikai katona egy közeli új-mexikói légitámaszponton szolgált, ott ismerkedett meg David anyjával, aki *taosz* indián lány volt. A fiatalember a 35 000 hektár területű rezervátumban született, anyai nagyszülei nevelték. Az Egyesült Államok egyik legelőkelőbb felsőfokú tanintézetében, a Stanford Egyetemen tanult – törzse és az egyetem ösztöndíjával – politikai tudományokat, majd visszatért rezervátumába.

Ömlött belőle a szó, amikor népéről beszélt, szűkszavú lett azonban, amikor magáról kérdeztem:

– A nagyszüleim, akik neveltek, nagyon gyöngén beszélnek angolul. Úgyhogy a taosz indiánok nyelve, a *tewa* lett az anyanyelvem, és amikor iskolába mentem, csak azt beszéltem. A hagyományok szellemében, azok tiszteletére neveltek. A természet volt a játszóterünk. Az indián szülők – bizonyos keretek között – nagy szabadságot és önállóságot adnak gyermekeiknek.

Megkértem Davidet, hogy fejtse ki bővebben e hagyományok lényegét. Erre azonban még szűkszavúbb lett, s csak ennyit mondott:

– A taosz indiánok hűségesen őrzik hagyományaikat. Éppen ezért szigorú titokkal veszik őket körül, akárcsak hitüket. A törzs vallása, világképe a földművelő életformán alapszik. Ne haragudjék, ennél többet nem mondhatok...

– Mióta élnek itt a taosz indiánok? – kérdeztem.

– Törzsünk mintegy ezer éve lakik ezen a vidéken. A jelenlegi falu 600-800 esztendeje épülhetett.

A magas fallal körülvett jelenlegi faluban tehát már jó félezer esztendővel Kolumbusz előtt földet műveltek és emeletes házakban laktak a taosz törzs tagjai, vagyis akkor, amikor számos, ma fejlett kultúrával bíró európai nép még félig vagy egészen nomád, állattenyésztő életmódot űzött.

Éppen e házak kedvéért látogat ide évente sok ezer érdeklődő, turista.

Két, három, négy és még több emeletes, valósággal várszerű épületek ezek. Vályogtéglából épültek, itt-ott gerendák is viselik a terhet. Egészen kis, üveggel vagy hártyával ellátott ablakok vannak a falban, főként csak a felső emeleteken. Lépcső nincs a házakban, csupán külső létrákon lehet feljutni az egyes emeleti teraszokra, majd onnan tovább. Utána a létrát felhúzzák.

Ezekbe az agyagerődökbe húzódtak vissza a földművelő, kukoricatermesztő taosz indiánok az évszázadok során mindig, amikor nomád ellenségeik – az apacsok, a navahók vagy a *komancs*ok – megtámadták őket. De itt védekeztek – és meglehetősen sokáig – a spanyolok ellen is, amikor azok a XVII. század végén kirobbant Puebló-lázadás leverésére büntető expedíciót indítottak. Viszonylag rövid idő alatt csupán a korszerű tüzérséggel támogatott amerikai gyalogságnak sikerült bevennie a falut 1847-ben. Abban az esztendőben az indiánok már a mexikói parasztokkal együtt lázad-

tak fel az új hódítók – az Egyesült Államok – ellen. Az amerikai katonák nem sokat teketóriáztak: lerombolták a templomot, feldúlták a temetőt, és a lázadásban részt vett indiánoknak térdből levágták az egyik lábát.

A szétvert templom romos tornya máig is az esztelen pusztítás mementójaként mered az égnek annak a temetőnek az egyik végén túl, ahol nagyon sok sírfeliraton tüntették fel, hogy a második világháború veteránja nyugszik alatta. A századforduló táján épült Szent Jeromos-templomban – akárcsak a zunyiknál – pogány szimbólumok is láthatók. Például indián módra ábrázolt napok veszik körül a feszületet.

Ez a római katolikus templom zárja egyik oldalról azt a tágas karéjt, amelyet a több emeletes ősi lakóházak képeznek a pueblo közepén. A törzs tagjainak nagy része ma is ezekben a sötét, villany, folyóvíz és csatornázás nélküli vályogerődökben lakik. Petróleumlámpával világítanak, s a vizet a falu közepén átfolyó patakból merik. A törzs öregei nem bánják a villanynélküliséget. Azt mondják: legalább a televízió nem hatol be a rezervátumba, és nem gyorsítja fel az ősi hagyományok elvesztésének folyamatát.

A sok száz éves, egészségtelen, a civilizáció áldásait nélkülöző épületek fenntartása persze alapvetően gazdasági okokkal magyarázható. A törzs tagjainak egyszerűen nincs pénzük arra, hogy korszerűbbeket építsenek. A 30-as évekig művelték a földet. Azután a kormány szociális programjai elsorvasztották ezt (annyi jövedelmet, mint a primitív földművelés, a segélyek is juttattak az indiánoknak), de mást nem nyújtottak helyette. A számottevő idegenforgalom főként a rezervátumhoz tartozó, de amerikai-spanyol városrész lakóinak hoz jövedelmet, miután a szállodák, éttermek s jórészt az ajándéküzletek is ott működnek.

A taosz törzs minden második tagja munkanélküli. Éhen nem halnak, mert a kormány juttat nekik némi szociális segélyt, de csak tengődnek, és alig van reményük arra, hogy sorsuk jobbra fordul. A talajtalanság, a bezártság érzése mellett talán ez a fő oka (mind itt, mind más törzseknél) a rendkívül elterjedt alkoholizmusnak, a nagyszámú öngyilkosságnak, annak, hogy míg az Egyesült Államok dicsekedhet a világon az egyik legmagasabb átlagéletkorral (75 év), az amerikai indiánok átlagosan még mindig csak negyvenkét évet élnek.

A fiatal nemzedék különféle módokon igyekszik segíteni népe sorsán. Van, aki erőszakos, vagy legalábbis radikális eszközökkel próbálja kiharcolni a kormánytól az indiánokat megillető jogokat. (Washington nagyon keményen üt vissza. Leonard Peltier északdakotai indián vezetőt például abszolút kétes bizonyítékok és egyetlen – mint később kitűnt: hamis – tanú vallomása alapján emberölés vádjával életfogytiglani börtönre ítéltek, majd a fegyintézetben megpróbáltak végezni vele. Az ugyancsak dél-dakotai Pine-Ridge rezervátumban az 1975-öt követő három esztendő alatt állítólag az Amerikai Indiánok Mozgalmának hatvanhét tagját ölték meg a hatósági emberek.) Mások tisztán a politikai harcot helyezik előtérbe. Eddig azonban nemcsak a washingtoni Kongresszusba, de még Új-Mexikó állam törvényhozásába sem tudtak behozni egyetlen indián képviselőt sem. Megint mások az indián vagy nem indián magántőke (sőt, a navahók a japán tőke) beruházásai révén szeretnék felvirágoztatni rezervátumaikat.

David Eisenberg a második és a harmadik módszer valamiféle kombinációjának híve. Úgy véli: az indiánoknak is szükségük lenne egy Martin Luther Kingre, aki egyesítené és harcba vinné őket azért, hogy nekik, Amerika bennszülött őslakosainak is – ha már nem ősi jussuk, hát egyszerűen az igazságosság alapján – olyan életük legyen, mint földrészük kései jövevényeinek.

A gazdag kikötő nyomorúsága

Puerto Rico a Borbély évében

A hajdani dominikánus kolostor udvarát zsúfolásig megtölti a kis részben székeken helyet foglaló, de jobbára csak álldogáló közönség. A színpadon egymást váltják a népi együttesek. Gitárral, ütő- és rázóhangszerekkel kísérik a Puerto Ricó-i dalokat.

A négy és fél évszázada épült rendház ma a művészet palotája. Feladata a nemzeti kultúra kincseinek őrzése, de azért fél szemmel az idegenforgalomra is kacsintanak. Most is a közönségnek legalább a fele amerikai vagy nyugat-európai turista. Ők azok, akik többnyire behúzódnak az árnyékos kerengőbe, ahol legfeljebb 30-31 fokos lehet a hőség, ami mindig soknak, decemberben azonban egyszerűen elviselhetetlennek tűnik.

A Puerto Ricó-i főváros, San Juan magja, ahol e kolostor is áll, a nyugati félteke egyik legrégebbi települése. 1521-ben alapította a spanyol José Poncé de Leon, aki huszonnyolc esztendővel azelőtt Kolumbusz Kristóffal együtt lépett első ízben e karibi szigetre (a Nagy-Antillák legkisebbikére), ahol is – a krónikák szerint – így kiáltott fel: *¡Que puerto rico!* (Milyen gazdag kikötő!) És lőn a gyarmat neve *Puerto Rico.*

A gazdag kikötőben – amint az imént eljöttem előtte – két hatalmas fehér óceánjáró simult a partfalhoz. Egy-két napra pihennek itt meg, mint teszik a karibi szigetvilág más kikötőiben is, hogy a *cruise* (tengeri luxusutazás) résztvevői megismerkedhessenek a helyi nevezetességekkel.

A kikötő környékét éppen ezért itt nem matrózkocsmák, hanem teknőcpáncélból készült disztárgyakat, ezüstszobrocskákat árusító ajándéküzletek töltik meg.

A szűk utcácskák több száz esztendős, gyönyörűen felújított házai, az angol kalózok ellen épített két parti erőd, köztük a vadon nőtt pálmákkal, a gótikus Szent József-székesegyház – mindez középkor végi spanyol, tehát mór elemeket is magába ötvöző stílusban – azt az érzést kelti a jövevényben, hogy egy egészen másik világban jár.

A házak azonban nem múzeumok: ma is laknak bennük. A kö-

zöttük meghúzódó parányi parkban naphosszat meglett korú férfiak dominóznak (a kikötő közelében, az utcára kirakott asztalkákon ugyanígy sakkoztak) vagy ülnek a kerítés tövében szótlanul. Ráérnek. Nem találnak munkát. Vagy talán nem is keresnek. Ők is egy másik világban élnek. És ha érzik is, hogy jóformán csak élő kiállítási tárgyak a gazdag külföldi turisták számára fenntartott spanyolamerikai szabadtéri múzeumban, nem sok ügyet vetnek rá. Évente mintegy 1 millió turista fordul meg Puerto Ricón. Ők hozzák a bruttó nemzeti termék mintegy 5 százalékát.

Az ablakokban itt-ott már fenyőgallyakat is lát az ember. Az óvárosi főtér áruháza előtt piros ruhás, fehér szakállas, kegyetlenül izzadó télapó hívogatja a vásárlókat. Nyári Mikulás a fojtó nedves hőségben. Bent, a légkondicionált üzletben sok a dolga most az eladóknak, a pénztárosoknak. Meglepő, hogy szinte valamennyien férfiak. Az elv az, hogy legalább nekik legyen munkájuk.

A feliratok – a turistaboltok kivételével – mindenütt spanyol nyelvűek. Puerto Ricóban, noha lakói amerikai állampolgárok, csak minden tizedik ember beszél jól-rosszul angolul. A Bács-Kiskun megyénél alig nagyobb szigeten csaknem három és fél millió lélek él. A népsűrűség a magyarországinak a tizenötszöröse. Pedig a Puerto Ricó-i nemzet jó egyharmada a nyomor elől, a munka, a jobb jövő reményében az elmúlt évtizedekben elvándorolt New Yorkba, Philadelphiába és az Egyesült Államok más nagyvárosaiba. Velük találkoztunk a *Barrió*ban, a Harlem keleti fertályán is.

Az Egyesült Államok az 1898-as háborúban ragadta el a spanyoloktól ezt a gyarmatukat, és bekebelezte. De vajon valóban ma is *gyarmat*-e? Az Egyesült Nemzetek Szervezetének dekolonizációs (a gyarmati rendszer felszámolásával foglalkozó) bizottsága 1972-ben elismerte Puerto Rico népének jogát az önrendelkezésre és függetlenségre, s azóta csaknem évről évre felveti a sziget státusának ügyét. A bizottság tagjai követelik, hogy az Egyesült Államok adja meg a függetlenséget Puerto Ricónak ugyanúgy, ahogyan Anglia, Franciaország, Portugália is megadta a maga gyarmatainak. A hivatalos Washington ilyenkor tiltakozik, és a belügyeibe való beavatkozással vádolja a dekolonizációs bizottságot.

Puerto Ricóban az egy főre jutó nemzeti jövedelem az Egyesült Államokénak mindössze egyharmada. Igaz, így is több, mint az olajban gazdag Venezuela kivételével Latin-Amerikában bárhol

másutt. Hivatalos státusa: *estado libre asociado,* azaz szabadon társult állam.

– Gyarmat vagy nem gyarmat? – ez volt az első kérdésem, amikor Carlos Romero-Barceló kormányzó fogadott a San Juan-i La Fortalezában, a nyugati félteke legrégebbi, máig is működő kormányzati épületében.

Ottjártamkor Romero (vagy ahogyan csökönyössége miatt a nép elkeresztelte: a *Ló*) ötödik éve volt hivatalában. Az azt megelőző évig az Egyesült Államok déli kormányzói szövetségének elnöke volt. A Yale Egyetemen tanult, és New Yorkban nősült.

– Igen, magam is gyarmatnak hívom – hangzott az első pillanatban meglepőnek tűnő válasz. – Mindamellett különleges gyarmat ez. A szó hagyományos értelmében vett gyarmatra az anyaország a maga embereit telepíti, hogy zsákmányolják ki a helyi lakosságot. Itt fordítva van: a helyi munkanélküliek mennek az amerikai kontinensre, hogy munkát találjanak. Általában boldogulnak is, legalábbis gazdasági értelemben, mert egyébként bizonyos fokú diszkriminációt alkalmaznak velük szemben.

– És gazdasági értelemben gyarmat a sziget?

– Nem. És szövetségi adót sem fizetünk (a washingtoni kincstárnak), miközben magunk szép összegeket kapunk onnan különféle szociális programok keretében. Ennek köszönhetően Puerto Ricóban senki sem éhezik.

Alig egy órával később a népjóléti miniszterhelyettesnél, Judith M. Porrata-Dorija de Cajigas asszonynál jártam, akinek hivatala – akárcsak a többi főhatóság – San Juan központjában egy volt amerikai haditengerészeti támaszpont laktanyaépületében kapott helyet. Az ő szavai bizonyos magyarázattal szolgáltak a kormányzó által elmondottakhoz:

– Szigetünkön jelenleg a lakosság 60 százaléka részesül élelmiszersegélyben.

– Úgy tudom – kértem megerősítést –, hogy ilyen segélyutalványra azok jogosultak, akik a hivatalosan megállapított nyomorszint alatt élnek. Tehát a lakosság háromötöde nyomorog?

– Igen. Élelmiszersegélyt mindenki kap, aki rászorul, attól függetlenül, hogy van-e munkája. Minden ötödik Puerto Ricó-i van egyébként most munka nélkül.

A *minden ötödik* azonban csak azokra vonatkozik, akik már valaha

munkaviszonyban álltak. Az elhelyezkedni próbáló fiatalokat és asszonyokat is számítva ottjártamkor, 1981 végén, a becslések szerint a felnőtt lakosság 40-45 százaléka nem volt képes munkát találni. És a szövetségi költségvetés szociális kiadásainak lefaragásától, tehát az év október 1-től kezdve 600 millió dollárral kevesebbet irányoztak elő Puerto Rico szegényeinek támogatására, mint az előző esztendőben. 25 000 állás leépítését vették tervbe, továbbá azt, hogy negyedével csökkentik a nyomorszint alatt élőknek nyújtott élelmiszersegélyt.

Később sörözői beszélgetésekben, sőt egy ízben még egy közigazgatási intézményben is hallottam emlegetni az *El Barberót* (a Borbélyt). Először családi névnek hittem, azután kiderült, hogy beszélgetőpartnereim Reagan elnököt nevezték így, mert oly alaposan *megnyírta, leborotválta* a sziget szociális költségvetését.

Gyarmat hát, vagy szabad társult állam?

Valószínűleg ez az egyetlen kérdés, amelyben (legalábbis formailag) a marxisták egyetértettek a kormányzóval. Carlos Gallisá, a szavazók 5-6 százalékának támogatását élvező marxista–leninista Puerto Ricó-i Szocialista Párt elnöke, pártja San Juan-i székházában fogadott, amelyet bizony nem volt könnyű megtalálnom, noha legálisan működik. Az emeletes épület földszintjén a párt lapját, a *Claridad*ot szerkesztik, fönt pedig a titkárság működik. A főtitkár szobája egy 2 × 3,5 méteres ablaktalan kamra.

– Gyarmat vagyunk – hangzott Carlos Gallisá válasza. – Ugyanakkor olyan karibi nemzet, amely Latin-Amerikához tartozik. Az Egyesült Államok megszállása alatt élünk azóta, hogy a múlt század végén az amerikaiak elfoglalták szigetünket.

A pártelnök a következő negyedórában nagyon mélyreható és tömör elemzést adott hazája helyzetéről:

– A Karib-térség máig is az Egyesült Államok egyik legfontosabb érdekszférája. Puerto Rico területének 10 százalékán haditengerészeti és más katonai támaszpontok vannak, ahonnan Washington az egész térséget igyekszik ellenőrzése alatt tartani. 1965-ben ez volt a Dominikai Köztársaság elleni amerikai agresszió kiindulópontja.* Jelentősége a jövőben csak fokozódni fog, hiszen az évszá-

* S amit akkor még Gallisá nem tudhatott: két évvel később részben innen kiindulva hajtották végre Grenada lerohanását is.

zad vége előtt megszűnik az amerikai katonai jelenlét Panamában, és ki tudja, mi történik addigra Guantánamóval...

– Gazdasági értelemben Puerto Rico a legnagyobb tőkés hatalom legnagyobb gyarmata. Kanada, Japán, az NSZK és Anglia után a mi kis három és fél milliós szigetünk az amerikai áruk legjelentősebb felvevő piaca a világon. Gazdaságunk tipikus gyarmati képződmény. Amit mi termelünk, azt nem mi fogyasztjuk el és fordítva. Az élelmiszer 90 százalékát importáljuk, alapvetően az Egyesült Államokból, természetesen monopolárakon. Az élelmiszerek ára ezért 20-25 százalékkal, más megélhetési költségek pedig még többel magasabbak itt, mint a kontinensen. Eközben a Puerto Ricó-i dolgozó átlagosan nem egészen a 60 százalékát keresi meg annak, amit az amerikai.

– Régebben volt nekünk mezőgazdaságunk. Főként dohányt, kávét termesztettek a szigeten. 1898 után az amerikai monopóliumok érdeke az volt, hogy cukornádat termesszünk. Ezért elsorvasztották a dohánytermelést és -feldolgozást. A második világháború után a cukornádat is tönkretették, mert előnyösebb volt számukra, hogy ipart telepítsenek. Kis befektetést igénylő, munkaigényes üzemeket telepített itt az amerikai tőke, hiszen a munkaerő olcsó volt. Elrendelték – és ez máig is érvényes –, hogy az amerikai tőkével létesített gyárak profitja az első húsz évben adómentesen legyen kivihető a szigetről. Főként könnyűipari üzemeket telepítettek ide, később olajfeldolgozókat. A 60-as években azután a munkaerő-igényes ipart tovább vitték Haitiba, ahol a munkabér még alacsonyabb, mint nálunk. Azóta állandósult a rendkívül magas arányú munkanélküliség.

– Washingtonnak azonban politikailag, katonailag egyaránt fontos, hogy nyugalom legyen nálunk. Ezért vezették be a Kennedy-, majd a Johnson-kormányzat idején a különféle szociális segélyeket. Amikor erről a nagy kegyről és jótékonyságról hall, azt se feledje, hogy tavaly, amikor 4 milliárd dollárt adtak nekünk erre a célra (az idén már kevesebbet kapunk), az amerikai monopóliumoknak a szigetről kivitt profitja csaknem ugyanennyit, 3,5 milliárd dollárt tett ki.

– A hivatalos propaganda – tehát az egész iskolarendszer, a rádió, a televízió – azt sugallja a lakosságnak, hogy Amerika nélkül Puerto Rico életképtelen lenne, éhen pusztulna. Kétségtelen, hogy ez nem

maradt hatás nélkül. Az amerikai életformát részben elfogadtatták a néppel, viszont nem tudtak megfosztani bennünket nemzeti öntudatunktól. Pedig volt idő, amikor még a számtant is angolul próbálták tanítani a Puerto Ricó-i iskolákban. Mi azonban őrizzük hagyományainkat. És ha körülnéz a szigeten, látni fogja, hogy a Washington által óhajtott nyugalom nem létezik – mondotta a Szocialista Párt elnöke.

A gyarmati kérdéshez még annyit: Romero kormányzó azt próbálta keresztülvinni, hogy Puerto Rico ötvenegyedik államként csatlakozhasson az Egyesült Államokhoz. Ha ez megtörténne, a sziget lakói is fizetnének szövetségi adót, képviselve lennének a Kongresszus két házában, viszont sokkal nagyobb támogatást kellene kapniok Washingtontól. A jelenlegi helyzet felemás voltának alátámasztására érvelt tehát Romero a gyarmati státussal.

A hivatalos Washington azonban húzódozik attól, hogy Puerto Rico formailag, jogilag is az Egyesült Államok részévé váljon. Nemcsak azért, mert ez számottevő pluszkiadásokkal járna számára, hanem mert így precedens születne egy olyan szövetségi államra, amelynek hivatalos nyelve *nem* az *angol*. Ezért 1984 novemberében Washingtonban sokan fogadták kedvezően azt, hogy Carlos Romero-Barceló vereséget szenvedett a kormányzóválasztáson azzal a Rafael Hernández Colónnal szemben, aki Puerto Rico jelenlegi státusát (szabadon társult állam) akarja fenntartani. A választási küzdelem egyébként főként nem e körül a kérdés körül forgott. Romero az úgynevezett Cerro Maravilla-ügybe bukott bele. 1978-ban a rendőrügynökök ezen a hegyen gyilkolták meg Puerto Rico függetlenségének két hívét, méghozzá tervszerűen, hidegvérrel. A hivatalos verzió szerint tűzharcban ölték meg őket. Később kiderült, hogy a gyilkosságot már a foglyok lefegyverzése *után* követték el. Az ügyért felelősséggel tartozó kormányzó még ezt is megúszhatta volna, ám ő minden módon megpróbálta hátráltatni a vizsgálatot, megtagadta a hivatalos iratok bemutatását az illetékes szenátusi bizottságnak, és végül is ezen vérzett el.

Puerto Rico helyzetén azonban egyelőre sem ez, sem az Egyesült Államokban később bekövetkezett gazdasági fellendülés nem segített. Ottjártam után két évvel olvastam a londoni *Economist* San Juan-i beszámolójában, hogy a szigeten a hivatalos adatok szerint immár a dolgozók 23 százaléka van munka nélkül. Ezen az sem

változtat, hogy az olcsó munkaerő reményében nagyon sok amerikai és japán vállalat létesít elektronikai üzemet Puerto Ricóban. (Ott ugyanis az átlagórabér alig több, mint a fele az Egyesült Államok hasonló üzemeiben fizetett béreknek.) Eközben viszont az olajfeldolgozó és a vegyipar jóformán teljesen távozott a szigetről, ahol 1982-ben 2054 cég jutott csődbe, 88 százalékkal több, mint az előző évben. 1983-ban ez a folyamat ugyanilyen ütemben folytatódott...

A sztrájkoló campusban

A Puerto Ricó-i egyetem San Juan-i campusában (egyetemi negyedében) negyedik hónapja valóságos ostromállapot uralkodik. Nem is *valóságos*, hanem *valódi*. A tanév elején meghirdetett diáksztrájk első hetétől pisztolyos egyetemi rendészek járőröznek a tanépületek között, noha nem is lenne szabad lőfegyvert viselniök. És azoknak a sem nem diák, sem nem tanár külsejű, nagy fülű civileknek, akik néhány hete jelentek meg a campus területén, szintén bizonyára nem a csekk-könyvük dudorítja ki a zsebüket. A kapuk előtt egyenruhás rendőrök cirkálnak. A rektor kifejezett kérésére és a kormányzó jóváhagyásával a rohamrendőrség két ízben is behatolt az egyetem területére, gumibottal verte szét a tüntető diákokat, könnygázt vetett be ellenük, lőtt rájuk. A sebesültek száma több tucatra rúg. A katolikus, a protestáns és a szocialista diákszervezetek vezetőit egyaránt kicsapták az egyetemről, több velük szolidáris professzort, köztük a tanáregyesület elnökét pedig elbocsátották.

Nagyjából ennyit tudtam meg az ellenzéki lapokból és a szemtanúktól, de arról szó sem lehetett, hogy engedélyt kapjak az egyetem meglátogatására. A rendészeknek a sztrájk első napjától szigorú utasításuk volt arra, hogy illetéktelent ne engedjenek be a campusba. Ekkor jelent meg a riporterszerencse egy új barát képében, akit az egyszerűség kedvéért nevezzünk Jorgénak. Az ő igazolványa, illetve gépkocsibelépője elegendő volt ahhoz, hogy amikor felmutatta és felém biccentve azt mondta a kapuban strázsáló rendésznek, hogy *ez az úr Chicagóból érkezett professzor*, az rábólintson.

– Ha még valaki érdeklődne személyed iránt, kitartunk e mellett a legenda mellett – mondja Jorge. – De azért óvatosan fényképezz!

A tanáregyesület irodájában néhány ott-tartózkodó előadó és hallgató vállalkozik arra, hogy tájékoztasson. Mivel ők nem agitál-

nak, csak informálnak, többen közülük hozzájárulnak, hogy említhessem a nevüket.

Ramón Felipe Medina professzor:

– A tandíjat a háromszorosára emelték. Az alsóbb évfolyamok hallgatóinak egy *credit* ára (kb. egyegységnyi tandíj) egyik napról a másikra 5 dollár helyett 15 dollár lett, a felsőéveseknek még több. A kormányzat nem ad több pénzügyi segélyt az egyetemeknek. Tanintézetünk a csőd szélére jutott.

A beszélgetés többi résztvevőjének szavaiból kitűnik, hogy a diákok megértették az egyetem problémáját, s csak azt kérték: ne egyszerre, hanem fokozatosan emeljék a tandíjakat, és vegyék figyelembe az egyes hallgatók anyagi körülményeit, mert hiszen így sokuknak abba kellene hagyniuk tanulmányaikat. Népszavazást is tartottak, ahol a hallgatók 86 százaléka osztotta ezt az álláspontot. Antonio Mino Montillo, a rektor azonban válaszul a referendumra kicsapta az egyetemről a diákszövetségi vezetőket. Akkor kezdődött a sztrájk, mire megjelent a rendőrség. A diákok igyekeztek elkerülni a provokációkat. Legutóbbi gyűlésüket – hogy ne szegjenek meg szabályt – már az egyetem kerítésén túl tartották. A rendőrség mégis beléjük kötött. Éppen arról beszélt a szónok, hogy valamiképp megegyezésre kellene jutniuk az egyetem vezetőségével, amikor a rohamrendőrség nekik támadt.

Lorenzo Villanovas hallgató:

– A legérdekesebb, hogy a rendőrök azon a jogcímen estek nekünk, hogy a közlekedést akadályozzuk. A diákvezetők egy teherautót használtak szónoki emelvénynek. Azon a helyen máskor mindig könyv- vagy egyéb árusok foglalják el a járdát. Az ellen a rendőrségnek még sohasem volt kifogása.

A diákok azóta is bejárnak az egyetemre, csak éppen az órák látogatását tagadják meg. Nemcsak az udvaron, az épületek közötti parkban látok hallgatókat nagy számban, hanem a tornácszerűen félig nyitott folyosókon, a tantermekben is. Kisebb-nagyobb csoportokban beszélgetnek, a legújabb fejleményeket vitatják meg.

Egy szemináriumi helyiségben együtt van az egész tancsoport, az asztalnál ott ül az előadó. Éppen egy diák tart referátumot a jegyzeteiből. Sztrájktörők? Szó sincs róla. Gyűlés. A szónok – mert *az* – nem a szemináriumi téziseit olvassa fel, hanem a bizottság

instrukcióit. A szemináriumvezető tanár csak „falaz". Azzal, hogy az asztalnál ül, törvényes látszatot kölcsönöz az összejövetelnek.

Amint Jorgéval épületről épületre haladunk, rájövök, hogy az egész egyetem egyetlen hatalmas sztrájktanya. Küldöttek jönnek, mennek, röplapokat továbbítanak. És mindezt jóformán a spiclik szeme láttára. A villámröpgyűléseket tehát úgy kell előkészíteniük, hogy a rendőrség ne tudjon róluk és olyan gyorsan kell lefolytatniuk, hogy ne legyen ideje közbelépni.

Több diákvezető illegalitásban vagy féllegalitásban van. Legalábbis tilos helyen tartózkodik, hiszen régen kitiltották az egyetem területéről. Egyikük, aki a helyzetről tájékoztat, arra kér, hogy kapcsoljam ki a magnót és ne említsem a nevét.

– Adatokat, hamis tanúkat gyűjtenek ellenem, akik látták, úgymond, amint pisztollyal a kezemben vettem részt egy gyűlésen, ami aljas hazugság. De lehet, hogy ma vagy holnap mégis letartóztatnak – mondja, és eltűnik a fiatalok tömegében.

– Nekem viszont úgyis mindegy, akár fényképezhet is – jelenti ki Herminio Colón III. éves tanárképzős, a sztrájkbizottság tagja, és „harci pózba" vágja magát a lencse előtt, szocialista köszöntésre emelve az öklét.

Hogy miért mindegy neki?

– Mert a felemelt tandíjat, kivált a csökkentett ösztöndíjak mellett már csak a gazdagok gyermekei lesznek képesek megfizetni. Nekem egyáltalán nincs ösztöndíjam. A tanulás mellett dolgozom. A feleségem is. Attól tartok, hogy mindenképpen ki kell maradnunk az egyetemről...

Az egyetem kertjében a bölcsészkar épülete mögött egyidejűleg több irányból néhány népes csoport közeledik. Jó a szervezés. Röpgyűlést tartanak. Az ének- és tánccsoport vezeti be, a hallgatók jogaiért folyó küzdelmekről szóló jelszavakat formálnak az *Amikor a szentek bevonulnak* dallamára, és az éneklésbe, a körtáncba mind többen kapcsolódnak be. Azután néhány perces szónoklat következik. José Luis Quiñones biológia szakos hallgató, a szocialista diákszövetség tagja (ő is bemutatkozik), elmondja: a hatóságok azért igyekeznek tűzzel-vassal elnyomni a diákok megmozdulását, mert ez az első tömegakció Puerto Ricóban a republikánus kormányzat költségvetés-lefaragásának bevezetése óta, és nem akarják, hogy a mozgalom tovább erősödjék és terjedjen.

Két egészen rövid hozzászólás után a röpgyűlés – akár ha oszoljt vezényelnek a katonáknak – egy pillanat alatt „szétspriccel". Néhány perccel később három diákkal ballagunk az egyik pálmafasétányon. Lélekszakadva rohan felénk négy egyenruhás rendész és két civil. Lassítanak és gyanakodva méregetnek bennünket. De hiába! Nincs az arcunkra írva, hogy honnan jövünk, és négyesével még szerintük is szabad sétálni.

A Rettenthetetlen Falu

Az ember sohasem tudhatja, mivel jár jól. A téli fürdőidény csúcsa lévén, San Juanban nem sikerült a belvárosban megfizethető szállodát találnom. Ezért a nemzetközi repülőtér közelében vettem ki szobát egy motelben. Milyen szerencse!

Condadóban, a pazar szállodasorairól, előkelő strandjairól, kaszinóiról, gazdag amerikaiak lakta luxustársasházairól híres negyedben ugyanis néhány napra kimaradt az áramszolgáltatás. Kialudtak a fények, s ami ennél is kellemetlenebb: a trópusi hőségben leálltak a liftek, a hűtőszekrények, megszűnt a légkondicionálás.

Ez szenzáció volt a javából. Még a New York-i újságok is megírták: egy terrorista csoport felrobbantotta a helyi villanytelepet. Az akciót a Macheteros (kb. Sarlósok) nevű csoport vállalta magára és közölte: így áll bosszút azért, hogy a hatóságok megtagadták az áramszolgáltatást Villa sin Miedo lakóitól. A Sarlósok egyike a sziget függetlenségét követelő négy gerillaszervezetnek. Ezek a csoportok az elmúlt évtizedekben számos merényletet követtek el vagy kíséreltek meg Puerto Ricóban és a kontinensen, többek között Truman elnök és a washingtoni képviselőház tagjai ellen is. Közvetlen befolyásuk csekély, módszereiket kevesen helyeslik. Mégis, az elkeseredett szegénység gyakran velük érez.

Most is a szegények nevében cselekedtek, amikor Villa sin Miedóért álltak bosszút. Ennek a településnek a neve szó szerint Félelem nélküli, szabadabb fordításban: Rettenthetetlen Falut jelent.

Nagyon felkeltette az érdeklődésemet, s elhatároztam, hogy haladéktalanul felkeresem. A térképeken – a legújabbakon is – hiába próbáltam nyomára bukkanni. Megint Jorge volt segítségemre, s vállalta, hogy ismét útikalauzom – s ha kell: tolmácsom – legyen.

Talán egy órát utazhattunk San Juantól gépkocsival, amikor Rio

Grande városán túl, egy domboldalon elénk tárul a falu. Ládákból, deszkákból összeácsolt, hullámlemezből görbített házai alig követhető rend szerint kaptatnak fel a sáros emelkedőn. A hajdani budapesti Mária Valéria-telepre, faluvégi cigány péróra emlékeztet. Van egy jelképes kerítése is, annak kapujánál, kifeszített sátorlap alatt három férfi üldögél egy lócán. Amikor kiszállunk a kocsiból, egyikük, egy bunkót szorongató, szalmakalapos, farmernadrágos, meztelen felsőtestű középkorú ember feláll a helyéről, és nem túl barátságos arccal felénk indul.

Jorge gyorsan bemutatkozik, és nagy igyekezettel próbálja elmagyarázni a kapuőrségnek, hogy ki vagyok, de azok továbbra is nagyon bizalmatlanul méregetnek bennünket. Egymás után nézik meg az igazolványaimat (mint utóbb kiderül, csak egyikük tud angolul, az is nagyon gyengén): a Külföldi Sajtószövetség tagsági jegyét, az ENSZ-belépőt. Az utóbbi láttán kezd felderülni az arcuk, mivel a Puerto Rico függetlenségi jogát elismerő világszervezetnek itt van némi becsülete. Igazából azonban – s erről álmodni sem mertem volna – a barna fedelű magyar szolgálati útlevelet kézbe véve enyhülnek meg.

– Maguknál, Magyarországon felosztották a földeket, ugye? – kérdezi meg a vezetőjüknek látszó bajuszos férfi, és igenlő válaszomra a többiek is azonnal felengednek.

– Jól van hát, üljön le nálunk – mondja, és meginvitál a kapuőrség feslett sátorponyvája alá, hogy ha a hőgutától nem is, legalább a napszúrás ellen legyek védve. – Mire vagy kíváncsi, *compañero* (bajtárs)? – vált át tegezésre.

– Először is a nevedre – kapcsolom be a magnetofont.

– Az nem fontos. Egy névtelen munkás vagyok. Egy a sok bajtárs közül.

– Hogyan született ez a falu? – kérdezem.

A bajuszos válaszolgat, de egyszer-egyszer társai is kiegészítik:

– Ezeket a földeket nem hasznosították. Marhalegelő volt, a tehenek ették itt a füvet. Rio Grande polgármestere a választási kampánykor, még néhány esztendővel ezelőtt elígérte nekünk ezt a földet azzal, hogy parcellázni fogják. Nekünk nagyon kellett a terület, hogy letelepedjünk, mert valamennyien hajléktalanok vagy albérlők voltunk saját otthon híján, és többen fiatal házasok. De aztán a polgármester megfeledkezett az ígéretéről, és kiadta a lege-

lőt havi 250 dollárért egy bérlőnek, akinek negyven tehene volt. Mi meg elhatároztuk, hogy itt telepszünk le.

– Hány család él itt?

– Jelenleg 275 és 300 között van a számuk. Több mint egy éve, hogy elfoglaltuk a területet.

– Hol dolgoznak ezek a családok?

– Sokan gyári munkások, de jelenleg a legtöbben munka nélkül vagyunk... Élelmiszersegély-utalványt kapunk, akárcsak a nép a szigeten mindenütt.

– Mi történt, miután elfoglaltátok a területet?

– A rendőrség bekerítette a falut. Ostromállapot volt. Elkezdték ütlegelni az embereket, és többünket letartóztattak. Felgyújtották a házakat. Aztán vádakat koholtak ellenünk.

– Amikor idejöttetek, volt már itt víz és villany?

– Dehogyis! Itt csak legelő volt. Amikor kialakult a közösség, először a vizet vezettük be. Nem halhattunk szomjan, igaz? Szereztünk csöveket, és rákötöttük a településünket a városi vízvezetékre.

– És az áram?

– Abból lett a legnagyobb kalamajka. Pedig csak három hónapja vezettük be. Összeálltunk és közösen csináltuk. Levertük az oszlopokat, kihúztuk a drótokat. A bajtársak között vannak munka nélküli villanyszerelők. Amikor aztán égtek a lámpák, az áramszolgáltató társaság ránk szabadította a rendőrséget. Pedig mi hajlandók voltunk fizetni az áramért, de nem adtak villanyórákat. A rendőrök két ízben is kidöntötték a póznákat és elvágták a vezetékeket, mi meg minden alkalommal helyreállítottuk... A házak egy részét is lerombolták földgyalukkal... Mi azonban nem engedhetünk, érted? Nekünk nincs hova mennünk innen...

A bajuszos bajtárs kíséretében bejárjuk az egész telepet, amelyet három „kerületre" osztottak. Az első neve *Bejárat,* a másodiké *Völgy,* míg a harmadikat – a meggyilkolt hazafiak emlékére – *Cerro Maravillá*nak keresztelték el. A *Bejárat* lakói büszkén mutatják, hogy segélyhelybarakkot is összeácsoltak, ahol társnőjük, egy munka nélküli ápolónő teljesít szolgálatot. A közelében kereszt jelzi egy nagyobbacska bódén, hogy ez a templom (csak még nem szentelték fel). A kunyhók előtt néhány négyzetméteres veteményesek húzódnak.

– Ez nagyon fontos – mondja a bajuszos. – Szokja meg mindenki,

hogy az övé, hogy neki terem a föld, meg hogy mindenki eltartja saját magát.

A házak között, a még ki nem irtott gazban mindenfelé félmeztelen gyerekek futkároznak, játszanak, akárcsak bármilyen más faluban, telepen.

Egy kitaposott ösvény fölött egy fára szögezett deszka jelzi, hogy az az Adolfina Villanueva utca.

– Egy mártírról neveztük el – magyarázza egy körszakállas férfi. – Az az asszony egy ugyanilyen faluban élt, mint a mienk, és a rendőrök megölték.

– Hát több ilyen falu is van? – lepődöm meg.

– Persze – felelik egyszerre többen is. – Nem a mienk az első, és nem is ez az utolsó. Időről időre a hajléktalanok nem bírják tovább és letelepednek valahol. Ha szerencséjük van, ha sikerül elég támogatást szerezniök, akkor esetleg elismerik őket, de elég ritkán. Bennünket csak azért nem söpörtek el eddig, mert nemrégiben maga Adolfo Pérez Esquivel* járt nálunk. Azt mondta, hogy semmiféle bűncselekményt sem követtünk el és hogy igazunk van.

– A politikai pártoktól nem kaptok támogatást? – érdeklődöm.

– A nagy pártokra nem lehet számítani. Amelyik éppen ellenzékben van, az ugyan szónokol a képviselőházban a földfoglalók mellett, de maga sem gondolja komolyan – veszi át a szót ismét a bajuszos. – Csak a Szocialista Párt áll ki tényleg mellettünk, az viszont nincs közel a húsosfazékhoz.

Alacsony, vézna asszonyka bújik ki az egyik kunyhóból, egyéves formának látszó kislánnyal a karján, és odajön vagy inkább: vánszorog hozzánk.

– Ada Rivera vagyok – nyújtja a kezét.

– A vezetőnk – mondja a bajuszos. – Vagyis hogy a felesége, de most ő a vezető.

Kezdem megérteni, miért nevezik falujukat lakói félelem nélkülinek.

Ottjártam előtt néhány héttel rohanták meg a rendőrök legutóbb Villa sin Miedót, és elvágták a villanyvezetékeket. A telep lakói védeni próbálták otthonukat, családjukat. Kövekkel dobálták meg a rendőröket. Lövöldözés, majd szabályos közelharc kezdődött.

---

* Nobel-békedíjas argentin szobrász.

Sok embert letartóztattak és véresre vertek a rendőrök. (Erre volt válasz a Sarlósok akciója.) A nőket sem kímélték. Ada Rivera még most is kezelésre szorul. De őt legalább hazaengedték a kisgyermekeihez. Férje, Miguel, akinek távollétében őt tiszteli vezetőjeként a közösség, továbbra is le van tartóztatva.

– Tényleg – kérdezem meg –, születtek-e már gyerekek a Rettenthetetlen Faluban?

– Több mint harminc – felelik elégedetten...

Ezzel a mondattal fejeztem be annak idején a Villa sin Miedóról szóló riportomat. Alig fél esztendővel később a földfoglalók faluja megszűnt létezni.

Noha még a Puerto Ricó-i képviselőház is olyan értelmű döntést hozott, hogy a területet meg kell hagyni a telepeseknek, Romero-Barceló kormányzó megvétózta ezt, és ismét kivezényelte a rohamrendőrséget. A *The San Juan Star* riporterének szavai szerint „riadóautók zárták körül a barakktelepet, rendőrségi helikopter körözött a Rettenthetetlen Falu fölött. Az állig felfegyverzett rendőrök gumibotjukat lóbálva indultak rohamra..."

A falu lakóit – köztük nőket, gyermekeket – kikergették otthonaikból. A telepet – benne a templomot – porig rombolták, a házakat felperzselték. Lövöldözésre is sor került. A rettenthetetlenek ellenálltak. A többórás csatában egy ember meghalt, heten súlyosan megsebesültek. Tizennégy személyt – köztük hat iskolás gyereket – a rendőrök letartóztattak és magukkal hurcoltak. Villa sin Miedo helyén ma ismét marhalegelő van.

Mindezt azokból a helyi újságokból tudom, amelyeket a tragikus fejlemények után Jorge küldött meg nekem. A New York-i lapok meg sem említették a történteket. Ez nem volt nekik szenzáció.

A szendvics-sziget

Carlos Zenont a New York-i ENSZ-palotában volt alkalmam látni és hallani egy sajtóértekezleten. A Puerto Ricóhoz tartozó Vieques-sziget lakóinak, elsősorban halászainak panaszát jött előterjeszteni a világ nemzeteinek fórumára, ahol a küldöttek bizottsági szinten, majd az újságírók sajtóértekezleten meg is hallgatták. Jó megjelenésű, művelt ember benyomását tette, s amint magabiztosan, kiváló angolsággal, nagy tárgyi tudással válaszolt a tudósítók kérdéseire,

inkább ügyvédnek néztem volna, s kissé bizony kételkedtem is abban, hogy valóban halász, aminěk mondja magát.

Puerto Ricóba készülve felhívtam telefonon. Kiderült, hogy éppen azokban a napokban utazik ismét New Yorkba, az ENSZ-be, amikor én hozzájuk.

– Majd a helyettesem várja. Keresse csak Berint. Viequesen mindenki ismeri őt – mondta a telefonba Zenon.

San Juanból nem a nagy, a nemzetközi, hanem egy kis repülőtérről közlekednek a helyi járatok. Az indulási idő előtt öt perccel egy nyurga, szemüveges szőke amerikai lány jött be a váróterembe, és felszólította a Viequesre indulókat, hogy tartsanak vele. Odakísért és beültetett nyolcunkat (négy sorban, kettesével) a kétmotoros, mégis csak poloska nagyságú gépbe, aztán kiderült, hogy ő nem földi utaskísérő, hanem maga a pilóta. Már forgott a légcsavar, amikor egy utastársunk nem is titkolt aggodalommal kérdezte meg tőle:

– Miss, maga fogja vezetni a gépet?

– Én – fordult hátra a leány a pilótaülésen –, de ha kívánja, legközelebb magát is megtanítom rá. Oktatói jogosítványom is van.

A kis kávédaráló a magasba emelkedett, néhány percig a tengerparttal párhuzamosan haladt, majd északnak fordult, és egy keskeny tengerszorost átrepülve hamarosan le is szállt. A 10 km széles szoros neve Roosevelt Roads, s erre a névre hallgat az az itteni haditengerészeti támaszpont is, amelyről a washingtoni és a New York-i újságok nemegyszer megírták, hogy raktáraiban atombombákat tárolnak.

Severino Riverát, akit szülőföldjén, Vieques szigetén mindenki csak Berinnek hív, könnyű volt megtalálnom. Hatvan év körüli zömök, kopaszodó férfi, sárga keretes szemüveget hord. Angolnyelv-tudásban, tárgyi ismeretekben nem sokkal marad el Carlos Zenon mögött, s ha őt is kétsoros öltönyben látom, valószínűleg ugyancsak meggyanúsítom azzal, hogy ügyvéd.

– Gépész vagyok, uram, annak is már évek óta munkanélküli – mondja, amikor foglalkozásáról kérdezem. – Ez a szigetünkön a legelterjedtebb „foglalkozás". A lakosság 65 százaléka van munka nélkül, és minden tíz lakosból nyolcan élnek élelmiszer-segélyen.

– Mi az oka annak, hogy ilyen fokú a munkanélküliség? – tudakolom.

– A flotta. Az amerikai flotta. Valaha cukornádat termesztettek a szigetünkön, és volt egy cukorgyár is. A háború alatt a sziget egyik végén támaszpontot létesítettek. Kisajátították a területet, vagyis olcsón kifizették és elkergették a lakosságot. Már jóval a háború után, a sziget másik végén épült fel a második bázis, és ha nem küzdünk ellene, hamarosan egyetlen civil sem maradhat itt.

Berin kiteríti elém Vieques-sziget térképét.

– Nézze csak meg! A szigetünk területe 13 400 hektár. Ebből csaknem 10 000 hektárt foglalnak el a támaszpontok, s csak közéjük ékelődve maradt még civil lakosság: egy városka meg két falu. Olyan ez a sziget, akár egy szendvics. Cukornádat már nincs hol termeszteni, hát bezárták a cukorgyárat. Ezért vagyunk annyian munka nélkül, pedig sokan el is mentek. A tizenkétezer lakosból ötezer vándorolt el innen. És ha így folytatódik, a halászok is hamarosan tönkremennek.

Berin végigvisz gépkocsival a szigeten. Nem sok idő kell hozzá, mert bár Vieques 34 km hosszú, mindkét végén, még jóval a szigetcsúcs előtt őrtornyokba, szögesdrótkerítésbe, *MP*- (katonai rendőrség-) járőrökbe ütközünk. A buja növényzetű kis trópusi szigetnek tulajdonképpen csak a középső fertályát járhatjuk be.

Esperanza faluban felkeressük azt a halászszövetkezetet, amelynek Zenon az elnöke. Távollétében Luis Venturas ügyvezető igazgató fogad.

– Negyvenegyen vagyunk a szövetkezetben – mutatja be az egyesülést. – Két nagyobb bárkánk van, a többiek motoros ladikokon halásznak a néhány kilométeres part menti sávban. Főként a közös értékesítés végett álltunk össze. De maholnap már nem lesz mit értékesítenünk... Ha kíváncsi a szövetkezetünk tagjaira, összehozom velük. Valamennyien itt üldögélnek vagy kóborolnak valahol az iroda környékén.

– Bocsásson meg, most, hétköznap délelőtt itt vannak a parton? – csodálkozom.

– Na látja – vágja rá az igazgató. – Hát ez az! A flotta megint gyakorlatozik. És ilyenkor nem szabad kifutnunk a tengerre.

Valóban, nem is olyan távolról hajóágyúk dübörgése hallatszik, s a fölöttünk mélyrepülésben elhúzó vadászgépek, majd helikopterek zaja elnyomja a mikrofonban a beszélő hangját.

– Ez a mi panaszunk – folytatja Venturas –, s ezt adja elő elnökünk az ENSZ-ben. Először is, a támaszpontok építése miatt elzavartak bennünket a lakóhelyünkről. Másodszor, meghatározott napokon – s évente legalább kétszáz ilyen nap van – egyáltalán nem szabad kifutnunk a tengerre. Harmadszor, a tüzérségi lőgyakorlatok, a tenger szüntelen bombázása következtében nagyon megcsappant a halállomány. Negyedszer, a hadihajók és a kétéltű partra szállító járművek sokszor tönkreteszik a hálóinkat.

Vieques lakói 1964 óta követelik a flotta távozását szigetükről. 1974-ben megalakították a Keresztes hadjárat Vieques megmentésére szervezetet, amelynek élén a halászok vezetője, Carlos Zenon áll. De a helyi tanítók, papok, ifjúsági szervezetek is támogatják.

– Megszavaztattuk a lakosságot – mondja el Berin, a Keresztes hadjárat alelnöke már később, a szervezet irodájában. – 64 százalékuk bennünket támogat.

– És a többiek?

– Ők a támaszponton dolgoznak mint raktári munkások, őrök. A flottából élnek, és nyugdíjas állásuk van.

A szervezetnek sikerült megakadályoznia egy harmadik területkisajátítást, de a meglévő támaszpontok távozását, a lőtér, a bombázás megszüntetését eddig nem tudta kiharcolni.

– Bíróság elé is vittük a halászokat ért kárt – sorolja Berin. – És tudja, melyik bíróságot mondták ki illetékesnek? A norfolkit, Virginia államban, azon a címen, hogy ott a flotta főparancsnoksága. Csakhogy a mi halászaink nem tudnak oda elmenni, hogy tanúskodjanak. Amúgy sincs sok bizalmunk az amerikai bíróságok iránt. Egy ízben a tenger felől behatoltunk az egyik támaszpontra, hogy békésen tüntessünk ott a flotta jelenléte ellen. Huszonegy emberünket ítélte el a bíróság birtokháborítás címén. A fővádlott, Angel Rodríguez Cristobal 1979-ben felakasztotta magát a floridai börtönben. De senki sem hiszi el, hogy öngyilkos lett.

– A Keresztes hadjárat résztvevőinek véleménye szerint miért ragaszkodik annyira az amerikai flotta ezekhez a támaszpontokhoz? – kérdezem búcsúzóul.

Berin összecsavarja a kezében lévő plakátot (a grafikus parittyás Dávidként ábrázolta rajta a Flotta-Góliát ellen küzdő Viequest), és a falra kifüggesztett térképhez vezet:

– Nézze meg, mennyire van innen Kuba, Nicaragua, Panama, Salvador, és számítsa ki, hogy repülőgéppel, hadihajóval mennyi idő alatt érhetők el Viequesről. És még azokról a tanácsadókról (a szót gúnyosan megnyomja) se feledkezzék meg, akiket ugyancsak a Roosevelt Roads támaszponton képeznek ki...

Apró pontok a Csendes-óceánban

Ahol Amerika napja felkel

Leszállás előtt a stewardess vámnyilatkozatokat oszt ki. Büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy poggyászom nem tartalmaz lőfegyvert, rugós kést, pornográf és felforgató irodalmat, Kubában, Észak-Koreában és Vietnamban készült termékeket vagy törvénytelen magzatelhajtáshoz használatos eszközöket. Guam, noha az Egyesült Államoknak csak külbirtoka (*rendezetlen, bekebelezetlen terület* – ez a hivatalos státusa), szigorúbb, mint maga az anyaország.

Bánom is én, csak legyünk már a földön! A két közbülső leszállást és várakozást is beleszámítva immár huszonötödik órája repülök New Yorkból.

Az óriásgép kerekei végül is betont érnek a mikronéziai szigetvilág legnagyobb szigetén. Hajnal előtti sötétség van. Az ablakon utoljára kipillantva egy nem éppen tágas, kivilágított forgalmi épületet látok és megannyi kisebb-nagyobb tócsát. Nem sokkal ezelőtt eshetett az eső. Kilépek a gép ajtaján, és szinte visszahőkölök. A magas lépcső legfelső fokán már semmit sem látok többé. A nedves trópusi levegő egy szempillantás alatt bepárásította a szemüvegemet, mintha csak mosókonyhába léptem volna be. A fojtó hőség valósággal a tüdőmre telepszik.

Lassan pirkadni kezd. A sziget fővárosába, Agañába vezető utat pálmafák szegélyezik. Köztük banánfák hajladoznak az erősödő szélben. Aztán a láthatár alján hirtelen és szemet hasogatóan felkúszik a napkorong, és váratlan gyorsasággal emelkedni kezd. Fél 7-re jár az idő. Budapesten most *este* fél 10 van. S mivel kelet–nyugati irányban repültük át a *Dátum-vonal*at, nem ma, hanem *tegnap este* fél 10, míg New Yorkban csak délután fél 4-et mutatnak az órák.

Földrajzi fejtörőn beugratónak is alkalmas kérdés: hol kel fel a nap legkorábban az Egyesült Államokban? A kapásból adott válasz: Maine államban. Az azonban csak az úgynevezett kontinentális Egyesült Államok legkeletibb szöglete. Valójában Guam szigetén látják meg elsőnek az amerikaiak a napot: tizenöt órával korábban, mint a kontinens keleti partvidékén. A dátumvonal átrepülésével

ugyanis – bár *nyugati irányban* repültünk – a *keleti féltekére* jutottunk.

Miközben ezeken a geográfiai huncutságokon töprengek, hirtelen belém villan, hogy valótlanságot tartalmazó vámnyilatkozatot írtam alá. Angyalcsináló szerszám ugyan valóban nincs nálam, de a bőröndöm mélyén egy vietnami gumipapucs lapul, amelynek bevitele, úgy látszik, veszélyezteti Guam biztonságát.

Hosszú időn át mindenesetre éppen fordítva volt. Guam veszélyeztette Vietnam biztonságát, méghozzá nemcsak áttételesen. A 60-as, 70-es években itt is állomásoztak a Vietnamra halált szóró amerikai B 52-esek, a délkelet-ázsiai országot bombázó hadihajók; részben itt képezték ki, illetve vonták össze az Indokínában bevetésre kerülő szárazföldi alakulatokat. Az alig 52 km hosszú és 6–16 km széles (mintegy két Csepel-sziget nagyságú) csendes-óceáni sziget területének egyharmadán, szögesdrótkerítés mögött ma is az amerikai haditengerészet és légierő támaszpontjai húzódnak.

Hogy egy kicsit messzebbre is visszapillantsunk a történelemben: a régészek nem egészen megbízható adatai szerint (tudniillik maguk sem bizonyosak benne) Guamot az i. e. második évezred eleje és az i. sz. 500. év között népesítették be Ázsiából csónakokon vagy tutajokon ideérkezett emberek. Az európaiak közül elsőnek a spanyol szolgálatban álló Fernão Magellán (Magalhães) lépett itt partra 1521-ben.

*Chamorró*nak (beretvált fejűnek) nevezték el a spanyol hódítók Guam őslakosait, nyilván azért, mert úgy „készítették ki" magukat a harcosok. Másfél évszázad is beletelt, amíg megjelentek a délszaki szigeten az első jezsuita misszionáriusok, élükön egy bizonyos Győző atyával. Neki sikerült meggyőznie a néhány száz évvel később nemzeti hőssé nyilvánított Kipahu törzsfőnököt, hogy népével együtt vegye fel a kereszténységet, és fiát mindjárt meg is keresztelte. Mivel azonban ez utóbbihoz nem kérte ki a helyi istenek engedélyét, a pogány chamorrók megölték. Mindeme külső hasonlatosságok ellenére sem merném a szentté avatott hittérítőt, Padre San Vitorest Gellért püspökhöz hasonlítani. A spanyol szerzetes ugyanis nem annyira a magasabb fokú kultúrát és társadalmi berendezkedést képviselte Guamon, mint a kegyetlen hódítókat.

Míg számos karibi szigeten a spanyol gyarmatosítók fokozatosan a teljes lakosságot kiirtották, Guamon csak a férfiakkal tették ezt,

és saját katonáikat – filippinókat (Fülöp-szigetieket), mexikóiakat – telepítettek a helyükbe. Tőlük születtek gyerekeik a chamorro asszonyoknak. Azután jöttek a japánok, a kínaiak, a koreaiak. Egyszóval nemigen akad ma olyan chamorro, akinek az ereiben ne csörgedezne jócskán európai meg friss ázsiai vér.

Amikor 1898-ban az új világszerepre éhező Egyesült Államok elragadta a hanyatló spanyol birodalomtól Guamot, meglehetősen kevert fajú és nyelvű, gyökereitől, hagyományaitól nagyrészt megfosztott népet talált a szigeten. A spanyolok csak a katolikus vallást meg falu- és családneveiket hagyták hátra. A guami telefonkönyvben egész hasábokat töltenek meg a Sanchezek, a Pérezek, a Lopezek (ezek egyaránt lehetnek chamorrók és „tiszta" filippinók), de szép számmal akad Yashita és Kim is; sőt találtam egy Maót is.

Guam adminisztratív központja Agaña, amely fővárosstátusa ellenére is hivatalosan csak falunak minősül. Háromezer lakosa van. Viszont hétköznaponként néhányszor annyi ember dolgozik itt reggel 8-tól este 6-ig. Semmiképpen se képzeljük holmi kis kunyhókból álló sárfészeknek! A kormányzó hivatala és a helyi törvényhozás palotája csak kétszintes, és viszonylag szerény befogadóképességű épület a Dulce Nombre de Maria- (Mária édes neve-) székesegyház is. Az öt-hat emeletes irodaépületek, parkolóházak meg az amerikai városok üzletsoraival, bevásárlóközpontjaival vetekedő *shopping centerek,* a 2 × 2 és 2 × 3 forgalmi sávos utcák, tágas autóparkolók azonban mintha csak a kontinensről cseppentek volna ide.

Annál sajátosabb Agañában az a kőkert, amelyben *valakik* által *valamikor* kifaragott, két-három méter magas kőoszlopok állnak. A tudósok csak sejtik, hogy valamiféle kultikus célt szolgáltak, de hogy ki csiszolta le őket ilyenre, ki állította fel ezen a helyen és mikor, azt még találgatni sem nagyon merik.

A guami falvak ugyancsak meglehetősen különböznek az amerikai falvaktól. Nem gyep húzódik az otthonok előtt, hanem tenyérnyi dzsungel; a tetők mind laposak, s maguk a házak sem fából épültek, mint odaát az Államokban, hanem rendszerint betontéglából.

A legrégebbi falu, amelyről tudunk, Umatac. Magellán állítólag az itteni kis öbölben szállt partra. Azonkívül, azt mondják, ebben a községben élnek a legsötétebb bőrű chamorrók, aminek az a

magyarázata, hogy a falu férfiai évtizedeken át rejtőzködtek a hegyekben, de azért módját lelték annak, hogy találkozzanak asszonyaikkal. Egyszóval itt valódibb a chamorro vér, mint másutt. De persze ez is villanyvilágításos, betonházas helység.

Hamisítatlan chamorro falut kerek, csúcsos tetejű házakkal, kókusztejet sajtoló, kókuszliszttel sütő asszonyokkal, a cukornádat bivalyokkal nyomtató férfiakkal már csak Inarajanban láthat az ember, három dollár lefizetése ellenében. Ennyi ugyanis a belépődíj a hozzáértéssel felépített, eleven manökenekkel működtetett szabadtéri falumúzeumba.

A 106 000 lakosú sziget népességének mintegy felét kitévő chamorrók máig is nagycsaládosak; falujuk szentje napján a régi hagyományokat feleleventő fiestákat tartanak, s ilyenkor az ősi zene is felcsendül. Nyelvükben, egész életvitelükben azonban mindinkább amerikaiak. A chamorro nyelv ma már főként csak a családokban járja, és sok fiatal egyáltalán nem beszéli (pedig ez nem egykétezer lelket számláló kis indián törzs!). Az iskolákban angolul folyik a tanítás, és a rádióból, a televízióból a chamorrókra zúduló kultúra (valódi és talmi kultúra egyaránt) 99 százalékban amerikai.

Egy – a gyarmati és függő területekkel foglalkozó – ENSZ-jelentésben bukkantam egy olyan tanácskozás anyagára, amelyen az amerikai nemzetiségek (etnikumok) kétnyelvű oktatásáról tárgyaltak. A guami hivatalos szervek képviselői itt lehetetlennek mondották, hogy a sziget iskoláiban az angolon kívül más nyelveken is folyjék oktatás. Elsősorban anyagi okokra hivatkoztak.

Lehet, hogy ehhez származásukból eredő gyökértelenségük is hozzájárul, de tény, hogy senki sem áll ki igazán a chamorro nyelv, kultúra védelmében.

Interjúm során megkérdeztem a chamorro származású, republikánus párti Paul Calvo kormányzót (aki fölött már csak a külbirtokokat igazgató washingtoni belügyminisztérium áll), hogy milyen jelentőséget tulajdonít ő a nyelv és a kultúra megőrzésének.

– Számomra lényeges, hogy megőrizzük kultúránkat. Ez azért fontos, mivel ez kincs gazdaságunk fejlesztéséhez. A fiesták szelleme, a chamorro hagyományok légköre az, ami idevonzza a turistákat Guamra – válaszolta a kormányzó.

Vagyis a nemzeti kultúra azért értékes, mert más számára egzotikusnak tűnik és aprópénzre váltható.

Guam amerikanizálódása persze sok problémától mentesíti az anyaországot. A sziget lakosai – azt leszámítva, hogy nem vehetnek részt az elnökválasztáson és nem küldhetnek szavazati joggal bíró képviselőt a kongresszusba – az Egyesült Államok teljes jogú polgárai. Márpedig aki amerikai, az ugye nem lehet Amerika-*ellenes*.

A vietnami háborút ugyan ettől még ellenezhették volna. De ami igaz, az igaz, Guamon a lakosság többségének nem a lelkiismeretvizsgálatot hozta meg a vietnami háború, hanem az általános fellendülést és tollasodást. Akkoriban a sziget lakosságának felét is kitették a katonák, akik itt fizettek adót, költötték a pénzüket, alkalmaztak viszonylag jól fizetett munkára chamorro dolgozókat.

Guamon a lakosság csaknem egyötöde ma is a támaszpontokon szolgálatot teljesítő hivatásos katona, haditengerész, illetve ezek hozzátartozója. A szigeten tárolt nukleáris robbanófejekkel valószínűleg fél Ázsiát el lehetne pusztítani. Az amerikai hadvezetés több millió négyzetkilométernyi területet próbál sakkban tartani Guamon állomásozó csapásmérő tengeralattjárói és hadászati bombázói segítségével. A sziget fő értéke Washington számára viszonylagos közelsége a fő hadászati irányokhoz, a Távol-Kelethez, az olajutakhoz, a Szovjetunióhoz, Indokínához és – bár ezt ma kevesen emlegetik ebben a vonatkozásban – a Kínai Népköztársasághoz.

És hogy ehhez megfelelő legyen a hátország, Washington nem garasoskodik. Noha mind az élelmiszerek, mind az iparcikkek döntő hányadát importálják, a guami lakosság átlagos életszínvonala (a civil lakosságét is beleértve) nem marad el számos európai országétól.

A helyi kormányzatnak ugyan van némi vitája a fegyveres erőkkel, mivel azok szerintük is fölöslegesen sok területet vonnak el a mezőgazdasági műveléstől; ez az ellentét mégsem mondható mélynek. Amikor arról érdeklődtem Thomas Tanaka szenátortól, a guami törvényhozás elnökétől, hogy vannak-e problémáik a katonasággal, ezt felelte:

– Nincsenek. A lehető legszorosabb velük az együttműködésünk. Értjük és tiszteljük egymás szerepét. A fegyveres erők a mi legfőbb adófizetőnk. Ezért érdekünk, hogy repülőgép-hordozó hajók is állomásozzanak Guamon. Minél több az egyenruhás, annál nagyobb az adóbevételünk.

A katonák adójából évente több mint 11 millió dollár folyik be

a guami (ön)kormányzat kasszájába. A fegyveres erők emellett sok polgári alkalmazottat is foglalkoztatnak. Ezzel magyarázható, hogy Guam még azokban az időszakokban is prosperált, amikor az Egyesült Államokban gazdasági pangás mutatkozott.

A sziget részben vámmentes terület. Törvényei (amelyek minden másban megegyeznek az anyaország törvényeivel) lehetővé teszik, hogy például az óraalkatrészeket vámmentesen hozzák be és azokból itt készítsenek exportra márkás karórákat. (A guami óragyár első műszaki vezetője egyébként egy magyar születésű amerikai órásmester volt.)

A fellendüléshez hozzájárult az is, hogy a 70-es években Japán számára Guam vált azzá, ami Skandinávia számára Mallorca: egész évben üzemelő, a hazai árakhoz képest viszonylag olcsó üdülőszigetté. Az utóbbi időben évente 300 000 turista tölt hosszabb-rövidebb időt a szigeten. Ezek 75 százaléka japán, és csak 13 százalékuk amerikai, illetve 12 egyéb. Guam 8000 kilométernyire van az amerikai kontinenstől, s csak 2500-3000 kilométernyire Ázsiától. Japán nagyvárosaiból három, három és fél óra alatt lehet Agañába repülni, ahol egész évben jó az idő, és 26-27 fok meleg a tenger. Japán fiatal házasok számára – ha anyagilag megengedhetik maguknak – ma már szinte természetes, hogy ide jöjjenek nászútra. A szállodák annyira a japán turistákra vannak berendezkedve, hogy a szobákban mindenütt ott áll a speciális teamelegítő, amelyhez a takarítószemélyzet – akár a fürdőszobába a szappant – naponta készíti oda díjmentesen a zacskós japán teát.

Guam lakóit – legalábbis a fiatalokat – már kevéssé zavarja, hogy a második világháború idején a japán hódítók csaknem három évig tartották megszállva a szigetet, és hogy kivégző osztagaik – enyhén szólva – nem a legjobb emlékeket hagytak maguk után. A japán turistákat viszont az nem zavarja, hogy 1944. augusztus 6-án a guami – máig is működő – Anderson légitámaszpontról szállt fel a Hirosimára atombombát dobó repülőgép, az Enola Gay.

Guam turistanevezetességeihez tartoznak még azok a néhány órás dzsiptúrák, amelyeken a nem nagy, de annál sűrűbb trópusi őserdő mélyén rozsdásodó amerikai, de főként japán ágyúkat, harckocsikat – az egykori kegyetlen harcok emlékeit – mutatják meg az érdeklődőknek. A legfőbb dzsungelúticél az a hegyi barlang, ahol a második világháború után huszonnyolc évig bújt meg Soicsi

Jokoi, a császári hadsereg őrmestere. Amikor 1972. január 24-én rátaláltak, az egész nemzetközi sajtó első osztályú szenzációként tálalta. (De erről majd később.) Ezt követőleg Guam nevét még kétszer kapta szárnyára a világhír. 1980 telén, amikor egy Kimberley Santos nevű guami tisztviselőnő nyerte el a *Miss World* (a világ szépségkirálynője) címet, majd 1981 elején, amikor Ázsiából hazatérőben II. János Pál pápa felkereste a katolikus szigetet.

Ennél jóval kisebb szenzációt és sokkal több kárt okoznak Guamon az évről évre többé vagy kevésbé rendszeresen pusztító tájfunok, amelyek mindig női nevet viselnek. (Vagy legalábbis így volt korábban. Az amerikai feministák követelésére ugyanis újabban már férfinevekkel is felruházzák e szeszélyesen dühöngő viharokat, amelyeknek sebessége az óránként 250-300 kilométert is elérheti.)

Az elutazásom kitűzött időpontja előtti napon magam is azt hittem, hogy egyelőre Guamon rekedek, mert másnapra jelezték a Diana nevű tájfun jöttét, és ilyenkor a légiforgalom természetesen szünetel.

A szállodában vastag fémlemezekkel torlaszolták el az étterem nagy üvegfalát. A vendégeket figyelmeztették, hogy várhatólag megszűnik a villanyszolgáltatás. Mécsest kaptam a portán, és vízzel töltöttem meg a kádat. Felkészültem arra, hogy légkondicionálás nélkül kell tíz-tizenkét órát eltöltenem zárt ablakok mögött a trópusi hőségben. A rádió igyekezett rábeszélni az alacsonyabban fekvő falvak lakosságát, hogy vonuljon a magasabb településeken felállított menhelyekre (szökőártól tartottak), a kilencedik hónapos terhes asszonyokat pedig, hogy haladéktalanul feküdjenek be a kórházba. Nem lesz telefon, mentőszolgálat, közlekedés.

Másnap azután derűs, szélcsendes napra ébredt Guam népe. A kedves női nevet viselő tájfun irányt változtatott, néhány kilométerrel elkerült bennünket, és a szomszédos Saipan szigetén töltötte ki dühét; időben elutazhattam.

Diana ez alkalommal kegyes volt hozzám.

Chamorro lakodalomban

Este nyolc óra tájban egy Bert Ungpingco néven bemutatkozó úr olyan váratlanul jött be értem a szállodába, hogy sem azt nem értettem, ki ő, sem azt, hogy hova visz. Annyi időm volt csak, hogy farmert húzzak, bedugjam a minimagnómat a hátsó zsebembe, és már indultunk ki.

– Lakodalomba megyünk, igazi chamorro lakodalomba – közölte a mandulaszemű úr, aki viszont rólam tudott annyit, mint én őróla. Férfiasan megvallotta: nem is sejti, hogy Magyarország Európa mely részén található, de bocsássak meg – tette hozzá –, ha téved, és egyáltalán nem Európában fekszik.

Gyorsan eljutottunk Barrigada faluba, annál nehezebb volt parkolóhelyet találnunk a gépkocsinak. A szigeten nem közlekedik autóbusz, tehát ide mindenki autón jött. A környéken itt-ott elszórt kocsik számát legalább négyszázra becsültem. Ebből lehetett következtetni arra, hogy mennyi a vendég.

Mint itt, Guamon mindig, most is lóg az eső lába. A házigazdák tucatnyi hatalmas sátrat állítottak fel egy ház jókora kertjében. Azok alatt sorakoznak a finomabbnál finomabb falatoktól roskadozó asztalok. Villanylámpák, lampionok világítják meg őket. Keleti módra elkészített hús, hal (kínai étteremben láttam hasonlót), fűszeres saláták, egészben sült malacok – mindez büfészerű elrendezésben. A vendégek sorba állnak, majd papírtányérjukra maguk szednek mindenből egy keveset, és letelepedve valahol egy székre, az ölükbe helyezett tányérról esznek. Külön sátorban mérik az alkalmi csaposok az italokat: kólát, narancslevet és egyéb üdítőket. Kétliteres üvegekben áll a whisky, a gin, a rum, de csaknem érintetlenül. A trópusi klíma mellett nem lehet részegeskedni. Vagy ha lehet is, mindenesetre nehéz.

Időnként megered (s olyankor legalább zuhog is), majd ismét eláll az eső. A pálmafák nem, de a sátrak védenek a víztől, legalábbis felülről, mert alul befolyik, és a földre fektetett deszkák ellenére bokáig sárban cuppogunk. Ez különösen a hölgyeknek kellemetlen, akik jóformán valamennyien tűsarkú cipőben vannak. A harisnyájuk azonban nem lesz sáros, annál az egyszerű oknál fogva, hogy itt, az Egyenlítő közelében, Guamon, ahol most, sötét este is 33 fok van 80 százalékos páratartalommal, általában nem hordanak haris-

nyát, még ilyen ünnepélyes alkalmakkor sem. A zakó és a nyakkendő ugyancsak jóformán ismeretlen. (A következő napon a sziget első embere, a kormányzó is egy szál, nadrágba be nem gyűrt ingben fogadott, pedig az ő irodájában klímaberendezés működik.) Jó néhány vendéget látok sortban, még hölgyeket is. Fehér ingemmel és hosszú farmernadrágommal tehát csaknem az eleganciát képviselem a lakodalomban.

Hanem szegény jegyespár kegyetlenül szenved! Az ifjú férj, Tony Sionco 25 esztendős bankalkalmazott, számítógépkezelő fehér selyemszmokingot visel, természetesen csokornyakkendővel. A fiatalasszonyon, Susan Borzo 22 éves tisztviselőnőn bokáig érő fehér menyasszonyi ruha van, a fején fátyol. A ház tornácán felállított díszasztalnál ülnek az örömszülők társaságában. Előttük is étel, ital, ám amint harapnának vagy kortyintanának egyet, már jön is a következő vendég, gratulál, egy külön asztalra leteszi a szépen csomagolt nászajándékot, ők felállnak, megköszönik, puszi-puszi, és – kivált az ifjú férjnek – arcukon patakokban csurog az izzadság. Az elgyötört fiatal pár – ezt minden kétértelműség nélkül gondolom – alig várja már, hogy levetkőzhessék.

A nyári konyhában munkálkodik a zenekar. Európai hangszerekkel, de chamorro dalokat adnak elő. A két szólista – egy fiú meg egy leány – tizenöt éves lehet. Amint elnézem őket, meg a dobost és a szaxofonost, egy pillanatra az az érzésem támad, mintha, mondjuk, egy dunántúli kis falu fiataljainak a zenekarát látnám.

Közben megismerkedem egy Mrs. Turner nevű amerikai hölgygyel, aki halkan énekli a fiatalok után a chamorro dalokat.

– Én már olyan régen élek a szigeten, hogy valósággal őslakosnak számítok – árulja el, s hozzáteszi, hogy a helyi kórházban dolgozik, ahol annak idején még a *japán Robinson*nal is találkozott. Kérésemre el is mondja, hogyan.

1972 januárjában két guami farmer – Jesus M. Duenas és Manuel D. Garcia – csapdahalászatra indult a sziget belsejében lezúduló Talafofo hegyi patakhoz, amikor hasonló foglalatosságon ért egy különös öltözékű férfit, aki láttukra menekülni próbált. Ez furcsa és gyanús volt nekik. Utánaeredtek, elfogták, és rövid küzdelem után megkötözve bevitték a legközelebbi rendőrőrsre. Ott a fogoly japánul csak annyit mondott, hogy megadja magát.

A részleteket a helyszínre hívott James Shintaku japán tiszteletbeli konzul derítette fel.

Soicsi Jokoit, a japán hadsereg őrmesterét 1943 végén helyezték át Mandzsúriából Guamra, ahol 1944 nyarán partra szálltak az amerikai felszabadító csapatok. Miután néhány heti bozótharccal bevették az egész szigetet, az őrmester tíz társával együtt elrejtőzött a vadonban. Barlangokban éltek, csapdával vadásztak, halásztak, növényeket gyűjtöttek – ezzel táplálkoztak. Társai közül azonban többen később feladták magukat, illetve meghaltak. Az utolsó kettő 1962-ben pusztult el, mert egy mérgező kókuszdiófajtából evett. Tíz esztendőn át az őrmester teljes magányban élt az őserdőben, senki emberfiával szót nem váltva. Arra vonatkozólag, hogy miért nem adta fel magát a hatóságoknak, ellentmondó válaszokat adott. Az egyik változat szerint azért nem, mert nem tudta, hogy véget ért a háború, úgy érezte: köti az esküje, és arra várt, hogy a japán hadsereg visszafoglalja a szigetet. A másik verzió szerint egyszerűen attól félt, hogy ha kézre kerül, a bosszúéhes lakosság agyonveri.

A dzsungelben töltött huszonnyolc év alatt több alkalommal szőtt, varrt ruhát magának növényi szálakból. Varrótűt egy drót végéből készített, a gombokat műanyag lámpájának fedeléből ügyeskedte össze.

A rendőrségen vacsorával akarták megvendégelni, Soicsi Jokoi azonban nem merte elfogadni. Akkor szállították be a kórházba, ahol kivizsgálták és megállapították, hogy szervezete legyengült ugyan, de alapvetően egészséges. Amíg lábadozott, maga a kormányzó is meglátogatta, majd Tokióból repülőgéppel megérkeztek egykori bajtársai.

– Az újságírókat eleinte nem engedték be hozzá, pedig tucatszám ólálkodtak a kórház körül – meséli most Mrs. Turner. – Én csak két dologra voltam kíváncsi, amit az egyik japán anyanyelvű ápolónő tolmácsolásával meg is kérdeztem tőle. Az érdekelt, hogy olvasta-e a *Robinson Crusoe*-t, és hogy mi hiányzott neki a leginkább a civilizációból. Azt felelte, hogy gyerekkorában kedves olvasmánya volt a *Robinson,* és a guami őserdőben sokszor jutott az eszébe. Legjobban pedig a sót hiányolta.

Soicsi Jokoi hamarosan hazatért Japánba, ahol rokonsága és huszonnyolc évi elmaradt zsoldja várta.

– Két évvel később a volt őrmester megint itt járt Guamon –

fejezte be a történetet Mrs. Turner. – A japán konzul hívta meg, mert híre ment, hogy még egy ismeretlen bujkál az őserdőben, és azt akarták, hogy Jokoi csalogassa elő. De nem találtak senkit, valószínűleg kacsa volt az egész. Egykori páciensünket viszont nem ismertem volna meg, annyira megváltozott. Pontosan úgy festett, mint bármelyik korosodó, pocakosodó japán turista... Egykori barlangjának, meg az agañai múzeumban kiállított használati tárgyainak pedig azóta is csodájára járnak a látogatók...

Míg a történetet hallgatom, körülöttünk folytatódik a dínomdánom. A vendégsereg lassan jóllakik, de a házigazdák és segítőik szakadatlanul hordják az asztalokra az utánpótlást: hússal, rizzsel teli tálakat, méregzöld színű habbal leöntött tortákat. Reggelig tart a lakodalom, s az ételnek-italnak addig kell kitartania.

Sorra ismerkedem a vendégekkel. Van köztük tisztviselő, farmer, középiskolás, katonatiszt, kereskedelmi alkalmazott. Valamennyien megkérdik, hogy hova valósi vagyok. A korábbi tapasztalatokon okulva mindnyájuknak csak annyit mondok, hogy Európából jöttem. Ezzel valamennyien be is érik, nem kívánják pontosítani, hogy a távoli, ismeretlen földrész mely szögletéből, az iránt viszont többen is érdeklődnek, hogy milyenek nálunk a lakodalmi szokások.

Kezdem magyarázni, hogy faluhelyen ugyanennyi a vendég, ugyanilyen trakta van *(a malac-nép sír-ri; borjú, bárány béget)*, és éppen belefognék a menyasszonytánc lényegének ecsetelésébe, amikor a tornácon, ahol nincs sár, összetolják az asztalokat és táncolni kezdenek.

Elsőnek az ifjú pár lép a „parkettre". Chamorro zenére járják, de a tánc már nem az, amire mikronéz őseik ropták, hanem ugyanolyan, mint egy stockholmi, budapesti vagy New Orleans-i diszkóban. Aztán látom, hogy egy idősebb úr tesz-vesz a menyasszony körül, de mit csinál?! Igen, egy ötdolláros bankót tűz gombostűvel a fátylába, és amikor ez sikerül neki, mindjárt le is kéri. Néhány másodperc után megjelenik a következő vendég egy egydolláros bankóval meg egy gombostűvel, és Susan máris az ő karján járja. És így tovább. Fél óra múlva a fátyol megtelik, akkor már a menyasszony ruhájához tűzik a zöldhasúakat. Itt azonban, úgy látszik, a nemek teljes egyenjogúsága dívik, mert anélkül, hogy hölgyválaszt hirdettek volna, a vőlegény szmokingjára is egyre-másra erősí-

tik a chamorro szépségek az öt- és tízdolláros bankókat (kisebbet és nagyobbat csak elég ritkán) és kérik le egymástól a szmoking tulajdonosát.

A reggeli ruhatisztítást nem várom meg. Aláírom a nevem a vendégkönyvben (mert ilyen is van), és éjfél körül távozom. Másnap megtudom, hogy Ungpingco úr a guami idegenforgalmi hivatal igazgatója, továbbá, hogy az ifjú pár a szomszédos Saipan szigetére, az Észak-Mariana-szigetek fővárosába repült nászútra. Már Guamról való elutazásom után három nappal értesülök az újságból, hogy az Egyesült Államok elnöke katasztrófa sújtotta (s ezért szövetségi segélyre jogosult) területnek nyilvánította Saipant, amelyet az előző napon teljesen letarolt a Diana nevű tájfun.

Aloha!

A Halekulani Szálloda étterme fedett teraszán diszkréten csobog a szökőkút vize. Csak halkan, hogy ne zavarja a zenekart, amely az európai (amerikai) fül számára áthangolt hawaii muzsikát játszik (de nem *hawaii gitár*on, mert azt itt, Hawaiiban nem ismerik).

A terasz végét alig néhány méter választja el a tengertől. Aki arra pillant, annak piros és zöld vitorlák alatt suhanó csónakokra és katamaránokra esik a pillantása, meg a hullámokon állva bukdácsoló szélvitorlásokra, úszó, lubickoló emberekre. Sokan közülük könnyűbúvár-szemüveget viselnek. Ez lehetővé teszi, hogy akár lemerülés nélkül, csupán a víz színén hasmánt lebegve gyönyörködjenek a korallokban, kagylókban, tengeri csillagokban, spongyákban, tüllfátylas halakban, egyszóval olyasmiben, amit másutt csak akváriumban láthat az ember.

A honolului tengeri látképet meredek hegyek keretezik. Ezeknek hirtelenzöld növényzete szolgáltatja a hátteret a hófehér szállodák több kilométeres sorához. Akinek érzékeny a szeme, jól teszi, ha zöld szemüvegen át nézi ezt a világot. Hawaiiban mindig vakító a nap, és most, télidőben is olyan hőséget áraszt, mint odahaza júliusban, amikor az *Esti Hírlap* főcíme is a kánikulát hirdeti, és amikor a lap első oldaláról fagylaltozók néznek vissza az olvasókra.

Itt, a teraszon azonban kellemesen jár a szellő, és a hőség légkondicionálás nélkül is elviselhető. Sőt, meg is borzongok néha, különösen naplemente után. Hiába, minden relatív! Guamról érkezve

még a Hawaii-szigetek – az örök nyár hona – sem tűnnek kellően forrónak...

A vendégeknek azonban többnyire melegük van. Sokan még a virágokból font koszorút is levették a nyakukból, pedig arra nagyon büszkék. A hawaii idegenforgalmi hivatal élelmes munkatársai már megérkezésük pillanatában, a repülőtéren a nyakukba akasztották a koszorúkat valamiféle itteni szokás, hagyomány jelképeként. A vendégek azóta is viselik a szokatlan nyakbavalókat, és buzgón fényképeztetik magukat e virágfonattal. Hiszen az idegenforgalmi plakátokon is ilyeneket viselnek a Hawaiiba érkezett turisták...

A zenekar tagjai tudják a dolgukat. Miután a csoportokat kísérő, fogadó hostessektől, idegenvezetőktől megkapták azoknak a listáját, akik ezekben a napokban ünneplik születésük napját, külön köszöntik a kedves vendégeket, s a pincérekkel együtt eléneklik tiszteletükre a *Happy birthday to you* (boldog születésnapot kívánunk) című dalocskát. Egy idős hölgyet külön invitálnak, hogy fáradjon fel a dobogóra, mert ajándékkal akarnak kedveskedni neki. Egy kevéske támogatással fel is megy, és ott a zene hangjaira illegeti magát, egyet-kettőt lépeget jobbra, azután balra, amivel azt jelzi, hogy ő táncol. Nem csekély teljesítmény, mert – mint bejelentik – ma ünnepli *kilencvenötödik* születése napját. (Szeretnék ilyen koromban turistáskodni a világ túlsó felén!) A stramm matróna mindkét karján – csuklótól csaknem könyökig – három-három vastag arany karperecet visel, ajka, orcája ki van rúzsozsva. Nyolcezer kilométerről, New Yorkból repült ide az unalmat űzni.

A honolului üdülőnegyed, Waikiki utcáin ilyenkor, délidőben kissé alábbhagy a forgalom. A menetrendszerű és turistabuszok, luxusautók persze így is egymást követik a pálmasorokkal szegélyezett utcákon, de arra már jó öt percet kell most várnom, hogy lencsevégre tudjak kapni egy kerékpáros riksát. Elöl egy izmos fiatalember nyomja a pedált, hátul egy turista házaspár élvezi a városnézést két kisgyerekkel. (A *riksa* szó ne tévessze meg az olvasót! A pedált taposó *kuli* egy barnára sült, ám fajtáját tekintve *fehér* – vagy ahogyan Amerikában mondják: *kaukázusi* – fiatalember, míg az utasok *japánok*.)

A déli hőségben az üzletekben is lagymatag a forgalom. Ezeknek a fele, ha ugyan nem több, mind ugyanazt árulja: olcsó hawaii ajándék- és emléktárgyakat, filléres korall nyakékeket, képeslapo-

kat, a szigetek térképét ábrázoló hamutartókat, fényképezőgépbe való filmet, helyi motívumokkal díszített kulcskarikát. És minderre az van írva, ami a honolului nemzetközi repülőtér kilométeres hosszúságú főépületének homlokzatára is: *ALOHA!* Ez hawaii nyelven: *Üdv* vagy *Isten hozott!*

A Hawaii-szigeteken ma már nagyon kevesen beszélnek hawaii nyelven (az *amerikai angol* nyelv az uralkodó), de az Aloha mint holmi áruvédjegy, mint mágikus erejű varázsszó hozzátapad mindenhez, amivel és aminek kedvéért a turistát idecsalogatják a kontinensről vagy Japánból.

Sőt ha az ember elhagyja a luxus-szállodanegyedet és a kétszer háromsávos autópályán a konténerkikötő előtt száguld el, onnan is ez a felirat villan elő: *Aloha!* Ha a honolului üzleti negyedben, a tizenemeletes irodaépületek, biztosítóintézetek, bankházak közötti szűk utácskában betérünk egy McDonald's-féle szabványbüfébe, a pultos fiúk sapkáján is ott olvashatjuk: *Aloha!* Innen egy ugrásnyira, a *késdobáló* matrózkocsmák, pornómozik és még kétesebb intézmények előtt is ott áll a becsalogató ember vagy *leány* és azt mondja: *Aloha!* (Ezenkívül elegendő összesen még két hawaii szót ismerni, hogy megéljen a vendég. *Maholo* = köszönöm. *Kokua* = udvariasság. Felirat az autóbuszon: *Köszönjük a kokuát, hogy mellőzi a dohányzást.*)

Tehát aloha! Üdv! Isten hozott!

A Hawaii-szigetek – kivált a legcivilizáltabbjuk, Oahu, amelyen Honolulu is fekszik – a messziről jöttekből élnek.

Ezt földrajzi fekvésüknek köszönhetik.

A Csendes-óceán kellős közepén húzódik a Hawaii-szigetek láncolata. Eléggé délen ahhoz, hogy szüntelen legyen itt a nyár. És eléggé nyugaton ahhoz, hogy ez lehessen az Egyesült Államok előretolt bástyája, fő katonai és ideológiai támaszpontja Ázsiával szemben. Az idegenforgalom és a fegyveres erők Hawaii két legnagyobb bevételi forrása, vagy amint itt nevezik: iparága.

A nem egészen egymillió lakosú Hawaiiban 1984-ben csaknem négy és fél millió turista járt (1959-ben még csak 243 000). Arányait tekintve ez olyan, mintha hazánkat évente 45-50 millió külföldi keresné fel, méghozzá a kaminsoforőket, tranzitutasokat leszámítva. Hiszen Hawaii mintegy 8000 kilométernyire fekszik New Yorktól és Washingtontól, 6000-re Tokiótól, de még a viszonylag közeli

San Franciscótól és Vancouvertől is ötórányi repülőútra. Következésképpen, aki elszánja magát erre az utazásra, az nem egy vagy két éjszakára, hanem legalább négy-öt napra vagy inkább egy-két hétre jön ide. S aki megfizeti a repülőjegy mind borsosabb árát, az nemigen lehet betanított munkás, adminisztrátor vagy a tandíját nyári munkával megkereső egyetemista. Nem feltétlenül milliomos, de legalábbis az úgynevezett középosztályhoz tartozik, annak sem az alsóbb rétegéhez. Vagyis van pénze szállodára, étteremre, viszonylag sokat költ, vásárol.

Hawaii lakosságának mintegy egyötöde közvetlenül az idegenforgalomban dolgozik, abból él. És persze a többiekre is kisugárzik az itt elköltött tengernyi pénz, ingatlan-, forgalmi- és egyéb adó.

Honolulu területét hajózható csatornák szelik keresztül-kasul. Ma már jóformán senki sem hajózik rajtuk. Nem is olyan régen viszont még a cukornádat – a szigetek gazdaságának fő tényezőjét – szállították itt. A negyven cukornádültetvényből mára csak tizenhárom maradt meg; a cukornádból, valamint a másik fő terményből, az ananászból származó bevételek ma együttesen sem teszik ki az idegenforgalomból származó bevételek egyhatodát.

A szállodaipar mozgatja az építő- és a szolgáltatóipart, és így tovább. Ezenkívül szép számmal településnek át a kellemes éghajlatú Hawaiiba – akárcsak Floridába, Puerto Ricóba, Kaliforniába – magánzók, jómódú nyugdíjasok.

De a lakosság egyéb rétegei is áramlanak ide. Éppen ezért talán nem véletlen, hogy milyen sok magyart is találtam Hawaiiban. A honolului magyar klubnak, amely hol az egyik, hol a másik vendégszerető család otthonában jön össze, olyan illusztris tagjai vannak, mint Haár Ferenc, a neves fotóművész (és felesége, aki kiváló keramikus), Mrs. Fleece, Mikes Marianne, hegedűművész, a honolului filharmonikusok volt koncertmestere, Ybl Miklós építészmérnök, a nagy Ybl Miklós dédunokája és mások. Mintegy hatvanan szoktak összegyűlni ebben a klubban, és hol vannak még akkor a második és harmadik generációs honfitársaink! A legeslegelső személy, akivel Guam felől jövet Hawaiin szót váltottam, természetesen a bevándorlási hatóság tisztviselőnője volt, aki magyar útlevelem láttán boldogan újságolta, hogy az ő szülei is magyarok. Szó szót követett, és úgy belejöttünk a beszélgetésbe, hogy a végén nekem kellett figyelmeztetnem a kedves hölgyet: anélkül

nyomta be a pecsétet az útlevelembe, hogy ellenőrizte volna, nem vagyok-e rajta a veszedelmes terroristák, kábítószercsempészek vagy egyéb okból körözött személyek feketelistáján.

A lakosság ideáramlásának és az idegenforgalom növekedésének tendenciáját illetően azonban nem egységesek a vélemények. Egyes szakértők szerint a szálloda-*boom* az évszázad végéig töretlenül fog folytatódni, mások viszont úgy vélik, hogy máris mutatkozik bizonyos fokú törés. A további fejlődés jelentős mértékben az olaj- és azzal összefüggésben a repülőjegyárak alakulásától függ. Veszélyesnek tartják, mint a melegtenger-ipar vetélytársát, a közelebbi és alacsonyabb árakat kínáló Mexikót. Végül sok turistát, áttelepülőt riaszt a Honoluluban oly gyorsan növekvő bűnözés (amely persze csaknem elkerülhetetlen velejárója az idegenforgalomnak).

„Hawaii, amely egykor a Csendes-óceán paradicsoma volt, ma olyan dzsungel, amelyben tolvajok, stricik, prostituáltak, rablók, erőszaktevők és gyilkosok vadásznak áldozataikra." Ez a keserű megállapítás magától a honolului főügyésztől, Charles Marslandtől származik. Tudta, hogy mit beszél. Az ottjártam előtti alig négy esztendő alatt a szigeteken 53 százalékkal emelkedett a gyilkosságok, 61 százalékkal a nemierőszak-esetek, 55 százalékkal a rablások száma.

Hawaii második vezető „iparága" – a katonaság – jóval szilárdabbnak, a gazdasági válságokkal szemben sokkal ellenállóbbnak mutatkozik, mint az idegenforgalom.

Pearl Harbor a második világháború előtt az Egyesült Államok csendes-óceáni flottájának döntő fontosságú támaszpontja volt. A háború idején 450 000 egyenruhás tartózkodott itt és a közelben – innen indították őket útnak a hadszíntér különféle vidékeire. Azóta az amerikai fegyveres erők számos új bázist állítottak fel a Távol-Keleten, Ázsiában, Óceániában. Ennélfogva Hawaii szerepe talán valamelyest csökkent. De csak viszonylag. Változatlanul itt működik a csendes-óceáni főparancsnokság, amelynek hatóköre még az Indiai-óceánra is kiterjed (egészen a Jóreménység fokáig). Ez a stáb több ezer kiválóan fizetett tengernagyot, tábornokot, főtisztet foglalkoztat. Az itteni támaszpontokon, az ide visszatérő repülőgép-hordozó hajókon sok-sok ezer tiszt és hivatásos katona szolgál. Számuk a hozzátartozókkal együtt meghaladja a százezret. Ők itt laknak (lakbért fizetnek vagy építkeznek), költekeznek (vásá-

rolnak és szolgáltatásokat vesznek igénybe), adót fizetnek magas vagy viszonylag magas jövedelmük után. Ez teljesen stabil tényező, amit jóformán semmi sem befolyásol. Ezt a százezer személyt ugyanis nem érinti a gazdasági visszaesés, a munkanélküliség.

A kép tehát sokban emlékeztet arra, amit Guamban megismertünk, azzal a különbséggel, hogy itt *mindenből több van:* területből, lakosságból, gazdagságból, katonaságból, de nemzeti öntudatból és feszültségből is. Ha Guam *rendezetlen, bekebelezetlen terület,* Hawaii kétségtelenül *rendezett* és formailag is, szőröstül-bőröstül *be van kebelezve:* 1959 óta szövetségi állam, az Unió ötvenedik tagja, amely jogilag éppolyan helyet foglal el, mint például Massachusetts vagy Dél-Dakota. De itt alig három emberöltővel ezelőtt még a hawaiiak saját uralkodója ült a trónon.

A hawaiiak ugyanis nemcsak az állam lakói, hanem nemzetiség, etnikum is. Ez a szigetek őslakossága, amely évezredeken át háborítatlanul élt ebben a földi paradicsomban, mindaddig, amíg azt a XVIII. század legvégén James Cook felfedezte és a XIX. században az Egyesült Államok rátette a kezét. A hawaiiak a polinéz népcsoporthoz tartoznak; rokonaik többek között Fidzsi, Tonga, Szamoa népe, valamint Új-Zéland őslakosai: a maorik. Az *aloha* szó egyébként az ő nyelvükből származik.

Az idestova évszázados amerikai uralom idején teljesen összekeveredett itt a lakosság. A legfrissebb adatok szerint már az egyharmaduk *haolee* (ahogyan az őslakosok a fehéreket nevezik), csaknem egynegyedük japán, a 14 százalékuk filippinó származású, és már csupán minden nyolcadik hawaii lakos hawaii nemzetiségű. (A többiek kínaiak, koreaiak, négerek.)

Éppen ezek a hawaii őslakosok jöttek össze nemrégiben néma tüntetésre a Kamehameha-dinasztia utolsó tagjának, Pasuahi hercegnőnek a sírjánál. Az ellen tiltakoztak, hogy amióta csak Hawaii az Egyesült Államok birtoka, illetve állama lett, mindig a *haolee*-k és a japán származásúak koalíciójára épülő helyi demokrata párt gyakorolta és gyakorolja ma is a hatalmat. Közülük kerül ki a kormányzó, a washingtoni Kongresszusba küldött két szenátor, de még a helyi törvényhozás tagjainak túlnyomó többsége is.

Az őslakosok gazdasági-társadalmi helyzetére viszont az jellemző, hogy az egész lakosságon belüli arányuknál sokkal nagyobb mértékben vannak képviselve a szociális segélyre szorulók (tehát a

nyomorszint alatt élők), továbbá az iskolából lemorzsolódó fiatalok és a börtönök foglyai között.

Működik Hawaiiban egy szélsőséges csoport, amely az Egyesült Államoktól való elszakadást írta zászlajára. Ennek tagjai nincsenek sokan. Viszont széles körben erősödik a *He Hawai'i au* (én hawaii vagyok) büszke hangoztatása. Ma már a Hawaii Ügyek Hivatalának a tagjai is többségükben azt vallják: az őslakosoknak – bár szövetségi keretek között, de – jogos követeléseik is lehetnek. Ilyen például az arányos politikai képviselet már említett problémája. Vannak azonban a hawaiiaknak közvetlen magánjogi igényeik is. Egyebek között anyagi jóvátételt, kártalanítást követelnek az Egyesült Államok kormányától. Miután ugyanis annak ügynökei 1893-ban puccscsal megbuktatták Lilioukalani királynőt, a független Hawaii utolsó uralkodóját, a zűrzavar címén partraszállt amerikai katonaság kirabolta az őslakosokat, és megfosztotta őket földjeiktől.

Waikikiben azonban mi sem látszik ebből.

Tora, tora, tora!

Oahu-sziget déli oldalán szűk bejáratú, mély öbölrendszer türemlik be a hegyek közé. Itt van Pearl Harbor (a Gyöngy-kikötő), a nevezetes támaszpont.

Honoluluból, Hawaii állam fővárosából nem egészen egy óra alatt érhető el a bázis az autópályán. Manapság nem annyira katonai járműveket, hanem mind nagyobb számban turista-autóbuszokat lát haladni erre az ember. Különösen azóta, hogy a japán–amerikai háború kirobbanásának színhelyét nemzeti parkká nyilvánították, és felépült itt a hadtörténelem egyik legmeghökkentőbb emlékműve: az Arizona Memorial.

Csoportunkat, amelynek legalább a fele Nikonjaikat, Minoltáikat és Canonjaikat kattogtató japán turistákból áll, komphajó veszi fedélzetére. Amint átvágunk Pearl Harbor egyik öblén, már meszszíről a szemünkbe ötlik egy elnyújtott, szinte a víztükrön nyugvó, hajót stilizáló fehér épület. Kikötünk az utóbbi saját mólójánál, kiszállunk, és egy fedett átjáróba jutunk. Mindkét oldalon a vízre látunk. A felszín alatt alig néhány méterrel roncsok feketéllnek. Nem messze tőlünk – ha nem tévedek – egy kazán felső pereme emelkedik ki a vízből. Átjárónkat, a függő kőfolyosót pontosan egy

elsüllyedt hadihajó roncsai fölé építették. „Arizona" volt a neve. Több mint négy évtizeddel ezelőtt küldték a tenger fenekére 1100 amerikai haditengerésszel a fedélzetén a japán császári légierő bombázó és torpedóvető repülőgépei.

Az emlékmű megtekintése után dokumentumfilmet mutatnak, rövid történeti ismertetést adnak a látogatóknak.

A Honolulu közelében talált 20 négyzetkilométeres, minden oldalról szárazfölddel körülvett eszményi horgonyzóhelyet, amelyet természetes csatorna köt össze a Csendes-óceánnal, 1903-ban mesterségesen kimélyítették. 1918-ban avatták itt fel a haditengerészeti támaszpontot. 1941-ben ez volt a csendes-óceáni amerikai haderő főhadiszállása, és a flotta hajóinak kétharmada itt horgonyzott.

Ebben az időben Európában már javában folyt a második világháború. Anglia túl volt a náci terrorbombázások első időszakán. Moszkva alatt már megállították a hitlerista csapatokat, de azok továbbra is fenyegették mind a fővárost, mind Leningrádot. A japán birodalom urai Kína mellett mindenekelőtt a nyersanyagokban gazdag Délkelet-Ázsiát akarták megkaparintani. Ehhez azonban előbb harcképtelenné kellett tenniök a csendes-óceáni térség egyik legjelentősebb katonai erejét, az amerikai flottát. E cél érdekében dolgozták ki a Pearl Harbor elleni támadás tervét.

Három figyelemre méltó mondat idegenvezetőnk előadásából:

– A történelem során a japánok mindig hadüzenet nélkül, orvul támadtak.

– Ennek a műveletnek – a haditengerészet története legsikeresebb akciójának – a tervét igazi zsenialitással Jamamoto tengernagy dolgozta ki, aki korábban az amerikai Harvard Egyetemen tanult.

– Az Egyesült Államokban mindenki várta a japán támadást, csak éppen nem itt, hanem például a Fülöp-szigeteken vagy valahol másutt.

1941. december 7-én helyi idő szerint reggel 6 órakor, amikor a támadó japán gépek első hulláma még mintegy 400 kilométernyire (másfél órányira) volt Pearl Harbortól, az ottani amerikai radarállomás kezelői észlelték a közeledő légikötelékeket, és ezt jelentették is elöljáróiknak. Azok azonban amerikai gépek érkezését várták, és semmiféle intézkedést sem tettek. Arra sem reagáltak, hogy a kikötő bejáratánál egy japán tengeralattjárót észleltek.

Vasárnap reggel volt. A Pearl Harbor-i kikötőben horgonyzó 8

csatahajón, 8 cirkálón, 29 rombolón, 11 aknaszedő, 9 aknarakó és 23 kisegítő hajón, 5 tengeralattjárón és 1 ágyúnaszádon, valamint a közeli katonai repülőtereken gyanútlanul aludt a legénység.

A 31 japán repülőgép-hordozó hajó és kísérőhajó a ködös őszi idő fedezete alatt már október 26-a óta úton volt egy hazai kikötőből. Hogy idő előtt fel ne fedezhessék őket, sem egymással, sem támaszpontjukkal nem tarthattak fenn rádiókapcsolatot.

1941. december 7-én 7 óra 40 perckor törték meg a rádiótilalmat. A japán repülőgép-hordozó hajókról felszállt és Pearl Harbor bombázására indult kötelék parancsnoka, már csaknem a cél fölé érve, ekkor győződött meg véglegesen arról, hogy az amerikaiak alszanak, a légvédelem sehol, álcázás nincs, és hogy a támadás – amint azt eltervezték – tökéletes meglepetés lesz az ellenség számára. Fucsida alezredes rádióján ekkor adta le a japán flottaparancsnokságnak, újra meg újra diadalmasan megismételve az ezt megerősítő kulcsszót: *Tora... tora... tora.* (Ez a szó japánul tigrist jelent.)

A következő pillanatban a 49 bombázó, 50 zuhanóbombázó és 40 torpedóvető gép már szórta is halálos terhét a repülőtereken leponyvázott vadászgépekre és a partfalnál kikötött hajókra. 1 óra 10 perc múlva a támadók második hulláma is elérte az akkorra már pokollá lett Pearl Harbort.

Néhány órával később Tokióban nagyjából, Washingtonban pedig pontosan ismerték a veszteséglistát: elsüllyedt az Egyesült Államok csendes-óceáni flottájának zöme – 18 hadihajó, köztük 5 nagy csatahajó –, elpusztult a haditengerészet 92 és a légierő 96 repülőgépe. Hősi halált halt a flotta, a hadsereg és a tengerészgyalogság 2335 tisztje, katonája és matróza, és 68 polgári személy is életét veszítette a bombázásban. Ebben a számban nincsenek benne a megrongálódott hajók, repülőgépek és a sebesültek. A japánok az akcióban 1 tengeralattjárót, 58 repülőgépet, 185 halottat és 1 foglyot veszítettek. Alig két óra alatt az Egyesült Államok flottája nagyobb veszteséget szenvedett, mint az 1898-as amerikai–spanyol és az első világháborúban összesen.

Az Egyesült Államok ezzel belépett a második világháborúba.

A csendes-óceáni amerikai flottának tulajdonképpen csak azok az egységei maradtak sértetlenek, amelyek az orvtámadás idején nem tartózkodtak támaszpontjukon. Ezekkel, majd a Pearl Harbor-i

Honolulu Star-Bulletin 1st EXTRA

8 PAGES—HONOLULU, TERRITORY OF HAWAII, U. S. A. SUNDAY, DECEMBER 7, 1941—8 PAGES ● PRICE FIVE CENTS

WAR!

(Associated Press by Transpacific Telephone)

SAN FRANCISCO, Dec. 7.—President Roosevelt announced this morning that Japanese planes had attacked Manila and Pearl Harbor.

OAHU BOMBED BY JAPANESE PLANES

SIX KNOWN DEAD, 21 INJURED, AT EMERGENCY HOSPITAL

A honolului újság első rendkívüli kiadása
Pearl Harbor japán bombázásáról:
a *Star-Bulletin* még csak hat halottról tud!

öböl fenekéről kiemelt és újjáépített hadihajókkal vette fel az Egyesült Államok a harcot Japánnal a csendes-óceáni hadszíntéren.

Voltak azonban olyan hajók, amelyeket egyszerűen nem lehetett helyreállítani. Ezek közé tartozott az „Arizona" is, amely máig is az öböl fenekén nyugszik, és amelyet most a kétszintes zárt hídként kiképzett emlékműről figyelünk.

Amikor hajónk kikötött itt, az elsőnek a partra, illetve az emlékmű szintjére ugró idegenvezető matróz feszesen tisztelgett, úgy, ahogyan a szabályzat hadihajóra lépéskor előírja. Az Arizona emlékmű ugyanis, amelyet a kongresszus határozata értelmében 1958-ban emeltek, mintegy hadihajónak, az elsüllyesztett „Arizona" folytatásának számít. Reggelenként díszőrség vonja itt fel és bocsátja le esténként az amerikai zászlót.

Az emlékmű az amerikai áldozatok és hősök emlékét őrzi. A Pearl Harborben horgonyzó hajók tisztjei és matrózai nem tehettek arról, hogy a washingtoni hatóságok – számtalan értesítés és értesülés, továbbá annak ellenére, hogy rendelkeztek a japán rejtjelkulccsal – nem figyelmeztették őket a készülő veszélyre. A tengerészek, amint magukhoz tértek az első döbbenettől, tüzelni kezdtek (a még működő) légvédelmi lövegekből és géppuskákból. A „Neosho" tankhajó matrózai, tudván azt, hogy ha találat éri őket, a robbanás több hadihajót is elpusztíthat, felszedték a horgonyt, és a hajóktól mentes öböloldal felé indultak, noha tisztában voltak azzal, hogy a mozgással felhívják magukra a japán pilóták figyelmét.

Az Arizona emlékmű egész hátsó falát beborító márványlapon egyébként egy magyar nevet is felfedezek: Theodore S. Szabo tengerészgyalogosét, aki ugyancsak a légitámadásnak esett áldozatul.

Megbűnhődtek-e a Pearl Harbor elleni orvtámadásért felelős japán tisztek?

Iszoruku Jamamoto tengernagy, a támadás kiagyalója életét veszítette, amikor repülőgépét lelőtték a Csendes-óceán fölött.

Csuicsi Nagumo altengernagy, a Pearl Harbor elleni orvtámadást végrehajtó flottacsoportosítás parancsnoka harakirit követett el később, amikor az amerikaiak visszafoglalták Saipan szigetét.

Minoru Genda ezredes, a Pearl Harbor elleni tömeges légitámadás megtervezője a második világháború *utáni* (tehát a megszálló Egyesült Államok által életre hívott) japán légierő tábornoka, majd vezérkari főnöke és parlamenti képviselő, s – mint idegenvezetőnk megjegyezte – az Egyesült Államok szilárd barátja lett.

Micsuo Fucsida alezredes, a Pearl Harborre támadó japán légikötelék parancsnoka ugyancsak túlélte a második világháborút, és jelenleg protestáns lelkész az Egyesült Államokban.

Hawaii mai kormányzójának apja Japánban született. Az államban működő tizenkét Sheraton szállodából nyolc van japán állampolgárok tulajdonában. A szigeteket évente 750 000 japán turista keresi fel. „A bombázással nem tudtak úrrá lenni Pearl Harborön, most megteszik ezt gazdasági eszközökkel" – ez a mondás járja ma Hawaiiban.

Az öböl neve Pago Pago

Az alegység az avatásra felsorakozott, és már legalább egy fél órája vár a tűző napon. A közönségnek fenntartott helyen, az első sorban elfoglalják helyüket az előkelőségek: a kormányzó, az alkormányzó, a törvényhozás elnöke. A helyi szokásoknak megfelelően valamenynyien szoknyát viselnek, csak néhány asszonyon látok pantallót.

Végül felhangzik a vezényszó, majd a kürtjelzés: *Előljáró érkezik.* A harminckét tartalékos közkatonát vezénylő szakaszparancsnok jelentést tesz Herbert E. Wolf vezérőrnagynak, az Egyesült Államok Hawaiiban székelő csendes-óceáni főparancsnoksága szárazföldi erői parancsnokának. Ebben a pillanatban az emelvény előtt az egyik zászlót tartó katona meginog, s a mikrofont és a hóna alá nyúló magas rangú vendéget is magával rántva, összeesik. Már támogatják is kifelé, és a csillagos-sávos lobogó rúdját immár egy másik legény szorongatja.

100 fok (38 fok Celsius) van árnyékban, csakhogy a legény a napon állt. A decemberi napon. És a december a déli féltekén talán a legforróbb hónap. Kivált itt, az Egyenlítő közelében.

Amerikai Szamoán, az Egyesült Államok csendes-óceáni külbirtokán (belső önkormányzattal rendelkező gyarmatán) a második világháború idején haditengerészeti támaszpont működött. Ugyancsak volt itt gyalogsági kiképzőközpont, ahol (hol nem?) még egy honfitársunk is szolgált Faludy György, a költő személyében. Itt vetette papírra e sorokat:

Én meg lenéztem a virággal
borított, édeni vidékre,
a nyíló kertekre, a boldog
lejtőkre és a kivirágzott
öbölre, hol a kék vizet
úgy lepték el a tarka foltok,
mint a két ujj közt összemorzsolt
*lila meg sárga íriszek.**

* Faludy György: *Összegyűjtött versei.* Püski. New York, 1980.

Az 50-es években azután Amerikai Szamoán megszűnt mindenfajta katonai jelenlét, és a Pago Pagó-i öbölbe ma cirkálók, rombolók helyett jobbára halászhajók, konténerszállítók, luxusgőzösök futnak be.

Az alkalom, amelyre a nemzetközi repülőtér tőszomszédságában a helyi előkelőségek összegyűltek, évtizedek óta az első katonai jellegű esemény Amerikai Szamoán. Egy keretalakulatot avatnak: harminckét barna bőrű szamoai legény és leány önként jelentkezett kiképzésre és tartalékos szolgálatra. Az amerikai hadsereg egy leszerelt és helyben lakó főhadnagya képezte ki őket és gyakorolja majd velük a jobbra átot, balra átot egyszer-kétszer egy hónapban. Most harmincketten vannak, jövőre már nyolcvan fő lesz a létszámuk. Legnagyobb tűzerejű fegyverük a nehézgéppuska lehet. Csak háború esetén mozgósítják őket, akkor a Hawaiin állomásozó 442. számú hadosztály 100. zászlóaljához tartoznak.

E keretalegység megalakulását nyilván nem lehet annak alátámasztására felhozni, hogy az Egyesült Államok fokozza a fegyverkezési hajszát. *Nem itt* fokozza. A harminckét tartalékos önkéntes nem fenyegeti a világbékét. De valami oka azért mégiscsak van annak, hogy egy kétcsillagos tábornok személyesen repült ide, a sugárhajtású géppel is hatóránnyira lévő Hawaiiból, az alakulat avatására.

Maga mondja meg beszédében, hogy miért. Az Amerikai Szamoán felállított keretalegység az Egyesült Államok fegyveres erőinek egyetlen, állandóan az Egyenlítőtől délre állomásozó alakulata. Amiből ugyan változatlanul nem következik még, hogy Washingtonnak agresszív tervei vannak a déli féltekén, de mégiscsak jelképes lépés. Vagy talán több is...

S miközben ezen filozofálgatok, először realizálom, hogy az északi és a nyugati félteke (amelyen a kontinentális Egyesült Államok található), majd a keleti féltekén lévő Guam után eljutottam egy olyan – az egyetlen – amerikai külbirtokra is, amely a *déli* féltekén fekszik. A Continental légitársaság DC 10-es óriásgépének fedélzetén a kapitány személyesen osztotta ki az utasoknak az Egyenlítő átrepülését igazoló és bekeretezhető, a falra is kiakasztható oklevelet. Ugyanez a kapitány egy héttel később a Continental egész hajózóállományával együtt sztrájkba lépett, és ha nem sikerül az utolsó géppel elrepülnöm Hawaiiba, teljes nyolc hétre ottrekedtem

volna Amerikai Szamoán, vagy jó esetben is csak Nyugat-Szamoán, és Új-Zélandon át térhettem volna vissza az Egyesült Államokba.

Ez azonban még a jövő méhében nyugodott.

Egyelőre gépdohogásra és lánccsörgésre ébredek. A tajvani illetőségű halászhajó szedelőzködik az ablakom alatt: napi zsákmányszerző útjára indul. Vakítóan és a korai idő ellenére is meredeken süt a nap, úgy, ahogyan csak a trópusokon szokott.

A hotelszoba falairól eltűntek a bociszemű gyíkok, amelyek tegnap este még összevissza szaladgáltak ott. A halászokat leszámítva kint is teljes a mozdulatlanság: a fjordszerűen szűk és hosszú öböl túlsó partján, ahol – a fényszórókból ítélve – még késő este is gépkocsi gépkocsit követett a műúton, most egyetlen autót sem látok.

Az öböl nevét Pago Pagónak írják, de úgy kell ejteni, hogy *pangopango*. Ennek köszönhetem, hogy egyáltalán itt vagyok. Amikor ugyanis csendes-óceáni amerikai útitervemet összeállítottam, választhattam volna a különféle gyámsági területeket, mondjuk, a Marshall- vagy a Karolina-szigeteket is; engem azonban megigézett a pangopango egzotikuma. Nem tudom, érthető-e, de ezt úgysem lehet megmagyarázni. Így kerültem ide, a *világ végére*. (Mert ez már tényleg az.)

Vakító a napfény, a kora reggel ellenére is nehezen viselem a hőséget, a párásságot. Becsukom hát az erkélyajtót, bekapcsolom – bármennyire gyűlölöm is – a klímaberendezést, és elvonulok a fürdőszobába. Tíz perc múlva, amikor visszajövök, a halászhajónak már nyoma sincsen, és úgy zuhog az eső, ahogyan talán még életemben nem láttam.

Mire ezt felmérem, a felhőszakadás már el is állt, és újabb két perc múlva ismét vakít a nap. A továbbiakban megtanulom, hogy Tutuila szigetén ez mindig így van. A Rainmaker (esőcsináló)-hegy mögül olyan hirtelen bukkannak elő az esőfelhők, akár a repülőgép. És ha az ember csak egyetlen percre is távozik lenyitható tetejű gépkocsijától (amely itt nagyon elterjedt), akkor se hagyja lehajtva a tetejét. Nem azért, mert lába kelhet a benne hagyott holmiknak (a szamoaiak általában nagyon becsületesek), hanem mert mialatt egy doboz cigarettát vásárol az ember az üzletben, kint ronggyá ázik a kocsi belseje. Igaz, mire a tulajdonos visszaér az autójához, esetleg már ismét ragyog az ég.

Pago Pagóban, Amerikai Szamoa fővárosában (amely az öbölről kapta a nevét), évente 5000 milliméter csapadék hullik. Innen alig hét kilométernyire, a nemzetközi repülőtéren viszont egyharmadával kevesebb.

Ki érti ezt? A szamoai szigetvilágban mindenesetre nem szoktak esőért imádkozni. A nép egyébként – így mondták nekem – sokat imádkozik, meglehetősen vallásos. Katolikusok, anglikánok, metodisták, mormonok. Attól függően, hogy a múlt században milyen misszionáriusok jutottak el legelőbb falujukba.

Ezért is kihalt most minden körös-körül. Amerikai Szamoán nagyon szigorúan tartják a vasárnapot, ha nem is annyira, mint egy másik polinéziai szigeten, Tongán, ahol ilyenkor napkeltétől napnyugtáig még a légiforgalom is tilos. Itt legalább a nem keresztény tajvani halászoknak szabad dolgozniuk. Egyébként azonban az Amerikai Szamoa-i szigetek teljes lakossága (32 500 fő), a nyugatszamoai vendégmunkásokkal, valamint a még messzebbről érkezett *palangik*kal (amerikaiakkal, fehérekkel) együtt ilyenkor istentiszteleten vesz részt.

Engem Fanga Tiai úr visz el gépkocsiján, akivel előző este ismerkedtem meg a kormányzósági hivatalban. Statisztikai kiadványok összeállításával foglalkozó tisztviselő. De nem is *mister*nek, hanem *chief*nek (főnöknek) illik szólítanom. Ez azonban nem a hivatali beosztásának szól, hanem a hagyományos szamoai törzsi hierarchiában betöltött helyének.

A Pago Pagó-i metodista templom torony nélküli földszintes betonépület. Alapterülete akkora lehet, mint egy jókora iskolai tanterem kétszerese. Két oldalon zsalugáterszerű ablakok, tejüveglapjaikkal vízszintesre fordítva, hogy legalább valamennyire járjon benn a levegő. A szemben lévő falon két Krisztus-kép és két ingaóra. Alattuk az Úrasztala, amelyen majdnem végig szebbnél szebb virágokkal teli vázák állnak. A terem jobb sarkában alig emelt szószék, előtte egy kis harmónium. Fiatal leány játszik rajta. Az első padsorokat a kórus foglalja el. A hölgyek hosszú fehér ruhát és nejlonvagy szalmakalapot viselnek. A férfiakon többnyire nemzeti viselet – bokáig érő ing – van, amely alatt nem hordanak nadrágot. A fiatal fiúk kivételével viszont valamennyien nyakkendőt kötöttek az ünnepi alkalomra (több nyakkendőtűt is látok), és a rettentő hőség

ellenére is európai zakót viselnek. Lábukon saruszerű bőrszandál, csuklójukon digitális óra.

A prédikációt nem értem. Favaji lelkész ugyanis szamoai nyelven beszél. A hívek kezében ugyancsak szamoai biblia. Mint később megtudom, ez egyike a nagyon kis számú nemzeti nyelvű könyveknek. A néplélekhez értő misszionáriusok már a múlt században lefordították az egész Szentírást szamoai nyelvre. Ennek – a csendes-óceáni szigeteken élő – kis népnek a történetét és szokásait egy Fred nevű palangi szerzetes írta meg, ugyancsak szamoai nyelven. Ennek már jó ötven esztendeje, ám azóta is ez az egyetlen nemzeti nyelven íródott mű ebben a tárgykörben, és az iskolák részére most adták ki újra. A tanítás egyébként alapvetően angolul folyik, és jobbára csak otthon, a családban tanítják a fiatalokat anyanyelvükre, nemzeti hagyományaikra, szokásaikra.

Az istentisztelet után meghívnak a paplakba, ahol kilenc házaspár van jelen. Favaji tiszteletest búcsúztatják, aki este Honoluluba repül új művégtagért. Honolulu annyira van Pago Pagótól, mint az Urál-hegység Budapesttől. Ennél közelebb azonban – Új-Zélandot leszámítva – nincs lehetőség ilyen gyógyászati eszköz beszerzésére.

A jelenlévőkről máig sem tudom biztosan, hogy milyen minőségükben voltak jelen. Először azt hittem, hogy az egyházközség világi elöljárói, később, hogy a helyi törzsfőnökök a feleségükkel. Végeredményben, azt hiszem, a kettő egybevág.

A vendégek közben eltűnnek néhány percre, hogy átöltözzenek ünneplőből hétköznapi viseletükbe. A hölgyek színes ruhában vagy blúzban és pantallóban jelennek meg. A férfiak európai inget vesznek fel kihajtott gallérral, és *lava-lavát* tekernek a derekukra. Az utóbbiból magam is kapok egyet. Néhány méternyi könnyű, színes szövetdarab, amit az ember szoknyaként teker a dereka köré és nadrágszíjjal tartja meg. Hossza a midi és a mini között lehet. Szépen festenék benne a Bródy Sándor utcában! Amerikai Szamoán viszont ilyet visel a rendőr, a finánc, de még a kormányzó is.

Az ajtóban hagyjuk cipőnket, és a földre terített gyékényeken törökülésben helyet foglalva hozzálátunk az ebédhez. Fiatal lányok és fiúk banánlevélbe csavarva kinyitott húskonzervet, sült csirkét, kétféle halat kínálnak (egyikük a finom húsú *maki maki*), azután kompótot szolgálnak fel, végül fagylaltot keksszel. Kenyér helyett a kenyérfa termését majszoljuk. (Nincs olyan jó, mint a pesti ma-

szekkenyér, viszont – ne feledjük! – ez ingyen nő a fán. Íze a sült tökére emlékeztet.) Mindenki kézzel eszik, csak engem szánnak meg késsel-villával.

A társalgás főleg szamoai nyelven folyik, a házigazdák azonban figyelmesek: valamelyikük mindig szóval tart angolul. Ezen a nyelven jól vagy rosszul, de mindnyájan beszélnek. Az egyik hölgy pedig, akinek a férje húsz évig szolgált technikusként az amerikai légierőknél, s aki maga így két évtizedig élte a helyőrségi feleségek életét, úgy tud angolul, mintha az anyanyelve lenne.

A beszélgetést igyekszem felhasználni arra is, hogy arról a világról érdeklődjem, amelybe csöppentem.

A kelet-szamoai szigetvilág legnagyobb és egyetlen igazán lakott szigete Tutuila (amelyet mintha csak egy tündérkirálynőről neveztek volna el) mindössze 32 kilométer hosszú és 10-12 kilométer széles. Ezt is csaknem kettévágja a 8 kilométer hosszú, kilencvenfokos szögben a testébe hatoló Pago Pago-öböl – ez az eszményi kikötőhely.

Amerikai Szamoa tulajdonképpen ennek köszönheti azt a csekély jelentőségét, amelyre valaha is szert tett. Erre az óceáni viharoktól kiválóan védett és mély vizű öbölre ugyanis szénkikötőként volt szükségük az amerikaiaknak, akik néhány évtizeddel felfedezése után, nem sokkal a századforduló előtt tették rá a kezüket a San Franciscótól és Tokiótól nagyjából egyenlő távolságra lévő kis szigetcsoportra, a Csendes-óceán déli vidékén. Egyébként a németek és az angolok is pályáztak rá, amiből majdnem háború robbant ki a három hatalom között.

Az Egyesült Államok védnöksége alá került terület (gyarmat, külbirtok – ahogy tetszik) népe jóformán a második világháborúig háborítatlanul élt a felbomlóban lévő ősközösségi társadalom körülményei között, és szinte naturális gazdálkodást folytatott. Amikor a második világháború idején, a Japán elleni küzdelemhez az Egyesült Államok felállította itt a már említett támaszpontjait, akkor épült csak ki a civilizáció, az amerikai politikai rendszer, a szamoai patriarchális demokráciával ötvözve. A csaknem az őskommunizmusban élő nép egyszeribe fejest ugrott a kapitalizmusba.

Pago Pago-öbölben ma két korszerű halkonzervgyár működik. Ezzel a terület modern iparának felsorolása ki is merül. Igaz, van még itt jól gépesített konténerkikötő; a magyar utaknál nem rosz-

szabb betonút kerüli a szigetet; mindenütt ég a villany, s a hegyi falvakban is ott a telefon. Néhány esztendeje műhold továbbítja ide az amerikai kontinensről a televízióműsort és a távtárcsázásos telefonhívásokat. A főváros főterén, a rendőrséggel szembeni fészerben ugrásra készen állnak a tűzoltó autók. A tér harmadik épülete a *Fonó*.

Ez először nagyon romantikusnak tűnt nekem, kivált amikor megtudtam, hogy minden szamoai falu közepén található fonó. Ezekben azonban legfeljebb a szavakat szövik-fonják, lévén, hogy ez a szó szamoai nyelven *tanácsot* jelent. (Az ide legközelebbi fonó már csak a kontinensen, a nevezetes San Franciscó-i halászkikötőben található: a Fonó család tulajdonában lévő és *Paprikás Fonó* névre hallgató magyar vendéglő.)

A Pago Pagó-i fonó a kis nemzet törvényhozó testülete, parlamentje. Két kamarája van: a tulajdonképpeni képviselőház, amelybe választják a tagokat, és a felsőház, amelybe a nemzetségek küldik el megbízottukat. Néhány esztendeje Amerikai Szamoa népe maga választja kormányzóját (azelőtt Washington nevezte ki), sőt legújabban saját, igaz, szavazati joggal fel nem ruházott képviselőjük ott ül Washingtonban, az Egyesült Államok Kongresszusában is. A szigetcsoport lakói ugyan nem teljes jogú állampolgárok, de ha külföldre utaznak, amerikai útiokmányt kapnak.

A nagyfőnök és a fia fia

Amerikai Szamoa belső önkormányzata a hagyományos *matai* rendszeren alapszik. A társadalom alapsejtje az *aiga* (a nagycsalád), amely számos monogám házasságra épülő közönséges, rendszerint sokgyerekes családot (több nemzedéket, testvéreket) foglal magában. Ennek élén áll a *matai* vagy *főnök*. De van minden nagycsaládnak egy úgynevezett *beszélő főnöke* is, aki az aiga második embereként annak nevében szól, nyilatkozik, irányítja a szertartásokat stb. Természetesen nem az egyházi szertartásokra gondolok. Az azokért felelős helyi lelkész vagy plébános ugyanis a főnökkel egyenrangú elöljárója a nagycsaládnak. Számos ilyen aiga alkot egy nemzetséget, amelynek élén a nagyfőnök és a beszélő nagyfőnök áll.

Ez a rendszer roppant bonyolult, és fölöttébb ellentmondásosnak is tűnik. Az irodalomban például azt olvastam, hogy a főnököket

a nagycsaládok, illetve a faluközösségek választják. Fuimaono nagyfőnök, Amerikai Szamoa kormányának kabinetfőnöke viszont – aki elismerten a kérdés legkiválóbb szakértője – úgy tájékoztatott, hogy ezek a tisztségek, rendkívüli eseteket leszámítva, apáról a legidősebb fiúra, illetve néha a legidősebb leányra szállnak. Asszony is lehet főnök.

Maga Fuimaono nagyfőnök, aki végigvitt Tutuila szigetén és megmutatta nemzetsége falvait, nagyon érdekes ember. Legfeljebb negyvenöt évesnek gondoltam. Mivel azonban a második világháborúban az amerikai tengerészgyalogságnál szolgált, sokkal többnek kell lennie. Fiatal fiú volt még, amikor apja meghalt, és őt tették meg a helyébe nagyfőnöknek. Ez – ha jól értem – nemcsak azzal jár, hogy dönt atyafiai vitás ügyeiben, hanem a mezőgazdasági munkák rendjét is ő határozza meg. A földeket ugyanis közösen művelik. Tárógyökeret, mangót, banánt, kókuszdiót, kenyérfakenyeret termesztenek, kisállatot tenyésztenek. Ma már azonban mindez csak részben a közösség tulajdona. A törvény ugyan kimondja, hogy Amerikai Szamoán csak az rendelkezhet házhelynél nagyobb földdel, aki legalább ötven százalékban szamoai, de egyebekben a rendelet nem ilyen egyértelmű. A földek (a kis szigeteken legfeljebb néhány ezer négyszögölről lehet szó) mindinkább magántulajdonosok kezébe mennek át, akik aztán felesbérletbe adják ki azokat a faluközösségeknek.

Fuimaono nagyfőnök maga is – központi közigazgatási tisztségén túl – nemcsak a legfőbb tekintély, bíra és bíró a maga falvaiban, hanem egyben földesúr is. Mégis, amint falvainak amerikai típusú betontéglából felhúzott családi házai vagy hagyományos, cölöpökön nyugvó, kerek, nádfedelű közösségi étkező- vagy tanácskozóépületei között elhaladunk, senki sem hajlong a nagyfőnök előtt. Barátságosan köszöntik, egy-két szót váltanak vele, de olyan is akad, akinek Fuimaono köszön előre.

Ez a részben még meglévő ős- vagy faluközösségi rendszer az oka annak is, hogy az Amerikai Szamoa-i társadalom anyagi gondjai kevésbé szembeötlőek. A statisztika ugyan elég magas munkanélküli-arányt mutat ki, de mivel az emberek a falujukból járnak (vagy nem járnak) el dolgozni, mindez némileg elmosódik.

Az életszínvonalra vonatkozóan egyszerűen nem tudok számokat idézni. Az egyik legfontosabb mutatóról – az egy főre jutó bruttó

nemzeti termékről – olyannyira különböző adatokat kaptam (úgy látszik, Fanga Tiai főnök hivatala nem dolgozik túl pontosan), hogy ezekre semmiképpen sem merek támaszkodni. Figyelembe véve azonban, hogy az élelem nagy része a falvakban megterem, fűteni nem kell, és a ruházkodásra nagyon keveset kell fordítani, hogy az orvosi ellátás részben, az általános iskolai oktatás teljesen ingyenes, azt hiszem, hogy Amerikai Szamoán az életnívó a körülményekhez képest elég magas. Sokkal alacsonyabb ugyan, mint például a teljesen amerikanizált Hawaii-szigeteken, de jóval magasabb, mint a csendes-óceáni szigetvilág apró független államaiban: Nyugat-Szamoán, Fidzsin, Tongán.

Fuimaono nagyfőnök is így vélekedik, hozzátéve, hogy az ősi hagyományokat, a matai rendszert, a nemzeti földtulajdont őrizni kell, különben úgy járnak, mint rokonaik, az ugyancsak polinéz eredetű hawaiiak, akik előbb földjeiket veszítették el, azután nemzeti öntudatukat, jellegüket, végül csaknem teljesen az anyanyelvüket is. Fuimaono általában, de ebben különösen tájékozott ember. Már nagyfőnökké választása után öt évig tanult közigazgatást és agrártudományokat Honoluluban, a Hawaii Állami Egyetemen. Később évekig Amerikai Szamoa képviselője volt az anyaországban, azaz Washingtonban. Onnan egyébként telefonon, illetve *beszélő levelek*ben (repülőgépen küldött magnószalagokon) távirányította, instruálta nemzetségét, döntött vitás kérdéseikben.

A szigetcsoport jövőjéről nincsenek kialakult elképzelései. Nacionalista, de nem táplál ellenséges érzelmeket a palangikkal (az amerikaiakkal) szemben. Nem vitás: a 32 500 lakosú hét kis sziget magában aligha életképes. Még ahhoz is kicsiny, hogy akár a távoli jövőben az Egyesült Államok ötvenegyedik (vagy *ötvenkettedik?*) állama legyen. A megfelelő ENSZ-határozatok szerint viszont Amerikai Szamoára is alkalmazandó a világszervezet dekolonizációs (gyarmattalanítási) nyilatkozata...

Francisszel, egy huszonöt esztendős fiatalemberrel egy fia fián ismerkedtem meg. A *fia fia* szamoai nyelven nem *unokát* jelent (mint hihetnénk), hanem vigasságot, táncmulatságot. Ez alkalommal Gaugin-festményről leszállt, csokoládébarna lányok fűszoknyás, popsiforgató polinéz táncával kezdődött (gimnazista lányok és titkárnők adták elő), és diszkóval folytatódott. Aztán ismét sza-

moai táncok következtek, ahol a zenekar – ha nevezhetem így – kizárólag ütőhangszerekből állt.

Francis pontosan úgy *rázott,* ahogyan annak idején a New York-i Stúdió 54-ben volt szokásos, és közben – pontosabban: *utána* – szidta nekem az amerikai futószalag-kultúrát, amely elárasztja őket, szamoai fiatalokat. Ő is megerősítette, hogy a matai rendszer szilárd, és eszük ágában sincs feladni. Csak éppen a nemzeti kultúrát nehéz őrizni. A palangik ugyan nem akadályozzák őket annak megtartásában és a szamoai nyelv művelésében, csiszolásában, iskolai oktatásában, csak éppen nem is segítik. Maga Francis ugyancsak angolszász, de nem amerikai kultúrában nőtt fel: ösztöndíjjal Új-Zélandon tanult.

És sokat járt az új-zélandi gyámsági területből két évtizede függetlenné vált szomszédos szigetcsoporton: Nyugat-Szamoán. Fővárosába, Apiába naponta többször is indul repülőgép Pago Pagóból, hiszen sok család megosztva él a két Szamoán. Ott bezzeg – mondja – szamoaiul beszél a rádió, újságok, könyvek jelennek meg ezen a nyelven, és az iskolákban is úgy oktatnak. Persze többen is vannak, mintegy négyszer annyian, mint Amerikai Szamoa lakói.

– Gondolja, hogy csatlakozniuk kellene hozzájuk? – kérdezem a fiatalembert.

A fejét ingatja.

– Nézze – mondja –, először is, az ő függetlenségük is csak látszatfüggetlenség. Minden minisztériumban ott ülnek az angol és az új-zélandi tanácsadók. Másodszor, sokkal szegényebben élnek, mint mi. Ha nem így lenne, akkor nem árasztanának el bennünket legálisan, de főként illegálisan a csónakon és hajón ideszökdöső nyugat-szamoai vendégmunkások. Nekünk most elég jól megy. A közigazgatásunk költségeit, a közműveink üzemeltetését a washingtoni költségvetésből fedezik.

– Hát akkor?

– Gazdaságilag kellene lábra állnunk és függetlenné válnunk. Nekünk is, nekik is. Azután kellene együttesen gondolkodnunk egy Nagy Szamoa létrehozásán, amely nem lenne sem amerikai, sem új-zélandi, hanem csak szamoai.

Negyvennyolc órával később a Pago Pagó-i nemzetközi repülőtéren véletlenül ismét Francisbe ütköztem. Az amerikai kontinensről, illetve Hawaiiból várta több száz család a hetenként háromszor

közlekedő járattal érkező rokonokat, barátokat. Az emberek a földre kuporodtak a váróteremként szolgáló, oldalt nyitott cölöp-nád építményekben. Kellemesen cirógatott a könnyű szellő. Időnként váratlanul megeredt, majd ugyanolyan hirtelen el is állt az eső. Távolról – a közeledő repülőgép zajával keveredve – dobszó hallatszott a trópusi éjszakában. A repülőtér épületei előtti parkolóban százával várakoztak a helyi rendszámú gépkocsik. A rendszámtáblákon ezt a feliratot olvastam: *Motu o fiafiaga.*

– Mit jelent ez? – kérdeztem Francistől.

– Annyit tesz a mi nyelvünkön, hogy a *boldogság szigete.*

– És valóban annak tartja? – faggatóztam tovább.

A szamoai fiatalember úgy elgondolkozott, mintha először töprengett volna ezen. Csak jó egy perc múlva felelte:

– Nem tudom. Őszintén mondom, nem tudom.

A fedélterv Vaisz György munkája

A borító előoldalán:

Bevezető útszakasz Spartanburgben (de más városokban is ilyen)
Indulás a piacra (Pago Pago)
New Orleans, a Mississippi parti metropolis
Paprikás Weiss – van-e, ki e nevet nem ismeri?
A „művészek" ezen a subway-szerelvényen is „dolgoztak"
Washingtoni tüntetés a Ku Klux Klan ellen

A borító hátoldalán:

Orlando, Disneyworld, Kulcsár Jutka és Zsuzsi
A *Mayflower* mása Plymonthban
State House (Boston)
Nem hullámvasút, metró

A kiadásért felel a Gondolat Könyvkiadó igazgatója

Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (868304/08)
Dabasi Nyomda (86-1316), Budapest–Dabas, 1987
Felelős vezető: Bálint Csaba igazgató

Felelős szerkesztő: Szamosi Ivánné
Műszaki vezető: Tóbi Attila
Műszaki szerkesztő: Hodu Pálné
Megjelent 21 (A/5) ív + 16 oldal fekete-fehér és 24 oldal színes melléklet
terjedelemben, az MSZ 5601–59 és 5602–55 szabvány szerint

65,– Ft

Egy tudósító hétköznapjai
JFK, 100 fok

New York-i séták
A Magyar Falu

A Ködfátyol leánya
Hogyan árulják a Niagarát?

Ford isten városa
Böbe baba kontra Ronald Reagan

Narancsországban
A 8. utca rejtelmei

A magános csillag államában
Repülőtér a XXI. században

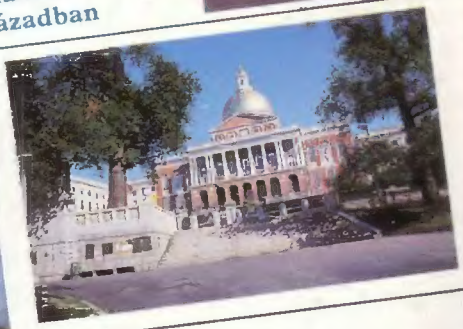

Emlékezzünk régiekről
Williamsburgi anziksz

A mormonok földjén
Mai Szentek

Utazások Átlagamerikában
Lakossága 4660 fő

Ismét Délen
Szemtől szemben a Birodalmi varázslóval

A puebló indiánok földjén
Az indián, akit David Eisenbergnek hívnak

A gazdag kikötő nyomorúsága
A Rettenthetetlen Falu

Apró pontok a Csendes-óceánban
Aloha!